

Josep PERARNAU I ESPELT

L'ARS CATHOLICAE PHILOSOPHIAE (PRIMERA REDACCIÓ DE
LA PHILOSOPHIA CATHOLICA ET DIVINA) D'ARNAU DE
VILANOVA

Edició i estudi del text*

En apèndix, les dues lletres que acompanyaven les còpies destinades a Bonifaci VIII i al Col·legi Cardenalici i les reques-tes a Benet XI i al Cambrer Papal en Seu vacant

En el volum anterior d'aquest anuari vaig exposar un pla d'edició que englobava el *Llibre contra Anticrist* de Ramon Llull i la *Philosophia catholica et divina* d'Arnau de Vilanova a fi de facilitar la comparació entre dues doctrines i llurs autors.¹ Havent, doncs, publicat en el dit volum el text lul·lià,² li toca el torn al d'Arnau de Vilanova.

*Hom pot trobar en aquest estudi les sigles o abreviatures següents:

CC = Corpus Christianorum. Series Latina, Turnholt, Brepols 1954 ss.

D/S = Henricus DENZINGER, *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum, quod funditus retractavit, auxit, notulis ornavit* Adolfus SCHÖNMETZER,³³ Barcelona - Friburg de Brisgòvia - Roma - Nova York, Herder 1965, XXXII i 954 pp.

FINKE = Heinrich FINKE, *Aus den Tagen Bonifaz' VIII. Funde und Forschungen* (Vorreformationsgeschichtliche Forschungen II), Münster im W., Aschendorff 1902, CCXXXIV i 296 pp.

MG = *Patrologiae cursus completus. Series graeca*, curante Jacobo Paulo MIGNE, vols. I-CLXI, París 1857-1866.

ML = *Patrologiae cursus completus. Series latina*, curante Jacobo Paulo MIGNE, vols. I-CCXVII, París 1844-1855.

Prophecy = Harold LEE, Marjorie REEVES, Giulio SILANO, *Western Mediterranean Prophecy. The School of Joachim of Fiore and the Fourteenth-Century Breviloquium* (Studies and Texts 88), Toronto, Pontifical Institute of Mediaeval Studies 1989, XII i 346 pp.

VIAN = Paolo VIAN, *Dalla gioia dello Spirito alla prova della Chiesa. Il tertius generalis status mundi nella Lectura super Apocalipsim di Pietro di Giovanni Olivi*, dins *L'Età dello Spirito e la fine dei tempi in Gioachino da Fiore e nel Gioachimismo medievale*. Atti del II Congresso Internazionale di Studi Gioachimiti a cura di Antonio CROCCO, San Giovanni in Fiore, Centro Internazionale di Studi Gioachimiti 1986, 165-215.

1. Vegeu el meu *El Llibre contra Anticrist de Ramon Llull. Edició i estudi del text*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», IX (1990), 7-8.

2. *Ibid.*, 55-182.

El tractat arnaldia que ens ocuparà en les pàgines que segueixen s'ha conservat almenys en les següents set còpies manuscrites conegudes:

Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 9968, ff. 16-30, descrit a continuació. 1302.

Biblioteca Apostolica Vaticana, Borgh. 205, ff. 75-96.³ 1303.

Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 3824, ff. 110-135.⁴ 1305.

Oxford, Bodleian Library, Misc. lat. C 75 (antic Cheltenham, Col. Phillipps ms. 3119).⁵

Oxford, Bodleian Library, Canonici, lat. misc. 370.⁶ Darreries del segle XV.

Roma, Collegio Internazionale S. Alberto dei Carmelitani, ms. III, Varia I, ff. 34-46.⁷ Darreries del segle XV.

Londres, British Library, Cotton Vittelius, V. E. II.⁸

3. Aquest volum ha estat descrit per Anneliese MAIER en dues ocasions: en l'article *Handschriftliches zu Arnaldus de Villanova und Petrus Ioannis Olivi*, dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», XXI (1948), 55; i en el llibre *Codices Burghesiani Bibliothecae Vaticanae* (Studi e Testi 170), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana 1952, 261-263.

4. FINKE, *Aus den Tagen*, CXVII-CXXVI. Espero publicar-ne aviat una descripció més atenta a l'estructura material del volum.

5. Els primers 7.403 manuscrits foren inventariats en el *Catalogus librorum manusccriptorum in Bibliotheca D. Thomae Phillipps, Bart., A. D. 1837*, Middlehill 1837; les vicissituds de la col·lecció posteriors a la mort de sir Thomas Phillipps són explicades per Henri OMONT, *Catalogue des manuscrits latins et français de la collection Phillipps acquis en 1908 pour la Bibliothèque Nationale*, París, Ernest Leroux 1903, V-VIII.

6. H. O. COXE, *Catalogi codicum manusccriptorum Bibliothecae Bodleianae*. Pars III. *Codices graecos et latinos canonicianos complectens*, Oxford 1854, 712-713; les notícies de Coxe han estat completades per Pere BOHIGAS i BALAGUER, *El repertori de manuscrits catalans. Missió a Anglaterra*, dins Pere BOHIGAS, *Sobre manuscrits i biblioteques* (Textos i Estudis de Cultura Catalana 10), Barcelona, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1985, 27-28.

7. Miquel BATLLORI, *Dos nous escrits espirituals d'Arnau de Vilanova. El ms. joaquímic A. O. III. 556 de l'Arxiu Carmelità de Roma*, dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», XXVIII (1955), 45-70, notícia del nostre tractat en les pàgines 53-54; darrerament n'ha publicada nova descripció Kurt-Victor SELGE, *Un codice quattrocentesco dell'Archivio Generale dei Carmelitani, contenente opere di Arnaldo da Villanova, Gioacchino da Fiore e Guglielmo da Parigi*, dins «*Carmelus*», XXXVI (1989), 166-176, resumida en la secció quarta de les *Notícies bibliogràfiques* del present volum.

8. Aquest manuscrit és repetidament esmentat per Francesco SANTI, *Gli «Scripta Spirituality» di Arnau de Vilanova*, dins «*Studi Medievali*», XXVI (1985), 985-986 i en la versió catalana de l'article publicada dins el seu *Arnau de Vilanova. L'obra espiritual* (Història i societat 5), València, Diputació Provincial 1987, 254-255 i 291; però no l'he sabut trobar entre els manuscrits d'Arnau de Vilanova ara a Londres, British Library, segons el recent *Index of Manuscripts in the British Library*, I, Cambridge, Chadwyck-Healey 1984, 156-157, on no consta cap manuscrit amb obres d'Arnau de Vilanova en la referida sèrie Cotton. Tampoc no l'esmenta Pere

Sense cap mena de dubte, la còpia que hauria d'ésser presa per base d'edició seria la realitzada sota la direcció del mateix autor per a ésser presentada a Climent V, la del Vat. lat. 3824.

Però, tal com ja vaig fer en la publicació d'un altre text arnaldià, el *De mysterio cymbalorum*,⁹ també en aquest cas editaré la redacció més primitiva de les actualment conegudes del tractat arnaldià esmentat, a fi de no prevenir l'edició crítica definitiva promesa per l'Institut d'Estudis Catalans, la qual no és difícil de comprendre que es deurà basar en el text definitiu del Vat. lat. 3824.

Essent, doncs, l'actual Vat. lat. 9986 el que ofereix la còpia més primitiva del tractat que ens ocupa, i no havent estat fins ara, que em consti, descrit per ningú, començaré oferint la descripció codicològica del volum, a la qual seguirà l'intent de comprensió del text i en ell del pensament d'Arnau de Vilanova.

Arnau de Vilanova destinà la intitlada en un primer moment *Ars catholicae philosophiae* i després *Philosophia catholica et divina* (en el curs d'aquest estudi ens hi referirem amb qualsevol d'aquests dos noms) a l'Església Romana, és a dir, a papa i col·legi cardenalici, als quals trameté des de Niça exemplars del seu nou escrit, acompanyats de sengles lletres, les quals, no havent estat publicades en llur totalitat fins a la data, acompanyaran a tall d'apèndix la nostra edició, seguides de les dues requisitòries al papa Benet XI i al responsable dels béns de la Seu Romana (cambrer) en la seu vacant entre la mort del papa acabat d'esmentar i el nomenament de Climent V, que hem intitulat, respectivament, *Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI postridie kl. iunii a. D. M CCC IV data i*

Bohigas en les pàgines citades en la nota 6. El reporto, tot i l'estranyesa de no trobar-ne confirmació.

La *Philosophia catholica et divina* fou traduïda en grec, traducció coneguda per la còpia conservada a Sant Petersburg/Leningrad, Publichnaia Bibliotheka, CXIII, ff. 113-173; sobre aquest manuscrit, vegeu Joaquim CARRERAS I ARTAU, *Una versió grega de nou escrits d'Arnau de Vilanova*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», VIII (1932), 127-134, en particular 129, núm. 7.

9. *El text primitiu del De mysterio cymbalorum Ecclesiae d'Arnau de Vilanova. En apèndix, el seu Tractatus de tempore adventus Antichristi*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 7 i 53-107; igual com en aquella ocasió (cf. *ibid.*, 21), evitaré de tenir en compte l'*Expositio super Apocalypsi* publicada sota el nom d'Arnau de Vilanova, perquè els dubtes entorn de la seva autenticitat arnaldiana, en comptes de disminuir, almenys dins meu, creixen. Penso ocupar-me del problema en ocasió no llunyana. Sigui'm també permès de remetre a una visió global de la problemàtica i de les publicacions recents en el meu *Profetismo gioachimita catalano da Arnau de Vilanova a Vicent Ferrer*, dins *Il profetismo gioachimita tra '400 e '500*. Atti del 3° Congresso Internazionale di Studi Gioachimiti, Genova, Marietti 1991, a cura di Gian Luca POTESTÀ, 401-414.

*Protestatio XV kl. augusti a. D. M CCC IV facta Perusii coram domino camerario Summi Pontificis.*¹⁰ Tindrem, d'aquesta manera, editat íntegrament per primera vegada i aplegat en una sola publicació, pràcticament tot el conjunt de textos que fan referència a la relació d'Arnau de Vilanova amb els papas anteriors a Climent V,¹¹ escrits sota el record del procés inquisitorial parisenc contra ell per la publicació del *De tempore adventus Antichristi*.¹²

Comencem, doncs, el nostre estudi amb la descripció del més antic dels manuscrits esmentats.¹³

Descripció del Vat. lat. 9968

Volum enquadernat amb pergami senzill, de 284 x 199 mm; l'enquadernació fou realitzada en temps de Pius IX i del cardenal bibliotecari Giovanni Bta. Pitra, per tant durant els anys 1869-1878; llurs escuts figuren en el lloc, el qual porta al cap d'amunt una etiqueta de paper recent de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, dins la qual figura la signatura «Vat. lat./9968» i més avall una de pell vermella, on és imprès amb caràcters daurats «VAT./9968». L'etiqueta de paper és repetida en la cara interior de la coberta, angle superior esquerre. Hi ha un foli de paper que serveix de guarda entre el cos del volum i cada una de les dues cobertes.

El cos del volum és constituït ara per 53 folis de pergami, de 270 x 190 mm de superfície, formant vuit plecs: els segon (ff. 8-11) i terç (ff. 12-15) són de dos fulls doblats (2 x 2); els cinquè (ff. 26-31) i sisè (ff. 32-37) consten de tres fulls doblats (3 x 2); els setè (ff. 38-45), vuitè

10. Hom trobarà aquests textos en l'apèndix del present estudi, línies 133-722 i 723-882, respectivament.

11. L'esmentat conjunt inclou la redacció definitiva del *De tempore adventus Antichristi*, del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* i els textos publicats en aquest volum. Contemporàniament eren escrits els tractats específicament polèmics, dels quals ací no ens ocupem, perquè ens voldríem mantenir en posicions positivament expositives i no de controvèrsia.

12. Cf. *El text primitiu...* (citat en la nota 9), 9-10.

13. La metodologia de la descripció és l'explicada en el meu *Els manuscrits lul·lians medievals de la Bayerische Staatsbibliothek de Munic. I. Volums amb textos catalans* (Studia, Textus, Subsidia III), Barcelona, Facultat de Teologia 1982, 10-16.

(ff. 46-53) i inicialment el primer, el qual ara és mancat de la primera meitat del full primer, que seria el primer foli (ff. 1-7), són de quatre fulls doblats (4 x 2); i el quart (ff. 16-25) consta de cinc fulls doblats (5 x 2). Hi ha reclam al final dels plecs primer i quart. El relligat dels plecs és senzill, al mig.

Volum clarament artificial o factici, car només formen unitat els plecs 4-5 i els 7-8. A partir d'ara em limitaré als dos primers esmentats, car són els que contenen el text d'Arnau de Vilanova.

1. Ff. 16^a-30^d. *Jncipit ars catholice phylosophye edita a magistro .Arnaldo. Inc.:* Homines pestilentes dissipant ciuitatem. ad quorum dissipatiōnem... *Exp.:* ...Operationis autem signa prodigiosa non tantum ystorijs, eloquijs sacri textus irritabuntur, sed insuper ratione. Deo Gratias. Amen. Explicit phylosophya catholica tradens artem anathematizandi uersutias maximi Antichristi et omnium reproborum eius.

Arnau de VILANOVA, *Ars catholicae philosophiae (Philosophia catholica et divina)*. Editat després d'aquesta introducció.

2. F. 31^{a-d}. *Inc.:* Quicumque uult saluus esse, ante omnia opus est ut teneat... *Exp.:* ...quam nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, saluus esse non poterit.

Incerti auctoris, *Symbolum «Quicumque...» pseudo-Athanasianum*

DENZINGER/SCHOENMETZER, *Enchiridion symbolorum...*,³² Barcelona, Herder 1963, núms. 75-76.

La caixa d'escriptura, de 195 x 128 mm, amb dos corondells, separats per 10 mm, assenyala tant l'espai per als corondells com les trenta-sis línies; la de la pàgina inicial (f. 16^r) és particular, car la caixa d'escriptura hi és col·locada dins una altra, separades, en el marge superior, per set mil·límetres; en l'esquerre o del lloç, per 10 mm; en el dret o del tall, per 15 mm; i en l'inferior, per 28 mm. Aquesta caixa externa és formada per doble línia en els dos primers marges esmentats i per triple en els dos darrers, essent vermella la línia del mig. La lletra de l'escriptura és gòtica formada librària, escrita amb tinta negra tirant a rossa. Són en vermell el títol inicial, els calderons, les capitals de les vint-i-quatre «regulae» finals i el colofó. El reclam del f. 25^v és dins marc florejat, assenyalat per mà d'atenció, mans que es repeteixen sis vegades en punts diferents del tractat. Hi ha poques correccions textuals, però són almenys de tres mans no gaire posteriors a la còpia. Les notes de lectura són de mà única i es troben només en els ff. 20^{r-v} i 24^r, escrites amb lletra gòtica cursiva, potser de mitjan segle XIV. La mateixa mà posà títol al primer dels textos (*Incipit plantus beati Bernardi Abbatis*), copiats en el plec afegit a continuació

(ff. 32-37). La mà que copià el plec acabat d'esmentat també copià al f. 11 onze fragments de Pares de l'Església.

Sembla poder-se deduir de les dades esmentades que el volum fou agrupat i unificat poc després de copiats els seus diversos elements i que ja entorn del 1320-1330, hom podia omplir el foli romàs en blanc (esmentat f. 11) i encara poc després un lector deixà rastre del seu pas en els actuals ff. 20, 24 i 32. Uns quaranta anys després, una darrera mà de la segona meitat del segle XIV aprofitava els darrers espais en blanc del conjunt (ff. 50^v-53^v) i els omplia d'oracions, alguna de les quals és clarament supersticiosa.

Diria que tant el conjunt com les seves diverses parts són de procedència italiana.

Fins ara no em consta que aquesta còpia, que la comparació amb les del Burgh. 205, ff. 75^v-96^d i del Vat. lat. 3824, ff. 110^v-135^v, demostra presentar un text anterior al d'aquelles, hagi estat utilitzat per a l'estudi d'un text d'Arnau de Vilanova indispensable per al coneixement de la seva doctrina espiritual. Més encara, cap de les redaccions de l'*Ars catholicae philosophiae* (o, si hom vol, de la *Philosophia catholica et divina*), no ha estat fins ara objecte d'edició, car només Heinrich Finke s'hi havia referit i Josep Maria Pou i Martí i Salvador de les Borges n'havien ofert algun fragment, sempre a base de l'esmentat Vat. lat. 3824.

Esquema del tractat

Essent, doncs, pràcticament desconeguda l'*Ars catholicae philosophiae*, fora dels casos en què qualche lector hagi tingut accés directe o indirecte al text dels manuscrits, començarem la seva exposició presentant de forma esquemàtica l'estructura de les seves diverses parts, amb particular atenció a les quatre (II-V) que constitueixen el cos del tractat.

I. 1. Íncipit

II. 2-281. L'autoritat suprema ha d'alliberar l'Església d'empestats

a) 2-13. Principi: L'autoritat suprema ha de separar del cos de l'Església els membres empestats o impius

- b) 14-241. Procediment a aplicar en la tria i separació
- aa) 14-43. El capteniment de constructors i de metges indica com l'Església ha d'ésser alliberada d'empestats
- bb) 44-189. Cal, com ells, tenir model, regla i pauta de comparació: és Jesucrist, exemplar i regla de santedat
- cc) 190-192. La comparació amb Jesucrist permet de classificar els diversos graus de conformitat o de contrarietat amb Ell
- dd) 193-198. Segons que la conformitat amb Jesucrist sigui major o menor, també ho és la santedat
- ee) 199-228. I, per contra, segons el grau de contrarietat a Crist és major o menor la maldat, i màxima en el màxim Anticrist
- ff) 229-241. La contrarietat del màxim Anticrist a Jesucrist s'estendrà a costums, temps i efectes

- c) 242-281. Concepte d'empestat
- aa) 242-248. És empestat el contrari a Jesucrist per odi o per mala voluntat
- bb) 249-258. No ho és el malalt o contrari per ignorància o feblesa
- cc) 259-281. Dos elements indiquen el grau de perill que comporten els empestats
- aaa) 260-277. Un d'absolut: el grau de contrarietat a Crist o de corrupció causada en l'Església
- bbb) 278-281. Un de relatiu: la incidència present i futura de la passa

III. 282-565. Conseqüència: cal preveure els futurs perills que els empestats provocaran

- a) 282-323. Car per les admonicions divines tots els fidels i cada un en particular han d'estar convençuts que per conformitat a Jesucrist les persecucions els són segures i per tant han d'estar preparats a resistir-hi
- aa) 312-323. La doctrina de l'Esriptura sobre fets pretèrits ensenya els fidels a prevenir-se per al futur

- b) 324-477. Amb més raó l'Esriptura adoctrina tota l'Església a prevenir-se contra les futures tribulacions causades pels empestats, atès el temps en el qual es troba:
 - aa) 326-355. a base de la doctrina de l'*Apocalipsi* sobre les set visions i els corresponents set estats successius de l'Església i concretament del sisè
 - bb) 356-386. a base de la doctrina relativa a les quatre successives persecucions predites per *Daniel*
 - aaa) 359-362. Equivalència de cada una de les persecucions

bbb) 363-386. Atribució de cada persecució a cada una de les quatre bèsties de la profecia de *Daniel*

cc) 387-477. a base de la descripció del *Salm XC*, 5-6

aaa) 396-402. La persecució realitzada pels infidels

bbb) 403-406. La protagonitzada pels heretges

ccc) 407-465. L'actual, personificada per la cobdícia de béns temporals

ddd) 466-477. La futura del màxim Anticrist

c) 478-565. Conseqüències teòrico-pràctiques de la doctrina de la secció anterior, línies 324-477 (III, b)

aa) 478-487. Permet de conèixer la qualificació de cada temps i la incidència en el següent

bb) 488-565. Permet d'aplicar la doctrina a l'actual temps sisè de l'Església, en el qual actua la tercera persecució

aaa) 488-493. Influx de la persecució tercera en la quarta

bbb) 494-499. Proximitat de la quarta persecució, la del final del sisè temps de l'Església, en el qual ja ens trobem

ccc) 500-505. La tercera persecució repercutirà en la quarta o de l'Anticrist en la mesura en què en la tercera hi domini la fam d'opulència temporal

ddd) 506-559. Profecia de la proximitat de la quarta feta el 1282: arribarà després de dos papes gloriosos

cc) 560-565. Preparar-s'hi equival a refusar la felicitat temporal

IV. 566-1379. Pla de previsió i de prevenció

a) 566-568. El pla de defensa ha de tenir dos objectius: un de comunitari i un d'individual

b) 569-643. El pla col·lectiu consisteix principalment en la reforma de cada un dels estats de vida de l'Església, sobretot de les comunitats religioses

aa) 569-593. Doctrina general: cada estat ha d'assegurar allò que li és essencial

bb) 594-622. El papa té la prerrogativa i l'obligació d'examinar l'autenticitat dels estaments de l'Església

aaa) 599-609. Ha de reformar clerecia i poble, restablint-hi la bellesa del regne de Déu

bbb) 610-622. Ha de reformar l'estament religiós, restablint-hi l'elegància de la fesomia de Crist

cc) 632-640. El papa, doncs, s'ha de posar a favor dels religiosos «espirituals» i en concret dels franciscans

dd) 641-643. La situació actual és una prova de l'actuació del «misteri d'iniquitat»

c) 644-1379. El pla individual es concentra en l'enfortiment íntim de la fe en Crist i en la certesa que l'Anticrist és mentider total

aa) 644-652. Cadascú ha de reforçar la seva fe en Crist

bb) 653-663. Cal creure que Ell és enviat com a Salvador, Rei i Doctor

cc) 664-670. Cal creure en Ell en tant que Déu i home

dd) 670-749. Els fidels han de superar les objeccions dels jueus a la messianitat i a la divinitat de Jesucrist

aaa) 676-697. perquè Ell se les atribuï, confirmà l'atribució amb miracles i per tant no enganyava

bbb) 698-749. perquè l'Escriptura afirma que el messies és Déu

ee) 750-1379. Els fidels han de superar les objeccions del màxim Anticrist

aaa) 750-800. Basant-se en l'Antic Testament, el màxim Anticrist s'afirmarà messies, salvador, rei, doctor i déu i bescantarà Crist i els seus seguidors

bbb) 801-1388. També estudiant l'Antic Testament, els fidels han d'enfortir llur fe en Crist i vèncer les impugnacions del màxim Anticrist per quatre raons:

aaaa) 812-982. En Ell es compleixen els temps profetitzats de dues maneres

a1) 814-872. Directament, per indicació de termini temporal en les setanta setmanes de *Dan IX*, 25-26

a2) 873-982. Indirectament, per referència a un dels següents tres punts:

aa1) 882-915. El messies havia de venir abans que desaparegués el Samedrí

aa2) 916-946. El messies havia d'estar en el temple abans de la destrucció d'aquest i havia de néixer a Betlem

aa3) 947-982. El messies havia de venir en temps de l'emperador Octàvia

bbbb) 983-1385. El recompte dels temps messiànics comporta incerteses i per això cal recórrer als ensenyaments, als exemples i als miracles

b1) 990-1225. El messies principal havia d'ésser el mestre suprem de la més perfecta justícia i només Jesús ho fou

bb1) 990-994. Formulació de la tesi

bb2) 995-1045. La «justícia més perfecta» o grau màxim de perfecció absoluta és el perfecte amor a Déu amb tot el cor, ànima, pensament i

forces, evitant tot allò que n'aparta o no és absolutament necessari per al sosteniment de la vida (aliment, vestit) i per a la perfecció espiritual (les Escripures)

bbb1) 1046-1079. Conseqüència: qualsevol altra ocupació del pensament en les coses temporals sostreu quelcom al perfecte acompliment de l'amor de Déu, excepte la cura pastoral o l'atenció al proïsme per pur esperit de pietat

bb3) 1080-1172. El messies principal havia d'ensenyar aquesta doctrina i només Jesús la va ensenyar

bbb1) 1085-1093. Formulació general, tant en positiu com en negatiu

bbb2) 1094-1117. En particular, Jesús convidà a continència sexual i a abstinència en el menjar, amb particular insistència en la pobresa més elevada

bbb2/1) 1118-1150. Excurs d'aplicació a l'estat que professa la pobresa més elevada: l'«usus pauper»

bbb3) 1151-1169. També convidà a l'aflicció i a la humilitat, d'una banda, i a la puresa de cor, a la misericòrdia envers el proïsme i a la valentia en la persecució, de l'altra

bbb4) 1173-1223. «A contrario»: l'Anticrist i els seus col·laboradors faran el contrari i així seran coneguts

bbb4/1) 1205-1223. Objeció: en l'Antic Testament, Déu prometia felicitat temporal; resposta: perquè abans de Jesucrist no podien entrar en la glòria

bb4) 1224-1225. Conclusió: Jesucrist, ensenyant aquest camí, realitzà allò que és propi del messies principal

b2) 1226-1241. El messies principal havia de posar en pràctica la seva doctrina de la perfecta justícia, cosa que només realitzà Jesús de Nazaret

b3) 1242-1379. El messies principal havia de confirmar amb les obres la seva dignitat messiànica i divina, cosa que només féu Jesús de Nazaret

aa) 1242-1251. Les obres són la principal pedra de toc o criteri indicador de la messianitat

bb) 1252-1349. Els detalls de l'obra messiànica de salvació indicats pels profetes de l'Antic Testament es compleixen tots en Jesús de Nazaret

bb1) 1255-1274. Oferta de salvació particularment adreçada als pobres

bb2) 1275-1298. L'atracció lliure i mai no violenta dels creients

bb3) 1299-1314. La destrucció de la idolatria en tot el món

bb4) 1315-1326. La salvació pel camí de la creu

bb5) 1327-1341. La impressió de la Nova Llei en els cors per obra de l'Esperit Sant

bb6) 1342-1349. Tots aquests extrems s'han realitzat amb escriure en Jesús de Nazaret

cc) 1350-1379. Particular consideració del valor significatiu dels miracles, també dels morals

V. 1380-1511. Cal que els fidels, valent-se de les raons explicades, es previnguin contra la traïdoria mentidera de les objeccions del màxim Anticrist

a) 1380-1388. L'Anticrist i els seus contradiran la messianitat i la divinitat de Jesús de Nazaret

b) 1389-1511. Per les raons exposades en la secció anterior, els fidels també podran vèncer les objeccions del màxim Anticrist

aa) 1395-1482. Les objeccions racionals, amb les quals els partidaris del màxim Anticrist intentaran de justificar llurs tres atacs a la veritat evangèlica

aaa) 1407-1421. Les tres formes d'actuació sòcio-política contrària a la veritat evangèlica

bbb) 1408-1482. Les tres classes d'objeccions racionals

aaaa) 1408-1440. Primera: la majoria és contrària a la vida evangèlica

bbbb) 1441-1457. Segona: la majoria dels doctors també hi és contrària

cccc) 1458-1482. Tercera: també la majoria dels superiors religiosos hi és contrària

bb) 1483-1511. Les objeccions basades en fets de miracles

VI. 1512-1625. Epíleg en forma de vint-i-quatre «regulae» o tesis

VII. 1626-1628. Èxplícit

La dinàmica de les idees

Conegut per les pàgines anteriors el contingut doctrinal bàsic de la *Philosophia catholica et divina*, preguntem-nos quin n'és el fil conductor.

I el primer pas serà el de relacionar les nostres pàgines a les que les precediren en la ploma d'Arnau, les del *Tractatus de mysterio cymbalorum Ecclesiae*.¹⁴ Qui l'hagi llegit recordarà segurament aquells paràgrafs escrits ja al final del tractat, en els quals l'autor es plantejava la possibilitat que aquella tesi, a la qual havia dedicat no sols les pàgines anteriors, ans encara les del *De tempore adventus Antichristi*, la tesi de la possibilitat i la conveniència de preveure, sobre la base de les dades proporcionades per la Sagrada Escripura, el termini de l'activitat del màxim Anticrist per als anys entorn del 1376-1378 i el de la fi del món més o menys un segle més tard, resultés (com en realitat fou) desqualificada pels esdeveniments reals, i hi donava resposta amb l'observació que almenys hauria contribuït a desvetllar les consciències esmorteïdes. Hom en podia deduir que allò que realment interessava Arnau no era pas tant la veritat teòrica de la predicció escatològica com l'ocasió de fer retrunyir la campana grossa, la d'espantar tothom amb un bramul immens, la de llançar un tro esgarrifós i que, per tant, el seu objectiu real era el d'obligar tothom a repensar-se i a corregir el camí de la vida.

La *Philosophia catholica et divina* és un escrit destinat al mateix fi, amb dues concrecions, però: la primera és que, donant per descomptat que el tro gros ja ha produït el seu efecte, ací és formulada una estratègia per a la preparació tant del cristià individual com de tota l'Església davant la gran prova, persecució i tribulació; la segona és que tot el tractat és formulat com una proposta pastoral presentada a l'Església romana, és a dir a papa i cardenals, tal com confirmen les dues lletres que l'acompanyen i que hom trobarà en l'apèndix al final del text de la *Philosophia*.

I aquesta podria ésser la primera dada per a la comprensió del nostre tractat arnaldian: no és una exposició doctrinal ni la defensa d'una doctrina en abstracte, ans un projecte d'actuació eclesiàstica oficial, que l'autor qua-

14. La continuïtat entre els dos textos no sols resulta de l'ordre en què són copiats en els aplecs d'obres arnaldianes realitzats en vida del mestre, com el del Vat. lat. 3824, en el qual el *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* i les dotze lletres que n'acompanyaren la tramesa ocupen els ff. 78-110 i la *Philosophia catholica et divina* els ff. 110-135, ans encara de la declaració explícita de l'autor en la *Protestatio XV kl. augusti a. D. M CCC IV facta Perusii coram domino camerario Summi Pontificis*, on afirma que els tractats que sotmet a l'examen de l'Església Romana són per ordre cronològic («...ordine temporis...», Apèndix, lín. 799-800): «...Quartus *De mysterio...* Quintus... *Philosophia...*» (*ibid.*, lín. 804-805; cf. *ibid.*, les línies 403-404 corresponents a la *Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI postridie kl. iunii a. D. M CCC IV data*).

Les línies següents de l'estudi introductori fan referència a les 1009-1020 del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* en la meua edició d'aquest anuari, VII-VIII (1988-1989), 104-105.

lífica no pas com a «scientia» ans com a «ars» (lín. 14, 18, 23) i que l'autoritat suprema de l'Església hauria d'acceptar com a programa a posar en pràctica, conduint-hi tot el cos social. La lectura del text de les línies 17 i següents sembla que no hauria de permetre dubtes entorn de l'encaix d'aquesta constatació amb el pensament d'Arnau de Vilanova. Seria, però equivocat d'entrar en la lectura o en l'estudi del nostre text amb el presupòsit que es tracta només d'una sèrie de propostes recolzades exclusivament en opcions pràctiques. Justament la frase de la línia 19, «ex theorica et practica constituta», indica allò que la *Philosophia catholica et divina* pretén d'ésser: una reflexió programàtica sobre alguns principis teòrics en tant que es tradueixen i són aplicables a la vida real i, per tant, exigeixen una política pastoral concreta per a tota l'Església, sobretot a aquell o a aquells que en tenen la responsabilitat darrera en aquest món.¹⁵

El text de la primera secció (línies 2-281) segueix un esquema lògic tan impecable com implacable. Establerta a base d'una frase bíblica l'obligació de l'autoritat suprema de desfer els impius, els quals són identificats immediatament amb els empestats, segueix la indicació del procediment: l'emprat per constructors i metges, els quals tenen un punt de referència que els permet d'acollir allò que els serveix i de refusar allò que no; la pedra de toc, el punt de referència, el model per a l'Església és Jesucrist i més en concret les seves qualitats espirituals; per tant, d'acord amb aquest punt de referència s'ha de fer la tria de bons i de dolents, amb el resultat que els qui en llur esperit més o menys encaixin amb el model espiritual participaran de Crist i els qui li siguin contraris formaran en el grup de l'Anticrist, amb el benentès, però, que «membres d'Anticrist» i, per tant, empestats, s'han de considerar, no pas els pecadors per feblesa o per ignorància, ans només aquells que ho són per odi a Crist o per positiva mala voluntat i amb l'altra precisió que llur grau de perill d'empestar l'Església s'ha de mesurar per dos elements, el primer dels quals és la gravetat mateixa de llur mala voluntat, i el segon la situació temporal o la qualificació del temps en el qual es troben per la peculiar relació del dit temps a la gran tribulació dels moments finals. Dins aquest context, crec que cal subratllar la significació de la secció constituïda pel text de les línies 96-189, per la seva riquesa doctrinal en proposar el model espiritual que és Jesucrist i en particular la de les línies 96-98 perquè constitueixen la formulació de la tesi de la funció destriadora de la pedra de toc que és Jesucrist, en relació

15. Recordem l'afirmació del mateix Arnau de Vilanova en la *Protestatio* acabada d'esmentar en la nota anterior, segons la qual la *Philosophia...* bufetejava particularment Bonifaci VIII i per això l'autor tenia por de presentar-l'hi (Apèndix, línies 412-415; i la carta adjunta al tractat, *ibid.*, línies 6-7).

a la configuració espiritual del qual són realitzades tant l'aprovació com la desestimació dels qui amb Ell han d'ésser comparats.¹⁶

La segona secció (línies 282-565) és, primerament, una conseqüència lògica de la primera: si hi ha perill que la pesta s'encomani, cal estar previngut, i amb més raó, si el perill de la passa coincideix amb un temps crític, en el sentit que molts dels elements ambientals contribuiran a fer-la més perillosa. El lector segurament recordarà que la diguem-ne tesi de la conveniència de preparar l'Església a superar la tribulació màxima d'Anticrist era un dels punts nuclears tant del *De tempore adventus Antichristi* com del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*.¹⁷ Però ací el raonament que desemboca en la necessitat de preparar-se o que la justifica, segueix camí divers, el de la dinàmica de la història de l'Església i dels seus successius estats d'una banda i el de les successives persecucions que li corresponen, de l'altra.

Intentem de seguir pas per pas aquest camí. Dues consideracions preliminars porten el discurs a recordar que Déu no deixarà els cristians sols davant el perill, d'una banda, però alhora la seguretat de les persecucions que els vindran, perquè comparteixen la sort de Jesucrist. Hem arribat al tema de les persecucions pròpies dels temps finals, que, si ens deixem guiar per l'Esclitura, sabem que tant el cristià individual com tota l'Església hauran de suportar (lín. 282-323).

En aquest tema, la *Bíblia* proporciona tres punts de referència: l'*Apocalipsi*, vist a través de la interpretació de les set edats de l'Església pròpia

16. Hi ha un altre punt doctrinal digne d'ésser subratllat: la repetida denominació «Jesús de Nazaret» en un moment, en el qual el nom usual era Crist o Jesucrist. El fet de la novetat és constatable consultant d'una banda l'*Index thomisticus* i de l'altra Miquel COLOM MATEU, *Glossari General Lul·lià*. En el primer, el sintagma «Jesús de Nazaret» només es troba en repetir la inscripció clavada a la creu, segons la narració de *Io XIX*, 19, però mai com a denominació teològica; en el *Glossari General Lul·lià* l'expressió sembla desconeguda de Ramon Lull (cf. *Crist, Jesucrist* o *Jesús* en llurs diverses variants). Per contra, hom pot veure, mitjançant la taula de mots que segueix el text de la *Philosophia...*, l'abundància del dit sintagma en el tractat arnaldí que ens ocupa i que ja es trobava dues vegades en el *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 99-100, línies 894 i 898-899). La denominació té abast teològic, car indica que l'autor, almenys conceptualment, distingia amb precisió entre la realitat històrica del personatge Jesús de Nazaret i les seves prerrogatives transcendents com podien ésser les de crist-messies o Fill de Déu. Recordem que una novetat semblant es donaria amb la paraula «creistianisme», tal com hom pot veure en el meu *L'Alia informatio beguinorum' d'Arnau de Vilanova* (Studia, Textus, Subsidia II), Barcelona, Facultat de Teologia 1978, 146-147.

17. Vegeu, per exemple, tota la secció sisena del primer tractat, constituïda pel text de les línies 419-828, dins *El text primitiu...* (citada en la nota 9), 23 (esquema) i 143-153 (text); i la constituïda per les línies 539-642 del segon, 41 (esquema) i 83-87 (text).

de fra Pèire Joan, amb el resultat que cada edat té la seva persecució i la sisena més que cap altra (lín. 326-355); *Daniel* i la seva narració de les quatre bèsties, enteses com a quatre grans persecucions, de característiques definides, superant la quarta totes les anteriors (lín. 356-386); i el *Salm* XC, el qual, en els versos 5-6, després d'haver assegurat la protecció del Senyor, recordaria les característiques de cada una de les quatre grans menes de persecució a les quals es troba sotmesa l'Església, amb particular atenció a la quarta imminent (lín. 387-477).

La línia 478 ens confirma que les explicacions anteriors eren únicament camins, per cada un dels quals hom podia arribar a les dues conclusions, que l'autor té interès a subratllar, primer de forma general i a continuació de forma molt concreta, aplicant la formulació general al cas concret de les persecucions tercera i darrera: que cada una de les quatre grans persecucions té la seva pròpia fesomia i que la maldat de cada persecució no es limita al seu propi temps, ans incideix en i per tant agreuja la gravetat de la persecució successiva (lín. 478-487).

Baixem, doncs, al concret: allò que, seguint a la seva manera l'esquema de les quatre persecucions assenyalades per *Daniel*, qualifica la tercera és, tal com l'autor ho formula en les línies 410-412, la «cupiditas acquirendi ecclesias et praebendas et dignitates ac personatus ad amplectendum opulentiam et gloriam temporalem», i de forma més abreujada en les línies 501-502: «cupiditas et amplexus opulentiae ac gloriae temporalis», cobejança de béns i de glòria temporal, que constituirà el pern de la campanya del màxim Anticrist, «cum totum illius studium sit imprimere cordibus hominum terrena felicitatis amorem» (lín. 502-503). Dit d'altra manera: en la mateixa mesura en què la tercera persecució tingui èxit, els cristians entraran ja derrotats a la persecució darrera i definitiva.

I si aquesta és la formulació de tesi, un text d'autor desconegut, però del qual s'ens diu que fou escrit l'any 1282,¹⁸ explica el dinamisme o el joc de forces que actuarà en aquell pas vers la darrera persecució: la insadollable set clerical de béns d'aquest món provocarà la intervenció del poder secular, encaminada a l'empobriment de la clerecia; l'Anticrist es presentarà com a defensor dels béns clericals i així es farà seus els clergues (lín. 512-553). Arnau de Vilanova es limita a subratllar-ne la lliçó de futur: «...ama-

18. Si hom recorda que la «rebellio Siculorum» de la línia 516 és l'alçament popular de les Vespres Sicilianes del 31 de març del 1282, i que l'autor diu que el text «profètic» inclòs en el seu opuscle li fou lluirat aquell mateix any 1282 (cf. lín. 516), podrà concloure que la dita «profecia» fou escrita entre el primer d'abril i el darrer de desembre del mateix any. Hom individuarà fàcilment l'«humus» tant d'aquesta «profecia» com del *Vae mundo in centum annis* integrada en el *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* en el primer capítol de *Prophecy*, 3-16.

tores opulentiae temporalis, extenuati violenter, circa tempus maximi Antichristi laetanter eum, ut reparatorem pristinae plenitudinis, acceptabunt» (lín. 554-559). La conseqüència de la necessitat que els fidels es previnguin allunyant-se espontàniament o menyspreant la boira de la felicitat temporal pertany a la lògica més elemental i Arnau l'explicita en les línies 561-562.

I heus-nos arribats a la secció quarta, la quantitativament més important del tractat, encara que sigui conseqüència de l'anterior en el sentit que, establert el moment crític de connexió, i no sols cronològica ans de disposició interna, entre la persecució tercera i la quarta i definitiva, és òbvia la conclusió que cal un pla de previsió i de prevenció, pla que té dues direccions: una de col·lectiva i una d'individual.

La col·lectiva ha de consistir a assegurar mitjançant una inspecció rigorosa que cada estat de l'Església compleixi allò que li és essencial, allò que constitueix el sentit del seu o dels seus vots. Aquesta inspecció reformadora és prerrogativa del papa,¹⁹ el qual se n'ha d'ocupar personalment quan es tracta d'estats de vida que han votat la perfecció evangèlica, sobretot si (i ací hi ha una clara al·lusió a les lluites contemporànies entre «spirital» i comunitat franciscana)²⁰ viuen en lluita intestina entorn del compliment de la regla (lín. 569-644).

La línia individual és exposada a base de les dues tesis de les línies 644-646 i 805-807. Entre les dues hi ha un objectiu que fa de comú denominador, el d'assegurar la fe dels fidels en Jesucrist, però per procediment «a contrario», el de demostrar que l'Anticrist màxim serà un mentider i així la doctrina que en resulta és: a) el messies promès en l'Antic Testament com a salvador, rei i mestre era promès no sols com a home ans com a home i Déu; b) el messies així promès en l'Antic Testament és Jesús de Nazaret.

19. Diversos autors de començaments de segle subratllaren la contribució d'Arnau de Vilanova a l'enfortiment teòric del papat. Així, Carl MIRBT, *Quellen zur Geschichte des Papsttums und des Römischen Katholizismus*,⁴ Tübinga, J. C. B. Mohr 1924, 211, núm. 373: *Arnald von Villanova (1300): Der Papst Christus auf Erden*, amb còpia del text del *De tempore adventus Antichristi* corresponent a les línies 1445-1458 de la meua edició (cf. «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 167-168); Konrad BURDACH, *Briefwechsel des Cola de Rienzo. Erster Teil. Rienzo und die geistige Wandlung seiner Zeit. Erste Hälfte (Vom Mittelalter zur Reformation, II, I, 1)*, Berlín, Weidmann 1913, 210-211: «...der berechnende Kenner der menschlichen Seele wie der realen Politik, Arnald von Villanova, prägte die Formel «Christus auf Erden» und «Gott der Götter». Es war das doch mehr als blosser Schmeichelei und es ging auch hinaus über dem Sinne nach verwandte biblisch-formelhafte Bilder...»; i Karl WENCK, *War Bonifaz VIII ein Ketzer?*, dins «Historische Zeitschrift», 94 (1905), 1-65, en particular 52-54.

20. Vegeu més avall els paràgrafs dedicats a la pobresa franciscana en l'apartat *Continuïtat i novetats*.

La primera tesi avança donant quatre passos, dels quals dedueix una conclusió. El primer pas consisteix en la formulació de la tesi, que ja coneixem (lín. 653-670); el segon és l'aplicació de la tesi a Jesús de Nazaret, mitjançant un argument «ad hominem»: els jueus no admeten que Jesús de Nazaret sigui el messies promès, perquè s'afirmà Déu; però d'altra banda li reconeixen que fou sant i que confirmà la seva pretensió amb obres divines; per tant, no fou un falsari i si hagués dita falsetat, el culpable seria Déu mateix (lín. 670-696); el terç és un aplec de textos del Vell Testament, dels quals Arnau defensa que afirmen la divinitat del messies (lín. 697-749); el quart consisteix a demostrar que l'Anticrist, en intentar atribuir-se allò que l'Antic Testament afirma del messies i acusar Jesús de Nazaret de falsari, es manifestarà ell mateix falsari (lín. 750-800). El corollari és la necessitat que els fidels estudiïn el Vell Testament, atès que l'Anticrist hi basarà les seves argumentacions (lín. 801-804).

Però, si no m'erro, hi ha una línia ben directa entre les dues tesis. La primera insistiria en la veracitat de Jesús de Nazaret, contraposada a la mentida del màxim Anticrist, cosa que ja seria un primer pas de defensa de la fe dels cristians, mentre la segona demostra positivament que les promeses messiàniques de l'Antic Testament s'han realitzat en Jesús, raó per la qual la fe dels fidels pot parar ben ferma.

La segona, doncs, dedicada a la prova positiva, ja sabem per l'esquema de les pàgines anteriors que aporta quatre tipus de prova: només en Jesús de Nazaret s'han acomplert les diverses promeses de l'Antic Testament que feien referència al temps, al lloc o a les persones que havien de coincidir amb el messies (lín. 812-989); només Jesús de Nazaret és el mestre de la perfecció de vida espiritual (lín. 990-1225); només Jesús de Nazaret ha donat exemple de complir els ensenyaments de perfecció espiritual donats per ell mateix (lín. 1226-1241); i només Jesús de Nazaret ha realitzat obres que són signe de la seva missió divina (lín. 1242-1388). No cal dir que l'autor continua aprofitant totes les ocasions per insistir en la falsetat de l'Anticrist.

L'ordre, però, de les proves fa la impressió d'un crescendo estudiat: la primera és la de la veracitat de l'autoafirmació de Jesús de Nazaret, que no pot haver dit mentida, essent com és reconegut sant, ni haver-se equivocat, car en tal cas seria Déu mateix el responsable de la falsedat (lín. 653-697). La segona és la concentració de testimoniatges directes de l'Antic Testament (proves que el principal Anticrist mirarà de desviar a favor seu) afirmant que el messies és Déu (lín. 698-807). La tercera és l'exposició de les quatre formes de testimoniatge indirecte tretes de les indicacions relatives al temps del messies (lín. 812-982). La quarta és l'explicació del testimoniatge tret de la doctrina de perfecció de vida proclamada per Jesús de Nazaret (lín. 990-1225), amb el complement del seu exemple (lín. 1226-

1241). I la cinquena és la que prové de les obres del mateix Jesús (lín. 1242-1379), prova que Arnau de Vilanova qualifica de ferma i certa més que totes les altres (cf. lín. 1247).

«Per tant, Jesús de Nazaret és l'autèntic messies principal» (lín. 1378-1379) i, en conseqüència, és també tot allò que, d'acord amb les proves fornides en les pàgines anteriors, és de fet vinculat a la dignitat messiànica, com, per exemple, l'ésser Déu.

I així desemboquem en la darrera part del cos del tractat, la qual és simple aplicació del bloc anterior. Car cal comptar amb l'oposició de l'Anticrist, ací tant del màxim com dels seus ajudants, contradicció que podrà ésser fàcilment superada gràcies a les raons que els fidels hauran pogut aprendre en les pàgines precedents. El primer atac, i no sols dialèctic, és el dels seguidors d'Anticrist contemporanis d'Arnau, els quals presentaran tres batalles ben concretes i es defensaran amb quatre raons teòriques (lín. 1395-1482). Les tres batusses, presentades en les línies 1407-1419, són, si no m'erro, la personificada per Guillem de Sant Amor i pel seu *De periculis novissimorum temporum*, en el qual, recordem-ho, era implicada la Facultat de Teologia de París, o almenys mestres seus, els de la clerecia secular (lín. 1407-1410). La segona és la que els successors d'aquells mestres de la mateixa facultat de teologia protagonitzaren contra Arnau de Vilanova i el seu *De tempore adventus Antichristi* l'any 1299 (lín. 1411-1413). La tercera és la que es trobava en plena efervescència entre la «Comunitat» franciscana i els «espirituals», potser personificada en fra Pèire Joan i en les seves *Quaestiones de evangelica paupertate* (lín. 1414-1419).²¹ Les raons seran d'autoritat, primer quantitativa («tothom va en direcció contrària a la vostra», lín. 1420-1440), segonament qualitativa («els savis no estan d'acord amb vosaltres», lín. 1441-1457), en terç lloc autoritativa («els superiors manen el contrari», lín. 1458-1470) i en darrer lloc d'autoritat divina («l'Escriptura diu el contrari», lín. 1471-1482).

El segon atac ací pres en consideració és el que es basarà en fets extraordinaris, fins i tot aquells «miracles», que des de sempre hom ha estat convençut que es troben a l'abast del Maligne i per tant dels seus instruments, el primer dels quals és l'Anticrist amb els seus ajudants (lín. 1483-1510).

I així arribem al final del text, a l'epíleg, en el qual l'autor ha sintetitzat tota la *Philosophia catholica et divina* en vint-i-quatre regles.

21. Encara que en el present estudi les referències al text de les dites *Quaestiones...* remetent directament al volum manuscrit de la Biblioteca Vaticana, Borgh. 357, cal recordar que algunes de les dites qüestions han estat ja publicades, tal com hom pot veure en Servus GIEBEN, *Bibliographia Oliviana* (1885-1967), dins «Collectanea Franciscana», 38 (1968), 167-195.

Del De mysterio cymbalorum a la Philosophia

Abans de començar l'estudi del tema indicat en el sots-títol, cal parlar d'atenció a la qualificació que el mateix Arnau dóna al seu nou tractat, el d'«ars». I no sols en el títol primitiu, que tal com ja sabem era el d'*Ars catholicae philosophiae* (lín. 1; cf. 1627), ans, almenys, cinc vegades més, en les línies 14,²² 18,²³ 23,²⁴ 1524²⁵ i 1529.²⁶ Tenim, doncs, que l'intent d'Arnau no és el de presentar un tractat científic o teòric, una «scientia», sinó un raonament encaminat a la pràctica, un ensenyament per a l'aprenentatge d'un mecanisme. En dos dels llocs acabats d'indicar l'autor proporciona alguna clàssica complementària entorn de la forma com ell defineix aquestes seves pàgines: «...in hac arte conflictus catholici...» diu la línia 1524; «...philosophia catholica tradens artem anathematizandi versus maximi Antichristi...», conclouen les dues darreres línies, les 1627-1628. Tindríem, doncs, un manual d'estratègia militar, encara que en el pla espiritual. Completament, però, la nostra idea amb la frase de les línies 18-19: «...ars predicta, velut ex theorica et practica constituta...», que aporta la indicació de l'existència d'una base teòrica o doctrinal. Serà sobretot aquesta darrera la que retindrà la nostra atenció. I així començarem preguntant-nos què representa el nou text en relació als dos ja publicats en aquest anuari.

La relació entre les tesis d'aquests dos textos arnaldians potser podria ésser formulada d'aquesta manera: el *De mysterio...* (i ja abans el *De tempore adventus Antichristi*) defensa que és lícit, possible i convenient de conèixer per endavant el temps de la vinguda de l'Anticrist, prevista per als anys 1376-1378, a fi que hom s'en pugui prevaldre;²⁷ la *Philosophia...* és el

22. «Ad quorum cognitionem arte convenit uti demonstrativa et infallibili...».

23. «...ars predicta, velut ex theorica et practica constituta...».

24. «Huius vero artis exemplum clare proponit electis suis Artifex...».

25. «Studeat ergo ferventer in hac arte conflictus catholici totum collegium electorum...».

26. «...ut ars prelibata firmius electorum memorie commendetur...». En acabar aquestes citacions, no serà sobrer de recordar la definició d'«ars» donada pel mateix Arnau de VILANOVA, *De considerationibus operis medicinae* (DEMAITRE, «Arnaldi de Villanova Opera medica omnia», IV, Barcelona, Universitat 1988, 134, lín. 5-6: «...cum sit ars semita vel ordinatio rationis ad attingendum finem in actibus humanis per debita media».

27. Vegeu *El text primitiu...* (citada en la nota 9), 28-29, nota 69, en la qual són reportats els fragments tant del *De tempore adventus Antichristi* com del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, en els quals hi ha la precisió de l'any 1376 (o 1378). Sigui'm permès d'aprofitar aquesta avinentesa per assenyalar una altra possible font del *De mysterio cymbalorum*: la paraula «psitacus» de la línia 17 de la nostra edició (cf. AT-

programa arnaldia de prevenció davant els atacs i les persecucions del màxim l'Anticrist.²⁸

El desplaçament d'atenció de cap manera no vol dir una negació de la tesi dels escrits anteriors, tot i que un petit paràgraf del nostre tractat podria conduir algú a pensar-ho. Es tracta del de les línies 506-508, que, recordem-ho, diu així: «Sed quantum et quando [cupiditas et amplexus opulentie et glorie temporalis, lín. 501-502] properet ad illam [tribulationem filii perditionis, lín. 494] solum ille novit, qui variat momentorum et temporum qualitates et quem ipse ad informationem aliorum dignatur instruere», afirmació que es podria interpretar en el sentit que l'autor es desdiu de la seva pretensió de determinar l'any de la vinguda de l'Anticrist, car la seva proximitat només seria coneguda per Déu mateix; observació que pren més força, si hom recorda aquella precisió final del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, segons la qual, encara que no fos veritat la tesi que acabem de resumir, no passaria res, car almenys hauria provocat una sotragada en les consciències i, per tant, certament almenys no hauria estat inútil.²⁹

Però, remarquem qualche detall. L'afirmació bàsica del fragment acabat de transcriure, la que la proximitat dels esdeveniments finals només és coneguda per revelació de Déu, també forma part de la tesi bàsica dels dos

CA, VII-VIII (1988-1989), 54) també es troba en el *Vaticinium Sibillae Eritbrae* (HOLDER-EGGER, «Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde», 15 (1889-1890), 163).

28. Encara en el *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* és desconeguda la distinció entre anticrist(s) en comú o membres d'Anticrist i Anticrist per antonomàsia o «màxim» Anticrist, tal com hom pot veure cercant la paraula «maximus» o un dels casos de la seva declinació en la taula de mots del *De mysterio...* en *El text primitiu...* (citat en la nota 9), 119: no la trobarà i per tant tampoc «maximus Antichristus»; en la *Philosophia...*, en canvi, ha estat assumida la doctrina (vegeu el text de les línies 199-228), la qual es manifesta en la denominació de «maximus», fins i tot en el títol definitiu del tractat, paraula que, en canvi, manca significativament en el títol de l'escrit del 1297-1299, el *De tempore adventus Antichristi*. Per això, crec que és lícit de preguntar-se si la distinció no fou la reacció d'Arnau de Vilanova davant el fet que fra Pèire Joan havia distingit entre l'anticrist místic d'una banda i el gran, autèntic i propi, de l'altra (aquestes qualificacions són les que dona Raoul MANSELLI, *La «Lectura super Apocalypsim» di Pietro di Giovanni Olivi. Ricerche sull'escatologismo medievale* (Studi Storici 19-21), Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 1955, 185 i 227; vegeu també 210, 223-227; el mateix autor dedicà el tema l'estudi intitulat *La terza età, 'Babylon' e l'Anticristo mistico (a proposito di Pietro di Giovanni Olivi)*, dins *Ricerche sull'influenza della profezia nel basso medioevo*, a cura di Raoul MANSELLI, Roma 1973, 47-79; hom pot veure encara Isaac VÁZQUEZ JANEIRO, *Anticristo «mixto», Anticristo «místico». Varia fortuna de dos expresiones escatológicas medievales*, dins «Antonianum», LXIII (1988), 522-550, resumit en la tercera secció de *Notícies bibliogràfiques* d'aquest volum).

29. Vegeu la indicació final de la nota 14.

tractats acabats d'esmentar; ens trobaríem, per tant, en la mateixa línia, allí prolongada pel fet d'afirmar que Déu en realitat ha feta tal revelació, dins i fora la Bíblia.³⁰

La tesi d'aquells dos tractats, de més a més, fa referència a una revelació per a tota l'Església,³¹ mentre que el paràgraf que hem copiat val «in speciali», precisió que ha d'ésser entesa de forma molt concreta, en tant que explicació introductòria a la «profecia» que segueix, la de les línies 512-553, en la qual hi ha una predicció del temps dels esdeveniments finals «duobus claris pastoribus interpositis» (lín. 552-553), predicció que, en el millor dels casos (i és això que pensava Arnau) seria de revelació només privada, justament en contraposició al «in ecclesia Christi» de la línia 501. Per això, només hauria retirat o desautoritzat la seva tesi dels dos tractats anteriors, si, dins el paràgraf relatiu a tota l'Església (línies 500-505), Arnau de Vilanova hagués afirmat que ni a aquesta ha estat revelat per Déu l'any de la vinguda de l'Anticrist, cosa que no sols no ha fet, ans tot el raonament del qual ens ocupem porta a la conclusió contrària, confirmant així la tesi dels dos tractats anteriors (línies 494-499).

Però, de més a més, hi ha dos testimoniatges explícits del mateix mestre Arnau, els donats per ell els dies 2 de juny del 1304 i l'11 de juliol del 1305 davant tota la cort del nou papa Benet XI o la de Jaume II de Catalunya-Aragó, en els quals es reafirmava en allò que havia publicat durant els anys anteriors: en el primer «...denunciatur ut tu festines... primum... ut facias denunciari cunctis fidelibus, quod fur est in ianuis, scilicet Antichristus, quia pro constanti iam natus est, ut se muniant armis christiane religionis»;³² i en el segon repetia que «si les persones vivien per cors comú de natura porien atènyer aquell temps».³³ Remarquem que, essent aquesta afirmació la que li havia proporcionat els malsdecap davant la inquisició, s'hauria afanyat a declarar un seu possible canvi de pensament en aquest punt.

30. Quant a la revelació bíblica, vegeu el *De tempore adventus Antichristi*, dins *El text primitiu...* (citat en la nota 9), 143, línies 407-418, i *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, *ibid.*, 71-76, línies 307-413; i quant a la revelació extrabíblica, el *De tempore...*, *ibid.*, 151-152, línies 754-770 i *De mysterio cymbalorum...*, *ibid.*, lín. 934-995.

31. Així, el *De tempore...*, *loc. cit.*, 134, línies 17-19; 143-144, línies 419-421; 144, línies 435-436; i *De mysterio...*, *ibid.*, 99-101, línies 885-933.

32. La frase pertany a la *Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI postri die kl. iunii a.D. M CCC IV data*, publicada en l'apèndix del present estudi, línies 593-594.

33. Aquesta frase pertany a l'anomenada *Confessió de Barcelona*, del 11 de juliol del 1305, publicada dins ARNAU DE VILANOVA, *Obres catalanes*, volum I: *Escriptos religiosos* (BATLLORI, «Els Nostres Clàssics» 53-54, Barcelona, Editorial Barcino 1947, 107, línies 7-8).

Finalment, si hom llegeix el text de les línies 892-897 veurà que en escriure el nostre tractat Arnau de Vilanova seguia pensant igual com en escriure els dos anteriors, car recordava que quan el màxim Anticrist es proclamaria l'autèntic messies ja haurien passat més de mil tres-cents anys després de la desaparició del Sanedrí, el qual deixà d'existir entorn de l'any 70 p. C. en l'exili dels jueus després de la desfeta a mans de Vespasià i de Titus.

Per aquestes raons, doncs, creiem poder afirmar amb certesa i seguretat que en el petit paràgraf objecte d'aquestes línies no hi ha cap retractació de la tesi arnaldiana relativa a la possibilitat de conèixer per endavant, gràcies a diverses revelacions de Déu, l'any aproximat, amb una aproximació de dos anys, de la vinguda de l'Anticrist.

Ben al revés, aquella doctrina ha esdevingut en el nostre tractat, no pas un marc estàtic, ans un corrent viu i constant de pressió damunt tota la *Philosophia...*, que la col·loca tota ella dins una tensió escatològica.

En efecte, tan bon punt deixem aquelles primeres pàgines en les quals són descrites les qualitats espirituals de Jesús de Nazaret, que el converteixen en mirall, exemplar i regla de tot cristià, som introduïts a un raonament que, desplegant la idea de la contraposició entre Crist i Anticrist, ja exposada tant en el *De tempore adventus Antichristi* com en el *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*,³⁴ ací precisa que la contraposició no sols és de comportament («moribus») i d'estimació («affectu»), ans també de temps «tempore» (lín. 231) i en conseqüència col·loca tot el curs de la història i per tant tota persona que es trobi dins aquest curs (i s'hi troba tothom), entre dos pols contraposats, els del Crist i del màxim Anticrist (lín. 264-268).

A partir d'ací, un llarg raonament concretava més encara. No sols som en un camp de tensió entre dos pols oposats, ans encara molt prop d'un dels dos, el del màxim Anticrist, car per raons de naturalesa diversa podem estar convençuts de trobar-nos (és a dir, Arnau de Vilanova i els seus contemporanis podien estar convençuts de trobar-se) prop la gran tribulació o persecució que el màxim Anticrist protagonitzarà en la fi dels temps.

La convicció de proximitat a un dels pols, cosa que ens col·loca en un camp de màxima tensió escatològica, és el resultat de dos raonaments que presenten una visió de la història cristiana en l'esquema dels set estats de l'Església del Nou Testament o en el de les successives quatre grans persecucions (línies 324-477). Però tots dos convergeixen en el mateix resultat: ens trobem en el sisè estat (primer esquema), dins el qual encara vigeix la

34. *De tempore adventus Antichristi*, dins *El text primitiu...* (citat en la nota 9), 154, línies 876-891; i *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, *ibid.*, 101, línies 916-933.

tercera persecució, però és imminent la quarta, la màxima, protagonitzada per l'Anticrist (segon esquema).

I així hem arribat al punt roent: allò que és justament l'element configurador de la tercera persecució, la que actua directament damunt l'esperit de la persona cristiana, i en particular de la clerecia i dels religiosos, és la cobejança de béns temporals, diners o senyorijs, cobejança que, en la mesura que triomfa, ofereix en safata a l'Anticrist la victòria en la quarta i gran persecució, que ell impulsarà. La situació espiritual contemporània d'Arnau, tal com ell la veia, incidia de forma contundent en el resultat de la batalla final entre Crist i Anticrist.

Continuïtat i novetats

Els paràgrafs anteriors subratllen els elements de continuïtat en la doctrina escatològica d'Arnau de Vilanova: continuïtat en col·locar-se en un marc de proximitat dels esdeveniments finals i continuïtat en portar el discurs des de la possibilitat, licitud i conveniència de la predicció de la proximitat del màxim Anticrist basada en l'Esclitura, a la preparació estratègica davant combats decisius entre Crist i Anticrist. Però l'afirmació de continuïtat, de cap manera no significa que el text que ens ocupa no presenti novetats, que sintetitzaríem en una sola expressió: l'impacte de les posicions de fra Pèire Joan (Oliu), i concretament en dos punts: el de l'esquema de la història de l'Església³⁵ i el de la pobresa franciscana i més en concret, de l'«usus pauper».³⁶ I, ni que sigui d'esquitllentes, afegiré que

35. D'entre els estudis relatius a les posicions escatològiques de Pèire JOAN (Oliu), cal veure el de RAoul MANSELLI, *La «Lectura super Apocalipsim» di Pietro di Giovanni Olivi. Ricerche sull'escatologismo medievale*, «Studi Storici» 19-21, Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano 1955, en particular 177-236; David BURR, *Olivi's apocalyptic timetable*, dins «The Journal of Medieval and Renaissance Studies», 11 (1982), 237-260; i el recent estudi d'Edith PASZTOR, *L'escatologia gioachimitica nel francescanesimo: Pietro di Giovanni Olivi*, dins *L'attesa della fine dei tempi nel Medioevo*, a cura di Ovidio CAPITANI e Jürgen MIETHKE, «Annali dell'Istituto Storico Italo-Germanico» 28, Bolonya, Il Mulino 1990, 169-193; la darrera aportació que m'és coneguda és la tesi de llicenciatura de Paloma LLORENTE MEGÍAS, *El concepto de historia en Petrus Johannis Olivi*, Universitat de Barcelona, Facultat de Filosofia 1991.

36. Hom pot veure una presentació global i evolutiva del problema teòric de la pobresa franciscana i la inserció en ell de l'expressió «usus pauper», dins Marino DAMIATA, *Guglielmo d'Ockham: povertà e potere. I. Il problema della povertà evangelica e franciscana nel secolo XIII e XIV. Origine del pensiero politico di G. d'Ockham*, Florèn-

l'altre gran influx, el de Ramon Martí, era ja ben palès en el *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* i, per tant, no constitueix cap novetat,³⁷ com tampoc no en constitueix cap la sintonia amb la literatura de «visions» i «revelacions» més o menys anònimes.

Però abans d'entrar en el tema crec que cal tenir ben present una advertència. En parlar de continuïtat podria semblar que ja donem per suposada no sols l'existència d'un cos de doctrina arnaldiana, ans encara la d'un sistema, l'arnaldisme. Per contra, cal dir ben clar que no considero que tal pressupòsit pugui ni tan sols ésser seriosament esmentat, mentre no tinguem publicada tota l'obra religiosa escrita d'Arnau de Vilanova. Mentrestant, cal que hom sigui molt conscient que no és possible d'atribuir abast general a allò que trobem en un o en uns textos tan limitats en el temps com definits en llurs objectius; i que és possible que l'autor d'aquests textos pensés en d'altres camps coses per ventura no deduibles de la doctrina ací exposada i que, un cop conegudes per la publicació d'altres obres, serà possible i caldrà sintetitzar amb els elements doctrinals presents en la *Philosophia catholica et divina* i en els textos anteriors, cosa per ara impensable.

Sense, doncs, cap pretensió d'abast general, entrarem a estudiar el tema de l'influx de fra Pèire Joan en, el text acabat d'esmentar, sobre el qual primer establim el fet i després intentarem de precisar-ne l'abast.

El fet que em sembla indubtable és que el text de les línies 330-355, en el qual l'autor distingeix set «status» successius en el curs de l'Església cristiana pels camins del temps, ha estat escrit per mestre Arnau de Vilanova sota l'influx d'un fragment paral·lel de fra Pèire Joan escrit en les pàgines inicials de la seva *Lectura super Apocalypsim*.³⁸ Els fragments d'aquesta obra encara inèdita, adduïts en llocs diversos de l'aparat de fonts, no sem-

cia, Studi Francescani 1978, 240-242; una exposició més detallada d'allò que representava tal doctrina dins el pensament de fra Pèire Joan (Oliu) és la de David BURR, *The persecution of Peter Olivi* (Transactions of the American Philosophical Society held at Philadelphia for Promoting useful Knowledge. New Series 65/5), Filadèlfia, American Philosophical Society 1976, 61-67.

37. Recordem que el mestratge de Ramon Martí és declarat explícitament per Arnau de Vilanova al començament del *De significatione nominis Tetragrammaton* (CARRERAS I ARTAU, «Sefarad», IX (1949), 80; quant al *De mysterio cymbalorum*, vegeu el meu *El text primitiu...* (citat en la nota 9), 37 i l'aparat de fonts del text, 95, 99; en l'edició actual, hom veurà que les obres de Ramon Martí no es limiten al *Pugio fidei*, ans inclouen el *Capistrum Iudaeorum*, la primera part del qual ha estat recentment editada (ROBLES, «Corpus Islamico-Christianum» 3/1, Würzburg i Altenberge 1990).

38. Hom pot veure més avall aquest fragment de fra Pèire Joan en la nota de l'aparat de fonts a la línia 324-355; i p. e. en *Prophecy*, 8, precedents de predilecció joaquimita pel número set.

blen permetre cap mena de dubte entorn de l'influx esmentat. Recordarem només, per exigència de precisió, que fra Pèire Joan ja feia quatre anys que era difunt quan mestre Arnau de Vilanova escrivia la seva *Ars catholicae philosophiae* l'any 1302.

Comparat tant amb el *De tempore adventus Antichristi* com amb el *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, el nostre fragment demostra que quelcom de nou s'ha esdevingut en les idees d'Arnau de Vilanova entorn de la comprensió teològica dels temps successius en la vida de l'Església. Allí, en efecte, l'únic esquema reproduït era el de sant Agustí d'Hipona, que projectava damunt la dimensió diacrònica del desplegament del món l'esquema setmanal dels set dies de la creació propis del relat del *Gènesi*.³⁹ Allí no compareixia cap altra idea destinada a proporcionar la comprensió teològica de la història, de la qual, però, ací no es troba cap rastre, substituïda, només parcialment, per un altre esquema mental, el dels set «status» ja esmentats, que només cobreixen una part de la història del món, la que va de Jesucrist al Judici Final.

Però el fet nu de la substitució obliga a recordar que la llista dels set «status», als quals ens acabem de referir, només té sentit a l'interior d'un esquema global de visió de tota la història del món, la que substitueix els set dies i llurs corresponents etapes per una partició trinitària i col·loca la partició septenària a l'interior de cada un dels dos períodes inicials (el tercer, espiritual, no té etapes). Amb això, no dic que Arnau de Vilanova també hagi acceptat el marc global, ans només que la divisió de la història de l'Església cristiana en set «status» té en fra Pèire Joan i en el seu inspirador, l'abat Joaquim de Fiore, un sentit teològic molt concret, sentit, el trinitari, que no s'ha de perdre de vista.

No crec que m'aparti gaire de la realitat, si dedueixo de les dades anteriors que, sobretot després de la mala experiència parisenca, mestre Arnau de Vilanova rebé un influx doctrinal considerable d'obres teològiques de fra Pèire Joan, entre les quals m'atreveria a assenyalar la ja esmentada *Lectura*, les *Quaestiones de perfectione evangelica* (cas de la doctrina de l'«usus pauper», que examinarem després) i, segurament, l'*Expositio super regulam fratrum minorum*. Remarquem, encara, que explícitament fra Pèire Joan no és mai esmentat, com tampoc no ho és ací Joaquim de Fiore.

Per això, cal que ens preguntem si el fet d'assumir l'esmentada divisió del temps de l'Església en set «estats» significa l'acceptació de tot l'esquema mental joaquimià, ni que sigui passat a través de fra Pèire Joan.

El primer element per a la resposta és que l'esquema esmentat és col·lo-

39. Vegeu *De tempore adventus Antichristi*, dins *El text primitiu...* (citada en la nota 9), 161-162, línies 1186-1189; i *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, *ibid.*, 88-89, línies 654-661.

cat per mestre Arnau en un context prou significatiu, el de com preveure els perills imminents dels fets finals, previsió a la qual el conjunt de l'Església pot arribar per camins diversos, un d'ells el de l'esquema dels set «status» successius, car, ell mitjançant, s'arriba al convenciment de trobar-se en el sisè dels dits estats i per tant a les portes de la gran tribulació vinculada a la presència i a l'actuació de l'Anticrist. Remarquem, encara, que, certament, tal doctrina és relacionada amb el llibre de l'*Apocalipsi*, però només en tant que aquest, tal com ja havia fet Ricard de Sant Víctor⁴⁰ i després repetiria fra Pèire Joan,⁴¹ podia ésser distribuït en set visions, que aquells i d'altres teòlegs vinculaven als dits set «status».

No s'ha de perdre de vista que l'altre camí d'arribar a la mateixa conclusió és el de l'esquema de les quatre persecucions, esquema que no he pogut trobar en allò que conec de la dita *Lectura super Apocalypsim*,⁴² però que, en canvi, resulta molt pròxim a les pàgines d'un personatge summa-ment significatiu: Guillem de Sant Amor o potser d'un deixeble seu, Nicolau de Lisieux.⁴³ I és un fet que, a diferència de l'esquema dels set «status», que la *Philosophia catholica et divina* es limita a esmentar, el de les quatre persecucions, no sols és recordat en les línies 355-362, o, arribant al màxim, en les línies 355-386, ans àmpliament explicat en el llarg fragment constituït pel text de les línies 387-477.

Justament la frase amb la qual comença el paràgraf següent: «Quocumque ergo modo tempora ecclesiae distinguantur...», confirma que les dues maneres emprades en la secció anterior, la dels set «status» i la de les quatre persecucions, només són dos camins per a arribar a dos resultats: el de poder conèixer la naturalesa de la persecució que correspon a un «status» concret dels set esmentats i, sobretot, la comunicació d'influx entre la situació actual i la de la persecució imminent i definitiva de l'Anticrist. Allò que a Arnau de Vilanova interessa, és, doncs, arribar a aquestes darreres dades i, per tant, tal com ho indica l'extensió dedicada a cada una de les dues formes de comptar els temps de l'Església, privilegia clarament el recompte a base de les quatre persecucions.

¿Per què, doncs, ha recorregut també a l'esquema dels set «status»? Perquè hi ha trobat, indicada per altri, la previsió que dins molt poc de temps, car «ja ens trobem en el temps sisè» (cf. lín. 353, 499 i 875-876), arribarà

40. In *Apocalypsim Joannis libri septem. Primus prologus in septem libros* (ML 196, París 1855, 683-684).

41. Sobre la divisió del llibre de l'*Apocalipsi* en set visions per part de fra Pèire Joan, vegeu MANSELLI, *La Lectura...* (citada en la nota 28), 178-182; VIAN, 172.

42. Vegeu més avall el text de fra Pèire Joan transcrit en la nota 45.

43. Vegeu més avall la nota 46.

la gran persecució personificada per l'Anticrist, previsió que, tot i la seva indeterminació cronològica, és paral·lela (dic paral·lela, no dic ni coincident ni idèntica) a la seva del 1376-1378. Per això, en virtut d'aquest fet, jo no m'atreveria a afirmar res més que, havent-la treta del seu context teològic, Arnau de Vilanova acull i se serveix de la divisió de la història de l'Església en set edats perquè enforteix la seva convicció de la imminència del màxim Anticrist i, per tant, de la necessitat de preparació per als temps finals.

Dos detalls complementaris semblen confirmar que el fet d'assumir l'esquema dels set «status» de cap manera no es pot interpretar com si Arnau de Vilanova hagués fet seu tot el sistema joaquimita, ni que sigui passat per la ploma de fra Pèire Joan, o almenys el punt cèntric de la visió teològica de la història del món i de l'Església.

La prova és fornida per l'esquema de les quatre persecucions (línies 356-362), que ve a continuació del dels set «status» (línies 326-355). Car, d'una banda, fra Pèire Joan, citant explícitament l'abat Joaquim de Fiore⁴⁴ i, per tant, apropiant-se d'aquella doctrina, estableix clarament en la *Lectura super Apocalypsi* que les persecucions sofertes per l'Església en el curs de la seva història són set,⁴⁵ no pas quatre.

44. Joaquim de Fiore és freqüentment citat per fra Pèire Joan en la *Lectura super Apocalypsim*. Heus-ne ací algunes referències, de cap manera completes, trobades en la còpia manuscrita de la Biblioteca Vaticana, Borgh. 38, ff. 89^{a-b}, 93^b, 109^a (aquest és el lloc que ací interessa i és transcrit en la nota següent), 118^b, 119^a, 119^b, 120^b, 121^c, 122^{a-b-c-d}, 124^{c-d}, 125^b, 126^{a-b}, 127^b, 129^c, 130^{b-c}, 133^d, 134^a, 135^{c-d}, 136^{b-c-d}, 137^c, 138^c, 140^d, 141^a, 142^{b-c}, 143^a, 144^d. En l'article citat en la nota 35, Edith Pásztor reafirma la tesi de Raoul Manselli, segons la qual «Gioachino da Fiore è per l'Olivì un autore fra gli altri, che egli cita, discute, accetta o rifiuta come uno qualsiasi dei teologi o degli esegeti che via via utilizza nella sua opera», 172; en relació a aquest tema potser es podria formular la següent hipòtesi de treball: qualitativament, Joaquim de Fiore és per a fra Pèire Joan un autor entre els altres, és a dir, no passa d'ésser un autor; quantitativament, però, no és un autor com qualsevol altre, car és citat potser (i remarco aquesta paraula, potser) com cap altre; la freqüència de citacions obeeix al fet que, en citar Joaquim de Fiore, fra Pèire Joan o s'alinea amb el seu pensament o almenys li és ocasió de precisar el propi per referència al de l'abat calabrès; si aquesta darrera suposició s'adverés, Joaquim de Fiore no hauria estat per a fra Pèire Joan un autor com qualsevol altre, com, posem per cas, tampoc no ho hauria estat sant Bonaventura.

45. Aquest és el fragment de fra Pèire JOAN, *Lectura super Apocalypsim*, Vat., Borgh. 38, f. 109^a: «Secundum autem Joachim, septem capita draconis sunt allegorice septem reges, qui secundum septem status Ecclesie debebant esse prima et principalia capita septem certaminum contra Christum et eius Ecclesiam fiendorum. Sicut enim episcopalis ecclesia dicitur esse caput subiectarum, episcopus vero dicitur esse caput illius ecclesie, sic illi populi per quos facte sunt generales seu principales persecutiones ecclesie sunt capita bestie, de quibus in capitulo sequenti agetur, reges vero

I si calgués una confirmació de la, diguem-ne tesi, segons la qual el fet d'aprofitar una doctrina concreta no significa de cap manera que Arnau de Vilanova accepti les altres d'un mateix autor, ni tan sols les més pròximes, i molt menys tot un sistema, justament els dos esquemes de partició de la història de l'Església la proporcionarien esclatant a cor què vols. En efecte, ja sabem que immediatament després d'haver formulat els set «status» Arnau formula amb idèntica serietat les quatre persecucions. Si recordem que tant Joaquim de Fiore com fra Pèire Joan, seguint-lo, afirmen repetida-

qui eisdem populis pre fuerunt dicuntur capita draconis et quasi capita capitum, corpus vero draconis est innumera reproborum multitudo.

Primus autem rex fuit Herodes.

Secundus autem Nero.

Tertius vero Constantius, Constantini filius, imperator arrianus.

Quartus vero Cosroe, rex Persarum, vel Mahomet, primus propheta et princeps sarracenorum.

Quintus vero secundum eum fuit ille imperator Teuthonicus, qui primo cepit ecclesiasticas libertates infringere et ecclesias pro suis libertatibus infestare.

Sextus [f. 109^b] vero erit ille qui in Daniele vocatur undecimum cornu, qui et parturiet nephariam Babilonem.

Septimus vero erit caput bestie ascendentis de terra, qui in septima visione Danielis vocatur rex impudens facie et intelligens propositiones».

Afegiré, encara, que en el f. 145^a fra Pèire Joan diu: «...per septem capita intelliguntur septem reges in septem persecutionibus principalibus...».

Edith Pásztor exposa en l'article citat en la nota 35 el pensament de fra Pèire Joan relatiu a les set persecucions de l'Església en les obres anteriors a la *Lectura super Apocalypsim*, 177-181.

Recordem entorn d'aquest tema del joaquimisme d'Arnau de Vilanova que Marjorie REEVES, *The Influence of Prophecy in the Later Middle Ages. A Study in Joachimsism*, Oxford, Clarendon Press 1969, 317, nota 2, precisa el seu pensament amb aquestes paraules: «In my view Arnold's Joachimism consisted in the conjunction of the proclamation of Antichrist and the call to renovatio. His plan of reform has an eschatological setting». Absolutament d'acord amb la tercera i darrera frase, però em pregunto si això és joaquimisme o un element consubstancial amb la dimensió escatològica del cristianisme de tots els temps. Quant a les dues primeres frases (recordem que el joaquimisme consistiria en llur conjunció), no veig clar que la «renovatio» de la qual hom pot interpretar que parla Arnau de Vilanova coincideixi amb la proclamada per Joaquim de Fiore i els seus seguidors, car per a Arnau de Vilanova no sembla una situació que hagi d'arribar imparablement en l'instant en què ja sigui realitat l'època apropiada a l'Esperit Sant, ans una lluita moral el resultat de la qual no és pas clar i que mai no és vinculat a una especial presència de l'Esperit Sant; d'altra banda, les tantes vegades citades línies 1009-1020 del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* demostren que per a Arnau de Vilanova la vinculació entre proclamació de la vinguda de l'Anticrist i crida a la conversió, al «terrena despiciere et amare caelestia», no són realitats necessàriament aparellades, car la conversió hauria d'ésser assegurada, encara que la proclamació de l'Anticrist no resultés ésser veritat. I hem arribat al punt de sempre: ¿la proclamació de l'Anticrist és per a Arnau quelcom més que un instrument per a la consecució del seu objectiu espiritual?

ment que les persecucions de l'Església han estat set i s'esforcen àdhuc a trobar persones concretes que encarnin cada una de les dites persecucions, tindrem el cas que encaixa amb el nostre tema: immediatament després d'haver acceptat la doctrina de la divisió del curs de l'Església en set «status», Arnau de Vilanova deixa palplantats Joaquim de Fiore i fra Pèire Joan i pren una altra doctrina de divisió per quatre persecucions compartida per llurs contraris.

En efecte, la doctrina que redueix a quatre les grans persecucions de l'Església, partint del fet que també foren quatre les sofertes per Jesús de Nazaret i citant explícitament com a base del paral·lelisme la *Glossa ordinaria*, també copiada per Arnau de Vilanova en les línies 301-303 del nostre tractat, es troba en Guillem de Sant Amor (o en el seu deixeble Nicolau de Lisieux), justament en un dels seus tractats contra els ordes mendicants i contra l'intent de Gerardo de Borgo San Donnino de presentar el significat teològic dels nous ordes a base dels esquemes joaquimites, el *De Antichristo et eius ministris*.⁴⁶

Aquest conjunt de fets sembla indicar que tant la doctrina dels set «status» com la de les quatre persecucions foren preses per Arnau de Vilanova com a esquema interpretador de la història de l'Església, perquè la primera li servia per a insistir en la urgència i imminència de la darrera persecució, atès que ja ens trobem en el temps del sisè «status»; i la segona, perquè li permetia de subratllar amb més força la qualificació de cada una de les persecucions i, per tant, l'enllaç entre la tercera i la quarta, amb la consegüent i imperiosa necessitat de preparació. Però per aquell fet ell no es col·locava en l'escola de ningú, ans només aprofitava de cadascú allò que li convenia.

L'altre punt de novetat és la presència de la doctrina de la pobresa, no sols en general, ans la de la pobresa específicament franciscana, més encara, en la formulació que darrerament li havia donada fra Pèire Joan, en resumir les seves exigències sota el sintagma d'«usus pauper».⁴⁷

46. El *De Antichristo et eius ministris* fou publicat i atribuït a Nicolau Oresme per Edmund MARTÈNE, *Veterum scriptorum et documentorum historicorum, dogmaticorum, moralium amplissima collectio*, IX, París, Montalant 1733, col. 1271-1446; en el *Lexikon für Theologie und Kirche*, vol. 10, Friburg de Brisgòvia, Herder 1966, col. 1148-1149, Palémon GLORIEUX l'atribueix a Guillem de Sant Amor i M.-M. DUFEL, *Guillaume de Saint-Amour et la polémique universitaire parisienne 1250-1259*, París, Éditions A. et J. Picard 1972, 393, al deixeble d'aquest darrer, Nicolau de Lisieux (ibid., 54).

47. Encara que potser fou encunyada per Hug de Digna, la denominació d'«usus pauper» no és usual abans de fra Pèire Joan, car sant Bonaventura de Bagnoregio, per exemple, en les *Quaestiones disputatae de perfectione evangelica* parla d'«altissima paupertas», d'«excellentissima paupertas», de «paupertas altissima et mendicatio humillima» (APERIBAY, OROMÍ, OLTRA, BAC 49, Madrid 1949, 118 i 128); i en l'*Apo-*

La doctrina de la pobresa entra en el nostre tractat com formant dos blocs doctrinals, en tres contextos. El primer bloc doctrinal es refereix a Jesús de Nazaret, del qual les línies 142-147 afirmen els dos extrems sobre els quals girava tota la discussió doctrinal entorn del punt esmentat en aquell començ del segle XIV: la renúncia a tota propietat: «nihil ut homo iure domini voluit possidere» (lín. 143-144) i la pobresa real a l'hora d'usar els béns d'aquest món: «...bonorum temporalium inopiam tantam passus est, ut...» (lín. 144-145), situació que en la línia 177, amb expressió cara a sant Bonaventura,⁴⁸ és qualificada d'«altissima paupertas»; de Jesús, encara, tota la secció constituïda per les línies 990-1225, n'exposa el sentit del missatge doctrinal centrat en un amor a Déu que exclou bàsicament tota altra forma d'atenció a qualsevol altra cosa que no sigui Déu mateix, amb referència explícita al deseiement intern envers els béns temporals, car la «sollicitudo», la «preocupació» (lín. 1102-1103), pels béns d'aquest món per la banda de l'enteniment i la «letitia de bonis temporalibus orta» per la banda de la voluntat (lín. 1151), són incompatibles amb la perfecta justícia evangèlica o amb el pur amor a Déu. Ja en aquest darrer context hi ha una mena d'excurs que, pel camí de l'ensenyament de Jesús de Nazaret sobre la pobresa, porta al problema candent de la pobresa franciscana, definida, com la de Jesús, per la no-propietat («...primum, quod nihil possideat iure domini...», lín. 1119-1120) i per la indigència en l'ús dels béns temporals («...quod nullis utatur nisi precise necessariis...», lín. 1120-1121; i encara «...cum utuntur necessariis ad predicta, convenit eos fore paucissimos...», lín. 1124-1125).

Però, sobretot, la posició entorn d'allò que la discussió sobre la pobresa i la mateixa pobresa significava en el moment concret d'aquell començ de segle XIV es troba en la secció destinada a demostrar la necessitat de preparar-se a l'atac final de l'Anticrist (línies 325-565), atac d'una banda imminent, car s'ha de realitzar abans no s'acabi el sisè «status» de l'Església cristiana, «in quo sumus» (línies 353, 494-496 i 875-876), i de l'altra

logia pauperum contra calumniatorem usa expressions com aquestes: «extrema ac penuriosa paupertas», «summa rerum penuria», «extrema temporalium rerum penuria, quae consistit in carentia possessionum et pecuniarum», «penuria et indigentia opportuna sustentationis», «penuriosa paupertas», «paupertas... quae annexam habet exteriorum penuriam et vilificationem», «voluntaria et penuriosa paupertas», «arcta sustentatio necessitatis» (*ibid.*, 494, 504, 510, 518, 574, 596, 602, 680, respectivament); i formula descripcions com aquestes: «...ei professioni, quae sponte devovit Christum in extrema paupertate sectari, concedens fuit universaliter rerum abdicare dominium arctoque rerum alienarum et sibi concessarum usu esse contentam...» (*ibid.*, 642) o «...sic arctitudinem usus servet, quod sustentationem naturae necessariam non devitet; sic necessitati subveniat, quod ab arctitudine non recedat...» (*ibid.*, 682).

48. Vegeu la nota anterior.

molt perillós, car la felicitat temporal proporcionada als estaments jeràrquics de l'Església per l'engreix de la mateixa Església, en el qual han competit tant les autoritats com el poble cristià des dels darrers temps de l'Imperi de Roma, ha conduït a una situació, en la qual la «cupiditas et amplexus opulentie ac glorie temporalis disponit ad pestilentiam suscitandam per filium perditionis» (lín. 500-505) i, per tant, equival a oferir al màxim Anticrist la victòria en safata. D'ací ve la insistència, amb la qual mestre Arnau demana i àdhuc exigeix al papa la preservació o recuperació de l'autenticitat de tots els estats de l'Església i en particular la seva intervenció directa a favor dels «espirituals» partidaris de l'«usus pauper» com a capteniment obligat de l'orde franciscà (lín. 569-643, en particular lín. 623 ss.).

Aquest conjunt doctrinal relatiu a la pobresa, que fou fortament defensat per sant Bonaventura, només en la ploma de fra Pèire Joan fou denominat «usus pauper», qualificació que es troba almenys una vegada en la *Philosophia catholica et divina* (línia 1136),⁴⁹ cosa que permet d'assegurar que, també en aquest punt, Arnau de Vilanova rebé l'influx de l'esmentat fra Pèire Joan.

Així, doncs, tant en el cas de la interpretació dels períodes històrics com en el de la pobresa franciscana en la versió de l'«usus pauper», l'influx, potser l'impacte, de fra Pèire Joan en mestre Arnau de Vilanova és evident. Però en tots dos casos, els elements doctrinals que aquest acull d'aquell són integrats en conjunts doctrinals arnaldians i en cap cas no signifiquen una identificació d'Arnau de Vilanova ni amb el cos de doctrina ni amb el sistema del teòleg franciscà.

La llibertat d'Arnau de Vilanova en relació als autors i escrits dels quals se serveix, i per tant el sentit purament instrumental de doctrines que manlleva a altri (sempre en funció d'allò que es va dibuixant com la seva tesi fonamental, la del «terrena despiciere et amare celestia», lín. 178 i altres llocs indicats en l'aparat de fonts a aquesta línia) sembla confirmar-se de forma espectacular amb un fragment del nostre tractat i amb un exemple de la seva biografia. El fragment és el de les línies 363-386, dedicat a la interpretació de les quatre bèsties de *Daniel*, vii, 3-4, bèsties que el mateix

49. L'expressió es troba en la línia 1136, com a síntesi de tot un paràgraf, el de les línies 1118-1136, en el qual hom subratlla els dos elements que plegats constitueixen l'«usus pauper»: la renúncia a la propietat (línies 1119-1120) i aquell mer ús de les coses, estrictament necessari per a la supervivència o per al compliment de les pròpies obligacions (1120-1122, amb explicació que segueix fins al final del paràgraf). Arnau de Vilanova insistiria en l'«usus pauper» en el *Gladius iugulans thomatistas*, tal com hom pot veure en la tesi, encara no editada, de Cosimo REHO, *La polemica di Arnaldo da Villanova contro i Domenicani Tomisti nel Gladius iugulans thomatistas*, Universitat de Bari. Facultat de Lletres i Filosofia.

llibre de *Daniel* interpreta com a símbols de «quatre regnes que sorgiran de la terra» (ibid, 17); però Arnau prescindeix olímpicament de la mateixa explicació bíblica i fa derivar aquell text en la direcció que a ell li interessa, la de les quatre persecucions principals de la història de l'Església.

El fet biogràfic és el relat en la *Vida de sancta Dalphina, vergis*,⁵⁰ on és presentat fent els joc dels esposos, futurs sant Ausiàs i santa Delfina i de llur confessor, l'«espiritual» Joan Julià, fent públicament «comèdia» a fi d'assegurar llur vot de virginitat, malgrat el matrimoni i la necessitat d'un hereu per a una casa comtal.⁵¹

Caldrà veure què aportaran els textos posteriors, però ara com ara es dibuixa un Arnau de Vilanova, que no és ni joaquimita ni cap altra cosa fora d'«espiritual», i que se serveix d'allò que li convé per a la seva finalitat de cada moment, sense capficar-se massa per la solidesa doctrinal de les seves explicacions.

Per això, abans de cloure la nostra exposició doctrinal, ens hem de preguntar si en els tractats religiosos escrits fins a la *Philosophia catholica et*

50. La *Vida...* ha estat publicada per Jacques CABBELL, *Vies Occitanes de Saint Ausiàs et de Sainte Dauphine*. Avec traduction française, introduction et notes (Bibliotheca Pontificii Athenaei Antoniani 12), Roma, Antonianum 1963, 128-244.

51. La narració de la visita dels futurs sants esposos a mestre Arnau de Vilanova es troba en les pàgines 160 i 162 de l'edició esmentada en la nota anterior. Qualifico de «comèdia» (en el sentit de representació conscient de quelcom que l'actor sabia no ésser veritat), l'actuació descrita en les línies següents: «E cum fossio vengutz a la ciotat de Marcelha e-s fossio presentatz al metge, el ayssi, cum per frayre Johan Jolia era estat enformat, los receup benignamen e lor promes segurtat; e contínuamen visitan els per quinze dias que estero aqui, ordenava lor tot dia viandas, e de la manieyra del dormir los enterrogava en public, mas a part amb ambedos o am la una de lor, tostemp parlava de las causas spirituals; e-ls autres que ero amb els vengutz, se pessavo que tractesso dels secretz epedimens. El dig metge, merevilhan la purtat de lors pessas e tan gran sanctetat de lor vida, el que era devot fo fach may devot.

»Et en aquel temps era a Marselha gran moteza de metges sollempnials entre(-l)s quals un dia ad ayso assignat, fo facha sobre aquest negoci sollempnial collacio; en la qual lo dich maestre Arnal, ayssi cum era gran clerc, proec poderozamen e perfechamen per razos naturals que-ls dichs marit e molher no ero aptes ni disposit(z) ad aver effans entro aguesso vint e cinc ans, quar davan aquel temps ero en la vergis quatre defaillimens e empedimens, e trei en lo jovencel; et en ayso tuchs li autres metges si acordero amb el, no podens ni sabens contrastar. Et ayssi tornero s'en am gauch a lors hostals», 162, paràgrafs c) i d); hom pot veure una altra notícia (anterior a la nostra) sobre fra Joan Julià en el fragment d'Angelo Clareno transcrit en l'aparat de fonts a les línies 632-634. De més a més, ací cal indicar la continuïtat doctrinal entre les línies 1054-1066 i 1094-1099 del nostre tractat, la narració acabada de copiar i la primera part del tractat arnaldia *De belemosina et sacrificio*, coneguda de moment almenys per la traducció castellana medieval publicada dins el meu *Dos tratados «espirituales» de Arnau de Vilanova en traducción castellana medieval* (Publicaciones del Instituto Español de Historia Eclesiástica. Monografías n. 25), Roma 1976, 133-137.

divina la doctrina exposada és purament instrumental i de conveniència dialèctica o és possible de traçar algunes línies doctrinals bàsiques d'un cos de doctrina que, quan sigui possible de reconstruir en la seva totalitat, podrà ésser anomenat l'arnaldisme.

Els pressupòsits arnaldians

Reprenquem el fil del discurs des del mateix punt on en trobàvem al començament de la secció tot just acabada, en la qualificació del nostre tractat com a «ars» i no com a «scientia», i recordarem que el mateix Arnau de Vilanova s'hi referia amb aquesta frase: «...ars predicta, velut ex theoricā et practica constituta...».⁵² L'intent de les pàgines que segueixen serà el de descobrir justament les o almenys algunes de les bases teòriques de la proposta «artística» arnaldiana.

Per principi, prendrem com a base de la recerca només els textos ja publicats anteriors a la *Philosophia catholica et divina*, aquesta inclosa. No essent encara publicada tota l'obra polèmica dels primers anys del segle XIV ni la polèmica o no-polèmica posterior, tant la polèmica encara no publicada com la posterior no entraran en aquest primer intent, fora d'alguna referència escadussera, quan qualche text posterior sembli completar o confirmar alguna de les línies de força que ja es presenten en els tractats presos com a base d'aquesta provatura. El fet que els escrits més polèmics encara siguin inèdits i, per tant, no puguin ésser tinguts en compte en l'actual intent, pot ésser un avantatge, en el sentit que aquest es basarà en exposicions més serenes que les formulades en l'abrandament d'una discussió.

El recompte de la seva obra posterior a la presentació del *De tempore adventus Antichristi* a París el 1299, feta per Arnau davant el cambrer papal a Perusa el 1304 en la requesta transcrita en l'apèndix, línia 798-815, ens estalvia la feina de determinar quins són els textos que han d'ésser tinguts en compte.⁵³ Crec que per a la completesa de l'obra religiosa arnaldiana anterior al 1302 només s'hi han d'afegir les pàgines que en el Vat. lat. 3824 precedeixen el conjunt de tractats acabats d'esmentar: la *Introductio in librum Ioachim de semine Scripturarum*⁵⁴ i l'*Allocutio super signifi-*

52. Aquesta frase correspon a la línia 19 del nostre tractat.

53. Vegeu el text corresponent a les línies 798-827 de l'apèndix, pertanyent a la *Protestatio XV kl. augusti a. D. M CCC IV facta Perusii coram domino camerario Summi Pontificis*.

54. Aquest tractat fou editat per Raoul MANSSELLI dins el «Bolletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano», 63 (1951), 43-59.

*catione nominis tetragrammaton*⁵⁵ —aquest darrer tractat, recordem—ho, porta datació; 1292; per tant, és set anys anterior al que el segueix, el *De tempore adventus Antichristi*, del 1299.

Delimitada la base, crec que allò que cal subratllar d'entrada és que es confirmaria la impressió de fractura entre el tractat del 1292 i l'escrit del 1299, tal com ja indicava en la introducció a l'edició del text primitiu del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*.⁵⁶ Ara, de més a més, seria possible d'estendre la fractura doctrinal de manera que tinguéssim fins al 1292 dos intents de veure les intimitats divines indicades pel cristianisme mitjançant una anàlisi de les qualitats de les lletres que configuren la revelació, a base d'una anàlisi dels «semina scripturarum», anàlisi que difícilment conduirà a altre resultat que al de veure-hi una forma de càbala.⁵⁷ La *Philosophia catholica et divina* enforteix, per la seva banda, la impressió que allò que Arnau de Vilanova escriu a partir del 1299 va per altres camins, té un altre

55. Editat per Joaquim CARRERAS I ARTAU dins «Sefarad», IX (1949), 80-105.

56. Vegeu el meu *El text primitiu...* (citats en la nota 9), 26-27.

57. La proximitat a la càbala resulta clara, si hom recorda un fragment del barceloní Abraham Bar Hiyya, reportat per Gershom SCHOLEM, *Zur Kabbala und ihrer Symbolik* (Suhrkamp Taschenbuch. Wissenschaft 13), 87, que em limito a transcriure tal com el trobo en la dita pàgina: «Jeder Buchstabe und jedes Wort in jedem Abschnitt der Tora hat einen tiefen Grund in der Weisheit und enthält ein Mysterium von den Mysterien der [göttlichen] Einsicht, die wir nicht bis auf den Grund zu durchdringen vermögen. Gebe Gott, wir möchten nur ein wenig von dieser Fülle erkennen» i el compara amb un d'Arnau de Vilanova de la *Introductio in librum Ioachim de semine scripturarum* (MANSELLI, edició de la nota 54, 46-47): «Igitur clare insinuat [Veritas] quoniam omnis litera alphabeti, sive parva fuerit sive magna, vim habet significandi aliquid in his pretereuntibus, que spectant ad legem Dei...»; i del *De significatione nominis Tetragrammaton* (CARRERAS I ARTAU, edició de la nota 55, 82): «...minimum eorum que apparent in ea [Sacra Scriptura] in figuris literarum sive in ordine sive distinctione vel quantitate vel situ vel numero, totum inquam aliquid spirituale significat...»; i «necesse est ut...singule litere ac literarum etiam supplementa significant nobis aliquam veritatem spiritualem...».

Amb les indicacions precedents, crec que hi ha una base per a un repensament de les tesis formulades per Francesc J. FORTUNY, en el seu tan incitant estudi, *Arnau de Vilanova: els límits de la raó teològica. Arnau en oposició a Averrois, Maimònides i Tomàs d'Aquino*, dins *El debat intercultural als segles XIII i XIV*. Actes de les I Jornades de Filosofia Catalana. Girona, 25-27 d'abril de 1988. Edició a cura de Marcel SALLERAS (Estudi General 9), Girona 1989, 31-59, la tesi del qual no repetixo perquè hom la pot veure resumida en la tercera secció de les *Notícies bibliogràfiques* d'aquest volum. Diré, només, que veig difícil que la tesi esmentada es pugui aplicar als dos textos més primerencs, la *Introductio...* i el *De significatione...* I en quant als altres, confesso que no em veuria amb cor de prendre'ls com a base per a l'estudi d'un pensament personal, ja que allò que caldria demostrar prèviament és que en tals pàgines hi hagi l'exposició d'un pensament personal i no el desplegament pur i simple d'una dialèctica amb vistes a la propaganda d'un objectiu o a l'anorreament d'un contrari.

planteig, el de presentar-se com una interpretació possible⁵⁸ no pas de les característiques de les lletres en les tres llengües principals (hebreu, grec i llatí), ans de les afirmacions bíbliques o d'altres de pretesament revelades. Diguem que l'anàlisi dels significants ha estat substituïda per la dels significats.

Crec que encara puc afegir una altra observació prèvia relativa al desplaçament d'«autoritats» en els successius textos: tant com en la *Introductio in librum Ioachim de semine scripturarum* les pàgines són col·locades sota la protecció d'obres autèntiques o no de Joaquim de Fiore,⁵⁹ el *De significatione nominis Tetragrammaton* sembla posat a l'ombra de fra Ramon Martí;⁶⁰ en els tractats posteriors al 1299 els dos autors esmentats desapareixen, almenys quant a referències explícites, i en canvi compareixen, al costat de la Bíblia, no cal dir que ja present en els dos anteriors, els «profetes», tant els anomenats, sobretot la Sibila Eritrea,⁶¹ com els anònims, tal l'autor del cèlebre *Vae mundo in centum annis*, integrat dins el *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*,⁶² o el de la profecia del 1282, *Misericors fuit Deus illis*, copiada dins l'actual *Philosophia catholica et divina*.⁶³

Tenint, doncs, ben present el fet de l'evolució doctrinal d'Arnau de Vilanova, preguntem-nos si sota les presentacions canviants s'hi troben línies de continuïtat.

La primera observació s'enllaça amb un text del *De tempore adventus Antichristi* que ja em va cridar l'atenció a l'hora d'assenyalar els punts doctrinals més importants del dit tractat: el que en la meua transcripció correspon a les línies 721-729.⁶⁴ L'important del dit paràgraf és l'afirmació que en darrera instància el text de *Daniel XII*, 11 ha d'ésser interpretat d'acord amb la regla general del «dies pro anno» perquè d'aquesta manera els talaïers encarregats de preveure i cridar els futurs perills de l'Església

58. Vegeu els paràgrafs finals de l'apartat anterior en aquesta introducció.

59. Vegeu l'edició descrita en la nota 54, p. 57, línies 6-7.

60. Vegeu l'edició indicada en la nota 55, p. 80.

61. Vegeu el *De tempore adventus Antichristi* i el *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* en el meu *El text primitiu...* (citat en la nota 9), 151, línies 755-760 i 67, lín. 219-220, 94, lín. 781, i 103, lín. 992, respectivament; i en la *Philosophia catholica et divina*, les línies 949-972 del text editat després d'aquesta introducció.

62. *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (edició citada en la nota 9), 102-103, línies 947-989.

63. Vegeu la nota 38 i més avall, dins el text de la *Philosophia catholica et divina*, les línies 512-553.

64. El text diu així: «Sed quod expediat [entendre els 1290 dies de Dan XII, 11, en sentit d'anys], patet per hoc quia finem catholice doctrine, ad quam presens consideratio totaliter ordinatur, efficacius consequentur exponendo numerum illum de annis lunaribus aut solaribus quam de aliis», *El text primitiu...* (citat en la nota 9), 150; vegeu també 36, text corresponent a la nota 111.

«tanto efficacius retrahent homines ab amore istius mundi et eos inducent facilius ad amplexum religionis catholice, qui est finis proximus christiane doctrine». ⁶⁵ Amb poques paraules: allò que determina contingut i vàlua doctrinal del cristianisme són els seus objectius; o dit d'altra manera: el contingut doctrinal del cristianisme no és determinat en darrera instància per la vàlua objectiva de les raons a favor de tal contingut, ans per la conveniència en relació a allò que és considerat «finis catholicae doctrinae». ⁶⁶

Amb la perspectiva que dóna la *Philosophia catholica et divina* em pregunto i ho formulo almenys com a hipòtesi de treball per a quan hom pugui disposar de tota l'obra religiosa d'Arnau de Vilanova conservada fins ara, si les darreres línies del paràgraf anterior no constitueixen el primer principi de la doctrina religiosa d'Arnau de Vilanova, en funció del qual s'han de llegir els tractats a partir del *De tempore adventus Antichristi*, fins que l'anàlisi de les pàgines posteriors demostrés que ha canviat la impostació doctrinal bàsica, tal com la dita anàlisi demostra que canvià entre el *De significatione nominis Tetragrammaton* del 1292 i el *De tempore adventus Antichristi* del 1299.

En efecte, en analitzar la *Philosophia catholica et divina*, tot i no trobar-hi al peu de la lletra la frase «per finem catholice doctrine», ⁶⁷ hom no pot deixar de constatar que allò que segons el *De tempore...* constitueix l'objectiu de la doctrina catòlica és en la *Philosophia...* el punt crític en dos passos bàsics del tractat: en el de la individuació d'allò que en el sisè temps de l'Església constitueix la quinta columna que en virtut de la tercera persecució de l'Església col·laborarà al triomf del màxim Anticrist, ⁶⁸ i en el de determinar quin ha estat el nucli de la doctrina de Jesucrist i segueix essent, per dir-ho amb una frase que dos segles després faria farrolla, «articulus stantis vel cadentis Ecclesiae». ⁶⁹

En tots dos casos, trobem d'una manera o altra una doctrina repetida, tant en el seu aspecte negatiu com en el positiu. És explicable que en tractar

65. *Ibid.*, 151, línies 727-729.

66. Vegeu més amunt la nota 58.

67. En la nota 64 hom pot veure l'ús de la frase en el *De tempore adventus Antichristi*; també es troba en el *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, edició citada en la mateixa nota, 83, línies 541-542.

68. Vegeu més avall el text de les línies 500-505.

69. Vegeu més avall el text de les línies 1080-1104; que es tracta d'un «articulus stantis vel cadentis Ecclesiae» hom s'en pot convèncer llegint el text de les línies 460-465. Assenyalen un punt a escatir: el possible influx de fra Pèire Joan en Arnau de Vilanova en la (des)valoració de la situació contemporània de l'Església, cf. Raoul MANSELLI, *La Lectura...* (citada en la nota 35), 160, 222-223; la primera de les dues referències assenjala altres autors medievals crítics i canonitzats: sant Pere Damià i sant Bernat de Claresvalls.

d'allò que afavorirà les pretensions de l'Anticrist, Arnau de Vilanova subratllí l'aspecte negatiu, i així trobem la referència a la «cupiditas et amplexus opulentie ac glorie temporalis» com a la màxima disposició favorable a l'Anticrist, atès que «totum illius studium sit imprimere cordibus hominum terrene felicitatis amorem».⁷⁰ Per això, l'assortiment de defenses contra l'Anticrist ha de consistir en què «assuescant fideles abicere sponte sive contemnere nebulam temporalis felicitatis».⁷¹ Per contra, d'acord amb la doctrina constantment recordada de la contrarietat absoluta entre Crist i Anticrist,⁷² el missatge de Jesús de Nazaret, el seu ensenyament de la justícia perfecta ha de contenir «quod doceat» per part positiva, «toto spiritu in Deum tendere» i per part negativa, «et propter hoc a se removere quecumque spiritum ad Ipso divertunt vel retrahunt»;⁷³ doctrina repetida i precisada en els seus dos caps: «ipse docuit evitare quidquid intellectum obtundit vel obtenebrat aut perturbat quominus Dei cognitionem exerceat et quidquid affectum illaqueat et obliquat quominus ferveat in Dei amorem», per la part negativa,⁷⁴ «et docuit insuper exercere quod illuminat intellectum ad Dei cognitionem, ut scrutari Scripturas..., ac etiam ea, que nutriunt fervorem dilectionis, ut orare Deum atque laudare et pietatis opera exercere», per la part positiva.⁷⁵

No crec que sigui necessari d'insistir excessivament en el fet que la doctrina acabada d'exposar té una prolongació tan lògica com rectilínia en la insistència d'Arnau de Vilanova a favor de les posicions «espirituals». En el nostre tractat, en efecte, irromp, sembla que per primera vegada, en la controvèrsia contemporània entorn de la pobresa franciscana en general i de l'«usus pauper» en particular, i ho fa partint de la predicació de Jesús entorn de l'«altissima paupertas»: «Non enim plene potest Deo intendere (aspecte positiu), qui sibi retinet dominium in possessis, quoniam necesse est eius animum occupari circa ea (aspecte negatiu), ultra quam exigit vite necessitas, ad quam sufficit solus usus»,⁷⁶ i per això el «status qui profitetur altissimam paupertatem», és a dir, l'orde franciscà i els seus membres, «nihil possideat iure domini» i «nullis utatur nisi precise necessariis... quoniam in statu absolute perfectionis cuncta superfluent, sine quibus possunt

70. Vegeu la nota 68.

71. Vegeu més avall el text de les línies 561-562.

72. La doctrina de la contraposició es troba en el *De tempore adventus Antichristi* i gairebé amb les mateixes paraules en *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, edició citada en la nota 9, 151, línies 878-891, i 101, línies 923-933, respectivament.

73. Vegeu més avall el text de les línies 1080-1082.

74. Línies 1086-1089.

75. Línies 1089-1092.

76. Línies 1114-1117.

et status et persone salvari... et ideo sunt in usu licitorum parcissimi, qui dicitur usus pauper».⁷⁷

¿Puc dir, encara, que el nostre autor potser estava més capficat per l'aspecte negatiu que pel positiu? Segurament era per la situació que ell descriu, la corresponent a la tercera persecució procedent de la riquesa, en la qual veu tothom còmodament allargassat i endormiscat,⁷⁸ però el cert és que, per limitar-nos a un punt de referència significatiu, quan al final resumeix en vint-i-quatre proposicions la quintaessència del tractat, en dedica dues, la quinzena i la setzena,⁷⁹ a l'aspecte negatiu, és a dir, al fet que tothom en general està enganxat i empresonat en la cobejança dels béns temporals i cap, en canvi, a l'aspecte positiu de la unió amb Déu.

D'aquest nucli doctrinal exposat en els paràgrafs anteriors, que potser podria ésser l'essència de l'arnaldisme, en deriven les altres posicions que semblen les seves característiques, començant per la «sola Scriptura» o pel «scrutamini Scripturas», que, en un dels fragments acabats de copiar és explícitament presentat com a cas concret de compliment d'una exigència més general, la d'«exercere quod illuminat intellectum ad Dei cognitionem»;⁸⁰ i no és l'únic cas, car unes quantes línies abans el contacte usual amb l'Escriptura és presentat en tant que camí vers la perfecció, «qua scili-

77. Línies 1119-1120, 1122-1124 i 1135-1136.

78. Línies 415-417, 432-438. Potser és ara el moment de fer dues observacions purament subjectives, que se m'han anat dibuixant en el curs d'aquest estudi. D'una banda l'observació que Arnau de Vilanova podria estar aplicant a l'Església la mateixa metodologia que ell devia emprar per guarir malalties; la referència a la forma d'actuar del metge en les línies 31-43 podria tenir més abast que el de posar un simple exemple i en aquest sentit hom es podria preguntar si Arnau de Vilanova no es considerava el metge enviat per Déu a una Església perillosament empestada. Uns quants dies després d'escrita l'observació anterior, llegeixo la frase d'IBN SINNA (Avicenna), en la qual contraposa els «philosophi, qui causas et rerum essentias investigant» i el «medicus, [qui] plus attendit utilitatem quam veritatem» (citada per Lluís GARCIA BALLESTER, *Las influencias de la medicina islámica en la obra médica de Arnau de Vilanova*, dins *El debat intercultural als segles XIII i XIV*. Actes de les Primeres Jornades de Filosofia Catalana. Girona, 25-27 d'abril de 1988. Edició a cura de Marcel SALLERAS («Estudi General» 9), Girona, Col·legi Universitari 1989, 86; no puc deixar de preguntar-me fins a quin punt després del 1299 Arnau de Vilanova no estava convençut d'haver d'aplicar a l'Església la definició d'Avicenna. L'altra és que una institució ben viva en el país en temps d'Arnau li podria haver proporcionat una idea d'allò que ell estava realitzant (qui sap si de la missió que s'autoatribuïa en l'Església contemporània): la institució seria la del «sonus emissus», la del «sometent»: la proclamació de la imminència de la fi i la derivació de les seves conseqüències hauria d'haver estat, per a Arnau de Vilanova, un toc de sometent que obliga tothom a deixar-ho tot i a córrer a comunir-se del perill.

79. Línies 1583-1590.

80. Líneas 1089-1090.

cet mens in Deum plenius erigitur».⁸¹ Aquesta valoració instrumental de l'Escriptura potser ajuda a explicar que d'altres escrits «profètics» o «espirituals» tinguin en Arnau de Vilanova una aplicació semblant o que ja en el *De significatione nominis Tetragrammaton* estableixi la tesi que «omnis modus exponendi Sacram Scripturam, qui moribus et fidei non repugnat, est a Deo» ja que «eloquia sacra non ordinavit Dei bonitas et sapientia nisi ad instructionem hominum in hiis que perficiunt eos... circa divina penes duas potentias rationalis creature, scilicet intellectum et voluntatem sive affectum...».⁸² Una altra derivació podria ésser la concentració gairebé exclusiva de la seva espiritualitat en la contemplació actual de Déu fins a contraposar, allunyant-se d'allò que feien els grans teòlegs contemporanis, la dedicació a l'amor de Déu i l'atenció d'amor cristià al proïsme; però no hi insistiré, car el possible lector podrà trobar prou elements de judici en els paràgrafs corresponents tant de l'aparat de fonts com de les notes complementàries en l'edició del text de la *Philosophia catholica et divina* d'aquest volum.⁸³ I em pregunto fins a quin punt l'antijudaisme no és, almenys en part, fill de la mateixa tesi, quan trobo que el *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (des)qualifica el poble jueu en el seu conjunt «ut cupiens temporaliter exaltari».⁸⁴

Ramon Llull i Arnau de Vilanova davant l'Anticrist

La publicació del *Llibre contra Anticrist* de Ramon Llull en el volum anterior d'aquest anuari⁸⁵ i la de la *Philosophia catholica et divina* d'Arnau de Vilanova en el present és bona ocasió per a intentar una mínima comparació entre els dos textos, comparació que serà establerta tant en el capítol de les divergències com en el de les coincidències i, tant com sigui possible, tant en l'aspecte teòric com en el pràctic.

Començo pel capítol de les divergències perquè cal aprofitar la immediatesa de l'exposició del possible nucli doctrinal arnaldia, i així ens estalviem de repetir-lo. Contraposem-hi, doncs, el nucli bàsic del tractat lul·lià. La primera diferència i la més frapant és que l'escrit de Ramon Llull és tot

81. Línies 1044-1045.

82. Edició indicada en la nota 55, 99.

83. Vegeu més avall l'aparat de fonts i les notes complementàries a les línies 1033-1040.

84. Edició citada en la nota 9, 99, línies 885-887.

85. JOSEP PERARNAU I ESPELT, *El Llibre contra Anticrist de Ramon Llull. Edició i estudi del text*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», IX (1990), 7-182.

ell seriosament un tractat doctrinal, centrat en l'exposició teòrica d'una doctrina metafísica i de les conseqüències de la definició de Déu com a acte pur, únic i conjunt de totes les seves «dignitats», definició que exigeix a l'interior de Déu els tres elements indispensables a tot acte, l'actiu, el mateix acte i el resultat d'aquest; definició que exigeix que l'acte «ad extra» de tot el conjunt de les dignitats de Déu es concreti en el màxim de donació de Déu a la criatura, és a dir, en l'Encarnació del Fill de Déu; i acte únic de tot el conjunt de les dignitats divines que, en ésser imitat en el pla de l'home, exigeix que les virtuts d'aquest siguin també una confluència de totes elles, car les virtuts morals s'enforteixen les unes a les altres. Contra aquesta doctrina, la de l'Anticrist consistirà a presentar en contraposició una «dignitat» divina a cada una de les altres (com si, posem per cas, la justícia fos incompatible amb la misericòrdia), a no acceptar l'acte «ad extra» més perfecte i a separar i enfrontar les virtuts morals les unes a les altres, debilitant-les totes. D'altra banda, concentrat en la dinàmica de les «dignitats» en Déu i en l'ordre moral, Lull sembla insensible a l'anàlisi històrica de temps, etapes, persecucions i a aquella dada de la incidència de la set de béns temporals en la feblesa davant l'Anticrist.

També en la part pràctica hi ha considerable diferència: Lull, en efecte, pensa principalment en la constitució d'un cos de persones triades, espiritualment i doctrinalment preparades, damunt les quals hauria de recaure el pes principal de la lluita contra l'Anticrist i la consegüent defensa del poble cristià.⁸⁶ Arnau de Vilanova pensa en un convenciment personal de cada cristià en la fe que Jesús és el messies promès en l'Antic Testament i el Fill de Déu fet home; i en el pla col·lectiu planta cara en el problema de la pobresa franciscana, ja que la cobejança de les coses temporals és per a ell, tal com ja sabem, el màxim de parcialitat a favor de l'Anticrist. Hom pot fer també l'observació que tots dos autors veuen o preveuen l'existència o la constitució d'un grup a l'interior del poble cristià, però en sentit oposat: Arnau, en efecte, parla dels «empestats», contra l'expansió encomandissa dels quals és adreçat tot el tractat i que han d'ésser objecte de decisions dràstiques de la suprema autoritat de l'Església; en Lull l'elecció té sentit positiu, el de la formació del grup o cos de persones, al qual ens acabem de referir.

Val a dir que no tot són contraposicions. Tots dos autors insisteixen en alguns punts bàsics, com és ara en la doctrina de la contraposició entre Crist i Anticrist, encara que l'actuació del darrer sigui dibuixada de forma més completa en Lull.⁸⁷ Ambdós insisteixen en la necessitat de prevenir-se

86. És el resultat del tractat, resultat que es concentra en la seva terça distinció, pàgines 130-158 de l'edició esmentada en la nota anterior.

87. Li és dedicada tota la segona distinció, *ibid.*, 115-130.

abans que l'Anticrist arribi. I, si hom limita la comparació en els dos textos ací presos en consideració i per part de Llull en el *Llibre contra Anticrist*, tots dos coincideixen en un punt tan important com és el refús de la violència per a la defensa o per a l'extensió de la fe cristiana, punt que comporta una posició de principi: la de la incompatibilitat entre cristianisme i violència com a mitjà de defensa o d'expansió de la fe.⁸⁸ En el fons, en tots dos autors hi ha un comú denominador no menys definidor per a llur temps: el de proclamar ben altament la necessitat de reforma de l'Església com a mitjà únic per a l'enfrontament amb les tribulacions i temptacions i proves finals, col·locant-se així en l'estol d'aquells pensadors del segle XIII que demanaven amb tanta insistència com urgència una reforma profunda de l'Església.⁸⁹

Algunes dades històriques

Ultra les doctrinals, tenim en aquest tractat arnaldia i en els que l'acompanyen en l'apèndix algunes dades històriques.

La primera fa referència a l'origen d'Arnau de Vilanova. En la carta, amb la qual trametia a Bonifaci VIII l'*Ars catholicae philosophiae*, l'autor afirmava ésser «natus ex gleba ignobili et obscura», raó per la qual «sum nihil origine».⁹⁰ En la paral·lela carta als cardenals era més dur: «origine tenebrosus».⁹¹ Si (atenció a la condicional!) fos aplicable a aquest cas el principi establert pel mateix Arnau en l'*Ars...*, el que «infideles per noctem et tenebras designantur»,⁹² tindríem que ell mateix hauria assenyalat quin hauria estat el seu origen. Però el gran problema és el de saber quina de les dues expressions esmentades és més literal i quina ha d'ésser presa en sentit figurat o metafòric: fou «tenebrós» el seu origen en el sentit qualitatiu d'infidelitat i, en conseqüència, es pot dir metafòricament que procedia «ex gleba ignobili et obscura» o, per contra, és l'«obscuritat» de la gleba

88. *Ibid.*, 154-157.

89. Hom pot veure, per exemple, l'estudi de Franco ALESSIO, *Mito e scienza in Ruggero Bacono*, Milà, Ceschina 1957, en particular 189-205.

90. Vegeu més avall, en l'apèndix, l'*Epistola nuncupatoria tractatus Philosophia catholica et divina ad Bonifacium VIII*, línies 55-56.

91. La frase també es troba més avall, en l'apèndix, *Epistola nuncupatoria tractatus Philosophia catholica et divina ad Sanctae Romanae Ecclesiae cardinales*, línies 95-96.

92. Vegeu la línia 397 de la *Philosophia catholica et divina* editada a continuació.

allò que als seus ulls feia «tenebrós» el seu origen. No crec pas que ni fins ara s'hi hagi dita la darrera paraula ni que de moment tinguem elements de judici que ens permetin de dir-la.⁹³

Una altra dada, aquesta certa, fa referència a l'enquesta entorn de la tensió entre comunitat franciscana i «espirituals» promulgada per Climent V.⁹⁴ Fins ara la intervenció en l'afer reconeguda a mestre Arnau de Vilanova era la d'haver obtingut una lletra del rei de Nàpols a favor dels «espirituals» entorn del 1309.⁹⁵ Ara podem saber que la dita enquesta constituí per a Arnau una autèntica obsessió i que constantment la demanà als successius papes des del 1302, quan la presentava a Bonifaci VIII com a exigència del seu servei pontifical a l'Església.⁹⁶ Hi insistiria davant Benet XI el 1304⁹⁷ i finalment trobaria bona acollida en Climent V, el qual la proclamaria oficialment mitjançant la butlla *Dudum ad apostolatus* del 14 d'abril del 1310.⁹⁸

En el darrer dels textos publicats en apèndix, la *Protestatio XV kl. Au-*

93. En aquest context, sigui'm permès de recordar les pàgines que vaig dedicar a una hipòtesi recent sobre el lloc de naixement d'Arnau de Vilanova en el meu *Noves dades biogràfiques de mestre Arnau de Vilanova*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 276-282, en particular 277-278.

94. Vegeu més avall la nota 98.

95. El fet és reportat per Angelo CLARENO, *Chronicon seu historia septem tribulationum ordinis Minorum*. Fasc. I: *Testo*. Prima edizione integrale a cura di Alberto GHINATO (Seminarium di Studi Superiori. Esercitazioni Pratiche III, Roma, Antonianum 1959, 185): «...Deus per hominem amatorem veritatis, magistrum Rainaldum de Villanova, medicum, qui locutus fuit cum Carolo rege Siciliae et induxit eum ad scribendum litteras efficaces Generali Ministro pro fratribus illis qui iniustas tribulationes sustinebant in provincia Provinciae. In quibus litteris notificabat ei, quod si debitum festinumque remedium non apponeret eorum iniuste tribulationi, quod hoc fieri per summum Pontificem firmiter procuraret. Qui magister predictus, zelans pro reformatione evangelici status, secrete dominum Clementem summum pontificem induxit ad citandum coram eo fratrem... et fratrem... et precipere eis per obedientiam stricte, offerre ei in scriptis quaecumque scirent et cognoscerent in statu Ordinis eorum fieri, quae correctione et reformatione indigerent». L'episodi és recordat per autors recents, com Raoul MANSELLI, *Spirituali e beghini in Provenza* (Istituto Storico Italiano per il Medio Evo. Studi Storici 31-34), Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 1959, 90 ss. i Marino DAMIATA, *Guglielmo d'Ockham: Povertà e potere. I. Il problema della povertà evangelica e francescana nel secolo XIII e XIV. Origine del pensiero politico di G. Ockham*, Florència, Studi Francescani 1978, 199 ss.

96. Vegeu més avall el text de la *Philosophia catholica et divina*, línies 594-643, i el de la carta que acompanyava la còpia per a Bonifaci VIII, línies 28-32 i 60 de l'apèndix.

97. Vegeu en l'apèndix, els fragments de la *Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI postridie kl. iunii a. D. M CCC IV data*, corresponents a les línies 412-413, 449-472 i 527-557.

98. Vegeu la nota 94 i la de l'aparat de fonts a les línies 623-630 de la *Philosophia catholica et divina*.

gusti A. D. M CCC IV facta Perusii coram domino camerario Summi Pontificis, figuren alguns testimonis de l'acte, tres dels quals són de Catalunya: l'abat d'Àger, Andreu, l'ardiaca del Conflent a la seu d'Elna, Ermengol Oliba, i Gonçal de Castro, canonge de Tarragona.⁹⁹ Els dos darrers mereixen un moment la nostra atenció. El primer, perquè deu ésser aquell ardiaca del Conflent, al qual l'arquebisbe metropolità de Tarragona, Guillem de Rocabertí, trametia una lletra en afer sembla relacionat amb una informació oficial relativa a punts de fe i de disciplina d'«illos de tercia regula beati Francisci, et qui beguini vulgariter appellantur».¹⁰⁰ Gonçal de Castro seria present el dissabte 6 de novembre del 1316 a Tarragona en el «consilium» previ a la formulació i proclamació de la sentència condemnatòria d'obres d'Arnau de Vilanova publicada en aquella seu metropolitana dos dies després; en el cas d'aquest darrer, cal remarcar dos detalls: que l'acta del «consilium» demostra interès positiu a fer constar el seu nom com a deliberant en l'acte; i que, en canvi, dos dies després no consta que fos present a la publicació de la dita sentència; el primer detall demostraria que a l'hora de deliberar entorn de la «condemnació» d'obres arnaldianes hom tingué interès positiu no sols en la presència de persones que haguessin tingut tracte personal amb mestre Arnau, ans també a fer-la constar; i en canvi, la no presència en l'acte de la publicació potser permet de pensar que la proclamació de la *Sentència condemnatòria* no era una acció que fes el nostre canonge particularment feliç i que, per tant, la seva relació amb mestre Arnau més aviat hauria estat de signe positiu.¹⁰¹

99. Vegeu en l'apèndix el text de la *Protestatio XV kl. augusti a. D. M CCC IV facta Perusii coram domino camerario Summi Pontificis*, línies 872-876.

100. La carta enviada pel metropolità és coneguda per altra de seva a l'ardiaca de Barcelona del 17 de novembre del 1312. Aquesta ha estat publicada per mi en el meu *Sobre el concili provincial de Tarragona del 1313*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 49-50 (1976-1977 [1979]), 145-154, en particular aquesta darrera, en la qual és transcrita la carta relativa als terciaris franciscans o beguins, a l'acabament de la qual l'arquebisbe diu: «Placeat quod faciatis mitti ad Montem Pesulanum quandam litteram, que dirigitur Archidiacono Confluentis».

101. Hom pot veure el text de la sentència en Josep BLANCH, *Arxiepiscopologi de la Santa Església metropolitana i primada de Tarragona*. Transcripció i prologació de Joaquim ICART (Institut d'Estudis Tarraconenses. Arqueologia i Història 55), Tarragona 1985, 185-189. La presència de Gonçal de Castro correspon al moment en el qual Jofre de Cruïlles, havent rebut el dictamen de la comissió encarregada d'examinar les obres d'Arnau de Vilanova, convoca consell de la dita comissió el dissabte 6 de novembre del 1316, al qual també assisteixen quatre altres personatges: Jaume Alemany, provincial dels dominicans, i els membres del capítol de Tarragona Berenguer de Calders, xantre, Gonçal de Castro i Francesc de Casanova, canonges. En canvi, dos dies després, Gonçal de Castro no figura entre els assistents a la publicació de la dita sentència, tal com hom pot veure llegint les pàgines 186 i 189, respectivament.

La darrera dada fa referència a la composició del tractat i a la seva destinació a Bonifaci VIII. Fins ara tenim dues fonts d'informació: una carta de Guillem d'Albalat a Jaume II de Catalunya-Aragó, datada el 18 de març del 1302,¹⁰² i allò que el mateix Arnau en digué en la presentació a Benet XI i el lector pot veure en les línies 408-422 de l'Apèndix.

Per la primera font, sabem que en aquella data Arnau de Vilanova havia comunicat per escrit a l'ambaixador reial no feia gaires dies («alia die» = l'altre dia) la seva determinació d'emprendre viatge vers el rei; per la segona sabem que en la composició i destinació del nostre tractat a Bonifaci VIII cal distingir tres moments: en el primer, la *Philosophia catholica et divina* ja era escrita mentre el mestre es trobava encara en cort romana, car podia haver-la presentada al papa, però per por se n'abstenia, car era conscient que equivalia a donar-li una bofetada personal; en el segon, a conseqüència d'una visió, el mestre perd la por, però ja no és en cort romana i per tant no pot presentar personalment l'opuscle, raó per la qual decideix d'enviar-lo; en el tercer, a Niça, troba una bona oportunitat de fer arribar el llibre amb seguretat al seu destí, l'aprofita i envia l'opuscle el 29 d'agost del 1302.¹⁰³ La *Philosophia catholica et divina* fou, doncs, escrita després del *De mysterio cymbalorum*, però abans de mitjan març del 1302.

Un lector inesperat: el bisbe Pèire de Cros

Com les altres obres religioses d'Arnau escrites abans de l'estiu del 1305, la *Philosophia catholica et divina* fou sotmesa a l'examen de Climent V i per aquest a la o a les persones, a la o a les quals el papa encarregaria d'esbrinar-ne l'ortodòxia.¹⁰⁴ En canvi, és cert que no atregué particularment

102. FINKE ha publicat en la pàgina LVI, fragments de la dita carta: «...magnus rumor est in curia de verbis magistri Arnaldi de Vilanova, etiam apud maiores. Dicunt enim quod ipsius prenuntiationes iam incipiunt verificari et timent quod verba ipsius veniant ad effectum. Et quia idem magister michi alia die scripsit, quod versus regiam magestatem visitandam suum intendebat iter arripere, de statu curie plura non scribo ad presens, quia sum certus quod ipse magnificentie regie omnia latissime reserabit...».

103. La distinció dels tres moments es basa en la forma d'expressar-se el mateix Arnau en la *Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI postridie kl. iunii a. D. M CCC IV data*: «...cum *Philosophiam* scripsisset *catholicam*..., non concipiebat audaciam *presentandi* opus illud... donec quedam visio confortavit eum... Et ex hoc audaciam *mittendi* concepit et momentis temporum succedentibus... *missum* fuit eadem opus et insuper littera seu epistola sigillata...», línies 408-421 de l'apèndix.

104. Vegeu *El text primitiu*... (citat en la nota 9), 15-16, amb la nota 38 de la darrera pàgina esmentada.

l'atenció dels qui prepararen la sentència condemnatòria de Tarragona publicada el 8 de novembre del 1316, car aquesta no se n'ocupa.

Potser per això, el nostre tractat fruit d'una certa tolerància. Qualsevol que en fos la causa, el fet és que vers l'acabament del segle XIV o començaments del XV, fou llegit per Pèire de Cros, bisbe de Sant Papul,¹⁰⁵ car en dóna prova apodíctica el fet que en copià almenys tres fragments, un d'ells relativament llarg, en la seva obra *Compendium de armis contra Antichristum*.¹⁰⁶ Són els següents:

«...Pietas eterna voluit creaturam humanam, propter peccatum deviam et errantem, ad se reducere. Hoc autem tali arte disposuit, qua ordo universi et privilegium creature rationalis, scilicet, libertas arbitrii, in homine non lederetur. Ad attrahendum mentem rationalem, nichil efficacius, salvo nature privilegio et ordine universi, quam amor et vinculum caritatis. Hec

105. El tractat ha estat assenyalat per Llorenç PÉREZ MARTÍNEZ, *Los fondos lulianos existentes en las bibliotecas de Roma* (Publicaciones del Instituto Español de Estudios Eclesiásticos de Roma. Subsidia 3), Roma 1961, 40, núm. 7, el qual es demanava si era un apòcrif lul·lià. El mateix text desfà el dubte, en esmentar el nom de l'autor: «Ego Petrus, sola Dei tollerantia Sancti Papuli episcopus...» (Vat. lat. 9332, f. 267^v). Els bisbes de Sant Papul anomenats Pere durant el segle XIV pertanyen a la mateixa important família, la dels Cros, i foren dos: un Pèire de Cros en fou bisbe els anys 1362-1370, arribà a cardenal i hom en pot veure dades dins Étienne BALUZE, *Vitae paparum Avenionensium*, II (MOLLAT, París 1928, 818-825), on, però, no consta que hagi deixat res escrit; l'altre en fou bisbe entre el 1376 i el 1412 i m'inclinaria a atribuir el tractat a aquest, perquè deu ésser més fàcil que resti desconeguda l'obra d'un bisbe que la d'un cardenal. Una recent publicació ajuda a fer-se una idea de la importància de la família Cros en el Lenguadoc del segle XIV, l'article de Thierry SOULARD, *Un inventaire d'orfèvrerie du XIV siècle: l'exécution testamentaire des cardinaux limousins Pierre et Jean de Cros*, dins «Bulletin de la Société Archéologique et Historique du Limousin», CXV (1988), 52-67.

106. El tractat és incomplet en el manuscrit romà, el Vat. lat. 9332, ff. 267-326, car es talla en el capítol vintè de la tercera part. Però s'hi ha conservat la taula de tots els capítols de les quatre parts de l'obra (ff. 267^v-269^v), que per la seva longitud no copio, i un resum de les quatre parts, que diu així: «In prima namque parte, de vita, nomine et descriptione Antichristi suorumque fautorum moribus et quare veniet tractabitur. In secunda parte, de bello Antichristi contra ecclesiam. In tertia parte, de defectione [defensione?] electorum contra pugnam et iacula Antichristi signanter pro fide mediatoris. In quarta, de fine Antichristi deducetur generaliter, sine specificatione temporis et locorum, suadendo ut si fideles, admirantes fraudes, presumptiones, calumpnias, magica signa crudelitatis Antichristi et suorum, vitam et doctrinam ipsius abhorreant, armis virtutum se premuniant, felicitates et delicias mundanas cohibeant tanquam humiles ac penitentes ad finem eterne beatitudinis orantes se resolvant...», f. 267^v. Tal com hom acaba de llegir, tota la quarta part, perduda totalment almenys en la còpia ara Vaticana, tractava temes que també es troben en la *Philosophia catholica et divina* (p. e., «felicitates et delicias mundanas cohibeant»), raó per la qual és possible de conjecturar que d'altres fragments arnaldians podien haver passat al tractat del bisbe de Sant Papul. Els tres fragments són dels ff. 282^v (dos) i 270^v.

exprimit Spiritus Sanctus per organum *Osee* prophete, sic dicens: 'Traham eos in funiculis caritatis'. Ut autem exuberantia sui amoris patefieret visibilibus argumentis, humanam ut naturam in unitate persone ad deitatis excellentiam sublimavit, ut Deus homo et homo Deus posset veraciter affirmari. Qui Deus immortalis ut homo mortalis conversans, sensibili cognitione monstraret quantum Deus amavit hominem et quantum ab homine sit amandus, ut, spiritu ipsius per amorem sanctificato, coniungi Deo valeat hic per gratiam, in futuro per gloriam et utrobique sic Deo adhereat quod unus spiritus sit cum eo per mentis conformitatem et filius Dei efficiatur, Johanne dicente: 'Videte qualem caritatem dedit nobis Deus, ut filii Dei nominemur et simus'. Hom pot llegir gairebé les mateixes paraules en les línies 50-70 de la *Philosophia catholica et divina*

El segon fragment és molt més breu i fa:

«...Hic Christus homo Deus dicitur 'liber vite, testamentum Altissimi, agnitio veritatis', datus multitudini electorum in speculum et exemplarem et regulam componendi vitam, ut sint in spiritu deiformes et unibiles ei. Hoc est speculum sine macula...». Hom pot veure el text de les línies 88-92.

El tercer fragment és aquest: «...Christus seminavit virtutes, quibus homines deiformes efficiuntur, in habundantia. Sic Antichristus vicia habundantissime seminabit, quibus homines perversitati dyaboli aliquo respectu conformabuntur...». Amb poques variants, hom pot llegir aquest text en les línies 237-240.

Després del bisbe de Sant Papul, hom ha d'arribar al segle XX per trobar lectors documentats de la *Philosophia catholica et divina*; Josep M. Pou i Martí amb tota seguretat, car en transcriví dos fragments en el seu *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes*.¹⁰⁷ Sense cap mica de dubte, Franz Ehrle i Heinrich Finke en foren lectors, però el primer amb prou feines l'esmenta i el darrer en la secció dedicada a la transcripció de fonts (*Quellen*) del seu *Aus den Tagen Bonifaz' VIII* només copia la carta amb la qual Arnau de Vilanova trametia a Bonifaci VIII un exemplar del nostre tractat i fragments de l'adreçada als cardenals amb el mateix objectiu, totes dues transrites en l'apèndix; com també publicaria fragments de la presen-

107. A les pàgines 56-57 del llibre esmentat són copiats fragments corresponents a les línies 1102-1113, 1114-1139 i 1142-1150 de l'edició que segueix; i en les pàgines 61-62, altres fragments corresponents al text de les nostres línies 596-598, 610-615 i 623-643. Els fragments transcrits per SALVADOR DE LES BORGES, *Arnau de Vilanova moralista* (Arxius de la Secció de Ciències XXV), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1957, corresponen al text de les nostres línies 17-22 (84, nota 18), 1132 i 1135-1136 (95, nota 67), 54-57 (107, nota 6), 995-997 (110, nota 16) i 998-1014 (111, nota 19). La referència de Cosimo REHO, *La polemica...* (citada en la nota 49), és a la pàgina 74.

ració a Benet XI i gairebé tota la *Protestatio facta Perusii*. En temps posteriors, Salvador de les Borges en cità cinc fragments en la seva tesi i Cosimo Reho hi fa referència en parlar de l'«usus pauper».¹⁰⁸

La nostra edició

Oferim, doncs, per primera vegada el text complet de la *Philosophia catholica et divina* d'Arnau de Vilanova. Però, tal com ja vàrem fer amb el *De mysterio cymbalorum*, a fi d'evitar duplicitats amb l'edició diguem-ne oficial dels tractats religiosos d'Arnau de Vilanova a càrrec de l'Institut d'Estudis Catalans, que augurem pròxima, la nostra edició no es basa en el text del ms. Vat. lat. 3824, ans en el del Vat. lat. 9968, ff. 16-30 (indicat amb la majúscula W en aquest treball), text que tot fa suposar ésser el primitiu del tractat, fins i tot amb títol divers, el d'*Ars catholicae philosophiae*. Després aquella redacció primitiva seria més o menys revisada i normalitzada i, a través de la còpia del Vat., Borgh. 205 (indicat amb la majúscula B), arribaria a la que hom pot suposar redacció definitiva, en el Vat. lat. 3824 (indicat amb la majúscula V). Gairebé dos segles més tard, sembla que en l'ambient creat a Florència per la predicació de fra Girolamo Savonarola, hom inclouria el nostre tractat en el volum que actualment es troba a Roma, Collegio Internazionale Sant'Alberto dei Carmelitani, ms. III, Varia I, ff. 34-46 (indicat amb la lletra S).¹⁰⁹

108. Per la seva banda, Josep M. Pou i Martí publicà en la pàgina 61 el fragment corresponent a les línies 57-71 de l'apèndix de la carta a Bonifaci VIII; i fragments de la *Protestatio* davant Benet XI en les pàgines 62-66, corresponents a les línies 495-499, 508-516, 518-600, 602-608, 650-654, 688-695, 696-697 i 720-721 del nostre apèndix; i encara en la pàgina 72, nota 1, fragments de la dita *Protestatio* corresponents a les nostres línies 423-428, 436-437 i 440-448.

109. Vegeu al començament d'aquesta introducció (notes 3-8) les indicacions relatives als manuscrits, a través dels quals ens són arribades còpies de la *Philosophia catholica et divina*. Anneliese MAIER, *Handschriftliches zu Arnaldus de Villanova und Petrus Ioannis Olivi*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», XXI (1948), 63-64, també compara les tres còpies ara vaticanes i afirma de la del Vat. lat. 9968 que és un parell d'anys anterior a la del Vat. lat. 3824 i que és contemporània i tan primitiva com la del Vat. Borgh. 205; i en la nota 27 de la pàgina 64 arriba a preguntar-se si la del 9968 no serà la còpia que el mateix Arnau envià a la Cúria (cal suposar que vol dir al col·legi dels cardenals), -cas en el qual resultaria un any anterior a la data per ella proposada: Vat. lat. 3824 = 1305; Vat. Borgh. 205 = 1303; Vat. lat. 9968 = 1302. Ella limita la seva comparació als afegits al marge del Vat., Borgh. 205, i en aquest sentit afirma la identitat dels textos de base tant del Vat. lat. 9968 com

En principi, el treball d'edició ha consistit a oferir el text del manuscrit pres per base (el W), normalitzant-ne les grafies d'acord amb els diccionaris llatins: *Thesaurus Linguae Latinae*, Forcellini i, si ha calgut, Du Cange. La normalització ortogràfica ha acostat el text inicial al del Vat. lat. 3824 i també li ha acostat la correcció que de vegades ha calgut introduir en aquell text primitiu i que és assenyalada amb la col·locació de la o de les lletres o paraules afectades dins parèntesis quadrats []. No cal dir que tals casos es troben documentats en l'aparat crític.

L'aparat de fonts ha intentat d'assenyalar, dins les limitades possibilitats de qui signa aquestes pàgines, els textos anteriors d'Arnau de Vilanova en els quals es troben idees semblants i que per tant, ajuden a rastrejar la continuïtat de les idees del nostre autor; i els textos d'altres autors, que formulen idees idèntiques o molt acostades a les del nostre, sense que ací hi hagi ni la més remota pretensió de completesa. Ramon Martí i Pèire Joan em semblen dos teòlegs particularment influents en Arnau de Vilanova a l'hora de redactar l'*Ars catholicae philosophiae*, però n'hi pot haver d'altres que ho fossin tant com ells i que no figurin ací. He d'advertir que esmento entre les fonts qualche fragment d'Angelo Clareno, d'Ubertino de Casali i algun document del temps de la controvèrsia entre la comunitat franciscana i els «espirituals», conscient que són posteriors a Arnau de Vilanova i que de cap manera, per tant, no li han pogut servir de fonts; ho he fet, però, perquè en tals casos es tracta de donar testimoniatge de fets anteriors, als quals es refereix el nostre mestre; i els altres autors confirmen que la font d'informació d'Arnau de Vilanova era solvent, car els fets són confirmats per escrits contemporanis. Les citacions textuales de la *Lectura super Apocalypsim* de fra Pèire Joan remetent de vegades al manuscrit de la Vaticana, Borgh. ms. 38, i d'altres al de Roma, Biblioteca Angelica, ms. 382, o fins i tot a la transcripció de Paolo Vian a base del de París, Bibliothèque Nationale, lat. 713; me n'excuso davant el possible lector i només puc dir que tal multiplicat és conseqüència de l'escassetat de temps a la meua disposició, que m'ha obligat a aprofitar totes les possibilitats d'accés a un text encara inèdit.

He aplegat en apèndix quatre textos, diguem-ne menors, d'Arnau de Vilanova perquè en tots quatre l'autor ofereix i completa detalls de la redacció de les seves obres en temps de Bonifaci VIII, de la seva relació prou

del Vat., Burgh. 205; la comparació de les grafies, tal com hom les pot veure en l'aparat crític, demostra que el text de B ja és resultat d'una revisió ortogràfica i per tant és un estadi posterior al del pres com a base de l'edició nostra. Més encara, sense que es tracti d'un resultat matemàtic, la impressió que hom ha tret de l'elaboració de l'aparat crític és la que en moltes grafies hi ha una línia directa de W a V, línia de la qual B s'aparta.

tensa amb el mateix papa,¹¹⁰ i perquè també completen o resumeixen les seves peticions al papa esmentat o al seu successor. Tenim així el «corpus» de textos bàsics per a entendre la posició d'Arnau de Vilanova després del disgust de París l'any 1299 i la seva actuació prop el papa aprofitant el càrrec d'arquiatria pontifici. Els textos de l'apèndix són transcripció de les còpies conservades en el Vat. lat. 3824. A fi d'evitar qualsevol aparença d'edició crítica, ni tan sols he introduït cap modificació, quan la correcció gramatical semblava exigir-la, i només m'he permès d'introduir entre claudàtors qualche lletra, quan aquesta figura en els diccionaris normatius de la llengua llatina; d'aquesta manera el lector pot saber que, salvada i admesa la possibilitat humana d'error, té davant els ulls el text del dit manuscrit fora del cas que trobi entre claudàtors les lletres esmentades; tampoc no he afegit cap nota crítica o de fonts, ans m'he limitat a introduir en el text les referències als llocs bíblics citats per l'autor.

Esperem que aquesta edició contribueixi al coneixement del veritable Arnau de Vilanova, inciti d'altres a les seves aportacions i que per tant no hagi estat totalment en va la feina esmerçada a preparar-la.

Barcelona, Pasqua granada del 1991

110. En aquest sentit, crec que cal assenyalar en la *Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI postridie kl. iunii a. D. M CCC IV data* aquell llarg fragment més que de crítica d'atac directe a la memòria de Bonifaci VIII (línies 157-305), entre d'altres raons perquè és paral·lel al que dedicà als teòlegs inquisidors de París en la segona part del *De tempore adventus Antichristi*, tal com hom pot veure dins *El text primitiu...* (citats en la nota 9), 164-168, línies 1299-1469.

POST-SCRIPTUM

La nota 7 d'aquesta introducció pot ésser completada amb les pàgines del mateix Kurt-Viktor SELGE, *Ancora a proposito del codice III, Varia I dell'Archivio Generale dei Carmelitani*, dins «Carmelus», 37 (1990), 170-172, a les quals caldrà afegir la identificació assenyalada en la pàgina 676, núm. 7008 d'aquest volum.

En relació a la nota 8 i al manuscrit Cotton, Vittelius E II, trobo en Thomas SMITH, *Catalogue of the Manuscripts in the Cottonian Library 1696 (Catalogus Librorum Manucriptorum Bibliothecae Cottonianae)*. Reprinted from Sir Robert HARLEY'S copy, annotated by Humfrey WANLEY, together with documents relating to the fire of 1731. Edited by C. G. C. TITE. Introductory Essays translated by Godfrey E. TURNON, Cambridge, D. S. Brewer 1984, 95, col. II, que l'esmentat manuscrit contenia tres

obres espirituals d'Arnau de Vilanova, les peces 25, 27 i 28 d'aquell conjunt, essent la darrera la *Philosophia catholica et divina*. Però en la secció de notes manuscrites relatives a l'estat posterior del volums de la col·lecció, hom pot llegir sobre el que ens ocupa: «Vittelius E. II. Cod. memb. in fol. min. constans foliis 171. *Ms Report 1703*. It now consists of only 52 Leaves comprising a Part of Art. 22 and Art. 23. The Rest of 28 Articles are lost...». Fa temps, doncs, que aquell volum no té cap text d'Arnau de Vilanova.

La nota 21 de la pàgina 24 pot ésser completada amb la secció dedicada a bibliografia dins Pietro di GIOVANNI OLIVI, *Scritti scelti* a cura di Paolo VIAN (Fonti cristiane per il terzo millennio, 3), Roma, Città Nuova Editrice 1989, 47-61.

A la informació sobre el problema de l'«usus pauper» de les pàgines 29-30, hom pot afegir l'edició recent de la vuitena de les *Quaestiones de perfectione evangelica* de fra Pèire JOAN, *Quaestio an status altissimae paupertatis sit simpliciter melior omni statu divitiarum*, a cura de Johannes SCHLAGETER, *Das Heil der Armen und das Verderben der Reichen. Petrus Johannis Olivi OFM. Die Frage nach der höchsten Armut* (Franziskanische Forschungen, 34), Werl (Westf.), 1989, 73-201; i l'estudi de David BURR, *Olivi and Franciscan Poverty. The Origins of the Usus pauper Controversy* (Middle Ages Series), Philadelphia, University of Pennsylvania Press 1989, 212 pp. Algunes de les indicacions bibliogràfiques precedents m'han estat assenyalades per l'amic Gian Luca Potestà; té tot el meu agraïment.

En les pàgines 116-117, línies 901-902 del tractat d'Arnau de Vilanova trobem el pas del text llatí de *Gen XLIX*, 10, des de «...donec veniat qui mittendus est...» a «...donec veniat Silo...». Hom pot completar les indicacions assenyalades en l'aparat de fonts a les dites línies, amb la informació oferta per Elazar TOUTOU, *Exégèse et polémique en France médiévale. Quelques notes de lecture*, dins «Archives Juives. Cahiers de la Commission Française des Archives Juives», XXII (1986), 51-54, el qual resumeix els resultats dels estudis de Gilbert DAHAN, *Les interprétations juives dans les commentaires au Pentateuque de Pierre le Chantre*, dins *The Bible in the Medieval World. Essays in Memory of Beryl SMALLEY* (Studies in Church History. Subsidia, 4), Oxford 1985, 131-155; i *Exégèse et polémique dans les commentaires à la Genèse d'Étienne Langton*, dins *Les Juifs au regard de l'histoire. Mélanges en l'honneur de Bernhard BLUMENKRANZ*, París 1985, 129-148. La variant «...Sylo...» ja seria reportada per Hug de Sant Víctor (ML 175, 59) i d'ell l'haurien rebuda Andreu de Sant Víctor, Pere Comestor, Pere Cantor i Stephen Langton.

Arnaldi [de VILLANOVA]

[ARS CATHOLICAE PHILOSOPHIAE
SIVE PHILOSOPHIA CATHOLICA ET DIVINA
TRADENS ARTEM ANNIHILANDI VERSUTIAS MAXIMI
ANTICHRISTI]

(Bibliotheca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 9968, ff. 16^a-30^d)

Incipit ars catholice philosophie edita a magistro Arnaldo

«Homines pestilentes dissipant civitatem». Ad quorum dissipacionem diligenter invigilat sapiens rector eius, cum scriptum sit quod «rex sapiens dissipat impios».

Hii enim sunt pestilentes, quasi pestilentiam ingerentes, que est corruptio morbi generaliter opprimens incolas aut fructus necessarios vite communiter vastans. 5

Quoniam igitur civitas ecclesie militantis Agno celesti, quam

1 philosophie W phylosophye | BVS Incipit philosophia catholica et (S om) divina tradens artem adnichilandi (B anihilandi) versutias maximi Antichristi et omnium membrorum (S membrorum) ipsius ad sacrum collegium Romanorum

2 civitatem S seq discipant *canc* | quorum V *add in mg* A 3 diligenter S dilligenter | invigilat S inngillat

5 Hii W *corr* hi *add -i* | pestilentiam S pestillentiam 6 corruptio S corruptio | morbi W *-bi al man in ras corr fors* -bis BV morbis | opprimens S oprimens 6-7 necessarios vite BVS vite necessarios 7 communiter S comuniter | vastans S seq constans

2 Prov XXIX, 8 4 Prov XX, 26

1 El mateix autor resumeix en tres frases el contingut del present tractat en la *Protestatio, praesentatio ac supplicatio ad Benedictum XI*: «...cum *Philosophiam* scripsisset *catholicam*, in qua demonstratur catholice Ihesum Nazarenum fuisse Messiam verum, et in qua subversiones catholicorum statuum declarantur, et omnes Antichristi versutiae suorumque membrorum animadverti et evitari docentur...» (FINKE, *Aus den Tagen... «Vorreformationsgeschichtliche Forschungen»*, Münster, Aschendorff 1902, CLXXXII; i el text de les línies 408-411 de l'Apèndix).

10 successiva multitudo constituit electorum, admixtos habet homines pestilentes, ad virtutum probationem expedit cunctis electis et incumbit eorum gubernatori tam prudenter illos cognoscere, ne de ignotis incaute confidentes, per ipsos letaliter vulnerentur aut minus viriliter dimicent contra illos.

15 Ad quorum cognitionem arte convenit uti demonstrativa et infallibili, ut qui et quales sint in toto cursu militiae per certitudinem cognoscantur, ne fluctuans animus per undas opinionum incidat in

8 igitur B ergo | militantis S millitantis B -ta-i-t- in ras 9 successiva S successiva | admixtos W corr adnritos S admistos 10 probationem W al man corr add com- S corr probationes canc -s | cunctis S cuntis 11 prudenter V add in calc pag et exquisite | illos B add et exquisite | cognoscere W congoscere 12 letaliter S letabiliter 13 viriliter W lec dub var-

14 cognitionem W conginitionem | arte W corr artem exp -m | uti S ut | demonstrativa W demostrativa 14-15 infallibili S ineffabili 16 cognoscantur W congoscantur | opinionum W oppinionum | agilibus W al man corr agilibus add -bi- in mg | est S et 18 quam S quem | nostrum BVS rectum 19 et S ac | practica S (W lect dub) practica | debet W corr fors Deum 20 hominum W corr omnium add h- int lin | versutias B versucias 20-21 per eam S corr peream 21 possint S possit | gravior S -vior in ras

17-21 Cf. ARNALDI DE VILLANOVA, *De considerationibus operis medicinae sive de flebotomia* (DEMAITRE, *Arnaldi de Villanova Opera medica omnia*, IV, Barcelona, Universitat 1988, 140, lin. 15-18): «Tota vero consideracio possibilitatis et necessitatis non est nisi consideracio utilitatis operis... necessitas enim et possibilitas operis non considerantur nisi ad cognoscendum utilitatem operis».

10-14 El text d'aquestes línies és considerat pel mateix autor una de les vint-i-quatre proposicions en les quals és sintetitzat el contingut del present llibre en les línies 1534-1535.

14 En aquesta «...arte... demonstrativa...», ¿no hi haurà una referència, tan clara com velada, a l'*Ars demonstrativa* de Ramon Llull? Recordem que la publicació d'aquesta és col·locada pels autors en els anys que poden anar entre el 1274 i el 1283. És, doncs, prou anterior al tractat arnaldia que ens ocupa com perquè la referència sigui possible.

17 El concepte d'«agibilia» exposat en aquesta línia no és el que hom pot trobar, per exemple, en sant Tomàs d'Aquino en cercar l'ús de tal paraula en l'*Index Thomisticus*, on segueix tenint un sentit específic rebut d'Aristòtil, el del camp de les decisions de la voluntat en tant que encara es troben en aquesta. En canvi, el sentit que dona a la paraula Arnau de Vilanova em semblaria coincidir amb el que fra Peire Joan atribueix al mot «practica» en aquestes línies del seu *De perlegendis philosophorum libris* (DELOIRME, dins «Antonianum», XVI (1941), 41, núm. 11): «...in practicis vero [finis proximus] est utilitas humani regiminis quantum ad hanc vitam»; la frase es troba en un context, en el qual la «mundana philosophia» és dividida en especulativa, expressiva («sermocinalis») i pràctica.

errorem aut tepeat in conflictu. Quoniam vero in agibilibus est cognitio sterilis, ad quam non sequitur nostrum opus, ideo ars predicta, velut ex theorica et practica constituta, debet ad hoc extendi, quod predictorum hominum, aut verius bestiarum, versutias per eam possint electi funditus irritare, precipue quando gravior fiet pressura certaminis. 20

Huius vero artis exemplum clare proponit electis suis Artifex omnium [in observantia] domificatoris et medici.

Nam domificator, volens certificari de lapidibus [f. 16^b] qualiter se habeant ad structuram, finaliter eis applicat regulam. Et qui regule conformantur cognoscit indubitanter aptissimos. Qui vero ab illa discrepant, secundum plus et minus ineptos esse. Quos etiam invenit nullo modo conformabiles apte cognoscit esse reiciendos. 25 30

Medicus etiam, tam in iudicio corporum sanabilium quam cor-

23 B *add in mg ij.* | Huius W *al man corr* uius *add H in mg* | uius vero artis B *in ras* 24 in observantia W *om* | domificatoris S *corr* docmificatoris

27 cognoscit W cognoscit | aptissimos W *corr* ab- 29 nullo S ullo | apte BVS aperte | cognoscit W cognoscit | esse S *om* 29-30 reiciendos W *corr* reicientes S *corr* reicudendos *add* esse

31 iudicio S iuditio 31-32 corporum BVS causarum 32 salubrium W *corr*

23-24 Cf. Act IV, 11 24 Cf. BONAVENTURAM DE BAGNOREGIO, *Apologia pauperum contra calumniatorem*, XII, 3 (APERIBAY, OROMÍ, OLTRA, BAC 49, Madrid 1949, 568): «Et hoc quidem septiforme opus sacerdotale Scriptura sacra declarat sub septiformi metaphora scilicet architecti, ... medici, ...»

31 ARNALDI DE VILLANOVA, *Commentum supra tractatum Galieni de malicia complexionis diverse* III (GARCIA BALLESTER, SÁNCHEZ SALOR, *Arnaldi de Villanova Opera medica omnia*, XV, Barcelona, Universitat 1985, 168, lin. 11-13: «...consideracionibus medicine que habentur de iudicio dispositionis sanitatis sanabilis corporis...»; *ibid.*, 133, lin. 8-9: «...applicatio causarum salubrium ad humanum corpus...», tema sobre el qual hom també pot veure les lin. 20-21; 164, lin. 23-24 et 173, lin. 26 32-33 EIUDEM,

23-43 Aquestes línies són resumides en la segona de les vint-i-quatre proposicions essencials d'aquest tractat en les línies 1537-1538.

24-30 Vegeu en BONAVENTURA DE BAGNOREGIO, *Apologia pauperum contra calumniatorem*, XII, 3 (APERIBAY, OROMÍ, OLTRA, BAC 49, Madrid 1949, 660), la seva explicació i aplicació de la metàfora de l'arquitecte al mateix tema; fra Pèire Joan també emprà un símil de la construcció, però totalment dins l'esquema joaquimita de les tres grans etapes de la història, París, BN lat. 713, f. 197r, dins VIAN, 205.

31-43 BONAVENTURA DE BAGNOREGIO, *Apologia pauperum...* (citada en la nota complementària a les línies 24-30), XII, 5, pàgina 662, també fa una explicació i aplicació de la metàfora del metge al mateix tema.

porum salubrium pro canone directivo seu regula prestituit oculis
sue mentis corpus in meliori formarum, ita videlicet quod illud cor-
pus absque dubio fore dicit optime constitutum in compositione
35 atque complexione, quod in omnibus illius circumstantiis confor-
matur eidem. Lapsum vero indubitanter cognoscit esse vel a tempe-
ramento complexionis vel ab elegantia compositionis vel ab utro-
que, quod eidem sensibiliter est difforme. Certus est etiam quod
ille cibus aut medicina temperatam habet complexionem, cuius ap-
40 plicatio dicto corpori per se nullo tempore corre pugnat. Et secun-
dum maiorem vel minorem difformitatem corporum ceterorum ad
illud aut maiorem vel minorem applicabilium repugnantiam, lap-
sum eorum a temperamento scit artificiali certitudine mensurare.

sanabrium 34 fore dicit S dicit fore 35 atque W ad- | complexione VS complectione
| illius V corr illis add -u- int lin | circumstantiis S circumstantii 36 indubitanter
S indubitanter | cognoscit W cognoscit 36-37 temperamento S tenperamento |
complexionis VS complectionis 39 medicina S corr medicinam cano -m | complexionem
W corr complexienem S complectionem 40 corre pugnat W corre pugnat 41-42
difformitatem... minorem B add in mg 42 repugnantiam W repungnantiam

Tractatus de consideracionibus operis medicine sive de flebotomia, cap. I, distinctionis I
(DEMAITRE, *Arnaldi de Villanova Opera medica omnia*, IV, Barcelona, Universitat 1988,
137, lin. 13-15): «...sapiens artifex nichil in actum profert nisi secundum regulam
exemplaris preexistentis in anima...» 33 ARNALDI DE VILLANOVA, *Speculum introductio-
num medicinalium*, cap. III (Basilea 1575, 9 D-E): «...complexionem talis hominis vocant
medici meliorem formarum absolute, iccirco, quia non solum respectu cunctorum
hominum, sed etiam respectu quorumlibet complexionatorum habet complexionem pot-
tissimam...». Hom pot veure també tot el tractat ARNALDI DE VILLANOVA, *Aphorismi de
gradibus* (McVAUGH, *Arnaldi de Villanova Opera medica omnia*, II, Barcelona, Universi-
tat 1975, in specie 146-147) 36-37 «...mala complexio est omnis complexio excedens
temperamentum unicuique membro...», EIUDEM, *Commentum supra tractatum Galieni
de malicia complexionis diverse* (GARCIA BALLESTER, SÁNCHEZ SALOR, *Arnaldi de
Villanova Opera medica omnia*, XV, Barcelona 1985, 151, lin. 10-11) 38 «...comple-
xio recedens ab isto gradu complexionis illius membri difformis vocari poterit...», *ibid.*,
152, lin. 2-3; «...omne membrum, quod patitur qualitatem innaturalem actu alteran-
tem ipsum et corruptentem eius naturalem complexionem, patitur malam complexionem
diversam...», *ibid.*, 169, lin. 29-31 38-40 EIUDEM, *Speculum introductionum
medicinalium*, cap. III (Basilea 1575, 8-9): «...in unaquaque specie absolute tempera-
tum est, quod respectu omnium individuorum sue speciei est tale: quod vero respectu
aliquorum dicitur temperatum, sufficit respectu illorum habere dispositionem potissi-
mam»

Hiis igitur exemplis eternus Artifex, tanquam in somniis erudiens collegium electorum et quasi per doctores loquentes in dormiendo, proponit eisdem ut ad regulam edificii spiritualis misericorditer eis datam et ad electum melioris formarum studeant illos comparare, de quibus expedit certificari an sint salubres aut pestilentes. 45

Constat autem electis quod sapientia pietatis eterne, que [f. 16^r] voluit creaturam humanam, propter peccatum deviam et errantem, ad se reducere, tali arte disposuit adimplere, qua privilegium creature rationalis, scilicet libertas arbitrii, nullatenus in homine lederetur. Et quia nihil efficacius attrahit mentem rationalem, salvo nature privilegio, quam sit amor, ordinavit eundem viribus amoris attrahere, maxime cum per defectum amoris ab eo fuerit elongatus. 55

Hunc autem modum reductionis ipsemet [exprimit] per prophetam Osee, dicens: «Traham eos in vinculis caritatis».

Ut autem sui amoris exuberantiam patefaceret visibilibus argu- 60

44 eternus S eternis | tanquam S tamquam | somniis WBV sompnis S sompnis
47 electum W electum S corr electunis canc -s 48 comparare B conparare 48-49
pestilentes B preestilentes

50 B add in mg iij | electis VS om 52 qua B qua qua 52-53 privilegium S
privilegium 53 arbitrii S arbitri 54 quia B quoniam add in mg | nihil WBVS
nichil VS add est quod | efficacius W efficacius corr fors eni- | attrahit B attrahit
V attrahat S attrahit 55 privilegio W al man add in mg S privilegio | sit B seq am
exp | eundem S eundem 56 attrahere B attrahere | defectum B deffectum 56-57
maxime... elongatus S om

58 exprimit W om 59 Osee S lect dub Consee | vinculis VS funiculis | caritatis
B karitatis W delineat hic canem currentem

60 visibilibus S visibilibus 61 unitate W corr unitante exp alt -n- 64 cognitione

44 El tema de la comprensió «ensenyada» de les coses i en particular de les divines es troba en escrits anteriors d'ARNAU DE VILANOVA, *Introductio in librum ioachim de semine scripturarum* (MANSELLI, «Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano», 63 (1951), 43); i *Allocutio super significatione nominis Tetragrammaton* (CARRERAS I ARTAU, «Sefarad», IX (1949), 83 i 89)

53 Cf. 2Cor III, 17

59 Os XI, 4

61 CONCILII EPHESINI, *Actio I de incarnatione Filii Dei*: «...Verbum, unita sibi secun-

44 La lectura dels textos citats en l'aparat de fonts en relació a aquesta línia porta a preguntar-se si per a Arnau l'ensenyament «in somniis» és el que es limita a entendre la materialitat d'un text, en contraposició a la seva comprensió profunda relacionada amb Déu, comprensió que seria pròpia de l'estat de vetlla o de l'home despert.

mentis, humanam sibi naturam in unitate persone coniungens ad
 deitatis excellentiam sublimavit, ita ut Deus homo et homo Deus
 posset veraciter affirmari. Qui homo Deus inter mortales ut mortali-
 65 lis conversans, sensibili cognitione monstraret quantum Deus ama-
 verit hominem et quantum ab homine sit amandus, ut spiritu ip-
 sius per amorem sanctificato, coniungi Deo valeat hic per gratiam
 et in futuro per gloriam. Et utrobique sic Deo adhereat quod unus
 spiritus sit cum Eo per mentis conformitatem et filius Dei efficia-
 tur, *Ioanne* dicente: «Videte qualem caritatem dedit nobis Deus, ut
 70 filii Dei nominemur et simus».

Nullus igitur catholicorum ignorat quin eternus Dei Filius, ex
 tempore natus de virgine, sit inter homines melioris formarum non
 solum quantum ad elegantiam compositionis et temperamentum
 complexionis in corpore, sed etiam quantum ad dignitatem perfec-
 75 tionis in spiritu. Quapropter *Psalmista*, cum voluit eius eminentiam
 personare, non tantum dixit: «Speciosus forma pre filiis [f.

W cognitione | monstraret W mostraret 64-65 amaverit V corr amaverat 69
 Ioanne WBV Iohanne 70 simus S corr scimus canc -c

71 catholicorum S chatolicorum 73 elegantiam S ellegantiam | et W add int lin
 74 complexionis VS complectionis | ad dignitatem W adignitatem 76 speciosus S
 spetiosus 77 sed W set 78 spetiositatis BV speciositatis 79 informantur S formantur

dum hypostasim carne animata anima rationali...) (D/S, núm. 111a/250); AURELI AU-
 GUSTINI, *De trinitate*, I, XIII (MOUNTAIN, GLORIE, CC, Series Latina I, Turnholt, Brepols
 1968, 69ss.); cf. PETRI LOMBARDI, *Sententiae in IV libros distinctae*, III, dist. VI, cap. I
 («Spicilegium Bonaventurianum» V/ tom II), ed. tertia, Grottaferrata, Collegium Sancti
 Bonaventurae 1981, 49 62-63 GELASII I, *Tomus «Necessarium quoque» adversus*
Eutychem et Nestorium (D/S, núm. 168/355): «...totus homo permanet esse quod Deus
 est, ut totus Deus permaneat esse quod homo est...»; JOAN DAMASCÈ, *De fide orthodoxa*,
 Lib. III, cap XI (MG 94, París 1860, 1023): «... illud quoque dictum est, quod Deus
 factus sit homo et homo Deus» 63-64 Cf. Bar III, 38 68 Cf. 1Cor VI, 17
 69-70 1Io III, 1

71-81 Cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *Tractatus de prudentia catholicorum scolarium*
 (GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», XI (1967), 837) 73 Cf. ARNALDUM DE
 VILLANOVA, *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans An-
 tics», VII-VIII (1988-1989), 100, lin. 901-902) 73-74 Cf. BONAVENTURAM DE BAG-
 NOREGIO, *Breviloquium*, pars IV, cap. IX (AMORÓS, APERRIBAY, OROMÍ, BAC 10, Madrid
 1945, 368, núm. 6): «...in carne [Christi] erat maxima aequalitas complexionis et per-
 fecta vivacitas sensuum...» 76-77 Ps XLIV, 3 77-78 *Ibid.* 81 Cant IV, 11

71-95 El text d'aquestes línies és resumit en la tercera tesi sintètica del tractat en les
 línies 1540-1542.

16^a] hominum», sed addidit protinus: «Diffusa est gratia in labiis tuis», ut innueret sic in eius spiritu gratiam spetiositatis exuberare, quod eloquia que a spiritu informantur, ostenderent pre ceteris hominibus in eodem plenitudinem gratiarum. Quasi vellet dicere cum sponsa in *Canticis*: «Mel et lac sub lingua tua». 80

Cuius testimonii veritatem experimento confirmat *Ioannes*, qui loquens in persona discipulorum Christi, fatetur quod «vidimus eum... plenum gratie et veritatis». Nec minus declarat hoc sponsa eius per Spiritum ita dicens: «Sicut malus inter ligna silvarum, sic dilectus meus inter filios hominum». Quoniam pre ceteris hominibus redolens, decorus et utilis. 85

Hic igitur homo Deus, qui vigesimo quarto *Ecclesiastici* dicitur «liber vite» et «testamentum Altissimi et agnitio veritatis», datus est multitudini electorum in speculum et exemplar et regulam componendi vitam, ut sint in spiritu deiformes et unibiles ei. Hoc est «speculum sine macula Dei maiestatis et imago bonitatis illius», ut *Libro Sapientie* dicitur. Hoc est exemplar in monte visum a Moyse. Hec est regula pro qua *Philippensibus* loquens APOSTOLUS ait: «Idem sapiamus et in eadem permaneamus regula». 90 95

Si forma igitur exemplaris huius ac regule menti prestituatur et ad eam ceteri homines conferantur, infallibiliter cognoscentur qualitates ipsorum.

Considerent ergo catholici quomodo gratie fuit plenus et verita-

80 eodem S eadem | plenitudinem S plenitudine | vellet B corr vellent exp -n-
81 Canticis B corr Canticum

82 Ioannes WB Johannes 83 vidimus BVS viderint 87 redolens S reddolans

88 Ecclesiastici S Ecclesiastici 92 imago WBS ymago | illius B ipsius | ut VS
add in 94 est B add etiam | pro S om | Philippensibus W Phylipensibus BS Philipensibus

96 ac S om 97 infallibiliter S infalibiliter | cognoscentur W congnoscentur

83-84 Io I, 14 85-86 Cant II, 3

89 Eccli XXIV, 32; cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *De prudentia catholicorum scholarium* (GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», XI (1967), 837) 92 Sap VII, 26 93 Cf. Hebr VIII, 5 (cf. Ex XXV, 40; XXVI, 30) 95 Phil III, 16

96-98 El text d'aquestes línies s'ha convertit en la quarta de les tesis finals, la de les ratlles 1544-1545.

99-189 Aquest llarg fragment és resumit en la cinquena tesi sintetitzadora del llibre en les línies 1547-1548.

100 tis, primitus recolendo quod fuit humilis vera humilitate, quia
 «humilis corde», ut Ipse dixit. Humilitas enim inter virtutes huma-
 nas est prima gemma constituens hominem gratiosum, cum «Deus
 resistat superbis, humilibus autem dat gratiam»; [f. 17^a] et Virgo
 105 virginum fateatur quod Deus respexit eius humilitatem, quando
 fontem gratiarum ab ea voluit emanare.

Quanta vero fuerit eius humilitas indicavit subiectio ad parentes
 et asine famulatus in honore suscepto et in cena pedum ablutio et
 samaritane colloquium et cum peccatoribus conversari et manduca-
 re. Sed medullam humilitatis APOSTOLUS exprimit, scribens *Ad*
 110 *Philippenses*, cum dicit: «Hoc sentite in vobis, quod et in Christo
 Iesu», ubi inter cetera argumenta humilitatis ultimam non omisit
 abiectionem, qua voluit plenus opprobrio crucis ignominiam susti-
 nere.

115 Quam vero patiens fuerit licet hoc indicet, tamen vicarius eius
 declarans ait: «Qui cum malediceretur non maledicebat, cum pate-
 retur non comminabatur».

Quam fortis vero animo et quam constans extiterit indicat spon-
 tanea tolerantia passionis.

99 considerent S considerent | catholici S chatolici | fuit BVS fuerit 100
 recolendo S recollendo | fuit BV fuerit 101 ut S et | inter VS *add* ceteras 102
 gemma S gema | gratiosum S gratiossum 103 superbis W *corr lect dub* fratribus
 104 respexit B rexpexit BV respexerit 105 emanare S emanere

106 parentes S partes 107 suscepto W subcepto 108 (colloquium) et S *seq co*
canc 109 exprimit B *seq* dicens *exp* 110 Philippenses W Phylippenses BVS Philipenses
 | et W *add int lin* 111 Iesu WBVS Ihesu | argumenta B *corr* arguitamenta
exp -ita- | omisit W ommissit S ommissit 112 opprobrio WVS obprobrio B *corr*
 obprobrio 112-113 sustinere W substinere

114 licet hoc S licens | -et hoc in- W *al man in ras* 116 comminabatur S contamine-
 batur

99-100 Cf. Io I, 14 101 Mt XI, 29 102-103 Cf. Iac IV, 6; 1Petr V,
 5 104 Lc I, 48

106 Lc II, 51 107 «asina» Mt XXI, 2. 5. 7; «pedum ablutio» Io XIII,
 5-9 108 «samaritana» Io IV, 7-26; «peccatores» Mt XI, 16-19, Lc VII,
 31-35 110-111 Phil II, 5 112-113 *Ibid.* 8; cf. Mt XXVII, 35-44; Mc XV,
 24-32; Lc XXIII, 33-37

115-116 1Petr II, 23

103 La còpia presa com a base de l'edició porta «dat» en indicatiu, quan el «resistat»
 subjuntiu faria esperar «det», correcció introduïda en la còpia, considerada definitiva,
 del Vat. lat. 3824, f. 112b.

Quante quoque mansuetudinis fuerit qui ut ovis ductus ad occisionem, coram occisoribus obmutuit velut agnus coram tondente, nullus debet catholicus ignorare. 120

Sed ad mensuram benignitatis percipiendam considerent quod cum lacrimis pro suis crucifixoribus exoravit.

Quam vero misericors fuerit, cuius «universe vie sunt misericordia et veritas» et qui «Dei misericordia» nominatur, dicente *Psal- mista*: «Suscepimus, Deus, misericordiam tuam in medio templi tui», famelica multitudo pauperum id testatur, cui compatiens dixit: «Misereor super turbam», etc. Nec minus id probant Magdalena et deprehensa in adulterio atque latro. 125

Quanto vero fervore dilectionis [f. 17^b] pro salute zelaverit animarum, ipse, qui mortem spontaneam pro eis sustinuit, hoc testatur, cum dicat quod «maiores hac dilectionem nemo habet quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis», etc. 130

Si vero ad sue largitatis indicium non sufficeret vinum datum nuptialibus conviviiis architriclini vel pauperibus erogare quod illi dabatur, saltem sufficiat animam suam dare in pretium redemptionis, corpus autem et [sanguinem] in [elementa] refectionis. 135

117 extiterit S exstiterit | indicat V -ca- ex corr 118 tolerantia WS tollerantia | passionis S add eius

119 quoque VS vero | ductus BVS om 119-120 occisionem BVS add ductus 120 occisoribus S occissoribus | obmutuit S corr omutuit add -b- int lin V seq co *canc* 121 catholicus S charolicus

122 sed W set | mensuram S mansuram BVS add sue | considerent B corr considerant S considerent

124 sunt B om 125 et B *praeit* sunt 127 compatiens S conpatiens 128 misereor S miserior | turbam B turba | id B add int lin 128-129 Nec minus... latro V add in mg sup 129 et S om | atque W adque S quam

130 zelaverit W zelaverit S zellaverat 131 sustinuit W substinuit 132 dicat S dicit | hac WS hanc S *canc* -n- | dilectionem S dillectionem 133 etc. VS om

134 largitatis S seq officium *canc* 135 conviviiis BV convivis V ex corr | architriclini

117-118 Cf. Io X, 18

119-120 Is LIII, 7 120 Act VIII, 32

123 Cf. Lc XXIII, 34

124-125 Ps XXIV, 10 126-127 Ps XLVII, 10 128 Mc VIII, 2; «Magdalena» Mc XVI, 9 129 Io VIII, 3-4; «latro» Lc XXIII, 39-43

131 Vegeu aquest aparat crític a les línies 117-118 132-133 Io XV, 13

134-135 Io II, 1-10 135-136 Io XIII, 29 136 Mt XX, 28, cf. Eph I, 7, Col I, 14 137 Io VI, 51-57

Quam iustus vero sit, qui precipit reddi cuilibet quod est suum ut «que sunt cesaris cesari et que sunt Dei Deo»; et qui munus statutum a Deo sacerdotibus mandat offerri; et qui pro se et suis tributum solvere non recusat, neminem latet catholicum.

Si vero de temperantia catholice perfectionis occurrat memoria, quis temperatior virgine pudicissimo, qui nihil, ut homo, iure domini voluit possidere, sed temporalium bonorum inopiam tantam passus est inter homines, quod nec ubi caput reclinaret habuit sicut ceteri, sed nascens in loco publico iumentis associatur et vivens in hospitibus alienis recipitur et moriens in sepulcro alterius tumulatur.

B archiclini | erogare S erogare 136 saltem W *al man* | suam S *om* 136-137 redemptivum W -vum *al man* S redemptivum 137 sanguinem W sanitatem | elementa W elemosina V *ele-* *ex corr in ras* V *seq el canc*

139 cesaris S cessaris | cesari S cessari | munus S *seq sticr cancell* 140 offerri S offerri 141 recusat S recussat | latet catholicum S chatolicum latet

142 catholice S chatolice 143 quis W quod | temperatior V *corr temperatior exp -n-* | nihil WBVS nichil 145 homines W -s *ex corr* | nec W -c *ex corr* | ubi S ibi | caput W capud | habuit B habuerit 146 vivens W *al man* 147 hospitibus S hospitis | sepulcro W sepulchro | alterius V *add in mg* | tumulatur S cumullatur

139 Mt XXII, 21; Mc XII, 17, Lc XX, 25 139-140 Mt VIII, 4 140-141 Mt XVII, 23-26

143-144 NICOLAUS III, *Exiit qui seminat*, 14 augusti 1279: «...abdicatio proprietatis huiusmodi omnium rerum..., quam et Christus, viam perfectionis ostendens, verbo docuit et exemplo firmavit...» (*Bullarium Franciscanum*, III, Roma 1765, 404-416; i FRIEDBERG, II, col. 1112) 145 Mt VIII, 20, Lc IX, 58 146-147 «Item, Anselmus, libro *De sacramentis*: 'Pauper, inquit, ita fuit, ut veniens in mundum non in sua sed in aliena domo nasceretur. Et natus, propter inopiam loci in presepio brutorum animalium poneretur. Et vivens in mundo, non haberet ubi caput reclinaret nec moriens unde nuditatem suam tegeret, nec mortuus unde involveretur, nec sepulcrum aut locum, ubi corpus mortuum collocaretur». Aquesta frase fou famosa durant la segona meitat del segle XIII, car fou repetidament copiada pels defensors tant dels ordes mendicants com de l'«usus pauper» franciscà. I així, la trobem en BONAVENTURA DE BAGNOREGIO, *Apologia pauperum contra calumniatorem* (APERRIBAY, OROMÍ, OLTRA, BAC 49, Madrid 1949, 495), i almenys dues vegades en fra Pèire Joan, *Quaestio an status altis-*

143-144 La precisió «ut homo», ha d'ésser entesa en el sentit que «com a Déu» certament posseïa tal dret. D'altra banda, cal recordar que l'afirmació d'aquestes dues línies fou fortament controvertida en la discussió dels segles XIII-XIV entorn de la pobresa evangèlica, car l'*Evangelii de Joan*, XII, 6, diu que el grup de Jesús i els apòstols posseïa «loculos-bossa de diners»; hom pot veure l'explicació «pauperística» d'aquesta dada bíblica en sant BONAVENTURA DE BAGNOREGIO, *Apologia pauperum contra calumniatorem* (APERRIBAY, OROMÍ, OLTRA, BAC 49, Madrid 1949, 534-542).

Quis autem, quantumcumque parcus in cibo aut sobrius potu, poterit illius abstinentie vel ieiunio adequari? Quis vero tantummodo, nisi ipse, quale et quantum et ubi et quando et quomodo sumpserit alimentum vel nature fomento sufficiens vel honestati condecens vel satisfaciens caritati? 150

Cum autem septimo *Proverbiorum* scribatur quod «scientia sanctorum [f. 17^c] et prudentia» eorum in eo sunt, qui cunctos sanctificat, in quo thesauri omnes scientie Dei ac sapientie reponuntur? 155

Quod si sermonis perfectio attendatur, protinus apparebit eum, qui veritas est, veracissimum extitisse. Cui et adversarii testimonium perhibentes dicebant: «Scimus quia verax es et viam Dei in veritate doces et non est tibi cura de aliquo», vel, secundum *Marcum*: «Non consideras faciem hominis». Ex quo patet quam verax fuerit et quantum pro veritate zelaverit, qui nullis personis detulit in preiudicium veritatis. Et procul dubio, cunctis hominibus est ve- 160

148 autem BV etiam | in BVS om | potu V *al man in mg* 150 quando et VS om | quomodo VS *add* et quando 151 sumpserit W *corr* sumpsit 152 condecens S concedens

154 et BV om S *seq* pro *canc* | eorum *lect dub propter humid* earum (?) | eorum in eo sunt BVS quis prudentior eo | cunctos W cuntos S conctos

156 attendatur W *actendatur* 157 est WB erat | veracissimum S verocissimum 158 perhibentes B peribentes | verax S veras 159-160 Marcum BVS Marchum 160 consideras S *conscideras* 161 zelaverit W *çelaverit* S *cellaverit* | nullis S in illis | *detulit* S *detullit* 162 procul dubio S pro *caldubio* | cunctis W cunctis 163 nec S *add* es B *seq* est *canc* | est S om

simae paupertatis sit simpliciter melior omni statu divitiarum (*Quaestiones de perfectione evangelica*, VIII), Vat., Borgh. 357, f. 54b, i en el *Tractatus de paupertate minorum*, *ibid.*, f. 74c. L'obra de sant ANSELM DE CANTORBERY citada per aquests dos autors és *De sacramentorum diversitate. Anselmi ad Waleranni quaerelas responsio*, cap. III (ML 158, París 1863, col. 554 B) 146 Lc II, 7 i 12 146-147 Lc X, 38; XIX, 5-6 147 Mt XXVII, 57-60

149 Cf. Mt IV, 2

153-154 Prov IX, 10 155 Cf. Col II, 3

156-157 Cf. Io XIV, 6 158-159 Mt XXII, 16 160 Mc XII, 14 163 1Petr II, 22 164 Io XVIII, 37

153-155 L'estructura textual d'aquest paràgraf és clarament coixa, car és mancada d'oració principal, però és la que consta en el Vat. lat. 9968; en canvi, el Vat. lat. 3824, f. 113b, ha corregit la manca d'aquesta manera: «...scientia sanctorum prudentia, quis prudentior eo, qui...»; em pregunto si el text complet no hauria de dir: «...scientia sanctorum et prudentia in eo sunt, quis sapientior et quis prudentior eo, qui cunctos...». En la línia 153, el «septimo» ha d'ésser «nono», tal com consta en l'aparat de fonts.

racior, «qui peccatum non fecit nec inventus est dolus in ore eius» et qui natus est principaliter «ut testimonium perhibeat veritati».

- 165 Quod etiam cunctis fuerit doctoribus affabilior, id testatur gratia, quam videbat *Psalmista* diffusam in labiis eius. Nec minus testatur illa que dixit: «Favus distillans labia tua» et «eloquium tuum dulce». Vel mulier que loquenti ad turbas ait propter gratiam labiorum et sermonis dulcedinem: «Beatus venter qui te portavit et
170 ubera que suxisti». Sed omnibus hiis expressius hoc testantur ministri vel satellites emulorum, qui a dominis suis interrogati quare non adduxissent illum, protinus responderunt: «Numquam sic locutus est homo sicut hic loquitur». Sed quam utiliter loqueretur, ostendit aperte eius vicarius inquiring: «Verba vite eterne habes».
- 175 Fuit ergo in spiritu pre cunctis hominibus speciosus, scilicet humilis, patiens, mansuetus, benignus, misericors, iustus, fortis, temperatus et prudens, caritativus, altissime paupertatis, docens verbo et exemplo «terrena despiciere [f. 17^a] et amare celestia», verax, af-

165 fuerit S fuit | testatur S testabat 166 videbat S seq psl canc | diffusam S diffusam | labiis (S labis) eius B eius labiis 167 favus B favum | distillans V corr distillans exp altero -l- | tuum S om 170 suxisti WB succisti V succisti S succisti | hoc testantur S testatur hoc 171 satellites S satellites 172 locutus BS loquutus 174 eius W al man add in mg | vicarius VS add eius | inquiring S inquiring | habes W -abes al man in ras

175 ergo VS igitur | cunctis W cunctis | speciosus W spetiosus 177 caritativus

166 Ps XLIV, 3 167 Cant IV, 11 167-168 Cant IV, 3 169-170 Lc XI, 27 172-173 Io VII, 46 174 Io VI, 69

177 Dues vegades almenys, sant BONAVENTURA DE BAGNOREGIO, usa l'expressió «altíssima paupertas» en les *Quaestiones disputatae de perfectione evangelica*, q. II, art. 2, ad 11 i ad 20 (APERRIBAY, OROMÍ, OLTRA, BAC 49, Madrid 1949, 118 i 128); en canvi, si no m'erro, no és usada en la seva *Apologia pauperum contra calumniatorem*, (*ibid.*, 336-706) 178 *Missale Romanum, Dominica II Adventus, Ad missam, Postcommunio* Cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 151, lin. 727-729; 157, lin. 993-994; 161, lin. 1162-1164; 168, lin. 1472-1473); *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, (*ibid.*, 83, lin. 544-545)

178 Aquesta frase tret de la litúrgia formulava un principi compartit i repetit pels teòlegs, car sant TOMÁS D'AQUINO, *Summa theologiae*, I-II, q. 99, art. 6, corp., el repetia amb les següents paraules: «Perfectio autem hominis est ut, contemptis temporalibus, spiritualibus inhaereat» i encara l'apuntalava amb l'autoritat de Phil III, 13. 15. Però segurament un dels punts de contraposició entre Arnau de Vilanova i els seus «thomatis-tae» era l'aplicació divergent de l'esmentat principi en les respectives espiritualitats.

fabilis et utilis in doctrina, saluti tantummodo invigilans anima-
rum, non verbo tantum sed exemplo et beneficio. 180

Cuius spiritus altitudinem sacra describunt eloquia sub nomine
«sapientie», quando dicunt quod est in ea «spiritus intelligentie
sanctus, multiplex, unicus, subtilis, modestus, disertus, mobilis,
incoquinatus, suavis, amans bonum actum, qui nihil vetat bene-
facere, benignus, humanus, stabilis, certus, securus, omnem ha- 185
bens virtutem, omnia prospiciens et qui capit omnes spiritus intel-
ligibiles, mundos et subtiles».

Ecce quanta perfectione spiritus huius hominis ceteris prefera-
tur, qui cunctis electis datus est in exemplar et regulam sanctitatis.

Ad quam sanctitatem adipiscendam et amplectendam, ut sint 190
deiformes, omnes indifferenter admonet vox divina, cum dicit:
«Sancti estote, quia sanctus ego sum».

Mensura vero sanctitatis in quolibet deprehenditur per maiorem
et minorem conformitatem eius ad regulam antepositam vel exem-
plar. Nam etsi nullus electorum in perfectionibus humani spiritus 195

VS *add et* 178 *verax* S *corr* *veras* 179 *invigilans* S *invigillans* 180 *beneficio* S *benefitio*

183 *sanctus* B *add int lin* | *unicus* B *corr* *unitus* | *modestus* VS *add et* | *disertus* S *discretus* 184 *incoquinatus* W *add* *certus* | *bonum* S *corr* *hominum* | *nihil* WBVS *nichil* 185 *certus* W *om* B *canc* 186-191 *intelligibiles...* *deiformes, omnes* S *om*

188 *quanta* B *corr* *quantam* *canc et exp -m* 189 *cunctis* W *cuntis*

190 *amplectendam* B *-ectend-* *in ras* 191 *admonet* B *ammonet* | *dicit* B *dicat*

193 B *in mg rubr* *caput vj* | *Mensura...* *quolibet* B *in ras* | *vero* S *vera* 195
etsi V *et int lin*; *in mg iter* *etsi* | *humani* S *humanis* 196 *proportionem* W
propositionem 197 *conformatur* S *corr* *confirmatur* 198 *sanctior* S *santior*

182-187 Sap VII, 22-23

189 Cf. Hebr VIII, 5

192 Lev XI, 44; XIX, 2

197-198 Vegeu més amunt, el text de les línies 26-30.

184 i 185 La redacció primitiva, la de W, deia i diu «incoquinatus, certus, suavis»; però el «certus» es repetia en la línia següent, raó per la qual les dues redaccions posteriors solucionen de forma contraposada la repetició: B suprimeix el segon «certus»; V, seguit de S, suprimeix el primer, text que he seguit pel fet d'ésser el definitiu

186-187 Remarquem que la *Vulgata* diu «intelligibilis, mundus, subtilis».

189 En el text de la línia 90, Jesucrist també és qualificat de «speculum», espill o mirall.

193-198 Aquest text constitueix una tesi i és resumit en la sisena proposició del final del tractat, línies 1550-1551.

ei possit equari, potest tamen secundum proportionem aliquam conformari. Et qui minus conformatur minus est sanctus. Et qui magis, sanctior. Et maxime sanctus, qui maxime.

200 Qui vero nullo modo conformatur ei, sed contrariatur in omnibus supradictis, hic est ei contrarius et ideo proprie dicitur Antichristus.

Ille tamen qui ei summe contrariabitur in predictis, ut qui cunctis hominibus superior, impatientior, inquietior, crudelior, dolosior, mendacior et sic de aliis, erit maximus Antichristus, qui
205 caput erit inter homines reproborum, sicut electorum dominus Iesus Christus. Et ideo, quia spiritus huius hominis erit summe plenus iniquitate sive malitia, dicitur [f. 18^a] absolute «homo peccati» et filius iniquitatis atque iniquus. Et hic etiam abominatio dicitur absolute, quia tam mente quam verbo et opere totus erit
210 abominabilis Deo et sanctis eius. Et quoniam adversus Christum summo et inexplicabili odio excandescet, propterea dicitur Antichristus nomine absoluto. Quapropter etiam absolute illi specialiter antichristi vocantur qui sunt ex odio Christo contrarii et hii vera membra sunt maximi Antichristi, sicut *Scriptura* determinat satis

199 B *rubr in mg* caput vij | sed contraria- B *in ras* 200 est W *al man int lin*
202 ut S aut 203 cunctis W cunctis | impatientior B impatientior 205 electorum
S electorum 206 Iesus S Yhesus | summe S sume 207-208 iniquitate... filius S
om 208 iniquus W iniquus | abominatio BVS abominatio 210 abominabilis BVS
abominabilis 211 inexplicabili S *corr* inexplicabilio *canc* -o | excandescet S exardescet
213-214 vera membra BV membra (B membra) vera 216 quis B aliquis | intelligeret

202-206 Cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 154, lin. 882-891); *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, (*ibid.*, 101, lin. 923-933) 207-208 Cf. 2Thess II, 3 208 «filius iniquitatis» Ps LXXXVIII, 23; «abominatio» Dan IX, 27; XII, 11; cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 147, lin. 558-560; 148, lin. 598; 149, lin. 652-656); *De mysterio cymbalorum ecclesiae* (PERARNAU, *ibid.*, VII-VIII

199-206 Aquest fragment correspon a la setena tesi formulada al final, la de les línies 1553-1556.

205 La doctrina de la contrarietat entre Crist i Anticrist, molt més explicada per l'autor en els *De tempore adventus Antichristi* i *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, tal com hom pot veure en els fragments citats en l'aparat de fonts, és ací conduïda vers un objectiu entre pastoral i polític: el de descobrir els empestats, el perill dels quals ha d'ésser desactivat per l'autoritat suprema de l'Església.

clare. Nam *Prima Ioannis*, secundo, dicitur: «Audistis quia Antichristus venit». Et ne forte quis intelligeret eum asserere quod Antichristus maximus personaliter iam venisset, idcirco subiungit: «Nunc antichristi multi facti sunt». Propter quod expresse innuit quod tempore apostolorum Antichristus maximus in suis membris venerat. Sed ut ostenderet quod illi antichristi erant vera membra maximi Antichristi, statim subiunxit: «Unde scimus quod novissima hora est?». Non cursu temporis, sed iniquitatis aut persecutionis conformitate. Nam tempore apostolorum multi fuerunt contrarii Christo ex odio, sicut et tempore maximi Antichristi, quasi diceret: «Ex hoc quod modo sunt multi contrarii Christo ex odio, scimus sive cognoscimus quod est hora novissima conformitate malitie», sicut ibidem *Glossa* exponit, dicens: «"Novissima", id est, similis novissime, quia similis persecutio future».

Ex quibus etiam evidenter colligitur quod maximus Antichristus non solum erit moribus et affectione contrarius Christo, sed

S intellegere | eum S cum 217 venisset W *corr* venisser | idcirco S idcircho 218 propter BVS per 219 membris S menbris VS *add* iam 220 Sed W set 221 antichristi S anticristi | quod V quia 223-224 contrarii Christo VS Christo (S Cristo) contrarii 224 odio W hodio | et V etiam erunt 224-225 sicut et... ex odio S *om* 225 odio W hodio 226 conformitate V *seq* n *exp* 227 glossa WBV glosa 228 novissime, quia similis B *add in mg* 229 B *rubr in mg* caput viij 230 contrarius Christo VS Christo contrarius 230-231

(1988-1989), 84-85, lin. 575-590) 215-216 1Io II, 18 217-218 *Ibidem* 219-220 ISIDORUS HISPALENSIS, *Etymologiarum sive originum libri XX*, VIII, XI, 22 (LINDSAY, Oxford, Clarendon Press 1957): «Sed et ille Antichristus est qui negat esse Deum Christum. Contrarius enim Christo est.» 221-222 1Io II, 18 227-228 PETRUS COMESTOR, *Glossa ordinaria. In Ioannem II*, 18 (ML 114, Paris 1852, 697 A)

230 ISIDORUS HISPALENSIS, *Etymologiarum sive originum libri XX*, VIII, XI, 20 (LIND-

221-227 El mateix Arnau de Vilanova es va ocupar de precisar la diferència entre les dues expressions bíbliques de «fines saeculorum = època definitiva en la història de la salvació» i «novissima tempora = els dos segles finals de la història humana» en el seu *De tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 141-142, línies 324-363), text al qual em permeto de remetre el possible lector.

222 En aquesta ratlla compareix el tema de la persecució en el curs de la vida de l'Església, tema que tindrà llarga exposició dins aquest tractat, en el text de les línies 295-307 i 352-365.

229-236 Aquest paràgraf ha estat resumit com a vuitena tesi fonamental en les línies 1558-1559.

etiam tempore et effectu. Nam sicut Christus, ut caput incoans suum corpus in primo tempore militantis ecclesie personaliter suis membris se ipsum manifestavit, sic ille suis manifestabitur personaliter in ultimo ecclesie tempore, ut signa signatis aptissime correspondant. Nam in corpore, quod recte formatur, caput precedit membra, e contrario vero in corpore monstruoso.

235 Item, sicut Christus virtutes, quibus homines [f. 18^b] deiformes efficiuntur, in abundantia seminavit et impressit hominibus, sic et iste vitia seminabit abundantissime, quibus homines diabolo
240 conformentur. Pro cuius tempore loquens Dominus ait quod «cum abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum».

Ex quibus aperte colligitur omnes illos existere pestilentes in

sed etiam VS om 231 effectus S defectu vel affectu | incoans W inchoans B incohans S inchoans 232 militantis S militantis 234 tempore B in mg | signa W signa | signatis W signatis 234-235 ut signa... in corpore S om 236 e contrario BV contra (V -ra in ras) S extra

237 Item V iterum 238 abundantia WBS habundantia 239 abundantissime WBS habundantissime | diabolo BV dyabolo 240 loquens dominus VS dominus loquens 241 abundabit WBS habundabit | refrigescet B re. | caritas B ca.

SAY, Oxford, Clarendon Press 1957): «...Antichristus Graece dicitur, quod est latine contrarius Christo. 'Anti' enim Graece in latino contra significat.» 234 Cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *De mysterio cymbalorum ecclesiae* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 55-56, lin. 23-32; 58, lin. 67-84) 236 Cf. BONIFACIUM VIII, *Bulla «Unam sanctam»* (FRIEDBERG, *Corpus Iuris Canonici*, II: *Decretalium collectiones (Extravagantes communes)*, Leipzig 1881, col. 1245)

238-240 Cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 154, lin. 881-888); *De mysterio cymbalorum ecclesiae* (*ibid.*, 101, lin. 922-930) 240-241 Mt XXIV, 12

234 La relació de significació entre allò que és «signum/signa» i allò que és «signatum/signata» es troba més explicada en el text de les línies 303-311.

235-236 En aquestes ratlles, la precedència del cap sembla absoluta. ARISTÒTIL, *De animalium generatione*, lib. II, cap. VI (ACADEMIA FRANCICA, *Aristotelis opera omnia latine et graece*, III, París, Fermin Didot 1887, 361) afirma: «...omnia, quae sanguinem habent animalia cor primum possident...»; *ibid.*, 362: «Quum itaque principium sensuum totiusque animalis in corde contineatur, hoc ob eam rem primum gignitur; ob ejus calorem vero frigiditas supra, ubi desinunt venae, oppositum cordis calori constituit cerebrum: itaque caput a corde continuo generatur, et magnitudine caeteris praestat: principio enim cerebrum multum et humidum est»; i *ibid.*, lib. IV, cap. IX, 413, completa: «Partus autem pronis in caput fit secundum naturam animalibus omnibus, propterea quod partem supra umbilicum majorem habent quam inferiorem».

catholicorum collegio, qui vera membra sunt maximi Antichristi et tanto pestilentiores quanto suo capiti erunt conformiores.

Qui certe cognoscuntur ex eo quod non agunt Christo contraria solum ex carnis infirmitate vel ex ignorantia veritatis, immo ex firmo proposito male agendi et animo indurato contra personam ipsius aut veritatem eius, sicut Iudei et omnes iudaizantes. 245

Qui enim delicto preveniuntur propter complexionis malitiam seu veritatis ignorantiam non pestilentes dicuntur, sed morbidi vel egroti. Non enim ceteros corrumpere vel inficere satagunt, sed in seipsis propria labilitate cadentes, qui tamen ad resurgendum nequaquam obstaculum sibi ponunt et ideo per Christi misericordiam saluti restituntur et etiam roborantur et sublimantur, ut Petrus, qui metu corporalis flagelli negavit Eum et Paulus, qui non ex personali odio Christi, sed ex legis emulatione, tanquam ignarus veritatis, persequebatur illius ecclesiam, sicut ipse testatur, dicens *Ad Timotheum*: «Misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci». 250 255

Colligitur etiam ex predictis quod duo sunt, quibus cognoscitur

243 B *rubr in mg* caput viiij | aperte S *seq tol canc* | pestilentes S pestilentes
243 catholicorum S chatolicorum | antichristi S anticristi 244 pestilentiores S
pestillitiores | erunt VS *om*

245 B *rubr in mg* caput x *corr ix* | cognoscuntur W cognoscuntur | quod B quia
| non B *add int lin* 246 immo VS *ymo* 246-247 firmo S infirmo 248 iudaizantes
W iudaizantes B *-zan- in ras* V judayzantes

249 W *man coeva add in mg* Nota differentiam inter pestilentes et morbidos | enim
W *corr est* | complexionis VS complectionis 250 seu VS *sive* 252 seipsis B *add*
deficiunt VS *add* deficiunt | propria W *seq l canc* | cadentes W *vid corr* cadetes
253 Christi S Cristum 254 sublimantur W sullimantur 255 non S *om* 255-256
personali odio (W hodie) BVS odio personali 256 sed S *om* | legis S legi |
tanquam S tamquam 257 ecclesiam S eclesiam | sicut B *ur* | ipse VS ipsemet
258 Timotheum B Thimoteum VS Thimo. | consecutus S consequutus | ignorans S
ignarus

259 B *rubr in mg* caput xj 260 pestilentes S pestillentes | ecclesie V eclesie |

242-248 Cf. ARNALDUM DE VILANOVA, *De tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, *ibid.*, VII-VIII (1988-1989), 137-138, lin. 150-218)

254-255 Mt XXVI, 69-75 255-257 Gal I, 13-14 258 1Tim I, 13

242-244 Frases equivalents a la novena tesi fonamental de les formulades al final en les línies 1561-1563.

245-248 Fragment resumit en la desena proposició de les que acaben el tractat, en les línies 1565-1567.

259-262 Aquestes línies equivalen a l'onzena de les tesis finals, la de les línies 1569-1571.

260 quantum sint pestilentes ecclesie homines supradicti. Quorum pri-
 mum est mensura contrarietatis eorum ad Christum vel conformi-
 tatis ipsorum ad Antichristum, quod idem est. Que enim inter duo
 contraria collocantur, per illud idem per quod magis recedunt ab
 uno magis ad aliud [f. 18^r] adpropinquant et e converso. Et ideo,
 265 sive considerentur ut elongati a Christo, sive ut appropinquantes ad
 maximum Antichristum, nihilominus eorum elongatio vel adpro-
 pinquatio mensuratur eisdem signis, quia eisdem vitiis, quibus ab
 illo recedunt ad hunc accedunt.

Unde, sicut eo, qui tantum superbus existit, pestilentior est qui
 270 superbus et impudicus et scurrilis, ita qui superbus est et dolosus,
 adhuc pestilentior. Et sic de aliis.

Licet enim per unum peccatum mortale quis in seipso totaliter
 elongetur a Christo quantum ad statum gratie vel salutis, quia om-
 nium reus est qui offendit in uno, cum omnium gratiarum funda-
 275 mentum expiret ab illo, scilicet caritas, hic tamen dicitur plus vel
 minus elongari ab eo, quantum ad maiorem vel minorem corrup-
 tionem, quam ingerit vel conatur ingerere membris eius.

Secundum vero est tempus ecclesie. Per considerationem autem
 huius non solum cognoscere possunt fideles quantum de presenti
 280 sint pestilentes homines supradicti, sed etiam quantum eorum ma-
 litia sit ecclesie pestilens in futuro.

quorum V *seq* est *canc* 261 mensura B mensira 261-262 vel conformitatis ipsorum
 ad Antichristum S *om* 262 ad V *add* maximum 264 aliud B alium | adpropinquant
 BVS appropinquant 265 elongati S elongati 265-267 ad maximum... adpropinquatio
 (BV appropinquatio) S *om* 266 nihilominus WBV nichilominus 267 signis, quia
 eisdem S *om*

269 tantum S tantum 270 scurrilis S scurilis | (est) et BVS *add* impudicus (B
 impudicus) et scurrilis (S scurrilis) 271 pestilentior S pestilentior

272 totaliter B *om* 273 Christo S Cristo | quia S qui 276 vel S et 276-277
 corruptionem S corruptionem 277 membris B menbris

278 B *rubr in mg* caput xij 279 cognoscere W congnoſcere 280 pestilentes S
 pestillentes | homines W *al man in ras* 281 pestilens S pestillens

273-274 Iac II, 10 274-275 Cf. PETRI LOMBARDI, *Sententiae in IV libros
 distinctae* («Spicilegium Bonaventurianum») V, Grottaferrata, Collegium Sancti Bona-
 venturae 1981, 142, núm. 2, lin. 14, cum fontibus ex AMBROSIO et *Glossa ordinaria* in
 Rom XIV, 5)

278-281 Vegeu aquesta doctrina formulada com la dotzena tesi final del tractat en
 les línies 1573-1575.

[Ad] que pericula providenda cunctos fideles admonet reprehensio imprudentum, quibus in *Deuteronomio* dicitur: «Gens absque consilio est et sine prudentia. Utinam saperent et intelligerent ac novissima providerent».

285

Ad quorum novissimorum previsionem quantum electis novit Christi caritas expedire, ipsemet spem dedit eisdem, dicens, *Ioannis*, decimo quarto: «Ego rogabo Patrem et alium paraclitum dabit vobis, ut maneat vobiscum in eternum». De qua subiunxit eiusdem decimo sexto: «Cum venerit ille Spiritus veritatis», scilicet quem promisi vobis, «docebit vos omnem veritatem... et que ventura sunt annuntiabit vobis». Impium enim est [f. 18^d] credere de tanto et

290

282 B *rubr in mg* capitulum xiiij | ad W dum | que W *lect dub* | cunctos W cunctos | admonet B amonet 283 imprudentum B inprudendum S imprudentium | Deuteronomio WVS Deutero 284 consilio S consilio | est BVS om | intelligerent B in. | ac S at 285 novissima B no. | providerent B pro.

286 previsionem S previsionem 287-288 Ioannis W Johannis 288 rogabo B *corr rogo add -ab- int lin* 289 qua BVS quo | subiunxit S subiunxit 290 decimo sexto S *corr mxvj cano m* 291 promisi S promissi | vobis B om 292 annuntiabit S annuntiabit | Impium W inpium 293 suos S duos 294 orphanos WB orfanos | permittat W permittat S permittebat | improvisos B inprovisos S inprovisos 295

282 Cf. ARNALDI DE VILANOVA, *De mysterio cymbalorum ecclesiae* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 84, lin. 575) 283-285 Deut XXXII, 28-29

286-287 Cf. ARNALDI DE VILANOVA, *De tempore adventus Anticristi* (PERARNAU, *ibid.*, VII-VIII (1988-1989), 143-152, lin. 419-828; 168-169, lin. 1486-1494); *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (*ibid.*, 83-87, lin. 538-641; 99, lin. 884-885; 100-101, lin. 915-933) 288-289 Io XIV, 16 290-292 Io XVI, 13 292-293 Cf. ARNALDI DE VILANOVA, *De tempore adventus Anticristi* (*ibid.*, 134, lin. 6-18) 293-294 EIUSDEM, *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (*ibid.*, 84, lin. 560-565; Io XIV, 18

282-311 Aquest fragment correspon a la tesi tretzena de les formulades en les pàgines finals, línies 1577-1578.

285 i 286 En relació a la diferència entre «fines saeculorum» i «novissima tempora», vegeu la nota complementària a les línies 221-227. No cal dir que ací es tracta de «novissima tempora».

286-311 Tot el text d'aquest paràgraf salta de la «previsió» a la «provisió», qui sap si per deficiència del copista. Ha d'ésser «previsio», tal com confirma el text de les línies 282, 286, 292 («annuntiabit»), 296 («revelaverit»), 297 («fecisse verbum»), 299 («inuere», «figurabant»). Per això, també crec que l'«improvisos» de la línia 294 hauria de dir o almenys s'ha d'entendre en el sentit d'«imprevisos».

287 El «spem» d'aquesta línia em sembla poc convincent, però té a favor seu tant el Vat. lat. 3824 com el 9968.

tali amatore quod suos dilectos, quibus dixit: «Non relinquam vos orphanos», permittat in stagnum periculorum incidere improvisos; cum dicat *Amos* propheta quod «non faciet Dominus verbum nisi prius revelaverit secretum suum ad servos suos prophetas». Constat autem eis fecisse verbum de futuris persecutionibus, quando dixit: «Si me persecuti sunt et vos persequentur». Quibus etiam verbis expresse voluit innuere quod sue persecutiones personales figurabant electorum suorum persecutiones venturas. Unde super illud *Matthaei*, secundo: «Mittens occidit pueros omnes in Bethleem Iude», dicit *Glossa*: «Quam cito Christus apparuit in hoc mundo, cepit in eum persecutio, que prefiguravit persecutionem sanctorum». Omnis ergo persecutio Christi, scilicet tam violenta, ut in Herode, quam fraudulenta, ut in legis doctoribus, quam commixta sive composita, ut in hypocritis phariseis, similem in ecclesia futuram significabat. De qua significatione generaliter loquens, inquit *Ec-*

B *man coeva add in mg* Ys. xlij. nova ego annuntio antequam oriantur, audita faciam vobis | propheta BVS om | faciet S faciat | Dominus S seq | *canc* 296 revelaverit S revellaverit | Constat W costat 297 eis fecisse S fecisse eis 298 persecuti S persecuti 299 innuere S innere | persecutiones S persecutiones 300 persecutiones S persecutiones | venturas S futuras 300-301 Matthaei W Mathei 301 Mittens W mictens | pueros omnes BVS pueros omnes | Bethleem W Betleem S Bethelam 302 glossa S glosa | Christus S Cristus | apparuit B aparuit S apparuerit 303 persecutio S persecutio | persecutionem S persecutionem 303 ergo V igitur | persecutio S persecutio 305 quam (fraudulenta) S tam | commixta BS comixta 306 hypocritis WBVS ypocritis | phariseis B fariseis | ecclesia S ecclesiam 307 inquit W inquit 307-308 Ecclesiastes S Ecclesiastes 308-309 (futurum) est... factum S om

295-296 Am III, 7; cf. ARNALDI DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi* (*ibid.*, 134, lin. 6-18) 298 Io XV, 20 299-300 [GUILLELMUS DE SANCTO AMORE], *De Antichristo et eius ministris* (MARTÈNE, *Veterum scriptorum et documentorum... amplissima collectio*, IX, Paris, Montalant 1733, col. 1278-1279, nn. 5-8): «...Quam cito, inquit, Christus, etc... omnes... quarta et ultima persecutione persecuti sunt, quae non nisi morte valuit pertransiri. Si, igitur, ut supradicta *Glossa* dicit, persecutio Christi persecutionem Ecclesiae figuravit, oportet similes persecutiones ipsam Ecclesiam pati, ut membra conformerentur capiti...» 301 Mt II, 16 302-303 WALAFRIDUS STRABO, *Glossa ordinaria Evangelii secundum Mattheum*, II, 16 (ML 114, Paris 1852, 76) 304 Mt II, 16-18 305 Lc XX, 20 305-306 Mt XXII, 15; Mc XII, 13 308-309

296-300 En el text d'aquestes línies hi ha una aplicació als sofriments del principi teològic «omnis Christi actio nostra fuit instructio», que també es troba en l'*Alia informatio beguinorum* (PERARNAU, «Studia, textus, subsidia», 2, Barcelona, Facultat de Teologia 1978, 28, línies 44-47; vegeu també la nota complementària de les pàgines 28-29).

clesiastes: «Quid est quod fuit? Ipsum quod futurum est. Quid est quod futurum est? Ipsum quod factum est». Quibus verbis expresse docet quod populo Dei futura per preterita designarentur et ipsa fuerunt in preteritis figurata. 310

Ubi vero fideles pie instruantur, quantum eis expedit, de futuris? Constat quod in *Scriptura Sacra*, pro qua dicitur per *Psalmitam* in persona totius ecclesie: «Parasti in conspectu meo mensam adversus eos, qui tribulant me». Hec est etiam columna ignis, que in tenebris huius vite dat lumen pergentibus ad terram promissionis. Proinde, GREGORIUS in *Moralibus*, super illo verbo *Iob*: «Semel loquitur Deus et id ipsum non repetit» aperte confirmat dicens: «Cogitationibus vel tentationibus singulorum non iam passim per prophetarum [f. 19^a] voces, non per angelica officia [satisfacit], quia in *Scriptura Sacra* quidquid potest singulis evenire comprehendit atque per exempla precedentium etiam vitam sequentium informare curavit». Hec Gregorius. 315 320

310 docet V docuit | designarentur BVS designantur

312 pie instruantur BV preinstruantur S preinfruantur 313 constat W con- in ras
 314 mensam B in mg 315 tribulant B tri. | columna BVS columpna | ignis
 S om 316 lumen S corr lumem 318 repetit S reppetit 319 tentationibus WBVS
 temptationibus | non V -o- in ras | iam S om V seq pa exp | passim S passum
 | per S om 320 non V -o- in ras | satisfacit W satisfactis 321 quidquid WBVS
 quicquid 321-322 comprehendit V corr fors comprehenditur 322 atque W adque
 323 Gregorius S scire

Eccle I, 9 309-311 ARNALDUS DE VILANOVA, *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (PERARNAU, *ibid.*, VII-VIII (1988-1989), 55, lin. 23-26)

313 Cf. ARNALDI DE VILANOVA, *De tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, *ibid.*, VII-VIII (1988-1989), 143, lin. 407-410); *De mysterio cymbalorum ecclesiae* (PERARNAU, *ibid.* 68-69, lin. 257-263; 70, lin. 279-283; 96, lin. 833-840; 107, lin. 1062-1063) 314-315 Ps XXII, 5 315-316 Cf. Ex XIII, 21-22; cf. ARNALDI DE VILANOVA, *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (PERARNAU, *ibid.*, VII-VIII (1988-1989), 70-71, lin. 290-302) 317-318 Iob XXXIII, 14 319-323 GREGORIUS MAGNUS, *Moralia in Iob*, lib. XXIII, XIX, 35 (ADRIAEN, CC Series Latina CXLIII B, Turnholt, Brepols 1985, 1170, lin. 40-44)

324-355 Petrus IOANNIS, *Lectura super Apocalypsim*, Vat., Burgh. lat. 38, f. 2d-3a: «In primo ergo eminent principatus prelationis et aura pastoralis. In secundo vero onus passionis et pugna militaris et triumphalis. In tertio, sonus predicationis seu eruditionis et tuba magistralis. In quarto, ornatus sanctitudinis et vita singularis. In quinto, zelus

317-318 Aquesta frase de Job també és citada pel mateix Arnau de Vilanova en el *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 80, línies 472-474).

325 Si ergo singulis electorum per *Scripturam* satisfacit, multo fortius toti ecclesie. Cui dedit duobus modis distinguere ac notare curricula sui temporis. Primo per status, qui secundum aliquam notabilem preeminentiam successive clarent ac distinguuntur in toto cursu ecclesie, qui sunt septem, prout in septem *Apocalypsis* visionibus describuntur.

325 B *rubr in mg* caput xiiii 327 preeminentiam WV preminentiam (V *corr* preem-
exp alt -e-) B priminentiam | distinguuntur WBVS distinguntur | ecclesie S ecclesie
328-329 prout... describuntur B om | visionibus S visionibus

rectitudinis et ira iudicialis ac vita condescensiva et conventualis. In sexto autem forma christiformis ecclesiam reformans. In septimo vero gloria deiformis, ipsam felicitans et consummans, seu in sexto eminent fructus caritatis, in septimo vero esus seu gustus felicitatis. Propter quod in primo preeminent pastores ecclesie catholice. In secundo, pugiles christiane militie. In tertio, precones christiane sapientie. In quarto, observatores vite celice. In quinto, iusti et pii zelatores vite evangelice et fabrice ecclesie. In sexto, reformatores vite evangelice. In septimo, pregustatores glorie». Hom pot recordar la caracterització dels cinc primers «status» en una sola frase de la seva *Quaestio an status altissimae paupertatis sit simpliciter melior omni statu divitiarum* (*Quaestiones de perfectione evangelica* VIII), Vat., Borgh. 357, f. 59a: «Radicatio enim fidei et ardor martirii, elucidatio Scripturarum sanctarum cum destructione errorum et heresum eis contrariarum et asperitas permanentium (?) solitudini seu desertorum et unitas seu misericors communitas conventualium religiosorum, hec quidem quinque opera previa erant et necessaria ad vitam Christi introducendam» (en els sisè i setè «estats» de l'Església)

328-329 «Septem visiones Apocalypsis»: RICARDUS DE SANCTO VICTORE, *In Apocalypsim Ioannis libri septem*, (ML 196, Paris 1885, 683); PETTUS IOANNIS, *Lectura super Apocalypsim*, Borgh. lat. 38, f. 1c-d: «Prima autem visio est de septem ecclesiis. Secunda, de septem signaculis. Tertia, de septem tubis. Quarta, de muliere amicta sole cum suis liberis. Quinta, de septem phialis. Sexta est de dampnatione Babylonis magne metreticis et pseudo prophete septem capita habentis. Septima visio est de finali glorificatione totius orbis et omnium electorum».

325-474 La doctrina d'aquest llarg fragment és resumida en la catorzena de les tesis finals, línies 1580-1582.

328-345 La novetat de la doctrina d'aquestes línies resulta més clara si hom les compara amb les del mateix autor en la *Introductio in librum Ioachim de semine scripturarum* (MANSELLI, «Bulletino Italiano dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano», 63 (1951), 56-57) i en *De tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 139, lin. 224-227). D'altra banda, aquesta divisió de la història de l'Església posterior a Crist en set temps (no en estats, com ací), serà repetida pel mateix Arnau el dia 11 de juliol del 1305 en la *Confessió de Barcelona* pronunciada davant Jaume II de Catalunya-Aragó i la seva cort (BATLLORI, «Els Nostres Clàssics» 53-54, Barcelona, Editorial Barcino 1947, 114-115); cal remarcar, en allò que toca el sisè temps, que a Barcelona el qualificà amb

Primus fuit status apostolorum, in quo potissime claruit cura 330
pastoralis, quoniam zelus pastorum fuit seipsos impendere ac super-
impendere pro salute gregis.

Secundus fuit status martyrum, in quo claruit probitas militaris
in Christi sequacibus per fidei constantiam in martyrio.

Tertius fuit status doctorum, in quo claruit sapientia magistralis 335
in ecclesia Christi, efficaciter confutando et extirpando erroneam
doctrinam hereticorum.

Quartus fuit status heremitarum, in quo claruit in fidelibus vita
quasi angelica per tenuissimum victum et solitarium incolatum et
orationem assiduam. 340

Quinto successit status cenobitarum habentium communes pos-
sessiones, in quo claruerunt opera caritatis tam in invicem quam in
alios et zelus catholice discipline.

Sexto vero successit status cenobitarum possessiones abdican-

330 - primus S primas 331 zelus W çelus 331-332 ac superimpendere S om
333 martyrum WBVS martirum | militaris S millitaris *lect dub* militans 334
constantiam S constantio | martyrio WBVS martirio
336 ecclesia S eclesia | Christi S Cristi 337 hereticorum S hereticorum
338 fuit S om | in fidelibus B infidelibus 339 angelica B *corr* angelicam *canc -m*
341 successit S sucessit | cenobitarum S zenobitarum | communes BS comunes
342 in V *add in mg* 343 zelus W çelus | catholice S chatolice
344 successit S sucessit 346 Christus VS *add et*

330-332 Cf. Apoc I, 9-III, 22 (cf. RICARDUM DE SANCTO VICTORE, *In Apocalypsim
Ioannis libri septem*, ML 196, Paris 1885, 683: «Prima visio sic incipit, ubi dicitur: Ego
Joannes, frater vester...» [Apoc I, 9])

333-334 Cf. Apoc IV, 1-VIII, 1 (Cf. RICARDUM DE SANCTO VICTORE, *ibid.*, 683:
«Secunda visio incipit, ubi scriptum est: Post haec vidi et ecce ostium...» [Apoc IV, 1])

335-337 Cf. Apoc VIII, 2-XI, 18 (Cf. RICARDUM DE SANCTO VICTORE, *ibid.*, 683:
«Tertia sic incipit: Et vidi septem angelos stantes...» [Apoc VIII, 2])

338-340 Cf. Apoc XI, 19-XIV, 20 (cf. RICARDUM DE SANCTO VICTORE, *ibid.*, 684:
«Quarta visio incipit, ubi ait: Et apertum est templum Dei in coelo...» [Apoc XI, 19])

341-343 Cf. Apoc XV, 1-XVII, 18 (cf. RICARDUM DE SANCTO VICTORE, *ibid.*, 684:
«Quinta visio incipit, ubi dicit: Et vidi aliud signum in coelo, magnum et mirabile...»
[Apoc XV, 1])

344-347 Cf. Apoc XVIII, 1-XX, 15 (cf. RICARDUM DE SANCTO VICTORE, *ibid.*, 684:

referència explícita als dos fundadors dels ordes mendicants: «...lo .vi. temps és aquell
en lo qual principalment floriren los claustrals, qui renunciaren a propri e a comú, axí
com començaren sent Domingo e sent Ffrancesch».

344-347 En les línies 495-496 i 499 l'autor afirma que el temps en el qual ell viu

345 tium in proprio et communi, in quo statu claruit renovatio perfectionis evangelice, quam docuit Christus verbo et exemplo, cum dixit: «Si vis perfectus esse», etc.

Septimo vero et ultimo succedet status durationis brevissime, in quo fideles indifferenter adherebunt Altissimo in tanta devotione
350 ac tranquillitate, ut videantur iam eterne felicitatis pregustare [f.

348 succedet V corr lect dub succedat S succedit 349 fideles V corr infideles exp in- | tanta S al man corr tanto 350 ac BVS add mentis | tranquillitate S tranquillitate

«Sexta visio incipit his verbis: Et post haec vidi alium angelum descendentem de coelo habentem potestatem magnam...» [Apoc XVIII, 1]) 345-346 Petrus IOANNIS, *Quaestio an status altissimae paupertatis sit simpliciter melior omni statu divitiarum* (*Quaestiones de perfectione evangelica* VIII), Vat., Burgh. 357, f. 58a-b: «...ante secundum adventum electus est alius [*Franciscus*], eodem nomine prius in baptismo vocatus [*Ioannes*], non solum sanctus, sed plusquam sanctus, quo nullus antea sanctorum in vita maior apparuerat ad introducendam et renovandam Christi vitam in mundo... nulli enim antea sanctorum post apostolos ita data est notitia vite Christi seu evangelice perfectionis sicut isti»

348-351 Cf. Apoc XXI, 1-XXII, 21 (cf. RICARDUM DE SANCTO VICTORE, *ibid.*, 684:

pertany a la sisena etapa de l'Església i en les línies 494 i 875-876 recorda que abans que l'esmentada sisena etapa s'acabi, l'Anticrist desfermarà la seva persecució.

En relació al text d'aquestes línies cal advertir que, si és (o almenys en aquest moment a mi em sembla) cert que l'esquema general dels set estats de l'Església ha estat manllevat a fra Peire Joan (lín. 326-355), no ho és que hagi estat copiat passivament, com ho demostra la gran diferència que hi ha entre la caracterització de la sisena edat feta pel franciscà en llocs diversos de la *Lectura super Apocalypsim* i la que es troba en aquestes línies d'Arnau de Vilanova. Trobem, en efecte, en Peire Joan, segons la còpia de Roma, Biblioteca Angèlica ms. 382, f. 2b: «Sextus [*status ecclesiae*] est renovationis evangelice vite et expugnationis antichristiane septe [*sic!* sectae] et finalis conversionis iudeorum et gentium seu reiterate rehedificationis ecclesie similis prime»... «Sextus vero equaliter cepit a tempore seraphici viri patris nostri Francisci. Plenius tamen debet incipere a damnatione Babillonis meretricis magne, quando prefatus angelus, Christi signo signatus, per suos signabit futuram militiam Christi...». Fol. 2c: «In sexto autem [*eminent*] vita christiformis ipsam ecclesiam reformans... seu in sexto eminent fructus karitatis... In sexto [*prebement*] reformatores vite evangelice...». Fol. 3a: «Sexto [*insistit*] ipsarum [*ovium*] plene reformationi». I sobretot: «Et ideo, ut finis ecclesie concordaret fini sinagoge seu prioris seculi, in cuius sexta etate Christus tamquam prioris seculi finis venit, elegit Deus sextum tempus ecclesie ad suam formam et vitam in Christo perfectius exprimentam». Fol. 8a: «...in ipso sexto tempore est sol sapientie christiane septempliciter lucens, sicut lux septem dierum...». Fol. 8b: «...quod in sexto tempore debet liber christiane sapientie plenius aperiri et comedi et universis gentibus iterum predicari et quod Helias cum altero conteste sibi consociato sit tunc venturus ad convertendum corda iudeorum ad fidem et intelligentiam sanctorum patrum et prophetarum».

19^b] dulcedinem, quod primis sex statibus non potuit convenire, quoniam unicuique fuit amaritudo persecutionis annexa. Et in tempore sexti status debent persecutiones exacerbari, cum lectio *Apocalypsis* aperte prenuntiet quod in eo fervebit persecutio maxima Antichristi.

355

Alio modo, sicut in eadem scribitur, docetur, ecclesie tempora

352 persecutionis BS persecutionis | annexa V admixta S admixta 353 persecutiones BS persecutiones | exacerbari S exacerbari | lectio B seq apostolis exp 354 Apocalypsis WB Apocalypsis | persecutio S persecutio 354-355 maxima V maximi
356 Alio B add vero | eadem S corr eadem | scribitur BVS Scriptura | ecclesie

«Septima visio incipit, ubi scriptum est: Et vidi coelum novum et terram novam... [Apoc XXI, 1] 348 Sobre la «duració brevíssima», cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 152, lin. 790-800) i *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (*ibid.*, 61, lin. 134-142) 352 «unicuique fuit amaritudo persecutionis connexa»: cf. PETRUM IOANNIS, *Lectura super Apocalypsim*, Roma, Biblioteca Angelica, ms. 382, f. 3a-b: «...pugna Ecclesie est contra septem exercitus, a quorum quinque multa est iam passa et a sexto et septimo est passura adhuc. Prima enim pugna fuit contra carnalem {add in mg cerimoniarum et} intelligentiam iudeorum. Secunda, contra ydolatriam paganorum. Tertia, contra perfidiam arrianorum et ceterorum solempnium hereticorum. Quarta, contra sectam sarracenorum. Quinta, contra fecem et mixturam falsorum christianorum in quinto tempore enormiter multiplicatorum, et contra sectam paterinorum in eodem quinto tempore vehementius invalescentem. Sexta, contra pestem antichristorum et suorum sequacium. Septima, contra aciem demonum in Gog novissimo acrius contra ecclesiam debaccantium» 353 «...competit sexto statui..., cuius est Christi nomen constanter et perseveranter confiteri contra persecutiones gravissimas duplicis Antichristi, scilicet mistici et proprii...», Petrus IOANNIS, *Lectura super Apocalypsim*, Paris, Bibliothèque Nationale lat 713, f. 49v en transcripció de Paolo VIAN, 179 354-355 Apoc III, 10; cf. més avall el text de les línies 874-877, on l'autor precisa quin és el fragment apocalíptic del qual parla

356-358 Petrus IOANNIS, *Lectura super Apocalypsim*, Borgh. lat. 38, f. 2d: «Primi

352-355 Vegeu més avall el text de les línies 875-876.

356-362 En relació a aquesta divisió del curs de l'Església en quatre persecucions, corresponents a quatre temps, m'atreviria a remetre a sant BONAVENTURA DE BAGNOREGIO, *Quaestiones de perfectione evangelica*, q. I, art. 2, responsio ad 20 (APERRIBAY, OROMÍ, OLTRA, BAC 49, Madrid 1949, 126), perquè després d'haver parlat de tres etapes de fet coincidents amb les tres primeres d'aquestes línies, fa la precisió següent: «Nolo tamen, quod aliquis ex hoc arguat, quasi ego dicam quod iam *instet dies Domini*». Projectar, doncs, aquesta successió d'edats cap al futur devia representar una opció en una forma de fer teologia: la que prenia per base esquemes projectables al futur i la que no acceptava que tal base de projecció fos teològicament justificable.

356 «In eadem» fa referència a *Scriptura* de la línia 324, no pas a l'*Apocalipsi* de

distinguuntur notabilioribus persecutionibus eius. Que persecutiones, secundum genus considerate, sunt quatuor.

Prima, que per infideles exercetur.

360 Secunda, que per manifestos hereticos.

Tertia, per falsos christianos.

Quarta et ultima, per maximum Antichristum.

Et iste quatuor persecutiones ostense fuerunt *Danieli* sub metaphora quatuor bestiarum, de quibus dicit, septimo, quod una fuit quasi leena et alia quasi pardus et alia similis urso. Quarta

365 vero, que nimis terribilis erat, dissimilis videbatur predictis. Leena crudeliter lacerat ac velociter omnem predam et ideo ceteram infidelium denotat, qui ad effundendum fidelium sanguinem crudeli velocitate festinant, ut maxime patuit tempore apostolorum et martyrum.

Pardus autem est varius et dolosus et ideo turbam notat hereti-

S ecclesie 357 distinguuntur WBVS distinguuntur 357-358 persecutionibus S persecutionibus 358 considerate S corr conceiderate *canc -ce*

360 que BVS *om*

361 Tertia B *add int lin*

362 maximum B corr manifestum *exp -nifestum* | antichristum S anticristum

363-364 metaphora WB metafora VS methafora 364 quod S pro 366 terribilis S terribillius

367 Leena S leona | velociter S vellociter 368 effundendum S effudendum 369 velocitate V corr fors va- / vo- | patuit W corr patui *add -t in mg* 370 martyrum WBVS martirum

371 turbam V turmam 371-372 hereticorum S heretichorum 372 per V *canc* propter S *seq* detinendi *canc*

autem quatuor status solent aliquando per quatuor animalia designari...» 357 Apoc VI, 1-17

364-366 Dan VII, 3-7

371 Cf. ISIDORUM HISPALENSEM, *Etymologiarum sive originum libri XX*, XII, II, 10 (LINDSAY, Oxford, Clarendon Press 1957): «Pardus..., genus varium ac velocissimum et praeceps ad sanguinem...»

les línies 328 o 354, perquè dins l'«eadem» esmentat es troben tant el llibre de *Daniel* de la línia 363 com els *Salms* de la línia 388. El sintagma «scribitur, docetur», clarament escrit en el Vat. lat. 9968, i conservat ni que fos per «lectio difficilior», fou corregit, a l'hora de copiar en Vat. lat. 3824, per «in eadem Scriptura docetur».

359 El concepte d'«infidel» ha d'ésser interpretat ací d'acord amb el text de les línies 398-402; per tant, no sols engloba aquelles persones que, d'una banda, no són pagans i, de l'altra, no són fidels cristians (jueus i musulmans, per tant), ans també els pagans. La qualificació, doncs, té ací un sentit no pas estricta, sinó ample.

corum, que varia est errorum diversitate simulque dolosa per decipiendi astutiam.

Ursus, gulosum ac tenacissimum animal, intemperatissime stringit quidquid amplectitur ad vorandum. Per quem convenienter avari ac gulosi significantur. 375

Quarta vero bestia, que superat omnem ferocitatem, ideo illis dissimilis dicitur, quia nulli precise assimilatur, quoniam omnium illarum ferocitates sive malitias aggregat in seipsa, sicut aperte declarat [f. 19^r] visio IOANNIS, *Apocalypsis* decimo tertio, ubi describit Antichristum sub metaphora bestie, similis pardo et habentis pedes ursi et os leonis. Ita quod ex illis quatuor bestiis visis a *Daniele* videtur unam componere. Per quod declarat illam summam et terribilem ferocitatem, quam illi quarte bestie *Daniel* ascribebat. Nam omnium reproborum malitias in se ipso suisque ministris coacervabit maximus Antichristus. 385

Hec autem quatuor genera persecutionum ecclesie iuxta sui temporis ordinem *Psalmista* describit apertius, quando dicit: «Scuto circumdabit te veritas eius, non timebis a timore nocturno, a sagit-

374 gulosum S gulosum | tenacissimum B -ssimum *al man in ras* 375 quidquid WBVS quicquid 376 avari S *corr* amari | significantur B signantur
 377 omnem B predictam 378 dicitur S *om* | precise S precise | assimilatur S assimlatur *corr* assimatur 379 aggregat V ag- *in ras* 380 Ioannis WV Johannis BS Iohannis | *Apocalypsis* WB *Apocalypsis* | decimo tertio WS xiiij 381 metaphora WB metafora V methafora 382 bestiis S bestis | visis S vassis 383 summam BS sumam 384 ascribebat W adscribebat B *corr* ascribat *int lin add* -be- S describit 385 ipso S Cristo 385-386 coacervabit S choacervabat
 387 persecutionum S persequonem 388 describit B descripsit *corr* describit S scribit | dicit BVS dixit 389 circumdabit B circundabit 389-390 sagitta W sagipta 390 volante W vo. | negotio W ne. | perambulante W perambu. | tenebris

374 Cf. ISIDORUM HISPALENSEM, *Etymologiarum sive originum libri XX*, XII, II, 22 (LINDSAY, Oxford, Clarendon Press 1957): «Ursorum... vis maxima in brachiis et lumbis...»

377-378 Dan VII, 7-8 i 19-20 379 Cf. HIERONYMUM, *Commentariorum in Daniele prophetam ad Pammachium et Marcellam liber unus*, VII, 7 (ML, 24, Paris 1845, 530): «Satisque miror, quod cum supra leaenam, et ursum, et pardum, in tribus regnis posuerit, Romanum regnum nulli bestiae compararit: nisi forte ut formidolosam faceret bestiam, vocabulum tacuit, ut quidquid ferocius cogitaverimus in bestiis, hoc Romanos intelligamus»

380-382 Apoc XIII, 2 383-384 Dan VII, 7-8 i 19-20
 388-391 Ps XC, 5-6

390 ta volante per diem, a negotio perambulante in tenebris, ab incur-
 su et demonio meridiano». Hec enim verba, prout ad singulas per-
 sonas fidelium retorquentur, diversa genera denotant tentationis:
 occulte et manifeste et fortis et debilis. Sed prout ad totam diri-
 guntur ecclesiam principales eius persecutiones distinguunt, in qui-
 395 bus eidem spiritualis protectio per Spiritum Sanctum promittitur.

Et primo a persecutione infidelium, que designatur per noctur-
 num timorem. Nam infideles per noctem et tenebras designantur.
 Unde in *Psalmista* dicitur quod «nox nocti indicat scientiam», scili-
 cet gentilis gentili. «Et nox», id est, infidelis paganus, «sicut dies»,
 400 id est, sicut fidelis, «illuminabitur». Et APOSTOLUS dicit de genti-
 bus [ad fidem conversis]: «Eratis aliquando tenebre, nunc autem lux
 in Domino».

Secundo a persecutione hereticorum, que fuit persecutio sagit-
 te, id est, erronee doctrine corda vulnerantis et volantis in die,
 405 quia, fidei veritate iam rutilante per totum orbem, fuit per Arrium
 et ceteros suscitata.

W te. | ab W a 390-391 incurso W *loc dub* ni. / in. / ru. 392 fidelium retorquentur
 S retorquentur fidelium | denotant S notant | tentationis WB temptationis VS
 temptationum S *seq* oci *canc* 393 occulte BS occulte 393-394 diriguntur S diruntur
 394 persecutiones S persequones | distinguunt WBVS distinguunt 395 spiritualis
 B specialis | promittitur W promittitur

396 persecucione S persequone 397 designantur S designatur 398 Unde B *add*
 et | *Psalmista* V psalmo | quod S *seq* nos *canc* 398-399 scilicet S silicet 399
 id est V scilicet S sicut | sicut S .s. 400 illuminabitur S luminabitur 400-401
 gentibus BV gentilibus 401 ad fidem conversis WB *om*

403 persecucione S persequone | fuit S sunt | persecucio S persequio 403-404
 sagitte W sagipte 405 rutilante S rutillante

407 Post S per | regnanteque WB -que *om* 409 impingavit B inpingavit S

396-402 [GUILLELMUS DE SANCTO AMORE], *De Antichristo et eius ministris* (MARTENE,
Veterum scriptorum et documentorum... amplissima collectio, IX, Paris, Montalant 1733,
 col. 1279, num. 8): «...ita infantiam Ecclesiae ceperunt cum populis infidelibus infideles
 terrae principes debellare... quae persecucio duravit usque ad tempora Constantini impe-
 ratoris.» 398 Ps XVIII, 3 399-400 Ps CXXXVIII, 12 400-402 Eph V, 8

403-406 [GUILLELMUS DE SANCTO AMORE], *De Antichristo et eius ministris* (cf. la nota
 d'aparat de fonts a les línies 396-402, col. 1280, n. 9): «Sed bello exteriori cessante...
 contra ipsam insurrexerunt legis periti et falsi doctores... et in suis membris illam vehe-
 menter affligere. Inde Arius...»

407-465 [GUILLELMUS DE SANCTO AMORE], *De Antichristo et eius ministris* (cf. la nota
 d'aparat de fonts a les línies 396-402, col. 1280, n. 10): «Cessantibus vero haeresiarciis,

Post persecutionem autem hereticorum, regnanteque iam ubique fidei veri-[f. 19^a]-tate pacifice, pinguedo devotionis fidelium impinguavit ecclesias abundantia temporalium facultatum. Et exinde surrexit studiosa cupiditas acquirendi ecclesias et prebendas et dignitates ac personatus ad amplectendum opulentiam et gloriam temporalem. Et statim adhesit indesinenter illi cupiditati negotium, hoc est, sollicitudo vendendi et emendi clam vel palam, directe vel indirecte, per se vel per alium, mente vel opere, munere vel obsequio vel utrisque. Quod negotium dixit *Psalmista* esse «perambulans», quia cepit per totum, id est, a planta pedis usque ad verticem ambulare. Sed, ut ait, «in tenebris», hoc est, in umbra sive caligine sensualitatis. Propter quam dicit APOSTOLUS: «Nolite ambulare sicut gentes que ambulant in vanitate sensus sui, habentes tenebris obscuratum intellectum et alienati a via Dei». Quibus verbis propriissime loquens, aperte docet quod sensualia, prout mentem alliciunt et captivant, obtenebrant intellectum et alienant a via Dei, que est vita spiritualis. Per quam non solum homo tendit in Deum sed etiam promovet et conservat altitudinis sue nobilitatem, quia constat quod homo non est homo per sensualitatem,

impregnavit *seq* cui de *canc* | ecclesias S ecclesias | abundantia WBS habundantia | facultatum W facultatum 410 surrexit S surexit | acquirendi BV acquirendi | ecclesias S *om* 413 sollicitudo S sollicitudo 415 utrisque B *corr* utriusque | negotium S *om* | dixit Psalmista B psalmista dicit 417 hoc V id 418 quam VS quod | Nolite S nollite 420 et S *om* 421 propriissime S proprissime 422 alliciunt S aliciunt 424 sed W *set* 424-425 nobilitatem W -tem *ex corr alt man* S nobilitatem 425 sensualitatem S *corr* sans- 426 communem BS comunem 427 percipiuntur

Domini Ecclesiam falsa doctrina aperte impugnare, periculosius contra illam hypocritae coeperunt bellare, et sub falso nomine fictae sanctitatis, mores Ecclesiae corrumpere, et traditionibus humanis foedere. Hinc, Bernardus, de suis temporibus *Sermone 33. super Cantica* dicit...

409-415 PETRUS IOANNIS, *Lectura super Apocalypsim*, Roma, Biblioteca Angelica, ms. 382, f. 4d: «Inter laxationes autem intellige symonias, quibus omnia ecclesiastica fere ab omnibus venduntur et emuntur et quasi venalia reputantur. Et interdum ambitiosos et avaros abusus ecclesiasticarum possessionum et reddituum...» 413 RAIMUNDUS DE PENNAFORTE, *Summa de paenitentia* (OCHOA, DIEZ, Universa Bibliotheca Iuris 1, Roma, Commentarium pro religiosis 1976, 281, 1): «Simonia est studiosa cupiditas vel voluntas emendi vel vendendi aliquod spirituale» 415-417 Ps XC, 6 416 PETRUS IOANNIS, *Lectura super Apocalypsim*, Roma, Biblioteca Angelica, ms. 382, f. 7b: «...ex quibus circa finem quinti temporis a planta pedis usque ad verticem est fere tota ecclesia infecta et confusa et quasi nova Babilon effecta» 418-420 Eph IV, 17-18 424-427

quam habet communem cum ceteris animalibus, sed solum per intellectum, quo spiritualia tantum percipiuntur. Et ideo, qui sensualibus inheret cupiditate et sollicitudine et amore et usu voluptuoso, vivit tantum ut animal et est alienatus a via Dei, quia, ut
430 ait APOSTOLUS: «Animalis homo non percipit ea, que Dei sunt, sed stultitia sunt illi».

Postquam autem ecclesie ministri ceperunt appetere beneficia, non ut proficerent spiritualiter, sed ut temporaliter abundarent, versa est lux in tenebras per exemplum avide acquirendi et amplectendi terrena. Quoniam ad hoc laicos ferventer inflammaverunt, [f. 20^a] quos prius a temporalibus devotio catholica spoliabat. Nam, ubi fortis incurvatur ad vicia, nequaquam debilis erigitur ad virtutes. Et sic cepit ab ecclesia Christi non solum evacuari, sed expirare
440 quod existit eidem substantiale ac principale, videlicet vita spiritualis, in tantum quod principalis sollicitudo ministrorum ecclesie sit temporalia custodire ac regere ad augmentum.

S intelliguntur | qui W corr quia 427-428 sensualibus S sensuabilibus 428 inheret S add et | et (sollicitudine) BVS om | sollicitudine S solitudine 428-429 voluptuoso W volumptuoso 429 vivit V corr voc illeg S corr vivut | alienatus W -us add al man 430 ea S om

432 Postquam W posquam | ecclesie S ecclesie 433 abundarent WS habundarent 434 avide S seq ni canc | acquirendi B acquirendi | et B vel | amplectendi S corr amplectandi 435 laicos W laycos | ferventer W -er ex corr voc illeg | inflammaverunt B inflamavernt S inflamaverunt 436 prius S spiritus | catholica S chatolica 437 ad B -d int lin 438 evacuari VS add vel enervari | expirare B -r(a)- ead man int lin 439 principale S spirituale 440 tantum V -an- ead man in ras

Cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *De tempore adventus Anticristi* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 136, lin. 119-120, i 137, lin. 154-163) 430-431 1Cor II, 14

435-436 Aquesta cobejança dels béns temporals, sobretot dels de l'Església, pot ésser il·lustrada amb una constitució del darrer (o d'un dels darrers) concilis provincials de la Tarraconense celebrats abans que Arnau de Vilanova escrivís aquesta frase, el de Lleida del 1294, pel qual sabem que la cobdícia de béns eclesiàstics no era sols «de facto», ans pretenia de justificar-se a base de documentació notarial: «Quorundam oculos sic excecatur ambitio ut temporalibus comodis inherentes plus temporalis magestati quam eterne placere studentes... inflamando principes et potestates seculares et universitates locorum sive rectores eorum... exhibendo et tradendo instrumenta et alia documenta contra ipsas ecclesias et personas ecclesiasticas eorumque homines et bona, privilegia atque libertates», (PONS GURI, «Analecta Sacra Tarraconensia», XLVIII (1975), 291; reproduït dins Josep M. PONS I GURI, *Recull d'estudis d'Història jurídica Catalana*. Volum II («Fundació Noguera. Textos i Documents» 21), Barcelona 1989, 324).

Pro virtutibus autem ornantibus animas in similitudinem Dei vel pro salute ipsarum, nulla est vel rara et quasi accidentalis vigilia.

Rursus, adeo diuturna consuetudo veritatem in mendacium commutavit et principale pro accessorio dereliquit, quod, si quando fiat sermo de iure ecclesie, vix meditabitur aliquis pertinere ad iura ipsius nisi sit iurisdictio temporalis aut reditus vel proventus, zelo cuius orditur ac textitur principaliter ministrorum ecclesie totum velum, postposito principali. 445

Et ex hiis astruitur tacite sed patenter Christum fuisse mendacem aut fatuum, qui docuit opere et sermone temporalia non appetere, sed eterna. 450

Quam blasphemiam a domesticis irrogandam longe antea previdens per *Psalmistam*, dicebat: «Si inimicus meus maledixisset mihi, 455

-
- | sollicitudo S sollicitudo 441 regere W *man coeva in ras* | augmentum S angumentum
 442 similitudinem S *corr similitudines* 443 vel (pro) S et | (est) vel S *om*
 445 adeo W ad eos | mendacium S mendatio 446 commutavit BS comutavit
 | principale S principali | dereliquit W dereliquid S derelinquit 446-447 quando
 VS quandoque 448 iurisdictio W *al man corr iuridictio* | temporalis W temporalis
 | reditus WBVS redditus 449 zelo W zelo | ac S et | textitur W -x- *in ras*
 450 velum W velut S vellum
 451 astruitur S struitur
 454 blasphemiam WBV blasfemiam | longe W logne | antea W *lect dub antia*
 455 dicebat S docebat | maledixisset W maledississet | mihi S michi 456

451-453 Cf. el text de les línies 142-147 i 1102-1117 d'aquest tractat

455-457 Ps LIV, 13-14

446-448 L'ús del mot «ius, -is» assenyalat en aquestes línies es pot documentar tres vegades en la constitució *Nonnullus Tarrachone provincie*, cinquena de les del concili provincial Tarraconense celebrat a Lleida el 1294: «...per subtractionem et retractionem decimarum et aliorum iurium ecclesiasticorum...», «...occulte retinent sibi decimas et alia iura ecclesiastica...», «...de decimis, primitiis vel aliis iuribus ecclesiasticis aliquid sibi scienter retinuerint...» (PONS GURI, «Analecta Sacra Tarraconensia», XLVIII (1975), 293-294; reproduït dins Josep M. PONS I GURI, *Recull d'estudis d'Història jurídica Catalana*. Volum II («Fundació Noguera. Textos i documents» 21), Barcelona 1989, 327 i 328); també és veritat que en la mateixa constitució la paraula és emprada almenys una vegada en el seu sentit bàsic: «...parum proficit iura condere, nisi pena transgressoribus imponatur...», *ibid.* i p. 328 del *Recull*.

451-453 El tema de la contraposició Crist-Anticrist és tan tradicional com arnaldia. Un de tants punts de contradicció és el de la veritat en el primer, contraposada a la falsetat en el segon. L'acusació de falsetat es repetirà com tornada en el curs del tractat, tal com hom pot veure en les línies 649-665, 750-800, 894, 1272-1274, 1295-1298, 1380-1388, 1425, 1465, 1485, 1513-1515.

sustinissem utique... Tu vero, homo unanimitis, dux meus et notus meus», etc.

Predictam autem iacturam ecclesie Christi EZECHIAS rex in suo *Cantico* prenotabat, cum dixit: «Ecce in pace amaritudo mea amarissima». Nam in tempore paganorum ecclesia Christi occidebatur in carne, sed in persecutione hereticorum vulnerabatur in spiritu, quibus duobus temporibus non pacem sed inquietudinem habuit. Succedente vero postmodum temporali pace, contingit eam in spiritu suffocari, quod est amarissimum Christo et omnibus sanctis eius.

Huic autem persecutioni succedet quarta, scilicet maximi [f. 20^b] Antichristi, que recte vocatur incursus quia, cum sit tam magna «qualis non fuit ab initio mundi nec erit», ut ait Dominus in *Mattheo*, et sit, ut dicit, abbrevianda propter electos; et erit impetuosa propter acerbiteriam et currens propter velocitatem, ut dicatur incursus, quasi impetus currens. Sed ut eius acerbiteritas expressius

sustinissem W substinissem | homo S om | unanimitis S unanimitis | dux S rex | notus S deus

458 Predictam S corr predicam add -t- int lin | ecclesie S om | Ezechias W Ezechias S Ezechias 459 cantico S cantu 460 tempore S tempore | Christi S Cristi | occidebatur W ocidebatur 461 sed in per- W in ras | persecutione S persequitione | in S seq xristo canc 463 contingit BS contigit (B corr contingit)

467 vocatur S vocare | sit S seq n canc 468 Dominus W Deus 469 sit WS sic | abbrevianda W adbrevianda BS abrevianda 469-470 impetuosa B inpetuosa 470 acerbiteriam S accerbiteriam 471 acerbiteritas S accerbiteritas | expressius W exprexius

459-460 Is XXXVIII, 17

466-477 [GUILLELMUS DE SANCTO AMORE], *De Antichristo et eius ministris* (MARTENE, *Veterum scriptorum et documentorum... amplissima collectio*, IX, Paris, Montalant 1733, col. 1281, n. 11): «Quid ergo videtur restare, nisi ut hypocritae Herodianis se coniungant... ut persecutionem ultimam, caput sibi statuentes, sanctae Ecclesiae inferant, maxime cum iam ex parte quidam incepisse videantur; quosdam persequendo doctores per falsos christianos et hypocritas, imminere ultima Ecclesiae pericula praedicantes». La doctrina arnaldiana entorn de la darrera persecució ha d'ésser completada amb l'exposada pel mateix Arnau en l'*Allocutio super significatione nominis Tetragrammaton* (CARRERAS I ARTAU, «Sefarad», IX (1949), 100-101) 467 Cf. Ps XC, 6 i el text de les línies 390-391 d'aquest tractat 468 Mt XXIV, 21; cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 144, lin. 422-432) i *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (*ibid.*, 85, lin.

463 «Contingit», no pas «contigit», perquè d'acord amb la línia 495 ens trobem en el sisè estat, en el qual s'està realitzant, en present, l'ofec espiritual del qual es parla. Després, però, el Vat. lat. 3824 corregirà en «contigit».

perpendatur, statim subiungitur eius actor, cum dicitur: «Demonium meridianum». «Demonium» ab habitu, quia plenus demoniaca pravitate. «Meridianum» ab effectu, quia summo estu afflictionis quoad electos et terrene cupiditatis quoad reprobos, manifestissime tamquam in meridie totum orbem angustiat et, ut ait *Daniel*, «ultra quam credi potest universa vastabit». 475

Quocumque ergo modo tempora ecclesie distinguantur, nihilominus per ipsa tempora de duobus certificantur electi: unum est qualitas persecutionis universalis ecclesie Christi, que illi tempori correspondebit, scilicet utrum sit persecutio erronee doctrine vel cupiditatis terrene, etc. Et ex hiis cognoscere poterunt quam pestilentes erunt persecutores illius temporis. 480

Aliud est quantum pestilentia illius temporis disponat ad pestilentiam succedentis, quod est diligenter considerandum. Nam quanto persecutio futura gravior fuerit, tanto pestilentie precedenti, que disponit ad illam, erit studiosius resistendum. 485

Et quia prima persecutio ecclesie Christi universalis atque secunda iam transierunt et tertia viget, sufficit electis de ista considerare quantum disponat persecutioni maximi Antichristi, que, quanto vicinior creditur, tanto dispositio, que ducit ad illam, est gravior. 490

472 dicitur W dicit 473-474 demoniaca W ex corr S corr demonica | 474 summo S sumo | estu B in mg 476 in S im

478 ergo V igitur | tempora ecclesie VS ecclesie (S ecclesie) tempora | distinguantur BV distinguantur 478-479 nihilominus WBVS nichilominus 480 persecutionis S persecutionis | ecclesie S ecclesie 481 correspondebit VS correspondet | persecutio S persecutio 482-483 pestilentes S pestillentes 483 persecutores S persecutores

484 pestilentia S pestillencia 484-485 pestilentiam S pestillenciam | diligenter S dilligenter | considerandum S consciderandum 486 persecutio S persecutio 486 futura S om | pestilentie S pestillencie 486-487 precedenti W -ti al man 487 studiosius S studiosus

488 prima S om | Christi S Cristi | atque W adque 489 considerare S consciderare 490 disponat W corr lect dub disponet | persecutioni S persecutionem 491 ducit S corr dicit 492-494 quanto magis... illa tribulatio B add in mg super 492-493 adpropinquat V appropinquat S propinquat 493 illi S illo

697-699) 469 Mt XXIV, 22 472-473 Cf. Ps XC, 6 i més amunt el text de les línies 388-391 477 Dan VIII, 24

475 En l'explicació que segueix, la «cupiditas» és el punt feble de la tercera persecució, que, tant com d'ella depengués, oferiria en safata la victòria al màxim Anticrist en la quarta, tal com es pot veure en el text de les línies 500 i següents.

Quoniam dispositio ad quamlibet formam quanto magis adpropinquat illi, tanto plus sapit naturam illius.

495 Quantum autem illa tribulatio filii perditionis accedat, leviter possunt electi perpendere, cum iam currat sextum [f. 20^e] ecclesie tempus, in cuius fine gustabunt eam.

Leviusque perpendent, si consideret eorum sollertia, quantum duraverit singulum quinque preteritorum temporum et quantum iam fluxerit de sexto tempore, in quo sumus.

500 Nec est difficile videre in generali quantum iam ad pestilentiam suscitandam per filium perditionis in ecclesia Christi disponat cupiditas et amplexus opulentie ac glorie temporalis, cum totum illius studium sit imprimere cordibus hominum terrene felicitatis amorem. Nam si dilectus est vel acceptus adprobans quod amatur, 505
to fortius acceptabitur promptus ad conferendum.

494 W *man coeva in mg* Nota quantum est prope scandalum futurum contra clericos, etc., ut hic sequitur | illa VS *om* | tribulatio B *seq* quanto *exp* | perditionis S *perditionis*
495 currat V *corr* currit 496 eam S *om*

497 Leviusque S *levisque* | sollertia WBS *solertia*

500 B *rubr* caput xv | est S *iter* | difficile S *dificile* 501 suscitandam V *corr*

494-496 Cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, *ibid.*, VII-VIII (1988-1989), 142, lin. 359-363, 374-377; 149, lin. 671-680; 152, lin. 776-789; 161, lin. 1160-1162; 169, lin. 1520-1522); *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (*ibid.*, 89, lin. 670-671; 91-92, lin. 724-728; 103, lin. 991-992; 107, lin. 1067-1068)

494-496 En aquest breu paràgraf es pot trobar sintetitzada una línia d'evolució doctrinal del *De tempore adventus Antichristi* i del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* al tractat que ens ocupa. En aquells, l'objectiu doctrinal era la demostració de la proximitat dels temps finals; en aquest, una de les novetats és el tema dels temps de l'Església, tal com hom pot veure en la introducció. La proximitat dels temps finals és un dels punts que Arnau de Vilanova demanava a Benet XI que fes proclamar arreu, tal com hom pot veure en les línies 593-600 de l'Apèndix.

497-499 Un recompte semblant, però no pas idèntic, es troba en el *De tempore adventus Antichristi* del mateix autor (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 152, lín. 776-782). Allí ell creia que entre els successius esdeveniments d'història general esmentats per la *Sibil·la* intercorria un lapse de vint-i-quatre anys. Ací no ho diu, però potser pensava en espais deu vegades més llargs i per tant, sis etapes donarien 1440 anys, cosa que coincidiria amb les seves previsions escatològiques de final del món abans d'acabar el segle XV i de vinguda del màxim Anticrist entorn del 1378, tal com hom pot veure en les línies següents a les citades en aquesta nota complementària i en d'altres llocs tant del mateix tractat com del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*.

Sed quantum et quando properet ad illam in speciali, solum ille novit, qui variat momentorum et temporum qualitates et quem ipse ad informationem aliorum dignatur instruere.

Sicut a quodam fidedigno percepi, qui anno millesimo ducentesimo octogesimo secundo narravit mihi se didicisse quantum idolatria spiritualis fuerit pestilentior corporali, sic dicens:

«Misericos fuit Deus illis, qui dudum artificiales statuas adorabant, quoniam misit eis amicos suos, qui eos ab errore fatuitatis eriperent doctrina veritatis et sanguinis fusione. Sed amatoribus terrene prosperitatis inimicum suum destinabit, filium perditionis, ut mactet et perdat, cuius imperio ianuas aperit rebellio Sicularum.

lect dub sustinendam | perditionis W *corr* perditionis *exp prim* -ti- S predicationis *exp* -ca- 502 ac S et 503 hominum S *seq se* *canc* | felicitatis S felicitationis 504 dilectus S dillectus | adprobans V approbans S aproprobans 505 promptus W proutus 506 quando BV quomodo | properet W *corr* prosperet V preparat | speciali W -ali *al man in ras* S spetiali *corr lect dub* spirituale 508 dignatur B *add in mg*
 509 W *man coeava in mg* Nota annos Domini huius prophetie revelate auctori huius tractatus, de qua propheta vide quod hic sequitur 510 octogesimo secundo S lxxijo | mihi S michi | didicisse S dicisse 510-511 idolatria WBVS ydolatria 511 pestilentior S pestillentior | corporali W *add in mg*
 513 misit S missit *add eos* 514 et BVS *add proprii* | fusione S fussione | W *man coeava in mg* Nota contra clericos modernos maxime 515 prosperitatis S felicitatis | perditionis S perditionis 516 Sicularum S Siculorum W *man coeava in mg* Nota rebellio Sicularum 517 viscus S in (con *canc*) scientiis | felicitatis S felicitatis 518 catholicis S chatolicis 519 ampliande S ampliande | ecclesiasticum S eclesiasticum

500-508 La doctrina d'aquestes línies constitueix la quinzena de les tesis que clouen el tractat, línies 1584-1586.

512-553 No és la primera vegada que Arnau de Vilanova insereix un text d'altri dins un tractat seu. Un cas paral·lel s'havia donat ja en el *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, dins el qual empeltà la cèlebre profecia d'altri, *Vae mundo in centum annis* (PERARNAU, *ibid.*, VII-VIII (1988-1989), 102-103, lín. 947-989).

516-520 Vegeu allò que Arnau de Vilanova diu en relació a aquest tema en *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (PERARNAU, ATCA, VII-VIII (1988-1989), 88, lín. 643-644).

516 En aquesta línia hom pot trobar una mostra de com durant l'Edat Mitjana, ni que ja fos en els seus temps finals, els esdeveniments profans eren difícils de destriar de llurs implicacions religioses; i de la facilitat amb què un esdeveniment era recobert amb una interpretació teològica, que arribava a fer oblidar la seva naturalesa objectiva: l'aixecament popular de les Vespres Sicilianes era vist exclusivament com l'obertura de la porta a l'imperi de l'Anticrist i aquesta consideració en desplaçava qualsevol altra. I ací cal fer atenció al text de les línies 554-559 a fi de copsar allò que Arnau de Vilanova retenia com a vàlid d'aquesta profecia, com també al detall que ell fou el merge que atengué l'altre protagonista, amb el poble sicilià, de les Vespres, el rei Pere el Gran en la seva darrera malaltia i mort a Vilafranca del Penedès el novembre del 1285.

518 Vegeu més amunt la nota complementària al text de les línies 435-436.

Nam, cum viscus mundane felicitatis innectat collegium sacerdotum, futurum est breviter quod in catholicis regibus tam ardens cupiditas invalescat, ut ampliande facultatis ecclesiasticum privilegium restringatur. Sugentur quoque viscera populorum, non tam manifestis extorsionibus quam adulterio monetarum.

520 «Et quoniam a planta pedis usque ad verticem amor [f. 20^d] temporalium occupavit corpus sacerdotale, sanguisugam preparavit in Siculis, que non cesset a capite sugere totum corpus, quousque
525 caput singulariter ebibat membrorum humiditates et surgat pastor dictus per *Zachariam*, dicentem: "Ego suscitabo pastorem, qui derelicta non visitabit, et dispersa non queret et contritum non sanabit et quod stat non fovebit, sed carnes pinguium comedet et unguilas eorum dissolvit".

530 «Hic talis a propheta dicitur pastor, non ab effectu, quoniam ut expressit que mundi sunt queret et non que Christi, sed quia per ostium introibit ad gregem, hoc est canonice, proinde quia gregi carnali atque mundano dabitur in flagellum, ut baculus, et cum corpore, quod atteret, merebitur atteri. Propterea statim propheta

519-520 privilegium S privilegium 520 Sugentur WV suggestur 521 extorsionibus V extortionibus S extortianibus

522 quoniam W *al man corr* que | pedis S pedum 523 sanguisugam V sanguisugam | preparavit B *add* Deus 525 Siculis W *man coeva in mg* Nota Siculis | cesset S *lect dub* esset | sugere WBS *suggere* | totum W *al man* 525 singulariter ebibat VS ebibat singulariter | surgat S *seq* pati *canc* 526 Zachariam W Çachariam, V Zacariam S Zechariam 526-527 derelicta S delicta 527 et (dispersa) VS *om* | contritum S constrictum 528 pinguium S pinguium | comedet S comedat | et S *seq blg canc*

530 a (W *in mg*) propheta dicitur S dicitur a propheta 532 ostium WHS hostium 533 atque W -t- *add al man corr vocem illeg* 534 quod S *seq* attri *canc* | atteret W aceret S atteret | merebitur atteri S membra atriteri | propterea S propperea

522 Cf. Is I, 6 526-529 Zac XI, 16

523-525 Sobre les despeses que la guerra posterior a les Vespres Sicilianes ocasionà a la Santa Seu, hom pot veure l'estudi d'Edith PASZTOR, *La guerra del Vespro e i suoi problemi: l'intervento di Martino IV*, dins «Quaderni Catanesi di Studi Classici e Medievali», I (1979), 135-158, resumit dins ATCA, I (1982), 348-349, núm. 101; allí hom podrà veure el detall que foren esmerçades contra Pere el Gran de Catalunya-Aragó quatitats de diners procedents dels seus mateixos regnes i terres.

involvit ipsum attritioni, cum dicit: "O pastor et idolum deserens 535
 gregem! Gladius super brachium tuum et super dextrum oculum
 tuum, quoniam brachium ariditate siccabitur et oculus tenebres-
 cens obscurabitur". Futurum est enim ut inde se doleat vulnera-
 tum, unde credidit adiuvari. Sacerdotale vero consilium obfuscabi-
 tur nebulis mundane cupiditatis. 540

«Hic etiam erit ille, de quo spiritualiter in *Genesi* legitur: "Ruben
 primogenitus meus, tu fortitudo mea et principium doloris mei,
 prior in donis, maior imperio, effusus es sicut aqua. Non crescas,
 quia ascendisti cubile patris tui et maculasti stratum eius". Ve sedi
 post dies eius, quoniam pollutis manibus visitabit eam precursor 545
 meridiani demonii. Quod demonium veniens, multitudinem
 sacerdotum exterminatione temporalium tabefactam et luctuosam,
 de facili suo subiugabit imperio, nam favum mellis restituet, cuius
 ablatione gemuerant. Non enim potest absque profunda mestitia
 deseri [f. 21*] quod solitum est ardentem et multis temporibus am- 550
 plexari. Et quanto fuerit maior tristitia de amisso, tanto celerius ac
 iocundius admittitur reparator. Veniet igitur duobus claris pastoribus
 interpositis, evomens venenum eterne corruptionis».

Horum omnium vir predictus, que ad idolatriam pertinebant,
 verbo expressit, sed omnia postmodum scripto communicavit ut supra 555
 iacent. Ex quibus ad propositum hec notavi, scilicet quod ama-

535 attritioni W attritioni S attrictioni | idolum WBV ydolum 536 dextrum oculum
 BV oculum dextrum 537-538 oculus tenebescens obscurabitur S obscurabitur oculus
 tenebescens 538 doleat B corr doleant *canc et exp -n-* 539 consilium S consilium
 539-540 obfuscabitur V offuscabitur

541 Genesi S Genesy 543 effusus S effusus 544 cubile S cubille | tui W
 t- *ex corr* 545 eius S om 546 veniens S venies 547 exterminatione BV extenuatione
 S extiminatione | tabefactam S labefactam 548 restituet S restituat 549 gemuerant
 W -muerant *al man* 551 ac B et 552 admittitur B admititur S remittitur 553
 interpositis V *add et* | evomens S evomentenus | eterne B *add cor int lin*

554 omnium S enim | vir S rite | predictus S predictos | idolatriam WBVS
 ydolatriam | pertinebant VS pertinent 555 postmodum W *lec dub* posmodum |

535-538 Zac XI, 17

541-544 Gen XLIX, 3-4 546 Cf. Ps XC, 6 i les línies 390-391 i 472-477
 d'aquest tractat

546-559 Vegeu més avall el text de les línies 641-643 i 1401-1406.

tores opulentie temporalis, extenuati violenter, circa tempus maximi Antichristi letanter eum, ut reparatorem pristinae plenitudinis, acceptabunt.

560 Quapropter expedit ad salutem eternam ut plus in hoc tempore quam preteritis assuescant fideles abicere sponte sive contemnere nebulam temporalis felicitatis, toto studio preparantes arma, quibus possint a iaculis illius nequissimi protegi, per que maxime peraget bellum spirituale, quoniam ex illo dependet periculum animarum.

565 Ad hanc vero premunionem, duo sunt necessaria. Quorum primum toti collegio catholicorum pertinet. Secundum vero est maxime necessarium singulis totius collegii.

570 Et primum quidem est scrutinium diligens omnis status et maxime regularium. Nam, cum omnis catholica regula suos professo-

communicavit B comunicavit S om 556 quibus BV *al man add int lin* omnibus
 hec BV hoc B *iter* hoc notavi *primo exp* 557 circa S circha
 560 B *add in rubr* caput xvj 561 contemnere WBVS contempnere 562 nebulam
 W -m *add al man* | felicitatis S felicitatis
 566 B *add rubr in mg* caput xvij 567 toti S totum | collegio catholicorum (S
 catholicorum) V catholicorum collegio 568 totius W *add in mg*
 569 diligens S dilligens 570 cum S om | catholica S chatolica | professo W

557-559 Vegeu les línies 546-552 d'aquest tractat

560-565 Cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 152, lin. 804-806 i 168, lin. 1472-1474); *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (*ibid.*, 83, lin. 554-87, lin. 641) 563 Cf. Eph VI, 16

560-565 Aquestes línies corresponen a la setzena tesi final, formulada en les ratlles 1588-1590. La tesi es troba ja en els dos tractats anteriors d'Arnau de Vilanova, tal com hom pot veure en la nota corresponent de l'aparat de fonts; però ha fet un petit pas en relació als dits tractats, el de la precisió: la conveniència de preparar-se és major en el temps present que en els anteriors (lin. 560-561), com a conseqüència de les explicacions contingudes en el text de les línies 484 i ss., és a dir, en el trànsit o molt pròxim al traspàs de la tercera a la quarta persecució, que serà la protagonitzada per l'Anticrist.

566 El tema de la «praemunitio» ja es troba en *De tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, ATCA, VII-VIII (1988-1989), 144, línies 433 ss.; 154, lin. 873-893; 157, lin. 992-995; 168, lin. 1489) i esdevindria central en el *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, *ibid.*, 53-107; hom pot veure en particular 84, lin. 563-565; 85-86, lin. 600-607.

arctet vel obliget secundum diversos gradus ad vitam spiritualem, necessarium est ad conservationem religionis catholice quod in omni statu substantialia, que proprii limites sunt ipsius, inviolabiliter observentur. Omni namque statui votum aliquod est annexum, ut statui coniugatorum annectitur votum fidei mutue, statui vero prelatorum annectitur votum zelandi pro salute cuiuslibet subditorum. 575

Cuilibet vero statui regulari annectitur [f. f. 21^b] votum observationis proprie regule, cum hiis, que communia sunt omni religioni. 580

A voto quoque ad substantialia status alicuius tam secundum genus quam secundum speciem obligante, nulla dispensatio potest quemquam eximere, salvo statu. Quoniam substantialibus eius amotis, iam non dicitur adulterari vel enervari, sed expirare, cum desinat realiter esse, quamvis forte retineat exteriora insignia, quibus retentis cum nomine status absque substantialibus, constat quod erit secundum dici et apparere, nequaquam vero secundum esse. Cuius status fictio sive duplicitas esset hypocriticalis, quamdiu 585

profexos S seq prophetas *canc* 571 arctet W arctat B arctet S aretat 572 catholice S chatolice 573-574 inviolabiliter S invioalabiliter 574 omni S *corr* omni | annexum W anexum 576 annectitur S anectitur | zelandi W çelandi | salute BVS add spiritali

579 communia S comunia

581 status W -s add *al man* 583 eximere S extimere *corr* extitere *canc* -tere 584

581-583 Petrus IOANNIS, *Quaestio an papa possit in omni voto dispensare et specialiter an in votis evangelicis (Quaestiones de perfectione evangelica XIV)*, Vat., Burgh. 357, f. 129b: «...idem penitus est dispensare cum monacho in predictis quam facere eum de monacho non monachum. Nam substantia status monachalis sic constituitur ex predictis [*abdicatione proprietatis sicut et custodia castitatis*] quod ablato quocumque eorum deficit ipse status»; *ibid.*, f. 129c: «...de statu evangelico, qui proprie est et dicitur status Christi, non potest per dispensationem aut per quamcumque aliam viam facere ut professor eius ad quemcumque alium statum descendat nec ipsum statum potest in aliquo quod eius integritatem et profectionem spectet etiam ad modicum minuire» 588 «...hipocriticalis...» es troba almenys dues vegades en Petrus IOANNIS, *Expositio in Apocalypsim*: «...leves, et volatiles et cupidi et carnales et hypocriticales et detractores...»; i «...per falsa miracula et per hypocriticalia figmenta et per mundane philosophie falsa argumenta...», en transcripció de Paolo VIAN, *loc. cit.*, 182, nota, lín. 23 i 185, nota 39, lín. 3.

569-598 Aquest fragment és resumit en la dissetena tesi final, línies 1592-1594. Arnau hi insistí, tal com hom pot veure en l'Apèndix, línies 449-455.

581-582 El «gènere» i l'«espècie» són, respectivament, allò que en la línia 579 és anomenat «el comú a tota religió» i «la pròpia regla».

lateret, et histrionalis ac ridiculosa, cum fieret manifesta. Et utrum-
 590 que repugnat catholice veritati, que omnem profanat duplicitatem,
 non solum in statibus, sed personis, maxime cum sit lege nature
 profanum et abominabile quemquam astringi voto ad dici vel ap-
 parere quomodolibet virtuosum, nec esse.

595 Generale vero scrutinium totius ecclesiastice multitudinis pasto-
 ri tantum convenit generali.

Quapropter expedit ut summus sacerdos zelo Dei exercituum
 accendatur ad disquirendum de singulis ecclesie statibus, utrum a
 propriis limitibus forsam notabiliter elongentur.

600 Et si clerum invenerit Christi religionem notoria pravitate cor-
 rumpere vel decorem levitice sanctitatis obnubilare ac veritatem
 evangeliorum sacrarumque constitutionum sinceritatem in menda-
 cium secularis pompe convertere, gladio super femur accinctus, re-
 pareret speciem et pulchritudinem regni sui. Ne «sicut populus, sic
 sacerdos» progrediatur in exilium vanitatis et populus, obtenebratis
 605 sideribus, per devia transiens, in puteum demergatur, invalescente
 non modicum contemptu celestis Agni et [f. 21^c] contumelia Salva-
 toris.

diceretur B diceretur | vel S sed | enervari S ener 588 hypocriticalis WBV ypocriticalis
 589 histrionalis W istrionalis B ystrionalis V instrionalis S *lec dub* introvabilis | et
 B *add ut exp* 589-590 utrumque BV utraque 590 repugnat W repungnat S *corr*
 repugant | catholice S chatolice | profanat S prophanat 592 profanum S prophanum
 | abominabile BVS abhominabile | quemquam W *al man lect dub* quamquam |
 astringi W adstringi | ad W *al man* ac

594 ecclesiastice S eclesiastice

596 summus BS sumus | sacerdos S sacerdotes | zelo W celo | Dei V Domini
 597 ecclesie S eclesie | utrum S *al man add -ne int lin* 598 forsam notabiliter S
 forseu notabiliter *al man corr in* fortiter seu notabiliter.

599 Si W *int lin* S sci eras -ci | invenerit S *corr* invnerit *add -(v)e- int lin* |
 Christi S Cristi 599-600 corrumpere S corumpere 600 decorem S deteriorem |
 obnubilare S obnubilare | veritatem S *seq* sacrarumque *canc* 601 evangeliorum W
 -orum *al man* 602 accinctus WS accintus 603 pulchritudinem BVS pulcritudinem
 | populus S apostolus 605 sideribus V syderibus S scideribus | devia S deviam
 | puteum V putheum

602 Cf. Ps XLIV, 4 603-604 Cf. Is XXIV, 2; Os IV, 9 605 Cf. Mt
 XV, 14

594-595 Vegeu el text de l'Apèndix, línies 569-572 i 650-667.

596-598 Vegeu el text de l'Apèndix, línies 30-32, 410-413 i 527-528.

599-607 Vegeu les línies 456-462 de l'Apèndix; i per a les darreres paraules del
 paràgraf, les línies del mateix Apèndix 488 i 707.

Faciat igitur angelos suos spiritus et ministros suos ignem urentem ad exurendum paleares fallacias pompe mundi.

Eius quoque prudentia non ignoscens altitudinem Satane, non solum unum statum cribrabit per alium, immo quasi personaliter scrutari studeat et cribrare status illos, in quibus effigies Christi, quantum ad observantiam perfectionis evangelice, secundum distributionem Spiritus Sancti ecclesiam informantis et ordinantis, debet expressius elucere.

Hii enim status in sacris eloquiis per angelum similem Filio hominis designantur et in mysteriali corpore Salvatoris ponuntur ad representandam elegantiam vultus eius. Proinde macula cuiusquam impuritatis tanto fedius et indecentius apparet in eis, quanto nobiliori parti celestis Agni dati sunt in splendorem. Impuritas quoque illorum tanto periculosius inficeret totum corpus ac deformaret, quanto propinquius ac tenacius inhereret.

608 igitur B ergo | suos S om 609 exurendum W esurendum | paleares S pallores

610 Satane WBS Sathane 611 cribrabit W erad alter -r- V add alter -r- int lin | immo WVS ymo 612 cribrare V add alter -r- int lin | effigies W corr effictes | Christi B seq in exp 613 observantiam S corr observationem

617 mysteriali WBVS misteriali 618 representandam BVS representandum | cuiusquam S corr cuiusque in cuiuscumque 619 impuritatis B inpuritatis | et VS ac | indecentius S indecentior | apparet V appareret 620 Impuritas WB inpuritas

608 Cf. Ps CIII, 4

616-617 Cf. Apoc I, 13; XIV, 14 618 Sobre l'«elegancia messiae», cf. ARNALDUM DE VILANOVA, *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (PERARNAU, *ibid.*, VII-VIII (1988-1989), 100, lin. 902); vegeu també més amunt, lin. 83

610 La «prudentia» sembla ésser un recurs particularment emprat davant Bonifaci VIII, car no sols és repetit més avall en la línia 623, ans encara hom el pot trobar en l'Apèndix, línies 14, 172, 175, 179 i 197. ¿Hauria estat una virtut exigida per aquell papa de forma especial?

610-622 Arnau de Vilanova insisteix en aquest examen en el text publicat en l'Apèndix, línies 463-472 i 473-578.

611 «Per alium» no significa ací «per alium statum», ans «mitjançant altri» i, per tant, es contraposa al «personaliter» d'aquesta línia.

611-612 Tal com diu la nota complementària a les línies 635-640, Climent V hauria posat en pràctica aquest suggeriment d'Arnau de Vilanova; sembla confirmar-ho aquesta frase de la butlla *Dudum ad apostolatus*, publicada dins el *Bullarium Franciscanum*, V (EUBEL, Roma 1898, 66: «Et cum nos (*occupati diversis et variis*) non in persona propria vacare possemus prout desiderassemus et negotio expediisset...»).

618 L'elegància corporal és una de les qualitats de Jesús de Nazaret assenyalades més amunt en la línia 73.

Attendat ergo sublimis prudentia diligenter et palpet si [carnalia] semina contentionis, emulationis, seditionis, inflationis, ire, rixe, 625 dissensionis, secte, ut ait APOSTOLUS, pretextu regule pullulent inter eos. Et maxime videat et scrutetur, si carnales spiritualibus multitudine vel auctoritate prevaleant, recolens quod draconis astutia totis viribus id procurat in quolibet statu ad altitudinem vite spiritualis deiciendam in tantum, ut habentes zelum ipsius persecutione 630 disperdat et opprimat.

Nostris etiam iam temporibus ad exteriorem prorupit notitiam quod in statu quodam illi, qui arguebant et sacris rationibus con-

621 deformaret B difformaret 622 propinquius BVS add capiti | ac B atque | inhereret BS inhereret

623 Attendat W atctendat | sublimis W sullimis | diligenter S dilligenter | carnalia W eternalia 624 seditionis W sedictionis 625 dissensionis W dissensiones | secte W septe 627 auctoritate B actoritate | draconis BVS drachonis 628 totis S totius | procurat S procuret | quolibet B corr qualibet 629 zelum W zelum | persecutione S persequione 630 disperdat S dispergat | opprimat S oprimat

624-625 Cf. Gal V, 20

631-634 Cf. UBERTINUM DE CASALI, *Responsio ad predictum libellum diffamatorium* (EHRLE, «Archiv für Literatur- und Kirchengeschichte des Mittelalters», II, Berlin, Weimann 1886, 384, lin. 14-19): «...frater Berengarius de Campria (?) et frater Pontius Bautugati bone memorie et frater R[aymundus] Aureoli et multi de provincia ista et frater Ubertinus de Ripariolo in provincia Tuscie et plures alii in diversis mundi partibus appellaverunt ab iniquis iuditiis ipsorum, qui ex hoc in carceribus sunt positi et aliqui fame et aliis penis in eisdem carceribus interempti...»; *ibid.*, 385, lin. 8-14: «...sub utriusque predictorum [els dos generals Giovanni Minio de Murrovalle, 1296-1302, i Gonzalo de Balboa, 1304-1313] regimine multi fratres nolentes confiteri predictam sententiam, que est contra evangelicam paupertatem et regulam nostram et declarationem ipsius, fuerunt diversis penis criminalibus puniti et diu in carceribus macerati, et aliqui ex eis viri sanctitatis eximie sunt fame, carceribus, chatenis et compedibus ponderosis in suis fetoribus contra omnem caritatis humanitatem crudelissime interempti», i posa els casos de Ponç Bautugat, de Ramon Oriol i de Joan Prim; i encara que els dos darrers pertanyin a temps posterior al text que ens ocupa, com que ens afecten directament, copiaré la frase que en la mateixa pàgina els dedica Ubertino: «...fuerunt missi ad provinciam Aragonie et ibi durissimo carceri et gravibus catenis et compedibus mancipati

622 «Inhereret»: la coherència gramatical sembla demanar «inhereret» en singular, car el subjecte és la «impunitas» de la línia 620.

623-630 Arnau de Vilanova insistiria en aquesta petició davant Benet XI, tal com hom pot veure en el text de l'Apèndix, línies 490-517 i 565-589.

627 La «draconis astutia», dita allí «Antichristi versuties», és un dels tres punts en els quals l'autor resumeix el tractat que ens ocupa, tal com hom pot veure en la línia 411 de l'Apèndix.

demnabant impuritates patentes in eo, non tam crudeli quam diabolica persecutione coacti sunt interire.

Quidam quoque superstites, cupientes notificare summo [f. 635 21^d] pontifici subversionem palpabilem evangelice veritatis, tantam oppressionem a ministris carnalibus patiuntur, ut ab auribus et aspectu eius multis intermediis repellantur, cum tamen illius

632-633 condemnabant WBVS condempnabant 633 impuritates B inpuritates
633-634 diabolica V dyabolica 634 persecutione S persecutione | coacti V -act-
ead man in ras S choacti

635 superstites W -tes al man S corr subperstites canc -b- | summo S sumo
636-637 tantam W tamquam 638 intermediis S intermedis | repellantur S replebantur
corr in repellebantur | illius W -u- al man add int lin 639 auctoritati V corr lect dub
auctoritate

et tam diu fame cruciati, quod dictus frater R[aymundus] ibi fuit modis predictis crudelissime interemptus, et frater Johannes extractus post mortem alterius, semimortuus vix evasit», *ibid.*, 386, lin. 31-35 Cf. ANGELUM A CLARINO, *Chronicon seu historia septem tribulationum ordinis minorum* (GHINATO, «Studi e testi per la gioventù francescana» 10, Roma 1958-1959, 148, lin. 22-149, lin. 1): «Nam ipso (*fr. Pèire Joan*) vivente primo carcerati sunt viri sancti frater Ioannes de Valle, frater Ioannes Iuliani, frater Franciscus Leneti, frater Remundus Aureoli et frater Ioannes Primi et alii plures. Postea vir ille singularis perfectionis frater Pontius Portugati in opere potens, in sermone fervens et efficax, quem canes illi rabidi tam crudeliter et impie tractaverunt... quod crudelitatis sevitiā in eum exercitae audientium animos turbat et implet merore...»; *ibid.*, 154, lin. 7-15: «...[quinque ministri]... diffiniunt, determinant et sententiant, quod fratres Tramundus et Thomas de Tolentino... et Petrus de Macerata et quidam alii, nulla eorum culpa detecta seu particulariter assignata in sententiae eorum litteris, velut haeretici et ordinis destructores carceri mancipentur perpetuo...»

632 No tinc cap dubte que aquest «in statu quodam» fa referència a l'orde dels framenors. Els casos concrets d'empresonament i maltractes, la memòria dels quals han conservat tant Ubertino de Casali com Angelo CLARENO, en els fragments transcrits en l'aparat de fonts a les línies 632-634, semblen confirmar-ho. Vegeu també el text de les línies 518-521 i 529-557 de l'Apèndix.

635-640 Dos casos reportats per Angelo CLARENO, *Chronicon seu historia tribulationum ordinis minorum* (GHINATO, «Studi e testi per la gioventù francescana» 10, Roma 1958-1959, 161-162 i 201, lin. 20-23) indiquen que el capteniment denunciat per Arnau de Vilanova en aquestes línies era normal. El primer cas es refereix a l'entrada fins a un senyor temporal, el segon a Joan XXII i, per tractar-se d'una situació paral·lela a la del nostre text, copiaré el fragment: «...sicut nec nuncios eorum [d'un grup de franciscans espirituals perseguits] missi ad dominum papam Ioannem, detenti et carcerati per fratres tanquam excommunicati et haeretici, comparere valuerunt».

Cal assenyalar que l'amic d'Arnau de Vilanova, Climent V posà en pràctica aquesta atenció al problema del compliment o no de la regla franciscana, quan el 1309 convocà i convidà els «espirituals» a exposar llurs queixes davant una comissió pontificia, tal com

auctoritati solum pertineat diffinire de terminis cuiuslibet obser-
640 vantie regularis.

Ex quibus patet quam efficaciter illud mysterium iniquitatis
iam operetur, quod, secundum APOSTOLUM, *Ad Thessalonicenses*,
aditum preparat maximo Antichristo.

645 Secundum vero quod singulis de collegio christiano fit necessa-
rium ad premunionem ipsorum, est gemmam catholice veritatis

641 mysterium WBVS misterium 642 Thessalonicenses WBS Thesalonicenses 643
aditum S additum

644 B *rubr in mg* caput xviii fit S sit 645 gemmam S gemam | catholice S chatolice
646 horrende WBS orrende 646-647 tentationis WBVS temptationis 647 inconcussa

641-643 2Thess II, 7

hom pot veure en Franz EHRLE, *Zur Vorgeschichte des Concils von Vienne*, dins «Archiv für Litteratur- und Kirchengeschichte des Mittelalters», II, Berlin, Weimann 1886, 359-362 i 377-416 (aquestes darreres pàgines contenen el *Responsum ad predictum libellum diffamatorium* d'Ubertino da Casali, exposant els fets i defensant fra Pèire Joan davant la dita comissió); documentació més oficial entorn d'aquell pas és aplegada per Lucas WADDING, *Annales Minorum seu trium ordinum a S. Francisco institutorum*. Editio tertia, Tomus VI (1301-1322), Quaracchi, 1931, 187-195 i pel *Bullarium Franciscanum*, V (EUBEL, Roma 1898), on trobem les següents peces oficials: *Dudum ad apostolatus*, Avinyó, 14 abril 1310 (65-68), *Exivi de paradiso*, Viena 12 maig 1312 (80-86), *Cum nos te*, Grausell, 23 juliol 1312 (89), *Cum nostre*, Grausell, 31 juliol 1312 (89) i *Magister gentium*, Castellnou (Avinyó), 21 maig 1313 (93-95); vegeu també Raoul MANSELLI, *Spirituali e beghini in Provenza* (Studi Storici 31-34, Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 1959, 89-105). Per això, quan en el futur hom vulgui reconstruir aquella pàgina haurà de dir que ja en temps de Bonifaci VIII, en el seu tractat intitulat *Philosophia catholica et divina* Arnau de Vilanova havia propugnat que el papa havia d'esbrinar allò que la comunitat feia als espirituals i que l'any 1309 aprofità una visita seva al rei de Nàpols (cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 281), Carles d'Anjou, per interessar-lo en el problema, amb el resultat que el rei escriví al papa Climent V demanant que aquella situació es clarifiqués, cosa que el papa posà en pràctica amb la comissió pontificia esmentada.

Per a una informació completa sobre el tema, hom pot veure la lletra del capítol de Narbona al capítol general celebrador a Nàpols l'any 1316, la qual narra la forma com (no) foren aplicades les prescripcions de Climent V i del concili de Viena. La lletra fou publicada per Franz EHRLE, «Archiv für Litteratur- und Kirchengeschichte des Mittelalters», II, Berlin, Weidmann 1886, 159-164.

641-643 Vegeu més amunt el text de les línies 546-559 i més avall el de les línies 1401-1403.

644-652 El contingut d'aquest fragment és resumit en la divuitena de les tesis finals, línies 1596-1598.

645-647 Vegeu més avall el text de les línies 803-805.

infigere cordi tam studiose quod, cum ventus illius horrende tentationis advenerit, maneat inconcussa. Sic, scilicet, quod ille, quem *Ieremias* per «mendacium» denotat, quando dicit: «In prophetis Hierusalem vidi similitudinem adulterii et iter mendacii», cognoscatur in omnibus suis operibus esse mendax, quoniam istud sufficit ad detestationem ipsius et irritationem signorum eius et discipulorum suorum. 650

Debet ergo recolere quod Christus, promissus Abrae ceterisque patribus Veteris Testamenti, promissus fuit in Salvatore, *Isaia* dicente: «Viderunt omnes fines terre salutare Dei nostri». Item, *Zacharie* nono: «Ecce rex tuus venit tibi iustus et salvator». 655

Item in Regem, sicut ibidem dicitur. Et iterum *Ieremie* trigesimo primo: «Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David germen iustum et regnabit rex et sapiens erit», etc.

Item in Doctorem, unde *Ioelis* secundo: «Filii Sion, exultate et letamini in Domino Deo nostro, quia misit vobis doctorem iusti- 660

V seq sic quod ille *canc* 648 *Ieremias* W *Yeremias* BV *Jeremias* 649 Hierusalem W Jherusalem V Iherusalem S Ierusalem | similitudinem S seq adversarii *canc* | adulterii S adulteri | iter S inter 651 signorum S om 651-652 discipulorum suorum S suorum discipulorum

653 B *rubr in mg* caput xix | Debet BV debent | Abrae BV Abrahe S *corr* Abrae *canc* -e 654 *Isaia* WB *Ysaya* V *Psalista* 656 *Zacharie* W *Çacharie* | venit tibi VS tibi venit | et S om

657 ibidem S ibi | Et B om | *Ieremie* W *Jheremie* BVS *Jeremie* 658 suscitabo W subsicitabo | David W *corr* Davit

660 Item B iterum | Sion WBVS Syon 661 nostro V vestro | misit S missit | vobis V nobis 662 dicitur B dicit | Osee S Osce

664 Iterum VS *praeit* et | recolere S recollere | fuerit promissus V promissus fuerit

648-649 Ier XXIII, 14

655 Is LII, 10 656 Zach IX, 9

658-659 Ier XXIII, 5

660-662 Ioel II, 23 662-663 Os X, 12

651 Sobre els signes proporcionats per l'Anticrist hom pot veure més avall l'explicació continguda en el text de les línies 1392-1511.

653-795 La doctrina d'aquest fragment és resumida en la dinovena de les tesis finals, en les línies 1600-1603.

660-663 Cal ací subratllar el fet que les dues citacions bíbliques parlen d'ensenyament de la justícia com a missió del messies i relacionar aquest detall amb la llarga explicació de les línies 990-1225, en les quals Arnau de Vilanova exposa la seva versió de com Jesús de Nazaret formulà el seu ideal de la perfecta justícia i n'ensenyà la posada en pràctica.

tie». Propterea dicitur *Osee* decimo: «Tempus requirendi Dominum, cum venerit, qui docebit vos iustitiam».

- Iterum etiam debet recolligere quod Christus, sive fuerit promissus
 665 in Salvatorem, quantum ad periculum vite future, sive in Regem, quantum ad processum vite presentis, sive in Doctorem, quantum ad notitiam veritatis, tam in credendis et in agendis quam in sperandis et in timendis et appe-[f. 22*]-tendis et evitandis, tamen promissus est non solum ut purus homo, sicut falso
 670 Iudei asserunt, sed ut Deus et homo. Iudei enim, quia negaverunt Iesum Nazarenum esse messiam, cuius sanctitatem negare non possunt, ideo volentes errorem suum causa rationabili palliare, dicunt quod pro tanto ab eis repudiatum est pro messia vel christo patribus promisso, quia ipse dixit se fore Deum, et messias, ut dicunt, non
 675 debeat personaliter esse Deus.

Sed quia «mendax propria cadit arte propriisque sermonibus ca-

665 in Salvatorem W *al man add in mg* 668 timendis S *corr* timandis 669 tamen S tam | purus S promissus 670 quia S qui 671 Iesum WV Jhesum BS Yhesum | Nazarenum W Naçarenum 672 palliare S paliare 673 pro tanto BVS propter hoc | christo S cristo 675 debeat BVS debebat

670-671 Cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 99-100, lin. 898-899); cf. RAIMUNDUM MARTINI, *Pugio fidei adversus mauros et iudaeos*, pars III, dist. III, cap II (Leipzig, Wittigau 1687, 641, I): «...in hoc... capitulo probabitur... quod Messias non tantum homo sed etiam Deus est...»

768 L'acusació de «falsari» és repetida en les línies 788 i 796.

671 Recordaré que la denominació de «Iesus Nazarenus = Jesús de Nazaret» ja es troba dues vegades en el *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* del mateix Arnau, ATCA, VII-VIII (1988-1989), 99, lin. 894 i 898; en el present tractat, sumant els diversos casos de la declinació, el nombre ha pujat a trenta-sis, que hom pot veure en la taula de mots, immediatament després del text ara editat.

676-677 Ramon MARTÍ, *Capistrum Iudaeorum* (ROBLES, «Corpus Islamo-Christianum» 3/1), Würzburg - Altenberge 1990, 88, lin. 7-8: «Sicque, per Dei gratiam, Iudaeorum perfidia sagittis propriis vulneratur, suisque laqueis strangulatur». La formulació concreta, però, d'aquestes dues línies, que tot fa suposar ésser una sentència més o menys popular, era desconeguda dels autors llatins clàssics, si hem de creure el *Thesaurus Linguae Latinae*, el qual, en l'article «mendax» dedica un apartat a les sentències en les quals entra la paraula i desconeix la nostra.

677 «Lex» és ací la denominació tècnica de la Llei Antiga o de la de l'Antic Testament, formulada en aquells llibres bíblics que són agrupats sota la denominació col·lectiva de «Thorà».

pitur», ideo Lex, cui dicunt se adherere, manifestat eos esse mendaces ex dictis suis et in eis oppositum inculcare. Nam decimo octavo *Deuteronomii* dicitur quod ille, qui dicit se esse prophetam vel a Deo missum ad aliquid nuntiandum et tamen non est, damnatur a Deo et est ei exosus tanquam ille, qui usurpat et nomen et officium nuntii Dei. Datur etiam ibidem pro signo certo cognoscendi talem quia quod dicit futurum esse, non evenit. 680

Cum igitur Iesus Nazarenus dixerit se fore Deum et tamen nihilominus fuit verax in hiis, que predixit, et potens in opere, constat quod non fuit Deo exosus nec ab Eo damnatus, quod fuisset necessarium, si falsum dixisset. Nam, si ille est odiosus Deo, qui usurpat nomen creature vel nuntii, multo fortius qui usurpat Creatoris nomen et dignitatem, nec sanctus existit mendax tam impius. 685

Unde eo ipso quod negare non possunt Iesum Nazarenum fuisse sanctum virum sive prophetam, negant eum fuisse mendacem, cum concedant eum asseruisse quod erat Deus, necessario sequitur quod asseruerit veritatem. 690

Et nullum argumentum est fortius isto ad certitudinem habendam sue divinitatis per rationem. Necesse est enim illum esse Deum, qui, hoc dicendo, cuncta que solius Dei sunt, efficaciter operatur. 695

679 Deuteronomii W Deuterono S De utero | esse B om 680 nuntiandum W nuntiandum | damnatur WBVS dampnatur 681 exosus S exossus | tanquam S tanquam 682 nuntii W nuntii S seq et canc | ibidem S om | certo BV certe 683 futurum esse S esse futurum

684 Iesus WV Jhesus | Nazarenus W Naçarenus 684-685 nihilominus WBVS nichilominus 685 fuit BV fuerit 686 exosus S exossus | damnatus W dapnatus BS dampnatus 687 dixisset W dissixet | si S om | odiosus W hodosus 688 nuntii W nuntii | fortius W -us *al man in ras* 689 mendax W medax

690 Iesum WBV Jhesum S Yesum | Nazarenum W Naçarenum 690-691 fuisse VS fore 691 mendacem BVS *add* et

678-682 Deut XVIII, 20 682-683 *Ibid.*, 22

684-685 Cf. Io VIII, 58 i X, 25-38

682-683 La sentència inquisitorial de Tarragona del 8 de novembre del 1316 gira aquesta acusació contra Arnau de Vilanova: «In omnibus enim istis de propinquo adventu Antichristi, et determinato tempore finis mundi temerarie et erronee locutus est contra Scripturam Sanctam et doctores eius sive expositores, et in quibusdam quae in hiis libellis dixit, jam apparuit falsus denunciator», dins Jaime VILLANUEVA, *Viage literario a las Iglesias de España*, XIX. *Viage a Barcelona y Tarragona*, Madrid, Real Academia de la Historia 1851, 326.

700 Preterea [f. 22^b] tota fere *Scriptura* clamat quod messias promissus patribus esset Deus. In *Psalmistia* enim aperte dicitur: «Semen Abraam, servi eius, filii Iacob, electi eius». Sequitur in hebreo: «Ipsum», scilicet semen, «Dominus», etc. Sed constat quod Dominus Deus non poterat esse semen Abrae quantum ad divinitatem. Nam, cum divinitas sit eterna, non sumit originem a re temporali, sed e converso. Convenit, ergo, intelligere quod Deus esset
705 semen Abrae, quantum ad humanitatem adsumptam ab illo.

Iterum in *Psalmistia* secundum hebraicam veritatem, ubi nos habemus: «Numquid Sion dicet homo», legitur: «Et ad Sion dicitur: "Vir et vir natus est in ea et ipse fundavit eam Altissimus"». Ergo, si Altissimus, qui fundavit Sion, nasciturus erat in ea, necesse est
710 quod esset ea prior et posterior. Prior in quantum fundavit, posterior in quantum natus est in ea. Quod fieri non posset, nisi Deus, adsumens humanitatem, nasceretur in ea.

Item in *Psalmistia*, ubi extollitur humanitas regis messie, cum dicitur: «Speciosus forma pre filiis hominum», etc., expresse dicitur
715 de ipso: «Sedes tua, Deus, in seculum seculi». Et paulo post: «Concupiscet rex decorem tuum[, quoniam ipse est Dominus, Deus tuus]». Sequitur: «Et adorabunt eum». Et in hebreo ponitur ibi verbum latrariam importans, que soli Deo convenit.

695 sue divinitatis S om | est enim V enim est 696 cuncta W cuncta
698 Preterea VS propterea V corr in preterea 699 esset S esse | Psalmista V psalmo | aperte S add esse 700 Abraam V Abraham S Habraam | filii V filiorum -orum ead man in mg | Iacob W Jacob | in S seq here habreo ipsum *canc*
700-701 hebreo WBS ebreo 701 etc VS om 702 Abrae BV Abrae S Habrae
703 Nam cum divinitas sit eterna B quia divinitas, cum sit eterna | re S om 705 Abrae BV Abrae S Habrae | adsumptam BV assumptam S sumptam
706 Iterum S item | Psalmista W psalmistam V psalmo | hebraicam WS ebraicam 707 Numquid BV nunquid | Sion WBVS Syon | Sion WBVS Syon
708-709 Ergo (BV igitur) si Altissimus S om 709 Sion WBVS Syon 710 esset S seq in *canc* 711 est B om 712 adsumens BVS assumens
713 Psalmista V psalmo 714 pre filiis hominum B om | etc. VS om 715-716 concupiscet V corr lect dub concupiscet 716-717 quoniam...tuus W om 717 adorabunt W lect dub adorabit | hebreo WBS ebreo 718 importans B inportans

699-700 Ps CIV, 6

707-708 Ps LXXXVI, 5

714 Ps XLIV, 3 715 *ibid.*, 7 715-717 *ibid.*, 12

719 Ps CXLIV, 1 720-721 Is VII, 14 721-723 Is IX, 6

Item alibi: «Exaltabo te, Deus meus, rex». *Isaias* autem dicit
 expresse: «Ecce virgo concipiet et pariet filium et vocabitur nomen
 eius Emmanuel», id est, «nobiscum Deus». Item: «Parvulus natus
 est nobis», etc. De quo subiungit: «Et vocabitur nomen eius Admi-
 rabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri seculi», quod solius
 est Dei. 720

Si tamen perfidus iudeus et nequam velit obicere quod *Isaias*
 hiis non testatur messiam fore Deum, sed vocari, sicut et ceteri Dei
 electi, quia littere inheret, idcirco frons eius eodem [f. 22^c] lapide
 conteratur et audiat *Isaiam* dicentem, quadragesimo quinto capitu-
 lo: «Hec dicit Dominus, sanctus Israel». Sequitur paulo post: «Ego
 feci et ego feram et hominem super eam ego creavi». De quo homine
 statim subiungitur: «Ego suscitavi eum ad iustitiam et omnes vias
 eius dirigam. Ipse edificabit civitatem meam», etc. Sequitur paulo
 post: «Tantum in te est Deus et non est absque te Deus. Vere tu es
 Deus absconditus, Deus Israel Salvator». Sed nulli homini convenit
 quod sit Deus absconditus et Deus salvator Israel, nisi excellentiori
 hominum, qui solus messias est. Ergo, patet propositum. 725
 730
 735

Item *Ieremie* decimo quarto: «Tibi peccavimus, expectatio Is-
 rael, salvator eius in tempore tribulationis. Quare quasi colonus fu-
 turus es in terra et quasi viator declinans ad manendum». Quibus
 verbis expresse testatur quod Deus, cui peccaverat Israel, et qui est 740

719 rex S om | *Isaias* W Ysayas BV Ysaías S Ysa. 719-720 autem dicit expresse
 VS quoque expresse dicit 720 vocabitur B vo. 721 eius W -ius al man | Emmanuel
 WS Emanuel V Hemanuel 722 subiungit V corr subiungitur exp -ur 723 Consiliarius
 S consiliarius | fortis B om 724 Dei S corr Deus canc -is

725 velit S vellit | *Isaias* WVS Ysayas B Ysaías 726 et VS om | Dei S om
 727 littere BVS litere | idcirco S idcircho 728 *Isaiam* WV Ysayam B Ysaíam
 S Ysa. 729 Israel S Ysrael 730 feram S lect dub feriam / ferram | ego S non
 731 subiungitur V subiungit 733 et non est S om 733-734 Vere tu es Deus S om
 734 absconditus B seq tamen canc | Israel S Ysrael | Salvator S salvabitur 736
 est V add in mg principalis

737 *Ieremie* B Jere. | expectatio S expectato 740 cui S corr cm 741 in terra

726 Cf. Is IX, 6 729 Is XLV, 11 729-730 Is XLVI, 4 i XLV, 12
 731-732 Is XLV, 13 733-734 *ibid.*, 14-15

737-739 Ier XIV, 7-8 742 Is XXXV, 4 743-745 Mich I, 3

729-730 Aquesta frase que Arnau presenta com a unitària és en realitat formada de
 dos fragments d'Is XLVI, 4: «Ego feci et ego feram»; i d'Is XLV, 12: «Et hominem super
 eam ego creavi».

- expectatio eius et Salvator, ipsemet futurus erat in terra, etc. Et huic consonat *Isaias*, cum dicit: «Dominus ipse veniet et salvabit nos». Nec minus expresse *Micheas* hoc asserit, quando dicit: «Ecce Dominus egredietur de loco sancto suo et descendet et calcabit super excelsa terre». Cui egressus et descensus aut motus aliquis nullo modo convenit in natura divina. Patet quod hec omnia conveniunt ei secundum humanam naturam assumptam, nec aliter potest *Scriptura* verificari. Deus enim, cum per humanam naturam hic inferius inter homines ostendit se esse manifestum, ad eos dicitur descendisse.
- 750 Sciendum est igitur quod maximus Antichristus, qui notitiam habebit *Veteris Testamenti*, sibi ascribet omnia quecumque scripta sunt de messia, quod interpretatur Christus. Et ideo dicit se salvatorem et regem et doctorem [f. 22^a] humani generis et etiam deum et cuncta, que illi adtribuuntur, sicut colliget ex *Pagina Veteri*.
- 755 Cum enim fallere intendat, innitetur *Scripture* Dei pro principio motivo et subintroducet venenum erroris pro principio defec-

V *canc* S *om* | etc. VS *om* | Et VS *praeit* colonus in terra 742 *Isaias* W *Ysayas* B *Ys.* VS *Ysa.* | ipse S *om* V *seq* met *exp* 743-744 *Dominus* S *Deus* 744 super S *om* 745 *terre* V *al man in ras* S *terra* 746 Patet V *praeit* Proinde | ei S *corr* eis 747 *naturam* W *al man in mg* B *om* 748 *inter* S *in* 749 *homines* S *omnes* | ostendit B *al man exp in mg* obtulit V *-it in ras* V *seq* i *exp* | esse V *om* | manifestum S *add* et
 750 B *rubr* caput xx V *in mg* vigesimum capitulum | Sciendum... qui B *in ras* | Antichristus S *anticristus* | notitiam B *in mg* 751 habebit S *haberet* | ascribet S *ascribit* 752 de S *de de* | Christus S *Cristus* | se B *add* fore 754 *cuncta* W *cuncta* | adtribuuntur BVS *attribuuntur*
 756 *intendat* S *seq* *mittetur* (*mitt- exp*) *intendat* | *innitetur* V *initetur* S *inittetur* | Dei S *om* 757 *venenum* V *seq* *defectus* *canc* 758 *creverint* B *corr* *creaverint* *exp -a-* 759 *consurget* S *seq* *erum* *canc* | *impudicus* B *inpu dens* V *imprudens* S

750-755 Petrus IOANNIS, *Quaestio an status altissimae paupertatis sit simpliciter melior omni statu divitiarum* (*Quaestiones de perfectione evangelica* VIII), Vat., Burgh. 357, f. 59b: «...tunc proprie surget homo qui dicit se esse Christum in lege promissum et sicut trahi potest ex *Scripturis* et ex hiis que fide tenemus, quicquid fuit notabilis subtilitatis et astutiae in prioribus [*tentationibus*], totum conflabitur in ista» 751-752 ISIDORUS HISPALENSIS, *Etymologiarum sive originum libri XX*, VIII, XI, 21 (LINDSAY, Oxford, Clarendon Press 1957): «Christum enim se mentietur, dum venerit; et contra eum dimicabitur...» 752-753 Cf. més amunt el text de les línies 653-667 amb les referències a les fonts corresponents, sobretot a les bíbliques

758-760 Dan VIII, 23 764-765 2Thess II, 4

tus. Et ideo dicitur *Danielis* octavo, quod «cum creverint iniquitates, consurget rex impudicus facie», quia non erubescet mentiri, «et intelligens propositiones», id est, ea que in *Scriptura* proposita sunt de Christo. Unde, quia non erubescet mentiri adversus Deum, honorem et excellentiam divinitatis, que de Christo resonant scripture prophetales sibi attribuet. Unde et APOSTOLUS dicit *Ad Thessalonicenses* quod «sedebit in templo Dei, ostendens se tanquam sit Deus» et machinabitur sic prevaricare *Scripturam* quod sibi possit eam in omnibus adaptare.

Propter quod aperiet os suum adversus Iesum Nazarenum, dicens quod falsarius fuit et quod ille non fuit Christus promissus patribus et populo Israelis. Ideo scribitur *Prima Ioannis* quarto quod «omnis spiritus, qui solvit Iesum, ex Deo non est. Et hic est Antichristus». Ad denotandum quod maximus Antichristus ad hoc principaliter conabitur, ut astruat Iesum Nazarenum non fuisse Christum. Intelligit enim quod per hoc haberet intentum. Et ideo dicitur *Danielis* septimo: «Contra Excelsum loquetur». Et iterum eiusdem octavo: «Contra Principem principum consurget». Et iterum undecimo: «Cor eius adversum testamentum sanctum». Et ibidem, post: «Elevabitur et magnificabitur adversus omnem Deum et adversus Deum deorum loquetur magnifica». Paulo post: «Nec quenquam deorum curabit, quia adversus universa consurget». Et APOSTOLUS, *Secunda ad Thessalonicenses* secundo, dicit quod

iniquus et imprudens 760 propositiones V corr proportiones exp -(o)r- add -si- int lin S proportiones 761 Christo S Cristo | non W int lin | erubescet S erubescet | Deum S Dei 762 de Christo S ipso 763 attribuet W acatribuet S attribuit | et S om 763-764 Thessalonicenses S Tessa. 764 templo S corr tempo add -l- int lin | se S om | tanquam S tanquam V add ipse 767 aperiet S apperiet | Iesum WBV Ihesum S Ym | Nazarenum W Naçarenum 768 Christus S Cristus 769 Israelis S Ysraelis 770 Iesum WBV Ihesum S Ym | est B al man in mg 772 conabitur S chonabitur | Iesum WBV Ihesum S Yhesum | Nazarenum W Naçarenum 775 eiusdem B seq in exp 776 adversum WB adversus 777-778 Elevabitur... paulo post W al man in vertice pag 778 Paulo V praeit Et 779 quenquam S quemquam 780 apostolus S appostolus | Thessalonicen-

770-771 Ho IV, 3 774 Dan VII, 25 775 Dan VIII, 25 776 Dan XI, 28 777-778 Dan XI, 36 778-779 Dan XI, 37 780-782 2Thess II, 3-4 784 *ibid.*, 4

768 Vegeu més avall la nota complementària a la línia 788; i la línia 796.
771-800 Vegeu el text de l'Apèndix, línia 411.

«homo peccati, filius perditionis, adversatur et extollitur supra omne, quod dicitur Deus», sicut idola, que dicuntur dii falsa nuncupatione; vel sicut electi Dei, qui dicuntur dii per gratiam adoptionis, «aut quod [f. 23^a] colitur», sicut maiestas trinitatis, que est
785 Deus proprietate nature.

Item *Apocalypsis* decimo tertio, dicitur quod «aperiet os suum in blasphemias ad Deum, blasphemare nomen eius», hoc est Iesum Christum, quem dicit fuisse falsarium, «et tabernaculum eius», hoc est beatam virginem, quam dicit non in virginitate concepisce et
790 peperisse, aut humanitatem Christi, quam dicit in peccato fuisse conceptam, «et eos, qui in celo habitant», scilicet apostolos et martyres et ceteros sanctos, qui migraverunt in fide Iesu Nazareni. Et huius ratio est quia, negato principio, negantur conclusiones et subducto fundamento sive subverso, necesse est corruere quidquid
795 erigitur vel construitur supra ipsum.

Unde, cum astruat Iesum Nazarenum fuisse falsarium, sequitur eum astruere quod omnes sequentes eum fuerunt falsarii vel mendaces. Ideo tota *Scriptura Novi Testamenti*, scilicet tam evange-

ses W Thesalonicens 781 perditionis S perditionis 782 sicut B *in mg* | idola WBV ydola 782-783 falsa... dii S *om* 784 colitur BS collitur | maiestas B magestas
786 Apocalypsis B *corr* Apocalypsis *add -i- int lin* | decimo tertio W xijo | aperiet S aperiet 787 blasphemias WBS blasfemias | blasphemare WBVS blasfemare | Iesum WBV Ihesum S Ym 788 Christum S xm 790 Christi S Cristi 791 celo VS celos 791-792 martyres WBVS martires 792 Iesu WBV Ihesu S Yhesu | Nazareni W Naçareni 794 subverso S *corr* submerso | quidquid WBVS quicquid 795 erigitur W *corr* erigetur | vel VS aut
796 Iesum WBV Ihesum S Yhesum | Nazarenum W Naçarenum 797 sequentes BV sequaces | eum BV eius 798 Ideo V *pravit* Et | scilicet S *om* 799 et S quam | eum S *corr* deum *canc -d* 800 suos S suo

786-791 Apoc XIII, 6

798-800 ISIDORUS HISPALENSIS, *Etymologiarum sive originum libri XX*, VIII, XI, 21 (LINDSAY, Oxford, Clarendon Press 1957): «...et adversabitur [*Antichristus*] sacramentis Christi, ut veritatis eius evangelium solvat»

788 L'acusació de «falsari» ja ha estat feta en la línia 768 i serà repetida en la 796. Vegeu la nota complementària a les línies 451-453.

789-790 Aquesta acusació era moneda corrent en les jueries de la corona catalanoaragonesa, tal com hom pot veure en la declaració del convers Alazar/Pere, transcrita en el meu *El procés inquisitorial barceloní contra els jueus Janto Almuli, la seva muller Jamila i Jucef de Quatorze (1341-1342)*, dins «Revista Catalana de Teologia», 4 (1979), 309-353, en concret 341-342.

796 Vegeu més amunt la nota complementària a la línia 788.

listarum et apostolorum quam ceterorum sanctorum, erit apud eum et suos irrita et inanis.

800

Propterea fideles oportet esse studiosos circa *Scripturam Veteris Testamenti*, cuius testimoniis innitetur ut, per veritatem *Scripture* illius, patenter eum ostendant fore mendacem; et quod gemma veritatis ab eorum cordibus excuti nequeat allegatione perversa.

Gemma quoque [catholice] veritatis est credere quod Iesus Nazarenus est veritas, id est, [principalis] Christus patribus promissus et per scripturas prophetarum prenuntiatus.

805

Ad hanc autem fidem immobiliter amplectendam, debet fidelis iugi meditatione considerare quatuor testimonia, que Christo vero et promisso conveniunt, scilicet tempora, documenta, exempla et opera.

810

Tempora vero prophetata de ipso duobus modis fuerunt adnuntiata, uno quidem modo simpliciter, hoc est, sine respectu ad aliquid, et hoc modo [f. 23^b] prenuntiavit *Daniel*, quando dicit

801 Propterea W *al man corr lect dub* preterea S propperea | circa S circha 802 ut S et 802-803 scripture illius V illius scripture 803 eum ostendant V ostendant eum | gemma S gema

805 B *rubr in mg* caput xxj | catholice V *ead man in mg* S catholice WB *om* | Iesus WBV Ihesus S Yhesus 805-806 Nazarenus W Naçarenus | veritas S *seq* scilicet principalis veritatis | principalis WB *om*

808 B *rubr in mg* caput xxij | immobiliter S imolabiliter | amplectendam S amplectandam 809 considerare S considerare

812 prophetata B -ta *add int lin* 812-813 adnuntiata BVS annuntiata 814 dicit V dixit 815 sermo egrederetur V egrederetur (S egrederetur) sermo 816 facultas W

806-807 Cf. Mt XI, 2-6; Lc VII, 18-23

800 En el procés esmentat en la nota complementària a les línies 789-790, consta que jueus diversos repeteixen a l'esmentat Alatzar/Pere frases com aquestes: «...inceperunt eum inducere verbis allectivis, ut dictam legem christianorum dimitteret et tantquam vanam, falsam et mendacem abnegaret...»; «...quomodo potuisti tantum errare, ut legem Moysi, que est lex unius Dei veri et immortalis, dimitteres et legem vanam, mort[u]am, perniciosam atque falsam reciperes, in qua nullus salvatur nec salvari potest?», *loc. cit.*, 341; i en la sentència final, l'inquisidor resumia les dites declaracions d'aquesta manera: «...la lig dels crestians, que ell [*Ihesu Christ*] havia donada, era falsa e vana e monsonguera e que null hom en aquella no's podia saluar», *ibid.*, 347.

803-805 Vegeu més amunt el text de les línies 645-647.

805-807 Aquestes línies són resumides en la vintena de les tesis finals, ratlles 1605-1608; vegeu també la línia 409 de l'Apèndix.

808-1388 El text d'aquest llarg fragment és reduït a la vint-i-unena de les tesis finals, ratlles 1610-1613; vegeu també les línies 601-602 de l'Apèndix.

- 815 quod «a tempore, quo sermo egrederetur», hoc est, daretur licentia vel facultas, «ut iterum edificetur Hierusalem, usque ad Christum ducem», ubi habet hebraicum: «principaliter», quod est proprius dictum. Nam multi fuerunt in populo veteri duces et principes, qui vocabantur christi Dei. Sed solus ille promissus patribus est
 820 principalis. Sequitur: «Hebdomade septem et hebdomade sexaginta due [erunt]». Ecce hic sub certo numero hebdomadarum fuit eius adventus denuntiatus simpliciter. In complemento cuius temporis, nullus apparuit talis qualis promissus fuerat, nisi Iesus Nazarenus.
 825 Item ibidem paulo post annuntiatur eius occisio sub certo tempore, cum dicitur: «Et post hebdomadas sexaginta duas occidetur Christus», ubi in hebraico sequitur: «Tantum et non sibi». Constat autem quod transactis septem hebdomadis, in quibus civitas et

facultas | edificaretur S hedificaretur | Hierusalem W Iherusalem BV Ierusalem S Yerusalem | Christum S Cristum 817 hebraicum W ebraycum BS ebraicum V hebraycum | principaliter V principalem 818 dictum V add et expressius 820 hebdomade (bis) W edomade B ebdomades V ebdomade S ebdomode 820-821 sexaginta due B lxxij 821 erunt W om | numero B tempore | hebdomadarum W edomadaram BV ebdomadaram S ebdomodaram 823 Iesus WBV Ihesus S Yhesus | Nazarenus W Naçarenus
 824 annuntiatur W adnuntiatu | occisio S occasio 825 hebdomadas W edomadas B ebdomades V ebdomadas S ebdomods 826 ubi B -i int lin | hebraico W ebraico B ebreo V hebraico | constat W costat 827 quod B pro | hebdomadis W

815-817 Dan IX, 25 816-820 Cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *Allocutio super significatione nominis Tetragrammaton* (J. CARRERAS ARTAU, «Sefarad», IX (1949), 103)
 817 Sobre el «principalem» en el text hebreu, hom pot veure Raimundum MARTINI, *Capistrum Iudaeorum* (ROBLES, «Corpus Islamo-Christianum» 3/1, Würzburg - Altenberge 1990, 152, lin. 27-28 et 184, lin. 26-27); et EIUDEM, *Pugio fidei adversus mauros et iudaeos* (DE VOISIN, Leipzig, Wittigau 1687, 273, 286, 291, XXIX) 818-819 Saül en 1Reg XXIV, 11 i 2Reg I, 14 i 16; David en Ps XVII, 51 i 2Reg XXII, 51; Cir de Persia en Is XLV, 1; i en plural, Ps CIV, 15; Cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *Allocutio super significatione nominis Tetragrammaton* (CARRERAS I ARTAU, «Sefarad», IX (1949), 102) 820-821 Dan IX, 25 822-823 Cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (PERARNAU, ATCA, VII-VIII (1988-1989), 99, lin. 898-899).

825-826 Dan IX, 26 Cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 148, lin.

815-830 En el *Pugio fidei adversus mauros et iudaeos*, Ramon MARTI dedicà a l'estudi d'aquest text tot el capítol III de la segona part (DE VOISIN, Leipzig, Wittigau 1687, 269-294): *Probatio sumpta ex hebdomadibus Danielis, quod Messias iam venit*. Li resultà tan llarg que ell mateix se n'excusava: «...ita processit longius sermo, quod jam non habet formam capituli, sed libri».

templum fuerunt reedificata, consummatisque post sexaginta duabus hebdomadis, nullus fuit occisus ad utilitatem aliorum, nisi Iesus Nazarenus.

Sed quia Filius iniquitatis, ut ait *Daniel*, «putabit quod possit mutare tempora et leges», hoc est, tempora prenuntiata de Christo et leges observatas per populum Dei vel per quascumque sectas, ideo credendum est quod ipse hunc numerum sataget perversa interpretatione suo tempori adaptare, sicut et illud tempus, quod de ipso prenuntiat idem *Daniel*, contorquebit in favorem erronei sensus concorditer cum Iudeis. Dicit enim ut illi quod, cum *Daniel* dicit quod «a tempore, cum ablatum fuerit iuge sacrificium et posi-

edomadis BV ebdomadis S ebdomodis 828 reedificata W rehedificata S redificata | consummatisque WBS consummatisque 828-829 sexaginta duabus S xij 829 hebdomadis W edomadis BV ebdomadis S ebdomodis | occisus S occisus corr occiosus cane -o- 830 Iesus WBV Ihesus S Cristus | Nazarenus W Naçarenus 831 iniquitatis B corr lect dub umiquitatis 832 de Christo W al man in mg S Cristo 833 per V al man in mg 834 numerum W al man 836 erronei S eroney 837 illi W al man int lin | quod W quos 838-839 posita S possita 839 abominatio

626-632; *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (*ibid.*, 93, lin. 752-756) 826 Raimundus MARTINI, *Pugio fidei adversus mauros et indaeos* (DE VOISIN, Leipzig, Wittigau 1687, 290, XXVI) 827-830 *Ibid.*, 290-291, XXVII

831-832 Dan VII, 25 836-837 Cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (PERARNAU, *Ibid.*, VII-VIII (1988-1989), 93, lin. 760-763) 838-840 Dan XII, 11; cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi* (*ibid.*, 148, lin. 605-149, lin. 668, 155, lin. 910-156, lin. 956; *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (*ibid.*, 90, lin. 696-91, lin. 707) 841 Cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, *Ibid.*, VII-VIII (1988-1989), 147, lin. 558-560; 148, lin. 597-605; 149, lin. 653-664; 151, lin. 766; 155, lin. 930-936; 160, lin. 1111-1114); *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (*ibid.*, 85, lin. 589-590; 86, lin. 609-611)

835-837 Almenys en aquest punt, l'autor afirma que les posicions defensades pels jueus coincidirán amb les defensades per l'Anticrist, cosa que repeteix en la línia 849.

838-840 És convenient de recordar que el text de *Dan XII*, 11, transcrit en aquestes línies, ocupa un lloc central en els dos tractats arnaldians *De tempore adventus Antichristi* i *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, car hi és esmentat dinou vegades, a les quals s'han d'afegir les dues que ho és conjuntament amb el vers 12, tal com hom pot veure en la taula de citacions bíbliques dels dos escrits esmentats, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 131, columna segona. Aquest és el text que als ulls d'Arnaú de Vilanova, justifica la seva previsió dels temps finals i en particular la de la vinguda de l'Anticrist entorn del 1378, tal com hom pot veure en el volum esmentat, 90-93, línies 691-765, pàgines i línies pertanyents al *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, al qual faig referència perquè representa la versió més pensada de l'explicació del referit verset de *Daniel*.

840 ta fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta», intelligit per «desolationem» deletionem cultus Christi, qui apud eos dicitur «abominatio», ita quod nomen abominationis a se repellit cum [f. 23^r] dolosa astutia expositionis sophisticè ac violente, sicut in proposito. Nam propheta non dicit quod abominatio desolabitur, sed quod ponetur in desolationem. Unde, cum ad literam dicatur «poni», cui contrariatur «deleri», constat quod expositio talis est violenta et abusiva, cum exponatur dictum prophete per suum contrarium.

845 Hanc igitur astutiam expositionis perverse circa numerum hebdomadarum servabit, asserendo cum Iudeis prophetam loqui de hebdomadibus vel hebdomadis iubileis, quarum quilibet continet quinquaginta menses vel annos et fingendo se scire numerum annorum, qui fluxerunt a tempore date licentie ad reedificationem Hierusalem usque ad adventum Iesu Nazareni, cuius temporis notitiam exquisitam sciet non esse apud fideles, asseret numerum illarum hebdoma-

WBVS abominatio | desolationem S dessolationem | dies S *om* 840 intelligit B intelligit | desolationem S dessolationem | deletionem S delectionem | Christi S Cristi 841 apud V aput | dicitur S *seq* desolatio *canc* | abominatio WBVS abominatio S *seq* in dessolationem *canc* | nomen S nomen | abominationis WBVS abominationis 842 sophisticè WB sofisticè 843 abominatio WBVS abominatio 844-845 litteram W licteram BV literam 845 cui S ut 845-846 expositio S expositio

848 igitur B ergo | circa S circha 848-849 hebdomadarum W edomadatum BV ebdomadatum S ebdomodatum 849 de WB *add* e(b)domadibus vel 850 hebdomadis W edomadis BV ebdomadis S ebdomodis | quarum W quorum 852 fluxerunt W *corr lect dub* | reedificationem W rehedificationem S reddificationem | Hierusalem WBVS Ierusalem 853 Iesu WBV Ihesu S Yhesu | Nazareni W Naçareni 853-854 exquisitam S exquisitam 854 apud V aput 854-855 hebdomadarum W edomadatum

848-850 Cf. Raimundum MARTINI, *Capistrum Iudaeorum* (ROBLES, «Corpus Islamo-Christianum» 3/1), Würzburg - Altenberge 1990, 128, núm. 2, lin. 10-16: «Nota quod dicunt Iudaei de istis septimanis. Circa vero primam partem ante omnia videtur fore sciendum tantam esse perfidiam aut versutiam Iudaeorum, quod cum non possint tam manifesta sacrae istius scripturae testimonia ferre, dicunt fere semper in disputatione... septenas istas non dierum, non hebdomadarum, non mensium, non annorum esse, sed iubilaeorum vel centenariorum»; cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, *ibid.*, VI-VIII (1988-1989), 155, lin. 894-909) i *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (*ibid.*, 97-98, lin. 846-857) 852-853 2Par XXXVI, 22-23; Esdr I, 1-4; Dan IX, 25

847 Vegeu la línia 411 de l'Apèndix.

849 Vegeu la nota complementària a les línies 835-837.

darum per annos iubileos in suo tempore adimpleri et tam propter incertitudinem temporis, quod precessit adventum Iesu Nazareni, quam propter numeri tanti confusionem obstupefaciet fideles et maxime simplices. Et in tanta caligine dubitationis includet eos, quod vacillabunt nescientes quid dicere possint aut respondere. 855

Perplexitas quoque tanta tunc eos angustiaabit quod, ut ait Dominus vigesimo quarto *Matthei*, «si fieri posset, in errorem deducuntur electi». De qua perplexitate *Iob* loquens, ait: «Nervi testiculorum Leviathan perplexi sunt». Testiculi Leviathan sive diaboli dicuntur esse homines, qui semen eius suscipiunt ac effundunt. Nervi illorum hominum sunt nodositates et intricaciones suorum argumentorum, ex quibus argumentis orietur supradicta perplexitas, quoniam nodositates et intricaciones patebunt, sed via dissolutionis omnino latebit. 860 865

Sapiens tamen fidelis illa contemnet, tum quia prenuntiata [f. 23^d] sunt per *Scripturam*, tum quia sciet rem aliter se habere, quamvis enigma verborum, arte sophistica machinatum, aliud pretendere videatur. 870

BV ebdomadaram (B -domada- *canc*) S ebdomodorum 855 tempore B *canc* 856 Iesu WB Ihesu S Yhesu | Nazareni W Naçareni 857 confusionem S confussionem 859 vacillabunt W vaccillabunt | possint V possunt S possit | aut V *add* etiam 860-861 Dominus W Deus *lect dub* 861 *Matthei* W *Mathei* 862 Nervi B *corr* numeri 862-863 testiculorum B *corr* testimoniorum 863 Leviathan (*bis*) BV Leviatan S Leviatam | diaboli V dyaboli 864 suscipiunt S *corr* suscipiunt | ac S et 865 Nervi V *add* vero 866 supradicta S dicta 867 nodositates S nodoxitates 868 latebit S patebit 869 contemnet WBVS contempnet 871 quamvis W *lect dub* quamtus | sophistica WB sofistica | aliud S illud 873 Dominus B Deus 874 tentatione BVS temptacione | tercio VS ij 875 ecclesiam S eclesiam | tentatio WBVS temptatio 877 tentationis WBVS temptacionis

861-862 Mt XXIV, 24 862-863 Iob XL, 12

862-868 GREGORIUS MAGNUS, *Moralia in Iob*, libri XXIII-XXXV (ADRIAEN, «Corpus Christianorum. Series Latina», CXLIII B, Turnholt, Brepols 1985, 1651, lin. 5-11): «...testiculorum eius nervi perplexi sunt; quia videlicet praedicatorum illius argumenta dolosis assertionibus innodantur, ut recta esse simulent quae perversa persuadent... Nervos eius testiculi perplexos habent, quia acumina praedicatorum illius sub argumentis duplicibus latent. Plerumque autem cum uerbis corda inficiunt, in opere innocentiam ostendunt.» Aquest text del llibre de Job és també citat per fra Peire Joan en el fragment copiat en la nota d'aquestes complementàries dedicada a les línies 1140-1141, però la interpretació s'aparta tant de la de Gregori el Gran com de la d'Arnau de Vilanova, les quals es trobarien en la mateixa línia.

Dominus etiam, qui previdit hec omnia, suisque non deficit, sed eis promittit in illa tentatione custodiam, nam tertio *Apo-*
 875 *calypsis*, ubi alloquitur sextam ecclesiam, in cuius tempore tentatio illius nequissimi est ventura, expresse dicit: «Ego te servabo ab hora tentationis, que ventura est in orbem universum», etc. Ipse, inquam, providit electis suis de certitudine temporis Iesu Christi per *Scripturam* determinantem ipsius tempus, per respectum ad ali-

880 quam rem irrefragabilem sive certam, sicut est dignitas aliqua populi signati vel locus determinatus aut persona signata.
 Primo quidem modo determinatur *Genesis* quadagesimo nono, ubi dicitur: «Non auferetur sceptrum de Iuda nec dux de femore eius, donec veniat qui mittendus est. Et ipse erit expectatio gen-

885 tium». Per sceptrum autem quidam intellexerunt regiam dignita-

| que W *corr lect dub* quia | etc. VS *om* 878 suis BVS *om* | Iesu W Ihesu BVS veri 880 aliqua W *corr* aliquod 881 signati S signata

883 auferetur S auferetur | sceptrum BV ceptum S septrum 884 mittendus W mictendus 885 sceptrum BV ceptum S scriptum | quidam S quidem | intellexerunt S illexerunt 885-886 dignitatem B digni- *in ras* 886 septuaginta S quinquaginta 887 hebraice W ebrayce B ebraice S hebraice | Senhedrin WB Cenhedrin

876-877 Apoc III, 10 878-879 Cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 56-58, lin. 27-75)

883-885 Gen XLIX, 10; la identificació del «sceptrum» amb la «regia dignitas» és explícita en WALAFRIDUS STRABO, *Glossa ordinaria in Gen. XLIX. 10*: «Qui ergo negat venisse Christum, ostendat regem de tribu Iuda in gente Iudeorum» (ML 113, Paris 1852, 178 D); però la tradició cristiana des de l'època patristica parlava de forma més genèrica de «principibus ac ducibus» (PAULINUS DIACONUS, *De benedictionibus Patriarcharum libellus*, III, 5 (ML 20, Paris 1845, 721 D); cf. RUFINI AQUILEIENSIS, *De benedictionibus patriarcharum liber primus*, (ML 21, Paris 1849, 303); Sant JERONI, *De benedictionibus Iacob patriarchae*, (ML 23, Paris 1845, 310) es limita a parlar genèricament de «principes») 885-886 Raimundus MARTINI, *Pugio fidei adversus mauros et indaeos*

875-876 Vegeu més amunt el text de les línies 352-355 i el de les línies 495-496.

878 El «tempus Iesu Christi» és ací, no cal dir-ho, el de la primera vinguda, el de la vida mortal de Jesucrist, no pas el de la segona en majestat, jutge universal de vius i morts a la fi del temps.

882-915 Ramon MARTÍ, *Pugio fidei adversus mauros et indaeos* (DE VOISIN, Leipzig, Wittigau 1687, 312-330), dedica tot un capítol a estudiar el sentit d'aquest text, el quart de la part segona: *Probatio quod Messias iam venit, continuatur per prophetiam Iacobi*

885 La tradició jueva, almenys tal com és resumida per Ramon MARTÍ, *Capistrum*

tem, quidam vero iudiciariam potestatem, quam septuaginta seniores, qui vocabantur hebraice «Senhedrin», exercebant. Sed sive hoc sive illud significet, nihilominus expresse testatur quod illa dignitas vel potestas non deficeret in populo Iudeorum, quousque veniret mittendus. Nec per hoc habetur quod tunc deficeret, cum ipse venisset, sed quod non deficeret, antequam venisset.

Cum autem predicta dignitas vel potestas defecerit in populo

S Sehndrim | hoc V seq significet canc 888 nihilominus WBVS nichilominus 889 non S add int lin 890 mittendus W mictendus | deficeret BS deficeret 891 sed W set

(DE VOISIN, Leipzig, Wittigau 1687, 313, III): «...per virgam, vel sceptrum factum quoddam regium, atque dominium intelligatur...» 886-887 Ramon MARTÍ, *Capistrum Iudaeorum* (ROBLES, «Corpus Islamo-Christianum» 3/1, Würzburg - Altenberge 1990, 72-74), segurament la font d'Arnau de Vilanova en aquest punt, assenyala el text hebreu, en el qual es va inspirar: «Nota quod sicut manifeste habetur ex quodam Daras, id est Glossa, quam propter sui magnitudinem verbo ad verbum non transtuli, que est in Beresith Rabba, id est in maxima expositione Genesis super illud: 'Non auferetur sceptrum', etc., sceptrum istud, sive virga est potestas regiminis, quam habebant Cenhedrin, id est illi iudices qui semper, ut dicitur in Talmud, ordinabantur per manum impositionem»; els paràgrafs que segueixen aquest, fins a la pàgina 80, núm. 10 de l'edició acabada d'esmentar, acumulen les proves textuals rabíniques de l'equivalència de «cepre» i «sanedrí»; vegeu també EIUDEM, *Pugio fidei adversus mauros et indaeos* (DE VOISIN, Leipzig, Wittigau 1687, 316, IX): «...Sceptrum autem et Scribae sint Sanhedrin, id est 71 iudicum collegium»

Iudaeorum (ROBLES, «Corpus Islamo-Christianum 3/1, Würzburg i Altenberge 1990, 72-98), el qual dedica tota la «secunda ratio» o capítol de la primera part de l'obra a esbrinar el sentit de Gen XLIX, 10, no presentava la significació del «sceptrum» de forma alternativa (dignitat reial o bé poder judicial), ans cumulativa en la institució del Sanedrí: «Cum legumlator et virga, sive sceptrum, quod non debet recedere de Iuda donec Messias veniret, sit Cenhedrin et eorum potestas..., et ipsi Cenhedrin recesserint de loco suo et amiserint potestatem regendi et iudicandi per XL annos ante destructionem templi...», *ibid.*, 80, núm. 10; i «Ad eos (Cenbedrin) enim tunc adhuc pertinebat iudicium, <et> non solum perdidit potestatem regendi populum et iudicandi...», *ibid.*, 98, lin. 35-38. Això no obstant, la doble interpretació, a la qual es refereix el text de les línies 885-887, tenia importància per a la polèmica, car, tal com diu el mateix Ramon MARTÍ, *ibid.*, 94, núm. 22, lin. 15-17, no mancava, de part jueva, l'observació que «iam ergo transierant fere CCCC anni quod Iuda non habuerat reges, etsi habuerat duces quando venit Iesus. Nullus tamen dicit illis temporibus venisse Messiam». D'ací la insistència de Ramon Martí a demostrar que l'autèntica tradició rabínica en la interpretació del «cepre» és el Sanedrí, tema al qual dedica tot un capítol, el segon, 72-98.

Iudeorum iam plus quam mille ducentis annis, necesse est ut verus
 895 illum fore messiam verum, qui veniet, postquam illa dignitas vel
 potestas defecerit in populo Iudeorum, plus quam mille trecentis
 annis.

Sed ante mille ducentos vel trecentos annos, nullus apparuit ha-
 900 bens proprietates veri messie, nisi Iesus [f. 24^a] Nazarenus, qui et
 legem dedit et ad eum gentes confluerunt, ut predicta auctoritas
 expresse continet in hebreo. Nam, ubi nos habemus: «Donec veniat

892 Cum S tum 894 annos S anno 895 illum W -um *ex corr* | vel S sive
 896 trecentis VS trescentis

898 apparuit S aparuit 989 Iesus W Ihesus V Jhesus BS Yhesus | Nazarenus
 W Naçarenus 900 ut S et | auctoritas B actoritas 901 hebreo WB ebreo 902
 mittendus W mictendus | hebraicus WB ebraicus | Silo WVS Sylo 903 hebreo

892-897 La pàgina 80, núm. 10, del *Capistrum Iudaeorum*, a la qual m'acabo de referir és la conclusió que Ramon Martí treu de la seva exposició de referències rabíniques entorn de Gen XLIX, 10: «Cum legumlator et virga, sive sceptrum, quod non debebat recedere de Iuda donec Messias veniret, sit Cenhedrin et eorum potestas, ut ex praedictis manifestum est, et ipsi Cenhedrin recesserint de loco suo et amiserint potestatem regendi et iudicandi per XL annos ante destructionem templi, et postmodum recesserint non solum de Iuda, sed etiam de toto mundo, ut ipsum factum ostendit, et supra probatum est, de duobus sequi alterum necessarium est. Videlicet: vel prophetam fuisse mentitum, vel Messiam iam diu venisse. Sed cum primum sit impossibile, scilicet, prophetam fuisse mentitum, ultimum, scilicet, Messiam iam diu [est] venisse, erit necessarium» 893-894 Raimundus MARTINI, *Pugio fidei adversus mauros et iudaeos* (DE VOISIN, Wittigau 1687, 316, IX): «...patet Messiam, id est Christum venisse ante destructionem templi et omnium praedictorum, vel Iacob et Moysen, necnon Sacram Scripturam mentiri... consequens est»

902 Sobre el sentit etimològic de «Silòh», hom pot veure Ramon MARTÍ, *Pugio fidei adversus mauros et iudaeos* (DE VOISIN, Leipzig, Wittigau 1687, 317, XI)

903-904 Ramon MARTÍ, *Capistrum Iudaeorum* (ROBLES, «Corpus Islamo-Christianum» 3/1, Würzburg -Altenberge 1990, 72, núm. 3, lin. 3-4), atribueix aquesta formulació al Targum: «Item in Targum ad probandum quod Silòh in praedicta auctoritate est Messias: '...donec quod veniat Messiha...'»; EIUDEM, *Pugio fidei adversus mauros et iudaeos* (DE VOISIN, Leipzig, Wittigau 1687, 312, II): «...Targum, id est translationem Chaldaicam a quodam proselyto sapiente nomine Encalos, de toto *Pentateucho* longe ante adventum Salvatoris factam...». Sobre aquesta versió hom pot veure resums dels coneixements recents en Henri CAZELLES, Pierre GRELOT, *Les règles de la critique rationnelle*, dins *Introduction à la Bible* sous la direction de A. ROBERT (+) et A. FEUILLET. Tome I. *Introduction générale. Ancien Testament*, Tournay, Desclée éditeurs 1959, 90-93; o en Vinzenz HAMP, (*Jüdisch-*) *Aramäische Bibelübersetzungen oder Targumim*, dins «Lexikon für Theologie und Kirche», II, Freiburg, Herder 1958, col. 384-386.

qui mittendus est», habet textus hebraicus: «Donec veniat Silo»; et in translatione facta per Iudeos de hebreo in chaldaicum continetur: «Donec veniat messias». Sequitur in hebreo: «Et ei adherebunt gentes». In chaldeo vero: «Et ad ipsum congregabuntur gentes». Hoc est quod *Psalmist*a et cecinit multum clare, cum dicit in persona Christi: «Eripies me de contradictionibus populi», scilicet iudaici, qui semper in *Scriptura* nominatur in singulari, «et constitues me in caput gentium», id est, gentilium populorum, qui denominantur in plurali propter varietatem sive diversitatem ipsorum.

Cum ergo ante defectum predictae dignitatis aut potestatis, solus Iesus Nazarenus apparuerit repudiatus a Iudeis et acceptus in caput a gentilibus etiam in urbe, que caput erat omnium gentium, scilicet Romana, iuxta illud *Isaie*: «Ponam te in superbia seculorum»,

WB ebreo S hebaico *corr* hebraico | chaldaicum BV caldaicum WS caldaycum 904 hebreo WB ebreo 905 chaldeo WBVS caldeo | vero VS *add* sequitur | Et S sed | gentes W -s *al man int lin* | Hoc BVS *praicit* et S *om* | est S *om* 906 quod S *seq psla canc* | et cecinit W *in mg* | dicit BVS dixit 907 Eripies VS *erues* | iudaici W *iudayci corr lect dub* Iudam 908 nominatur B denominatur | et B *om* 911 ergo VS igitur 912 Iesus WBV Ihesus S Yhesus | Nazarenus W Naçarenus | apparuerit BS aparuerit | acceptus V acceptatus S acceptatus 913 gentium V *corr gentilium exp -li* S gentilium 914 *Isaie* WS Ysaye B Ys. V Ysa. 915 in Iesu W *ex corr voc illeg* | Iesu WBV Ihesu S Yhesu | Nazareno W Naçareno

901-902 Gen XLIX, 10 902 «Donec veniat Silo» és la traducció llatina de l'hebreu que ofereix Ramon MARTÍ, *Capistrum Iudaeorum*, (ROBLES, «Corpus Islamico-Christianum» 3/1), Würzburg -Altenberge 1990, 72, núm. 1, lin. 3: «...donec veniat silôh», repetida en *Pugio fidei adversus mauros et iudaeos* (DE VOISIN, Leipzig, Wittigau 1687, 312, I) 904-905 Gen XLIX, 10; les equivalències caldees, sobre les quals remeto a la nota complementària a aquestes mateixes línies, diuen en el *Capistrum Iudaeorum* de Ramon MARTÍ, en l'edició acabada d'esmentar, 72, num. 3, lin. 4-5: «...donec quod veniat Messiha, cui est regnum, et ei obedient populi»; en canvi la frase «...vel ad eum congregabunt populi» correspondria al text hebreu, *ibid.*, 72, num. 1, lin. 4; cf també, EIUDEM, *Pugio fidei adversus mauros et iudaeos* (DE VOISIN, Leipzig, Wittigau 1687, 312, II) 907-909 Ps XVII, 44 909-910 Ramon MARTÍ, *Capistrum Iudaeorum* (ROBLES, «Corpus Islamo-Christianum» 3/1, Würzburg - Altenberge 1990, 72, num. 2, lin. 1-2 i 4-5): «Nota quod ubicumque apud Hebraeos tam in textu, quam in Talmud, quam in omnibus aliis scriptis suis, invenitur... plebes in plurali numero, semper intelligunt de solis gentilibus, et numquam de Iudaeis...»

914 Is LX, 15

907-908 Sobre l'ús singular i plural del mot bíblic, que contraposa el poble jueu als pobles pagans, hom pot veure Rudolf MEYER, *Laòs*, dins *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, IV, L-N, Stuttgart, W. Kohlhammer 1942, 32-49.

- 915 constat quod in Iesu Nazareno predicta scriptura verificatur.
 Per respectum autem ad locum aliquem certum determinatur
 tempus veri messie per *Malachiam* dicentem: «Ecce ego mitto ange-
 lum meum», etc. Sequitur paulo post: «Et statim veniet ad tem-
 plum sanctum suum dominator, quem vos queritis, et angelus tes-
 tamenti, quem vos vultis». In quibus verbis expresse continetur
 920 quod verus messias, qui dicitur angelus testamenti Dei sive promissio-
 nis eius, veniret ad templum sanctum, quod erat in diebus *Malachi-
 e*. Hoc autem fuit templum constructum sub Zorobabel, presen-
 tibus Aggeo et Malachia. Nec potest extendi illa prophetia ad aliud
 925 templum futurum post illud, quoniam [f. 24^b] illud erat ultimum
 sive novissimum, Aggeo testante, qui dixit: «Maior erit gloria huius

916 aliquem S *seq* sanctum *canc* 917 messie W *messye* | Malachiam S *Malechiam*
 | ego B *seq* m *exp* | mitto W *micto* 918 meum VS *add* qui preparavit viam
 ante faciem tuam 919 suum S *om* 919-920 testamenti W *re*. 920 vos W *v*. |
 vultis W *u*. 922-923 Malachie S *Melachie* 923 Zorobabel W *Çorobabel* 924
 Malachia S *Melachia* | extendi illa prophetia V *illa prophetia extendi* (S *om* *extendi*) |
 aliud S *illud* 925 templum S *corr* tempus 926 dixit V *corr* dicit 927 igitur B

917-920 Mal III, 1 921-922 Cf. Ramon MARTÍ, *Capistrum Iudaeorum* («Corpus
 Islamo-Christianum», 3/1, Würzburg -Altenberge, 1990, 202, num. 4, lin. 2-5):
 «...hic nuntius ipsius berit, quem ipsi sunt volentes, quem Dominus exercituum ad tem-
 plum suum dixit fore venturum, nullum esse ita bene convenit ut Messiam»; EIUDEM,
Pugio fidei adversus mauros et indaeos (DE VOISIN, Leipzig, Wittigau 1687, 390,
 XXVI): «Cum... Messias sit Angelus sive nuntius *berith*, id est pacti et ad templum
 Messias venire debuerit...; ipsum vero templum per Romanos destructum fuerit, nun-
 quam vero aliud illi simile sit in terra futurum ulterius; Messiam ad illud templum
 venire debuisse consecutivum est» 923-924 EIUDEM, *Capistrum Iudaeorum* (edició
 citada, 232, num. 25, lin. 7-8): «...illa [*domus*] quae sub Zorobabel aedificata est, de
 qua Dominus hic loquitur, non erit ultima, si post eam aedificanda est alia...» 925
Ibid., 232, num. 25, lin. 5-6: «...hic aperte Deus vocavit domum illam, quae tunc
 aedificabatur, ultimam» 926-927 Ag II, 10 928 Cf. ARNALDUM DE VILLANOVA,

916-940 Ramon MARTÍ, *Capistrum iudaeorum* (ROBLES SIERRA, «Corpus Islamo-
 Christianum» 3/1, Würzburg i Altenberge 1990, 68-70, dedica tota una «ratio» de la
 primera part: *Prima ratio, quod messias ante templi destructionem natus sit*, al mateix
 tema, però el raonament és tot altre, destinat, sembla, a convèncer jueus a base d'allò
 que diuen els seus mateixos intèrprets. La comparació entre els raonaments dels dos
 autors permet de veure que el d'Arnau era destinat a cristians. I així, la *Quinta ratio,
 quod messias venit ante destructionem templi* (202-232) comença adduint el mateix text
 de Malaquies que ocupa les línies indicades al començament d'aquest paràgraf, entorn
 al qual basteix en tot el capítol un raonament divers, encara que la conclusió sigui idèn-
 tica. També en el *Pugio fidei adversus mauros et indaeos* (DE VOISIN, Leipzig, Wittigau

domus novissime quam prime». Cum igitur illud templum fuerit penitus destructum et subversum per Titum et Vespasianum et ab eius destructione citra fluxerunt plus quam mille ducenti anni, necesse est ante hoc tempus venisse messiam verum, cum ad illud templum esset venturus. 930

Simili quoque modo per respectum ad locum predictum determinat *Daniel* adventum veri messie, cum dicit quod post eius occisionem populus cum duce venturo dissiparet civitatem et sanctuarium. Sed plus quam mille ducenti anni iam transierunt quod populus Romanus, duce Tito, dissipavit civitatem Hierusalem et sanctuarium, hoc est templum eius. Ergo, necesse est ante venisse messiam verum et fuisse occisum. Sed ante illorum destructionem nullus apparuit nisi Iesus Nazarenus. Ergo ei, ut vero messie, tempora conveniunt prophetata. 935 940

Per considerationem quoque loci determinantis adventum poterit illius iniqui mendacium detegi. Nam, cum *Micheas* dicat quod verus messias egredietur de Bethleem, qui locus est omnino inhabitatus, saltem quantum ad Iudeos, constabit aperte quod ille falsa-

ergo 928 subversum S submersum 929 citra V *in mg* | fluxerunt BV fluxerint 930 ante S *om* | venisse W *corr* venise 931 venturus S venturum

934 civitatem V *add* Iherusalem S Yerusalem 936 Hierusalem WBVS Ierusalem 938 occisum S occisum 939 apparuit V *corr* comparuit *canc* com- *add* app- *int* lin S aparuit | Iesus WBV Ihesus S Yhesus | Nazarenus W Naçarenus

941 determinantis VS *add* eius 942 mendacium S mendatium 943 Bethlem W Bethalem S Bethalem *corr* Bethalem 945 trahere non possit VS non possit trahere | originem W orriginem

De tempore adventus Antichristi (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 148, lin. 633-149, lin. 640) 927-929 Ramon MARTÍ, *Capistrum...* (*ibid.*, 232, num. 24, lin. 3-5): «...cum ...templum illud per Romanos destructum penitus fuerit, et numquam, ut statim probabitur, sit ulterius construendum, Messiam ad illud venisse erit necessarium»; cf. més avall les indicacions d'aquest aparat de fonts a les línies 935-937

933-934 Dan IX, 36 935-937 Cf. ARNALDUM DE VILANOVA, *De tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, *ibid.*, VII-VIII (1988-1989), 148, lin. 633-149, lin. 668); *De mysterio cymbalorum ecclesiae* (*ibid.*, 91, lin. 712-720), amb la citació d'HEGESIPPUS, *Historiae libri V*, indicada en l'aparat de fonts d'ATCA, VII-VIII (1988-1989), 91

942-943 Mich V, 2

1687, 376-391) Ramon MARTÍ dedica tot un capítol, el novè de la segona part, a estudiar el mateix text, amb el títol de *Alia ratio ad probandum quod Messias iam venit*.

945 rius erit, cum abinde trahere non possit originem a populo Iudeorum.

Tertio modo determinatur eius tempus in scripturis prophetarum per respectum ad aliquam personam designatam, sicut determinavit Erithrea, que fuit virgo nata in Babylonia Chaldeorum, civitate maxima Nabuchodonosor, et fuit contemporanea Pelidi, regi Grecorum, cuius diebus Troiani rapuerunt Helenam. Que virgo, licet gentilis, accepit a Deo [f. 24'] spiritum prophetie. Cumque Greci per nuntios requisivissent eam super futuris eventibus eorumdem, predixit eis omnes magnos eventus orbis usque ad diem iudicii. Et incepit a Grecis, procedendo usque ad constructionem Romane urbis et sic, discurrendo per reges et principes Grecorum ac Romanorum, texuit prophetiam suam et determinavit seu descripsit tempora illorum eventuum, quos prenuntiavit. Et predixit adventum veri messie in tempore Octaviani imperatoris, sub talibus verbis:

«Regnante tauro pacifico Octaviano in Urbe, veniet agnus celes-

948 designatam B signatam 948-949 determinavit S detestimavit 949 W *man coeava in mg* Nota hanc nobilem et angelicam prophetissam | Erithrea WV Erithea | Babylonia W Babylonia BVS Babilonia | Chaldeorum WBVS Caldeorum 950 Nabuchodonosor W Nabucodonoxor B Nabugodonosor | regi S *corr* regis 951 Troiani B Troyani S Troyam | Helenam WB Elenam S Heleam 951-952 licet S scilicet 952 spiritum S spritum 953 per nuntios S *om* | requisivissent S nequissent 953-954 eorumdem BVS eorum 954 eventus S *seq* omnes *canc* 955 procedendo S *om* 956 discurrendo S discurendo | et BVS ac 959 Octaviani W Octoviani S *seq* veri messie *canc*

961 tauro S thauro | pacifico BS *add* scilicet | Octaviano BV Octoviano | in Urbe S *om* 962 iungetur W iugnetur 964 que S *add* in | historialiter WB

949-970 Cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, *Ibid.*, VII-VIII (1988-1989), 151-152, lin. 754-770); *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, (*ibid.*, 94, lin. 780-782)

961-963 Ex ARNALDO DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, *Ibid.*, VII-VIII (1988-1989), 151, lin. 758-761; cf. etiam *Vasilographus, id est imperialis scriptura, quam Sibilla Erithea Babylonica condidit* (HOLDER-EGGER, «Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde», XV (1889-1890), 161; Cf. *Ibid.*, VII-VIII (1988-1989), 94, nota complementaria a la línea 781

949-972 Vegeu la línia 602 de l'Apèndix.

954-960 La profecia de la Sibilla ha estat publicada completa per O. HOLDER-EGGER, *Italianische Prophetieen des 13. Jahrhunderts. I*, dins «Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde», 15 (1889-1890), 141-178; el *Vaticinium Sibillae Eritbrae* ocupa les pàgines 151-173 i el text estricte les 155-173.

tis, humiliabitur Deus, iungetur humanitati divinitas, iacebit in feno agnus et puellari officio educabitur Deus et homo». Deinde prosequitur cetera, que historialiter in *Evangelio* et *Actibus Apostolorum* de Iesu et suis sequacibus continentur. Et simili modo longe post adventum Agni iam dicti, predixit adventum Mahometi tempore quo apparuit, et totum processum eius et adventum ordinis fratrum predicatorum et minorum, in tempore quo ceperunt, et ea que secuta sunt ex tunc et sequentur, per respectum ad presides Romanorum et Siculorum usque ad finem mundi. Quorum eventuum penultimum dicit esse fallaciam maximi Antichristi, describens adventum eius infallibilibus signis. 965

Cum igitur in tempore Octaviani venturus esset principalis messias et solus tunc adventus Iesu Nazareni claruerit, constat eum fuisse verum messiam. Simili quoque modo determinavit *Isaias* tempus veri mes-[f. 24°]-sie, cum dicit: «Ambulabunt gentes in lumine tuo et reges in splendore ortus tui», etc. In quibus verbis exprimit duo. Primum, quod in ortu vel nativitate messie ambulabunt reges et «de longe», ut infra dicit. Secundum, quod ad splendorem ortus sive nativitatis ambularent. Sed solum in ortu Iesu Nazareni splendor singularis direxit reges multos ab Oriente usque in Iudeam. Ergo solus ipse est verus messias. 970

At vero quia testimonia, que colliguntur de vero messia per tempora de ipso prenuntiata possunt aliqua incertitudine obscurari propter ignorantiam partium preteriti temporis, ideo recurrendum 985

ystorialiter | et S *add* in 965 Iesu WBV Ihesu S Yhesu 965-966 longe W logne 966 iam BS *om* | dicti BVS predicti | Mahometi W Machomicti BVS Machometi 967 apparuit BS aparuit 968 fratrum S *om* 969 sequentur S sequenter 969-970 presides S prescides *seq s conc* 970 et S *add* presides 971 maximi B *al man in mg* | Antichristi S Anticristi 972 infallibilibus S in fallabilibus

973 in VS *om* | Octaviani BV Octoviani 974 Iesu WBV Ihesu S Yhesu | Nazareni W Naçareni | fuisse S esse 975 determinavit B determinat | Isaias W Ysayas B Ys. VS Ysa. 976 dicit VS dixit 977 In BVS *om* 978 ambulabunt BVS ambularent | et VS *om* 980 ambularent S amblarent | Sed W si | Iesu WBV Ihesu S Yhesu | Nazareni W Naçareni 980-981 splendor B *seq st exp* 981 singularis BV stellaris B *corr* stellarum | direxit B direxit | in W *al man* B ad 983 At vero VS attamen 985 ideo S idcircho 987 incertitudinis B *om* 987-988

976-977 Is LX, 3 980-982 Mt II, 2. 7. 9-10

984-985 Cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi* (PERARNAU,

985 Tant en aquesta línia com en tota la secció que comprèn el text de les línies

est ad documenta et exempla et opera, quibus nulla potest caligo incertitudinis admisceri, quamvis in temporibus esset stultum repudiare ac detestari maxime propter defectum minime portionis, precipue cum defectum illum possit humana ignorantia causare.

990 Circa testimonium vero a documentis acceptum, scire debent fideles quod messias principalis, qui promissus fuit cunctis hominibus in doctorem iustitiae, docturus erat executionem perfecte iustitiae tanquam perfectus et summus doctor, quo nullus poterat esse maior nec etiam par eidem.

995 Iustitia vero, ad quam exsequendam tenentur homines ex institutione divina, est illa quae consistit in preceptis divinis, quae omnia reducuntur ad duo precepta dilectionis, scilicet Dei et proximi.

repudiare VS repudiari 988 maxime W -ime *al man* BVS maximum 988-989
 precipue VS maxime 989 possit humana V humana possit | causare S causari
 990 circa S circha | a W *al man* S et | acceptum B acceptis 991 cunctis W
 cunctis 992 docturus... iustitiae S *om* | executionem B executionem *corr* executionem
add -s- int lin V executionem 993 summus S sumus
 995 quam S *corr* quem | exsequendam WV exequendam S exequendam | tenentur
 W *seq h cano* 997 proximi BV *in mg add* nam ut ayt Dominus vigesimo secundo Matthei
 ex hiis duobus preceptis pendet universa (B universsa) lex et prophete B *deest* nam... hiis du-
excissione pergamenae
 998 executio WV executio B executio *corr* exec- *add -s- int lin* 999 exsequenti

Ibid., VII-VIII (1988-1989), 147, lin. 585-148, lin. 597; 150, lin. 681-693); *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, (*ibid.*, 78, 441-444; 89, lin. 672-90, lin. 690)

991-994 Vegeu més amunt el text de les línies 660-663 i en particular les referències bíbliques del corresponent apartat de fonts

995-996 Cf. Tob XIII, 8; Eccli XIV, 17; Mt V, 20, VI, 33 i XIX, 17-19; Rom X, 10 996-997 Cf. Mt XXII, 37-40; és natural que, tenint una base evangèlica tan clara, aquesta doctrina fos constantment recordada en tota la tradició cristiana; i així, sant TOMÁS D'AQUINO, *Summa theologiae*, II-II, q. 122, art. 5, corp., la fórmula gairabé amb les mateixes paraules: «...praecepta decalogi ordinantur ad dilectionem Dei et proximi»; cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *Tractatus de prudentia catholicorum scholarium* (GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», XI (1967), 839-840)

998 Cf. Mt XIX, 16-21

990-1225, el mot «documenta» en els diversos casos del plural, té el significat que li ve de la seva arrel «doceo», és a dir, «ensenyaments». La «doctrina» de la línia 1224, conclusió de tot l'apartat, confirma la significació de la qual acabem de parlar.

990-1225 Vegeu la nota complementària a les línies 660-662.

998-1014 Recordem que la presència, per no dir la irrupció, dels frares mendicants i en particular de dominicans i framenors, a la Universitat de París a mitjan segle XIII, suscità una polèmica en el pla més alt de l'especulació entorn dels elements constitutius

Quorum preceptorum exsecutio potest dupliciter fieri. Uno modo secundum mensuram, que sufficit exsequenti ad consequendum salutem eternam, et iste non dicitur perfectus nomine absoluto. Sed si quando dicatur perfectus, [f. 25°] dicitur secundum quid, scilicet in quantum mandata perficit illa in respectu ad talem finem.

Alio vero modo potest quis exsequi mandata dilectionis, non solum quantum sibi sufficit ad salutem, sed etiam quantum obiec-

BV exequenti B add -s- int lin | ad S seq con considerandum canc 1002 mandata S corr mendata | respectu S respectum

1004 exsequi WBV exequi B corr add -s- int lin | mandata S mendata 1005 solum B om | quantum S quanto 1006 dilectionis W -is al man in mg | presenti S corr presentem 1006-1007 per hominem satisfieri S satisfieri per hominem 1008 nihil WBVS nichil | eorum V seq deficit canc | deest BVS desinit | que B qui

de la perfecció evangèlica. Guillaume de Saint-Amour i Gerard d'Abbeville polemitzaren amb sant Tomàs d'Aquino i sant Bonaventura de Bagnoregio, entre les obres dels quals es troben sengles tractats *De perfectione evangelica* (o *De perfectione spiritualis vitae*). La doctrina proposada en aquests dos paràgrafs és, si no m'erro, idèntica a l'exposada de forma més completa per sant TOMÀS D'AQUINO, *Summa theologiae*, II-II, q. 184, art. 2, corp., particularment en el seu darrer paràgraf, el que comença «Tertia autem perfectio...» i encara arrodonida amb la «responsio ad secundum» del mateix article. Més encara, una frase com la de les línies 1006-1007: «...(quantum)... potest in presenti vita per hominem satisfieri» resulta molt més clara gràcies a les explicacions tomistes del paràgraf precedent a l'esmentat: «Alia est perfectio que attenditur secundum totalitatem absolutam ex parte diligentis: prout, scilicet, affectus secundum totum suum posse semper actualiter tendit in Deum. Et talis perfectio non est possibilis in via, sed erit in patria». El lector, però, que desitja una exposició d'aquesta temàtica des d'un altre punt de vista, i per tant complementària, podria llegir els raonaments de sant BONAVENTURA DE BAGNOREGIO, *Apologia pauperum contra calumniatorem* cap. II, num. 14-15 (APERRIBAY, OROMÍ, OLTRA, BAC 49, Madrid 1949, 374-378), el qual, de més a més, en les primeres pàgines del capítol tercer, núms. 2-9 (*ibid.*, 380-388), fa una exposició dels tres graus de perfecció que, en línies generals, coincideix amb la d'Arnau de Vilanova en els tres paràgrafs de les línies 998-1023. He afirmat la coincidència en les línies generals, car l'aplicació dels principis no aniria pel mateix camí.

1006 «In presenti vita» té significació en el context teològic contemporani d'Arnau, car en estudiar les formes de realització de l'amor a Déu sant TOMÀS D'AQUINO, *Liber de perfectione spiritualis vitae*, caps. IV-VI (*Opera omnia iussu Leonis XIII edita cura et studio Fratrum Praedicatorum XLI/BC*, Roma, Santa Sabina 1969, B 70-B 72), distingeix quatre situacions en tal realització: l'amor etern de Déu a Ell mateix, cap. IV; l'amor dels sants a Déu en el cel, cap. V; l'amor de l'home a Déu «in praesenti vita», en tant que és preceptuat pel manament d'estimar Déu, cap. VI; i l'amor del mateix home «in praesenti vita» en tant que és aconsellat per a major perfecció, cap. VII. Allò que Arnau bàsicament exigeix a l'home «in praesenti vita» és allò que sant Tomàs considera només possible als salvats en la glòria.

- to dilectionis, scilicet Deo vel homini, potest in presenti vita per hominem satisfieri. Et talis dicitur perfectus nomine absoluto, quia perfectum est absolute, cui nihil eorum deest, que sibi conveniunt secundum propriam rationem. Unde, cum de ratione iustitie sit
- 1010 reddere unicuique quod ei debetur, ille perfectus est absolute, perfectione iustitie viatoris, qui per iustitiam dilectionis sibi satisfacit et rei dilecte. Et hoc secundo modo preceptum divine dilectionis excludit veniale peccatum, sed quantum ad primum modum cadit sub eo.
- 1015 Et ex hiis patet quod perfectum absolute dictum sive multipliciter non recipit magis et minus. Sed perfectum respective dictum habet diversos gradus. Et respectu talium perfectorum dicitur perfectissimus principalis messias, ad quem, de ratione absolute perfectionis conveniebat ut pre ceteris doctoribus iustitie doceret viam
- 1020 aut modum exsequendi iustitiam perfectam seu perfectissimam, maxime cum non solum eius perfectio sed etiam finis doctrine sue re-

1009 secundum propriam rationem S propter 1010 reddere W redere | ille W
 corr ile add -| 1011 dilectionis S viatoris B add et 1012 rei S rey
 1015 Et VS om | patet B add int lin 1015-1016 multipliciter BVS simpliciter
 1016 Sed W set 1017 diversos S plures 1017-1018 perfectissimus VS perfectus
 1018 ratione B add sue | absolute S seq talis canc | absolute perfectionis B corr
 perfectionis absolute in absolute perfectionis 1019 ceteris B cunctis 1020 exsequendi
 BVS exequendi B corr exequendi add -s- int lin | perfectissimam W seq Ma exp
 1022 istud V istut | doctrina S natura | sua BVS add tantum

1008 Cf. ARISTÒTIL, *III Physicorum*, cap. VI, num. 8: «...perfectum est cui nihil deest...», frase que ha passat a sant TOMÀS D'AQUINO, *Liber de perfectione spiritualis vitae* (*Opera omnia* iussu Leonis XIII edita cura et studio Fratrum Praedicatorum XLI/BC, Roma, Santa Sabina 1969, B, cap. I, p. 69, lín 13 i cap. V, p. 70, lín. 18) 1009-1010 La definició de justícia, tot i certes variants, és bàsicament idèntica en tota la tradició occidental, des de PLATÓ, *República*, passant per ARISTÒTIL, *V Ethicorum*, I, 15 i 20, el *Corpus Iuris Civilis: Digestum*, lib. I, tit. I, leg. 10; *Instit.*, lib. I, tit. I, i la *Glossa* de WALAFRIDUS STRABO *In Matthaeum*, V, 6

1015-1017 Si no m'equivoco, la doctrina d'aquest apartat (línies 990-1225) és important per a la comprensió de la d'Arnau de Vilanova i per això sembla justificat d'oferir punts de referència a allò que pot ésser considerat doctrina normal en la teologia europea. I així, ni que la coincidència verbal no sigui perfecta, sembla indiscutible la sintonia doctrinal del text d'aquestes tres línies amb Sant TOMÀS D'AQUINO, *Liber de perfectione spiritualis vitae*, cap. II (*Opera omnia* iussu Leonis XIII edita cura et studio Fratrum Praedicatorum XLI/BC, Roma, Santa Sabina 1969, B 69).

quirat istud. Tota enim doctrina sua erat ordinata divinitus ad dirigendum homines in Deum.

Conveniebat igitur ei docere viam, per quam humane mentes perfectius in Deum erigerentur, cum hic sola mente possit ei coniungi. Que quidem via non est nisi exsecutio perfecte dilectionis ipsius, quoniam perfecta seu perfectissima iustitia est [f. 25^b] reddere Deo quod ei debetur. Hoc enim est iustitia sempiterna et summa. Ad cuius exsecutionem docendam venturus erat principalis messias. Propter quod *Daniel*, loquens de adventu ipsius, dicebat quod tempore suo adduceretur iustitia sempiterna. Perfecta ergo iustitia est perfecte Deum diligere.

In quibus autem consistat perfecta dilectio Dei exprimit mandatum, cum dicit: «Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo et ex tota anima tua et ex tota mente tua et ex omnibus viribus

1024 Conveniebat B corr coveniebat add -n- int lin | igitur B ergo 1025 mente VS intentione | possit BVS possint 1026 via W al man in mg | exsecutio BVS executio B corr add -s- int lin 1027-1028 reddere W corr redere add -d- int lin 1028 Hoc S hec 1029 summa S suma | exsecutionem BVS executionem B corr add -s- int lin 1031 suo VS illius | adduceretur S aduceretur | iustitia S via 1032 perfecte (S om) Deum diligere BV Deum perfecte diligere 1033 consistat VS existat | exprimit S add cum 1034 Diliges S dilliges |

1030-1031 Dan IX, 24

1034-1036 Lc X, 27; cf. Deut VI, 4-5

1024-1026 La doctrina d'aquestes línies pot ésser completada amb la de les ratlles 1044-1045, 1085-1086 i 1090-1093.

1033-1040 Si en la nota al text de les línies 1015-1017 subratllem la coincidència doctrinal entre Arnau de Vilanova i sant Tomàs d'Aquino, ací cal subratllar el fet que Arnau desconnecta l'un de l'altre l'amor cristià a Déu i l'amor cristià al proïsme, més encara, en les línies 1046-1050 aquest darrer serà presentat, bàsicament, com a desviador del primer. La tradició doctrinal de la teologia cristiana hi és absolutament contrària, pel fet de vincular l'amor a Déu i al proïsme en l'única caritat cristiana. Hom pot veure la frase de PERE LOMBARD, *Sententiae in IV libros distinctae*, lib. III, dist. XVII, cap. IV («Spicilegium Bonaventurianum» V, Ed. tertia, *Liber III et IV*, Grottaferrata, Collegium Sancti Bonaventurae 1981, 163, lin. 19-20): «Etsi enim una sit caritas, duo tamen diversa ea diliguntur, scilicet Deus et homo vel angelus»; o la tesi de sant TOMÀS D'AQUINO, *Liber de perfectione spiritualis vitae*, cap. II (*loc. cit.*, en la nota complementària a les línies 1015-1017, B 70): *Quod perfectio attenditur tam secundum dilectionem Dei quam secundum dilectionem proximi*; vegeu també els capítols sisè i setè del dit tractat B 71-B 72, en els quals Tomàs precisa allò que és obligat i allò que és aconsellar quant a la perfecció de l'amor a Déu en aquest món. El fet que Arnau de Vilanova limiti el text de Mt XXII al vers 36 i prescindeixi dels versos 39-40 relatius a l'amor al proïsme pot ésser doctrinalment significatiu.

tuis». Perfecta vero mandati huius exsecutio nequit fieri nisi circumscriptis, quantum possibile est in via, cunctis avertentibus cor et animam et mentem et vires a Deo. Hec autem sunt omnia quecumque ad vite sustentationem vel ad substantialem perfectionem
1040 non sunt necessaria.

Ad vite vero sustentationem est necessarius moderatus usus alimentorum et tegumentorum, secundum circumstantias personarum et habitationum et temporum.

Ad spiritualem vero perfectionem, qua scilicet mens in Deum
1045 plenius erigitur, est necessarius usus divinarum *Scripturarum*.

Omnis igitur alia mentis humane occupatio circa temporalia demit aliquid perfecte executioni mandati dilectionis divine, quantumcumque sit licita, sicut est sollicitudo vel cura providendi proxi-

Deum S *om* 1035 omnibus viribus S totis visceribus 1036 mandati huius S huius mendati | exsecutio WV executio B *corr* executio *add -s- int lin* S executio 1037 possibile S possibile | cunctis W cunctis 1038-1039 quecumque S *om* 1039 sustentationem S sustentationem | substantialem BVS spiritualem S *seq* temptationem *canc*

1043 et (habitationum) W *ead man add int lin* | et temporum W *al man add in mg*
1044-1045 in Deum plenius S plenius in Deum 1045 divinarum *Scripturarum* B *Scripturarum* divinarum

1046 circa S circa 1047 executioni BVS executioni B *corr add -s- int lin* | mandati S mendati | dilectionis S executionis 1048 est VS *om* | sollicitudo S sollicitudo 1049 in BVS ex | et BVS *om*

1046-1050 GREGORIUS MAGNUS, *Dialogorum libri IV*, IV, cap. XXXIX (ML 77, Paris, 396 B): «...peccatum culpe rei familiaris, quae vix sine culpa vel ab ipsis agitur, qui culpam qualiter declinare debeant sciunt...»

1039 «Substantialem» potser fou equivocació del copista d'aquest exemplar, perquè no sols els altres immediatament posteriors ja escrivien «spiritualem», ans encara el text de la línia 1044 i el de la 1121 de la mateixa còpia diuen «spiritualem» en frases clarament relacionades amb la paraula que ens ocupa.

1041-1043 Vegeu més avall el text de les línies 1067-1069.

1045 Vegeu més avall el text de les línies 1089-1093. La comparació amb un fragment de fra Peire Joan ajudarà a veure l'originalitat d'Arnau de Vilanova. Diu així el franciscà: «...et oportet ut [*actus contemplationis*] per claram cognitionem *Scripturarum* et creaturarum sit plenissime illustratus, ut tandem possit totus recolligi et elevari ad apprehendendum divinam potentiam et sublimitatem, sapientiam et bonitatem per *Scripturas* et creaturas et in *scripturis* et *creaturis*... Si etiam intellectus non esset plene in cognitione divinarum *Scripturarum* et creaturarum tam corporalium quam spiritualium illustratus, non posset divine magestatis immensitatem et divine sapientie admirandam rationum incomprehensibilitatem, quibus omnia disponuntur et gubernantur, nec

mis, quibus est obligatus in statu suo, quemadmodum et vir uxori et liberis et dominus servis.

1050

Omnis enim occupatio mentis circa temporalia temporaliter divertit eam a Dei perfecta dilectione, hoc est, ab executione dilectionis huius, quantum ad plenam formam mandati.

Propter quod divinus apostolus et angelicus homo beatus PAULUS, perspicaciter ista considerans, hortabatur ad evitandum [f. 25^v] sollicitudines temporales, quantum esset possibile, cum dicebat, *Prima Corinthios*: «Volo vos sine sollicitudine esse. Qui sine uxore est sollicitus est que Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum uxore est, sollicitus est que sunt mundi, quomodo

1055

1051 enim S om | circa S circha | temporaliter W corr voc non legib 1052
 executione WV executione B corr add -s- int lin | 1053 huius BVS eius | plenam
 S om | mandati S mendati

1055 considerans S considerans | hortabatur WBVS ortabatur 1056-1057
 sollicitudines... Corinthios W madefacta diff lect, spec quae sunt ex corr 1056 sollicitudines
 S sollicitudines 1057 Corinthios BVS add .vij. Fratres | volo VS nolo | sollicitudine
 S sollicitudine 1058 sollicitus S sollicitus | que B corr qui exp -i | Domini W

1057-1060 1Cor VII, 32-33 1065-1066 Lc X, 42

divine bonitatis supereffluentem et superineffabilem suavitatem, clementiam et pietatem, non solum superintellectualiter sed nec intellectualiter vel rationabiliter percipere et intelligere», *An contemplatio sit melior ex suo genere quam omnis alia actio (Quaestiones de perfectione evangelica I)*, Vat., Burgh. 357, f. 4c.

1046-1050 La doctrina d'aquestes línies pot ésser completada amb la de les línies 1070-1079. Heus ací la posició de fra Pèire Joan: «Est ergo breviter sciendum quod ex triplici causa contemplationis opus, illis existentibus vel aliqua illarum, perfectius interrumpitur quam servetur. Quarum una est salus aliorum vel boni communis conservatio, quando ex hoc nullum imminet dispendium divini amoris vel proprie salutis... Alia causa est corporalis necessitas sui et in aliquo casu etiam aliorum, cum ad hec ex divino precepto teneamur... Tertia causa est indispositio mentis sue. Cum enim in orando mens tedium patitur, expedit aliquando ab oratione desistere... Quartam causam possumus addere, quod debet aliquando omitti propter bonum obedientie a prelo inunctum...», *An contemplatio sit melior ex suo genere quam omnis alia actio (Quaestiones de perfectione evangelica I)*, Vat., Borgh., 357, f. 5d-6a. Cal, d'altra banda, copsar la diferència entre l'afirmació d'Arnau de Vilanova i la doctrina de la frase de sant Gregori el Gran, copiada en l'aparat de fonts a les línies 1046-1050: allò que per a aquest és dificultat i, per tant, escassetat de triomfadors, en Arnau s'ha convertit en llei general, en impossibilitat, de la qual cal suposar que ningú no s'escapa. Hom pot completar aquest tema de la integració de l'amor al próisme en el de Déu, recordant la doctrina de sant TOMÁS D' AQUINO, *Liber de perfectione spiritualis vitae*, caps. XIV-XVII (*Opera omnia iussu Leonis XIII edita cura et studio Fratrum Praedicatorum*, XLI/BC, Roma Santa Sabina 1969, B 86-B 89).

- 1060 placeat uxori. Et divisus est». Idem quoque dicit consequenter de muliere, ubi subinfert quod, licet bene faciat qui reddit debitum cuiuscumque sollicitudinis statui suo, tamen ille melius facit qui ponit se in statu, in quo nulla sollicitudo nisi proprie necessitatis retrahit vel retardat ipsum ab executione dilectionis, qua Deo est obligata. Et ideo dictum est de Maria quod «optimam partem elegit».

Omnis enim homo est obligatus ad intendendum per dilectionem Deo, quantum potest. Tantum vero secundum cursum nature potest quantum non habet intendere sue necessitati.

- 1070 Cum autem fuerit alii homini occupatus, tunc, ut ait APOSTOLUS, divisus est, quia totaliter nequit intendere Deo immediate, sed partim ei et partim proximo, nisi occupatio temporalis exercentur spiritualiter maxime, tam effectu quam zelo. Nam, si proximo intendatur tantummodo zelo Dei et maxime circa ea, que salutem debentur spirituali, qualis est occupatio pastorum erga commissum gregem vel cuiuscumque intendentis circa proximum solo spiritu pietatis, tunc occupatio circa proximum non excludit taliter occu-

lect dub Dei 1059 sollicitus S sollicitus 1060 divisus S divissus 1062 cuiuscumque VS cuiusquam | sollicitudinis S sollicitudinis 1063 sollicitudo S sollicitudo 1064 executione B *corr* executione *add -s- int lin* VS executione 1065 obligata BVS obligatus | optimam S meliorem

1067 per B *seq o exp* 1067-1068 dilectionem B *corr lect dub* obligationem 1068 vero S enim 1068-1069 secundum cursum nature potest VS potest per nature cursum

1070 occupatus BVS obligatus 1071 nequit W nequid | immediate BS immediate 1073 zelo W zelo 1074 zelo W zelo | circa S circha | ea S om 1075

1071 Cf. 1Cor VII, 33

1067-1069 Vegeu més amunt el text de les línies 1041-1043. Doctrinalment, Arnau exigeix per a l'actual vida en aquest món allò que segons sant TOMAS D'AQUINO, *Liber de perfectione spiritualis vitae*, cap. V (*Opera omnia* iussu Leonis XIII edita cura et studio Fratrum Praedicatorum XLI/BC, Roma, Santa Sabina 1969, B 71, lín. 21-22 i 55-56) només és possible en el cel: «Sed hic perfectae dilectionis modus non est viatorum, sed comprehensorum...» i «Hic est ergo secundus perfectae dilectionis divinae modus qui est beatorum» (recordem que el primer, al qual és dedicat el cap. IV, és el propi de Déu).

1070 Les variants de les successives redaccions del nostre tractat ací i en el text de la línia 1081, aplegades en l'aparat crític, podrien manifestar un esforç d'Arnau de Vilanova en la progressiva precisió de la seva doctrina de la concentració de l'esperit humà en Déu.

patos a perfectione predicta, quoniam immediate que Dei sunt totis viribus prosequuntur, ut Christus.

Patet ergo ex predictis ad verum messiam pertinere quod doceat 1080 toto spiritu in Deum tendere et propter hoc a se remove quecumque spiritum ab Ipso divertunt vel retrahunt. Sed nullus doctorum humani generis unquam hoc docuit, nisi Iesus Nazarenus. Ergo constat eum fuisse [f. 25^d] verum et principalem messiam.

Cum enim spiritus non feratur in Deum nisi per intellectum et 1085 affectum seu voluntatem, ipse docuit evitare quidquid intellectum obtundit vel obtenebrat aut perturbat quominus Dei cognitionem exercent et quidquid affectum illaqueat et obliquat quominus fer- veat in Dei amorem. Et docuit insuper exercere quod illuminat in-

commissum W commissum BS comissum 1076 circa S circha 1078 immediate WBS
immediate 1079 prosequuntur WBVS prosequuntur

1080 ergo BVS igitur | predictis S seq verus messias *canc* 1081 tendere BVS
intendere 1081-1082 quecumque S quemcumque V seq scriptum *canc* 1083 unquam
S numquam | Iesus WBV Ihesus S Yhesus | Nazarenus W Naçarenus 1084
eum W corr ei

1085 feratur S auferatur seq ac *canc* 1086 quidquid WBVS quicquid 1087
cognitionem W cognitionem 1088 quidquid WBVS quicquid | obliquat S obligat

1080-1082 Sant TOMÀS D'AQUINO, *Contra doctrinam retrahentium a religione (Opera omnia iussu Leonis XIII edita cura et studio Fratrum Praedicatorum, XLI/BC, Roma, Santa Sabina 1969, C 39, cap. I, lín. 2-4): «Christianae religionis propositum in hoc praecipue videtur consistere ut a terrenis homines revocet et spiritualibus faciat esse intentos»* 1081-1082 Cf. ARNALDUM DE VILANOVA, *Tractatus de prudentia catholicorum scolarium* (GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», XI (1967), 843)

1085-1086 Petrus IOANNIS, *An contemplatio sit melior quam omnis alia actio (Quaestiones de perfectione evangelica I)*, Vat., Borgh. 357, f. 4a-b: «Cum autem mens nostra Deo uniri non possit nisi per intellectum et voluntatem...»; cf. ARNALDUM DE VILANOVA, *Allocutio super significatione nominis Tegratrammaton* (CARRERAS I ARTAU, «Sefarad», IX (1949), 92-93); *Tractatus de prudentia catholicorum scolarium* (GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», XI (1967), 834 i 840-843) 1090 Cf. Io V, 39; cf. VII, 52

1081 Vegeu la nota complementària a la línia 1070.

1085-1086 Vegeu més amunt el text de les línies 1024-1026.

1086-1089 Vegeu més amunt el text de les línies 1046-1053 i 1086-1089. Potser s'ho valdria d'estudiar el possible paral·lisme de la doctrina d'aquestes línies i de la de sant Agustí d'Hipona sobre els efectes del pecat original en el llinatge humà: ignorància (o tenebra) intel·lectual i concupiscència (o desviació a l'amor sensible) en la voluntat.

1089-1090 Vegeu més amunt el text de les línies 1044-1045.

1089-1093 Escoltem fra Peire Joan: «Studere ergo in Sacra Scriptura est perfectivum

1090 telledum ad Dei cognitionem, ut scrutari *Scripturas*, ad quas etiam intelligendas aperuit sensum discipulis, ac etiam ea, que nutriunt fervorem dilectionis, ut orare Deum atque laudare et pietatis opera exercere.

Et quia intellectus obtunditur et obscuratur ac eclipsatur propter superfluum usum alimentorum et veneris, iuxta illud *Osee*, dicentis quod «fornicatio et vinum et ebrietas auferunt cor», ideo docuit servare continentiam ad evitandum veneris usum et abstinentiam ad vitandum superfluitatem alimentorum, in tantum quod dixit esse beatos esurientes et sitientes amore iustitie. Quia
1100 vero ira et sollicitudo perturbant et offuscant intellectum, ideo propter primum docuit patientiam et mansuetudinem observare, cum dicit: «Beati mites». Et propter secundum docuit paupertatem

1090 cognitionem W cognitionem 1091 ea S om 1092 atque W adque
1094 et obscuratur S om | ac W al man iut lin | eclipsatur W enclib- al man
1096 et (vinum) VS om 1096-1097 docuit V seq vi cane 1097 vitandum BV
vitandum 1098 vitandum S vitandum 1099 dixit BV dixerit S dixerunt | esurientes
S exurientes | sitientes S scitientes 1100 sollicitudo S sollicitudo | offuscant WB
obfuscant 1102 dicit V dixit | docuit paupertatem S paupertatem docuit 1103

1091 Lc XXIV, 45; cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 136, lin. 91-92; *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* (*ibid.*, 97, lin. 841-842)

1095-1096 Os IV, 11 1097 Cf. Mt V, 27-28 i XIX, 10-12 1098-1099
Cf. Mt V, 6 1102 Mt V, 4 1102-1103 Mt VI, 19-21, 24-34 1102-1104
PETRUS IOANNIS, *Quaestio an usus pauper includatur in consilio seu voto paupertatis evangelicae ita quod sit de eius substantia et integritate* (*Quaestiones de perfectione evangelica IX*), Vat., Borgh. 357, f. 80c: «Hec etiam sola [altissima paupertas] est que perfecte abstrahit mentem ab istis sensibilibus ac per consequens ipsa sola applicabilem reddit eternis et invisibilibus»; i f. 81a: «...voluntas paupertatis altissime summe, prout est possibile, omne temporale contempnit et a se abicit et ex eo quod super omnia mundana se elevat et ex eo quod altissimis pauperibus est indecentissimum non occupare in divino amore quicquid antea sui cordis occupare possent in temporalibus et ex eo quod maior contemptus temporalium est signum et actus maioris caritatis»

et viro perfecto competens, informatum conditionibus et circumstantiis supradictis. Er etiam studere in aliis scientiis, quantum est necessarium et utile ad predicta. Amplius autem in ipsis studere, superfluum esset et nocivum», *An studere in Sacra Scriptura sive in aliis scientiis sit opus de genere suo perfectum et viris perfectis concedens, utile et licitum* (*Quaestiones de perfectione evangelica III*), Vat., Borgh. 357, f. 19a.

1090 Arnau de Vilanova repeteix sovint aquesta consigna, tal com hom pot veure en el text de l'Apèndix, línies 115, 619. Cf. HAROLD LEE, *Scrutamini Scripturas. Joachimist Themes and Figurae in the Early Religious Writings of Arnald of Vilanova*, dins «Journal of the Warburg and Courtauld Institutes», 37 (1974), 33-56.

diligere et servare. Nam divitiae multis sollicitudinibus offuscant intellectum et multis occasionibus ire atque tristitiae turbant.

Et in tantum commendavit paupertatem, quod aperte dicit ut, 1105
si quis voluerit esse perfectus, vendat omnia que habet et det pauperibus et soli Deo vacet, ut ipse, cuius studium erat solum homines Deo coniungere per amorem. Sed ideo docuit sua dari et distribui pauperibus, ut innueret quod sic sunt temporalia deserenda, quod Deo satisfaciat et proximo proficiat ad observantiam [f. 26^a] 1110
utriusque mandati.

Docuit etiam tam altam servare paupertatem, ut nihil homo iure domini possideret, cum dicit: «Nisi quis renuntiaverit omnibus, que possidet, non potest esse meus discipulus». Non enim plene potest Deo intendere, qui sibi retinet dominium in possessis, 1115
quoniam necesse est eius animum occupari circa ea, ultra quam exigat vite necessitas, ad quam sufficit solus usus.

diligere S dilligere | servare S observare | sollicitudinibus S sollicitudinibus | offuscant WB obfuscant 1104 atque W adque | tristitiae S seq o canc

1105 commendavit BS comendavit | dicit BVS dixerit | ut S quod 1106 vendat S vendet 1107 vacet B vaccet 1108 Deo coniungere S coniungere Deo | Sed W set 1109 temporalia S tenporalia 1110 satisfaciat V satisfiat | proficiat S seq obo canc | observantiam S observationem 1111 mandati S mendati

1112 nihil WBVS nichil 1113 dicit BVS dixit 1114 potest W pot | meus W m. | discipulus W d. 1114-1115 plene potest Deo S Deo potest plene 1115 possessis S possessum 1116 circa S circha | ea S seq que canc 1116-1117 exigat S exigat

1106-1107 Cf. Mc XIX, 21; Mc X, 21; Lc XVIII, 22 1107-1108 Cf. Io IV, 32-35 1108-1111 Petrus IOANNIS, *Quaestio an usus pauper...* (cf. nota d'aparat de fonts a les lín. 1102-1104), f. 81b-c: «...valet etiam [usus pauper] amplius ad actum contemplationis conservativum, qui est virtutum exercitatio valida. Hec enim sola plenarie est totius otiositatis expulsiva, hec enim sola perfecte stimulat et pungit ad opus bonum per inopie defectum et per afflictionem et abiectioem continuam sibi annexam... Valet etiam amplius ad actum contemplationis subservitum (!), qui est sui ipsius ad se intima et quietissima recollectio. Summe enim elongat ab omni inquietatione desideriorum et sollicitudinum temporalium et ab omni distractione negotiorum et occupationum exteriorum. Valet etiam amplius ad formalem eius actum, qui est Dei fruitio et collaudatio. Soli enim illi perfecte ad divinos gustus sunt dispositi, qui a mundanis solaciis et desideris et distractionibus sunt in summo abstracti. Soli etiam illi divinis laudibus assidue et libenter insistent, qui nichil mundanum appreciantur, nulliusque laudem querunt, sed post se mundo despicibiles pro viribus ad plenum reducunt»

1113-1114 Lc XIV, 33

Et ideo status, qui profitetur altissimam paupertatem, nihil habet proprium, nisi duo. Primum, quod nihil possideat iure domini. Secundum, quod nullis utatur nisi precise necessariis, vel ad

1118 nihil WBVS nichil 1119 nihil WBVS nichil 1119-1120 domini S domini
1120 nullis S nullus | precise S precise 1121 sustentationem W substentationem
| spiritualement S seq temptationem canc 1122 statui BVS add omnia vero alia superflua

1118 Vegeu en relació a l'«altíssima paupertas» allò que diu la nota d'aquest aparat de fonts a la línia 117 1119-1120 La renúncia a la propietat és un dels perns de l'ideal franciscà de pobresa, que té a favor seu tota la tradició doctrinal més autèntica. Així s'expressa la *Regula bullata* en els capítols IV i VI: «Quod fratres non recipiant pecuniam. Praecipio firmiter fratribus universis, ut nullo modo denarios vel pecuniam recipiant per se vel per interpositam personam...»; i «Quod nihil approprient sibi fratres... Fratres nihil sibi approprient nec domum nec locum nec aliquam rem...» (ESSER, *Die Opuscula des Hl. Franziskus von Assisi. Neue textkritische Edition*, «Spicilegium Bonaventurianum» XIII, Grottaferrata, Collegium Sancti Bonaventurae 1976, 368). GREGORI IX, Butlla *Quo elongati*, 28 setembre 1230: «Dicimus itaque, quod nec in communi, nec in speciali debeant proprietatem habere; sed utensilium, ac librorum, et eorum mobilium, quae licet habere, eorum usum habeant...» (*Bullarium Franciscanum*, I, Roma 1759, 69). HUG DE DIGNA, comentava així el dit capítol VI de la *Regla*: «Pau-

1118-1136 Hom pot veure l'exposició d'aquest tema feta per UBERTINO DA CASALI, *Responsio ad praedictum libellum diffamatorium* (EHRLE, «Archiv für Literatur- und Kirchengeschichte des Mittelalters», II, Berlín, Weidmann 1886, 400, línia 1 - 402, línia 2). També pot trobar un aplec de peces presentades per cada una de les dues parts en Franz EHRLE, *Zur Vorgeschichte des Concils von Vienne*, *ibid.*, III, Berlín Weidmann 1887, 44-47; la posició de les autoritats franciscanes («la comunitat») fou formulada per RAMON DE FRONCIAC i BONAGRATIA DE BERGAMO en llur escrit *Ad defensionem Ordinis Minorum*, *ibid.*, III, 155-156.

1119-1120 La primera de les prescripcions de la regla franciscana entorn de la pobresa (*Regula non bullata*, cap. IV, citat en l'aparat de fonts a aquestes línies) fa referència a la prohibició de ni tocar diner, fora de casos extrems. John Peckam, mort el 1292, en el *Canticum pauperis pro dilecto* («Biblioteca Franciscana Ascetica Medii Aevi» IV, Quaracchi, Collegium Sancti Bonaventurae 1905), explicava així la forma com hom havia arribat a tranquil·litzar la consciència en aquest punt: «...non recipiunt pecuniam... quia non ipsorum auctoritate aliquatenus custoditur, sed auctoritate eleemosynam facientis, qui potest eam repetere, quandocumque vult, donec sit pro fratrum necessitatibus commutata. Manet ergo semper in bonis illius, qui pecuniam destinavit... Igitur nunquam est pecunia illa extra ius et potestatem destinantis, quia semper potest eam repetere sicut suam» (169-170); quatre pàgines més endavant comentava: «Non ergo recipiunt pecuniam, praesertim, quia ipsum nomen pecuniae possessionem sonat...» (174); i acabava: «Habent ergo fratres ipsi, de quibus loqueris, rerum quarundam usum communem, sed nullum habent rerum dominium proprium vel commune» (175).

Per la seva banda, fra Pèire Joan, immediatament després d'haver establert la tesi

sustentationem vite in personis vel ad spiritualem perfectionem tam in officiis quam in exercitiis pertinentibus statui. Quoniam in statu absolute perfectionis cuncta superfluunt, sine quibus possunt et status et persone salvari. Proinde, cum utuntur necessariis ad pre-

pertatis eminentiam probat perfectio paupertatis extremae, suo insigni potissimo decoratae. Perfectio quidem in omnimoda proprietatis rerum abdicatione, sed insigne ipsam in ultimo declarans in continua et humillima necessariorum mendicatione consistit» (FLOOD, *Hugh of Digne's Rule Commentary*, «Spicilegium Bonaventurianum» XIV, Grottaferrata, Collegium Sancti Bonaventurae 1979, 145, lin. 8-11). NICOLAU III, Butlla *Exiit qui seminavit*, 14 d'agost de 1279, precisava: «...ne Fratrum eorumdem perfectionis claritas talium imperitis sermonibus laceretur; dicimus, quod abdicatio proprietatis huiusmodi omnium rerum tam in speciali, quam etiam in communi propter Deum meritoria est, et sancta, quam et Christus viam perfectionis ostendens verbo docuit et exemplo firmavit...» (*Bullarium Franciscanum*, II, Roma 1765, 407). Petrus IOANNIS, *Expositio super Regulam Fratrum Minorum*, del 1288, formulava: «...a toto fratrum collegio sigillatim et aggregatim seu distributive et collective sumpto omnem appropriationem et proprietatem funditus abdicat» (FLOOD, «Veröffentlichungen des Instituts für Euro-

copiada en l'aparat de fonts a aquestes línies, la justifica per dotze raons: «...ex vite evangelice seu apostolice voto et professione paupertatis sue singulari commendatione. Omnis proprietatis seu appropriationis universali negatione. Mendicitatis et peregrinationis demandatione. Peccunie totali inhibitione. Victualium et aliorum necessariorum humili receptione. Omnium habendorum et conservandorum omnimoda improvisatione. Fratrum recipiendorum ad ordinem previa expropriatione. Circumstantiarum nobilium paupertatis singulari expressione. Aliorum consiliorum eiusdem regule et etiam totius regule suprema perfectione. Totius sui status ad Romanam sedem plena subiectione», *Tractatus de paupertate minorum*, Vat., Borgh. 357, f. 74b.

La segona de les dotze raons és la que més encaixa amb la frase que comentem i diu així: «Ex secundo etiam patet hoc ipsum, nam [*Regula*], sexto capitulo, vocat eam celsitudinem altissime paupertatis, eius efficaciam magnificans quoad optinendum premium regalis glorie et meritum virtutis et gratie, et quoad exclusionem omnis temporalis hereditatis et opulentie et quoad generalem et affectuosam veritatem domestic vite, sicut ibidem patet. Magnificat etiam eam quoad firmum affectum ad eam habendam. Vult enim quod hec sola eis sit pro portione et hereditate et quod adhereatur ei cum cordis totalitate et cum perpetua stabilitate. Quinto etiam capitulo vocat eam paupertatem sanctissimam, sed certum est quod si hec paupertas non privat communem proprietatem etiam in communi, quod ipsa non est altissima nec etiam sanctissima, nec magnificentie predictae sibi competunt eo modo quo verba dicti capituli magnifice sonant. Oportet igitur quod omnem proprietatem excludat. Quod autem non possit esse altissima et sanctissima nisi communem excludat multiplici ratione et innumeris auctoritatibus potest probari. Nulla enim alia ita perfecte valet ad omnium vitiorum et occasionum extirpationem nec ad virtutum sublimium arduam acquisitionem et conservationem, nec ad status regularis purissimam inchoationem et durationem, nec ad animarum perfectissimam conversionem et gubernationem, sicut illa que tam in speciali quam in communi proprietatem excludit. Cuius probationes tam efficaces quam multiplices propter brevitatem omitto», *ibid.*, f. 74c-d.

- 1125 dicta, convenit eos fore parcissimos. Nam qui super omnes affectionem a temporalibus retrahunt per spontaneam in illis abdicationem omnis domini propter Christum, quod est summa paupertas et virtuosissima, sic licitis uti debent, ut usus ostendat eos ad temporalia cunctis aliis minus affici, ne ad simulationem videantur abdicasse
 1130 proprietatem et imitari fallaces calamitosos, qui vel fictam aut veram fovent calamitatem, ut valeant solo questu satisfacere voluptati. Sicut enim non licet eis habere in usum quecumque sunt aliis licita, sic nec circa ea, que licent eis, convenit taliter uti qualiter licet aliis in quampluribus. Nam qui super omnes perfecti sunt a
 1135 licitis abstinent super omnes, et ideo sunt in usu licitorum parcissimi, qui dicitur usus pauper.

sunt et contraria statui 1123 cuncta W cuncta S contra 1125 convenit S oportet | parcissimos S paucissimos 1126 abdicationem S abdicionem 1127 domini S domini | est B in mg | summa S suma 1127-1128 virtuossissima B corr virosissima add -tu- int lin S virtuossima 1129 cunctis W cunctis | videantur S videam 1130 imitari B imitari S ymitari | calamitosos S calamitossos 1132 sunt S sit | aliis S alis 1133 circa S circa | licent S licet 1134 in V ead man add int lin 1135 abstinent S abstinet

päische Geschichte Mainz» 67, Wiesbaden, Franz Steiner 1972, 159, lin. 5-8) 1120-1125 Petrus IOANNIS, *Quaestio an usus pauper includatur in consilio seu voto paupertatis evangelicae ita quod sit de eius substantia et integritate (Quaestiones de perfectione evangelica IX)*, Vat., Burgh. 357, f. 82b: «Rectitudo etiam naturalis voluntatis nostre non querit nisi et quantum est necessarium sustentationi nature et prout expedit naturali rectitudini conservande et promovende. Hoc autem non est aliud quam querere pauperem usum»; més encara, formula la tesi del seu *Tractatus de paupertate minorum* amb aquestes paraules: «Quod regula fratrum minorum excludit omnem proprietatem tam in speciali quam in communi...», Vat., Borgh. 357, f. 74b.

1128-1129 Petrus IOANNIS, *Quaestio an usus pauper...* (com en la nota d'aparat de fonts a les lín. 1120-1125), f. 80c: «Amatores vero usus pauperis contemptores sunt tam rerum quam usus earum et vite proprie et deliciarum eius. Unde nihil (ms. nisi) timent amittere aut aggredi, nec in passionibus deficiunt, sed potius roborantur. Sola etiam talis paupertas continet in se multam penalitatem. Aliter autem non est verum quod omnes dies pauperis sint mali... Soli etiam tales pauperes vident se totam spem amisisse de felicitate huius vite carnalis. Isti etiam soli sunt qui paucissima et nulla sustentamenta et solacia sue infirmitatis requirunt...»

1134-1136 Fra Pèire Joan dedica el fragment corresponent de la seva exposició de la regla franciscana a demostrar que la teoria de l'«usus pauper» no fa altra cosa que donar nom a allò que la regla esmentada prescriu almenys set vegades; cf. *Expositio Petri Iohannis Olivi super Regulam Fratrum Minorum* (FLOOD, «Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz» 67, Wiesbaden, Franz Steiner 1972, 163-164); la referència a les set vegades es troba a 163, lin. 20.

Ad quem servandum obligat votum professionis, hoc est, ad sic arctandum usum necessariorum ad supradicta, quod nullo [f. 26^b] modo sit enormis et abusivus.

Enormis est si patenter, hoc est, iudicio ceterorum, statum maculet ac deformat, scandalum pariens. 1140

Abusivus autem est, si contrarium implicet. Nam sic uti necessariis ad vitam, quod manifeste sapiat divitiarum opulentiam, contrariatur articulo paupertatis altissime vel apostolice, in qua, non solum proprietates, sed omnis opulentie copiositas abdicatur. Et ad talem terminum usum predictum extendere constituit mortale peccatum. 1145

1137 professionis W profexionis | sic V seq archan canc 1138 arctandum WB artandum | necessariorum W corr necessariorum 1139-1140 modo... ceterorum W *madefacta diffic lect*

1140-1141 maculet S maculat

1142 autem est BVS est autem | implicet B implicet 1144 articulo BV titulo S altissimo 1145 opulentie S corr opuelentie 1146 predictum S seq ostendere canc

1140-1141 En la *Quaestio an usus pauper includatur in consilio seu voto paupertatis evangelicae ita quod sit de eius substantia et integritate* (*Quaestiones de perfectione evangelica* IX), Vat., Burgh. 357, f. 82a-b, Peire Joan dedica al tema una explicació que, malgrat la seva longitud no em resisteixo a transcriure, perquè, ultra el problema objectiu, té un dring d'autobiografia: «...a principio audienti mihi magnalia paupertatis altissime, quomodo videlicet ad virtutum universalem perfectionem altissimo modo valet, admirari vehementer cepi unde in multis professoribus eius tanta virtutum imperfectio esse posset tantusque tepor ad contemplationis otium et ad macerationem corporum et exercitium laboriosorum operum et ad caritatis et pietatis fraterne benignum zelum et quomodo aut unde in eis esse poterat tantus ardor procurandi victum tam per familiaritates secularium multimodas multis adulationibus et modis indebitis plenas et per multas intentiones sub occulto enigmate bona spiritualia ad procuracionem questuum huiusmodi varie retorquentes, ut sunt confessio, predicatio, missarum celebratio, divini cultus et penitentialium austeritatum celebris ostentatio, sepulturarum quorum iuredictio (!) et consimilia. Quomodo etiam et unde in eis tanta voluntas edificandi domos amplas et ortos et propter hoc excogitandi vias diversas et comenta (!) varia ad procuraciones temporalium elemosinarum, ut sunt testamentis interesse et consimilia. Usquequo ostendit mihi Deus per vivam in Semetipso experientiam quod ex amore inordinato usus opulenti hec omnia proveniebant.

«Unde indubitanter perpendo quod sicut dyabolus per divitias et dominationes mundanas Ecclesie decorem ineffabiliter fedavit et eius spiritualem libertatem laqueis perplexissimis irretivit, ita ut in fine temporum nervi testicularum Leviatan perplexi sunt, prout habetur Iob, per quos debet Antichristi error agravari, sic per opulenti usus excessus et varios questus eius decorem paupertatis altissime ineffabiliter fedavit et miranda perplexitate scrupulosarum dubitationum et laqueorum nodosissimorum astutissime vincularit. Et hoc est per quod super omnia timeo paupertati altissime scandalum ineffabile generari».

catum per voti transgressionem. Cum autem extenditur citra ipsum in tota latitudine media, iuxta diversitatem personarum et habitacionum et temporum, peccatum non causat extensio, nisi forsitan
1150 veniale.

Quia vero letitia de bonis temporalibus orta, vel illaqueat voluntatem et sorbet affectum, sicut illa que de voluptatibus oritur, vel obliquat, sicut illa que de honoribus nascitur aut presidentiis quibuscumque, nam per elationem et superbiam animus obtorquetur, ideo propter primum docuit vitare delicias et vitam suam usque ad luctum exasperare, cum dixit: «Beati, qui lugent».
1155

Propter secundum vero docuit honores et dignitates atque magistratus et principatus fugere seu vitare et in eis etiam omnimodam servare humilitatem, cum dixit: «Qui maior est inter vos fiat sicut minister», et iterum: «Nisi efficiamini... sicut parvulus iste», etc.
1160

Cumque docuerit ea vitare, que prohibent executionem perfec-

1147 citra S circa 1148 latitudine S altitudine 1149 forsitan S forte
1152 et S vel | sorbet VS absorbet | affectum S effectum 1156 beati S bati
1157 atque W adque 1158 etiam B om 1160 minister VS add vester

1145-1150 Petrus IOANNIS, *Quaestio an usus pauper...* (com en la nota d'aparar de fonts a les lín. 1120-1125), f. 85a-b: «...[usus pauper] solum illo modo sub voto cadere potest, secundum quem ipsum votum nihil implicat in se periculi aut imperfectionis. Si autem precise et sub aliquo certo termino sub voto caderet, ita quod quodcumque terminum illum quis transgrediretur mortaliter peccaret tamquam voti nepharius transgressor... nam votum non habendi proprium aut non concumbendi carnaliter sic precise fertur super naturam suam quod omnis eius transgressio est mortalis. Si quis autem voveret sobrietatem in cibo vel loquutione aut consimilibus, nulla alia sobrietatis determinatione facta, non statim in omni defectu aut excessu loquutionis vel commestionis censendus esset peccare mortaliter... unde non omnis deviatio a paupere usu in professoribus suis mortale inducit, sed quando est talis aut tanta quod pensatis hinc inde circumstantiis potius debet censerì dives usus quam pauper...»

1155-1156 Mt V, 5

1159-1160 Mt XXIII, 11; Lc XXII, 26 1160 Mt XVIII, 3-4

1151-1153 Aquesta frase, completada amb la de les línies 1197-1200, semblen indicar que per a Arnau de Vilanova en el cristià l'alegria era reservada a l'altra vida. És impossible de no indicar un punt de comparació: el fet que Ramon LLULL enceta el *Llibre de contemplació* dedicant a l'alegria, no cal dir del cristià en aquest món, tota la primera distinció (*Obres essencials* II (Biblioteca Perenne 17), Barcelona, Editorial Selecta 1960, 108-112).

te iustitie quantum ad Dei amorem, non tacuit exercenda propter eundem perficiendum, que sunt munditia cordis ad puram Dei contemplationem, cum dixit: «Beati mundo corde». Et misereri 1165 proximis atque pacificare eos ad invicem et cum Deo, imitatione Dei, et persecutionem propter iustitiam non horrere. Non enim perfecte Deum diligit [f. 26'] qui propter veritatem eius fovendam et promovendam respuit mala pati.

Ex quibus patet quod Iesus Nazarenus docuit rectam viam exercendi perfectam iustitiam et etiam sempiternam, quod est proprium messie principalis. 1170

Ex quo relinquitur manifestum quod ille, qui docebit exercere delicias corporales et amplecti divitias et honores atque potentias temporales, contrarius erit principali messie, qualis erit ille iniquus, 1175 qui sibi nomen eius et dignitatem ascribet.

Erit enim voluptuosus, licet forte ad sui pallium simulet continentiam. Unde *Daniel* dicit de eo quod «erit in concupiscentiis feminarum». Et alibi dicit quod «filiam feminarum dabit ad everten-

1162 executionem B add -s- int lin VS executionem 1164 munditia S munditia 1165 misereri S misereri 1166 imitatione S ymitatione 1167 persecutionem V persecuciones S persecuciones | horrere WBS orrere 1168 Deum diligit BVS diligit (S corr dillixit exp -ix-) Deum | veritatem eius BVS eius veritatem

1170 Iesus WBV Ihesus S Yhesus | Nazarenus W Naçarenus 1174 delicias W delitias | atque W adque | potentias S potestates 1175 iniquus W iniquus 1176 eius et dignitatem B et dignitatem eius | ascribet W abscribet.

1165 Mt V, 8 1165-1166 Mt V, 8; cf. Lc X, 29-37 1166 Mt V, 9; cf. Lc X, 5-6 1167 Mt V, 10-12

1173-1176 BONAVENTURA DE BAGNOREGIO, *Apologia pauperum contra calumniatores*, IX, 28 (APERRIBAY, OROMÍ, OLTRA, BAC 49, Madrid 1949, 608): «...manifesta ratione colligitur quod, quemadmodum commendatio paupertatis et spiritualium pauperum et vilificatio divitiarum et divitum doctrinae competit Christi, sic et huius contrarium asserere ad dogma profanum pertinet antichristi.»

1165-1167 «Imitatione Dei»: aquesta expressió sembla paral·lela a la de la línia 1191: «exemplo Dei» i per tant en tots dos casos «Dei» significa Jesucrist. Ja és sabut que Arnau de Vilanova dedicà a aquesta temàtica i a les seves conseqüències el *De belemosyna et sacrificio*, fins ara només publicat en la seva traducció castellana medieval: Josep PERARNAU, *Dos tratados «espirituales» de Arnau de Vilanova en traducción castellana medieval* (Publicaciones del Instituto Español de Historia Eclesiástica. Monografías núm. 25), Roma, Iglesia Nacional Española 1976, 133-154.

- 1180 dum». Filia vero multarum feminarum non potest esse aliqua mulier personalis, sed est voluptas, quam sexus maxime muliebris tanquam maxime carnalis concipit atque nutrit. Utetur etiam opulentia temporali, *Daniele* testante, qui dicit quod «in copia rerum omnium occidet plurimos».
- 1185 Et similes erunt eius discipuli vel sequaces, scilicet voluptuosi et amatores opulencie temporalis. Et suam iniquitatem sataget palliare ac errorem confirmare testimonio *Veteris Pagine*, que observatoribus mandatorum Dei bonorum temporalium abundantiam promittebat ac letitiam temporalem, ut patet vigesimo octavo *Deuteronomii*. [f. 26^a]
- 1190 Fidelis tamen, informatus exemplo Dei, qui dixit: «Exemplum dedi vobis ut quemadmodum ego feci sic et vos faciatis», recolet quod ipse tentatorem superavit et repulit eisdem armis, quibus expugnabatur ab eo, scilicet auctoritatibus sacre Scripture vel documentis. Dicent enim scriptum esse quod «supervenientibus novis,
- 1195

1177 pallium S palium 1178 in S om 1181 muliebris S mulieribus 1181 - 1182 tanquam maxime S om | atque W adque

1185 voluptuosi W corr voluptuosus *canc* -s 1186 sataget S sattaget 1187 veteris B corr veteres 1188 mandatorum S corr mendatorum | abundantiam WBS habundantiam 1188-1189 promittebat W promictebat 1189-1208/1209 ac letitiam... tunc promittere S om 1189 letitiam B corr lect dab licentiam *superscr* -eti 1189-1190 Deuteronomii W Deuteronomini V Deutero.

1191 Dei BV Domini 1193 tentatorem WBV temptatorem 1193-1194 expugnabantur W expungnabantur 1194 auctoritatibus B actoritatibus 1195 enim B igitur abiciuntur W abierunt 1196 Iterum V *praeit* et 1197 postquam W posquam |

1178-1179 Dan XI, 37 1179-1180 Dan XI, 17 1183-1184 Dan VIII, 25

1189-1190 Vegeu més avall les referències bíbliques en l'aparat de fonts a les línies 1205-1206

1191-1192 Io XIII, 15 1193-1194 Cf. Mt IV, 1-11; Mc I, 12-13; Lc IV, 1-13 1195-1196 Lev XXVI, 10 1196 IReg II, 3

1187-1189 El contingut d'aquestes línies és més avall pres com a objecció contra la doctrina de «terrena despiciere» formulada en tota aquesta secció de les línies 990-1204; l'objecció i la resposta es troben en el text de les línies 1205-1223. ALÀ DE LILLA, *Contra haereticos libri quatuor*, III (ML 210, París 1855, 410-411 i 413-414, respectivament), dedica dos capítols, l'onzè i el tretzè a discutir els textos de l'*Antic Testament*, en els quals, segons ell, els jueus basen llurs objeccions contra el cristianisme: el d'Is II, 2-3 i 4 (*Quibus rationibus muniti Judaei probant Messiam non venisse*) i Ex XX, 7 (*Quibus auctoritatibus probant Iudaei Christum non fore Deum*).

abicientur vetera». Iterum: «Recedant vetera de ore vestro». Unde, postquam supervenit nova doctrina exsequendi perfectam iustitiam, que promittit letitiam et opulentiam sempiternam post vitam istam, abicienda est letitia et opulentia momentanea vel transiens huius vite. 1200

Pertinebat autem ad principalem messiam veteribus promissis imponere finem et nova adnuntiare, unde *Isaias*, quadragesimo secundo: «Que prima fuerunt ecce venerunt, nova quoque ego adnuntio».

Et si obiciat calumniator iniquus quod Deus erravit, qui populo veteri propter iustitie opera promittebat temporalem felicitatem, dicendum quod Deus nequaquam erravit, immo nil rectius fuit quam observatoribus mandatorum bona temporalia tunc promittere, quoniam tunc, post transitum huius vite, non poterant consequi felicitatem eternam eis, quia redemptio futura per messiam principalem nondum erat facta. Sine qua, nullus iustorum eam poterat obtinere, sed omnes iusti prius incarcerabantur in limbo, de quo nullus educebatur ante redemptionem, quoniam solo pretio sanguinis messie debebant [f. 27^a] educi, teste *Zacharia*, qui dicit: «Tu autem in sanguine testamenti eduxisti vinctos de lacu, in quo non 1205 1210 1215

exsequendi B *al man corr* exequendi *add -s- int lin V* exequendi 1198 promittit W promittit

1202 imponere B inponere | adnuntiare V annuntiare | *Isaias* W *Ysayas* B *Ys. V Ysa.* 1203-1204 adnuntio BVS annuntio

1205 calumniator WBV calumpniator | iniquus W iniquus | Deus V *add* ergo 1206 promittebat W promictebat 1207 dicendum V *praeit* est | immo V ymo 1208-1209 promittere W promictere S *om* 1210 felicitatem S felicitatem | redemptio W redemptio 1211 nondum S nundum | eam S *om* 1211-1212 obtinere V oprinere 1212 prius S *om* 1213 educebatur S *corr* educabatur | redemptionem S reddemtionem 1214 *Zacharia* W *Çacharia* 1215 testamenti BVS *add* tui | vinctos

1203-1204 Is XLII, 9 ·

1205-1223 Cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *Tractatus de prudentia catholicorum scola-*

1205-1223 L'objecció formulada en les primeres línies d'aquest paràgraf és solucionada en les següents en un marc personal, com si diguéssim que no hauria estat just de prometre benaurança celestial, quan, en aquell moment, no era a l'abast de la mà. No és l'únic camí de solució. Sant TOMÁS D'AQUINO, *Summa theologiae*, I-II, q. 99, art. 6, corp., hi dóna resposta col·lectiva i pedagògica: amb aquelles promeses, el poble d'Israel, com un infant, era conduït a un estadi més perfecte, el de Jesucrist. I no deixa d'estranyar que, dins aquest planteig, no esmenti la frase de Gal III, 24-25. Sant BONA-

erat aqua». Cum ergo rationabile esset ac iustum ut observatoribus mandatorum promitteretur in fructum sue iustitiae bonum aliquod, nec priusquam solutum esset per messiam pretium redemptionis poterat aliquis iustus eternaliter premiari, congruum fuit ac rectum
 1220 ut ante messie adventum promitteretur eis felicitas temporalis, ut animarentur ad observantiam mandatorum. Et fuisset illusio promittere felicitatem eternam, cum inmediate post vitam istam in tenebris ducerentur.

Sic igitur patet quod doctrina, quam dedit Iesus Nazarenus,
 1225 probat eum necessario fuisse messiam verum et principalem.

Idem etiam patet per eius exempla. Nam cum messias principalis veracissimus doctorum debeat esse, necesse est ut doctrinam suam vita et moribus adprobet in seipso. Quoniam si sua conversatio cum hominibus discordaret cum doctrina, quam eis preberet,
 1230 non esset procul dubio doctor verax. Unde, cum ipse primo et principaliter sit daturus doctrinam exercendi iustitiam summam et sempiternam, ei primo et principaliter convenit exemplo sue conversationis et vite doctrinam illam in seipso verificare. Sed Iesus

S cunctos | non V *add in mg* 1216 rationabile S rationabile 1217 promitteretur W promitteretur S permitteretur 1218 redemptionis S reddemptionis 1220 promitteretur W promitteretur | felicitas S felicitas 1221 mandatorum S mendatorum 1221-1222 promittere W promictere 1222 eternam WBS *add eis* | inmediate V inmediate | post S *seq* tenebras istas *canc* 1222-1223 tenebris BV tenebras
 1224 Iesus WBV Ihesus S Yhesus | Nazarenus W Naçarenus 1225 messiam S *add et*

1227 veracissimus S *corr* verissimus *add -ac- int lin* 1228 vita W *corr* vitam *exp -m* | adprobet V approbet 1228 cum VS a 1230 esset W *al man corr esse add*

rium (GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», XI (1967), 838), on, si no m'erro, l'autor exposa una doctrina més aviat favorable a l'objecció 1205-1206 Cf. e. g., Gen XII, 5; XIII, 1-6; Deut XXVIII, 1-14; Ps I, 3; XXXIII, 10; XXXVI, 25; Prov III, 33; Eccle VII, 12-13; Eccli XI, 17 i 23-24; XXXIX, 30-32; cf. també Iob I, 1-10 1214-1216 Zac IX, 11

VENTURA DE BAGNOREGIO, *Apologia pauperum contra calumniatorem*, dedica tot el capítol vuitè a una discussió del tema en el pla més general de les relacions entre l'Antic i el Nou Testament (APERIBAY, OROMÍ, OLTRA, BAC 49, Madrid 1949, 542-574).

1230-1232 Recordem que aquesta afirmació fa referència a la doctrina exposada en tota la secció de les línies 990-1225; per això, cal recordar que el text de les línies 142-147 i 177 és com la confirmació pràctica, o per l'exemple, de la doctrina teòrica de la secció anterior.

Nazarenus huius exemplum perfecte dedit primo et principaliter et excellenter et nullus alius nisi imitatione ipsius. Ergo ipse est verus et principalis messias, ipse enim in seipso dedit exemplum [f. 27^b] excellenter omnis iustitie, scilicet humilitatis, obedientie, patientie, abstinentie et sic de aliis virtutibus supradictis. 1235

Et generaliter ipse dedit exemplum fugiendi omnia vitia et colendi vel amplectendi omnes virtutes. Et qui sic non fecerit, impossibile est esse principalem messiam. 1240

Opera vero quarto sunt adtendenda tanquam ea, quibus maxime qualitas persone cognoscitur, ut scribitur *Ecclesiastici* quarto: «Sapientia in lingua dignoscitur et sensus et scientia et doctrina in verbo sensati, firmamentum autem in operibus iustitie», quasi dicat: Ex verbis cognoscitur de doctore an sapiens sit et iustus; tamen, super omnia signa sunt firma vel certa, que de operibus adsumuntur. Sic et principaliter messias, licet cognoscatur ex temporibus de ipso prophetatis et ex doctrina et exemplis, tamen super omnia manifestabunt eum opera, que factururus erat et que principaliter ei conveniunt. 1250

-t 1232 sue S sine 1233 Sed B set | Iesus WBV Ihesus S Yhesus | Nazarenus W Naçarenus 1234 huius V add modi 1235 imitatione S ymitatione 1236-1237 exemplum excellenter BVS excellenter exemplum 1237 humilitatis W al man corr humilitis add -ta- 1240-1241 impossibile S impossibile

1242 Opera W tempora | adtendenda V attendenda | tanquam S tam quam | quibus S quidem 1243 cognoscitur W cognoscitur | Ecclesiastici S ecclesiastici 1244 dignoscitur V dinoscitur 1244-1246 et sensus... verbis cognoscitur W al man add in mg dextro - 1245 autem S autem autem 1246 sapiens W sapiens 1247-1248 adsumuntur V assumuntur 1248 Sic VS sicut | principaliter BVS principalis | cognoscatur W cognoscatur 1250 principaliter BVS specialiter

1234 Cf. Io XIII, 15; cf. Act I, 1 1237 «humilitatis» Mt XI, 29: cf. supra lin. 100-101; «obedientiae» Lc II, 51: cf. supra lin. 106-113; «patientiae» 1Petr II, 23: cf. supra lin. 114-116; 1238 «abstinentiae» Mt IV, 2: cf. supra lin. 148-152; «de aliis virtutibus» cf. supra lin. 88-189

1239-1240 Vegeu en el text de les línies 99-180 l'enumeració de qualitats morals o de virtuts de Jesucrist; també en el de les línies 237-238

1244-1245 Eccli IV, 29 1250-1251 Io X, 25. 32-33. 37-38

1242 «Opera», i no «tempora» tal com diu el text pres com a base de l'edició, perquè ací comença l'apartat dedicat a la darrera de les quatre proves de l'acompliment de les promeses de l'Antic Testament en Jesús de Nazaret, tal com hom pot veure en les línies 810-811 i 1610-1611.

Principale vero messie opus erat salvare populum adherentem ei salute eterna, unde *Isaie* quadragesimo quinto: «Israel salvatus est in Domino salute eterna».

- 1255 Item vocaturus erat et collecturus pauperes signanter ad hanc salutem, unde *Iob* in persona illius loquens dicit: «Pater eram pauperum». Et *Psalmista* dicit de ipso: «Iudicabit pauperes populi et salvos faciet filios pauperum». Et paulo post: «Parcet pauperi et inopi et animas pauperum salvas faciet». Item alibi: «Edent pauperes et saturabuntur». Item alibi: «Pauperes exaudivit Dominus».

Cui concordat Salomon in *Proverbiis* dicens: «Pauperum causas novit iustus». *Isaias* quoque [f. 27'] aperte dicit: «Pauperes homines in sancto Israel exultabunt». Idem alibi: «Consolatus est Dominus populum suum et pauperum suorum miserebitur». Item: «Lu-

- 1265 cabit in iustitia pauperes». Item: «Pascentur primogenita pauperum et pauperes fiducialiter requiescent». Ex quibus patet quod principalis messias, licet ad salutem eternam vocaturus esset homines universos, pauperes tamen signanter ad eam debebat recipere.

- 1270 Quod opus in Iesu Nazareno mirabiliter claruit, quia pauperrimos et abiectissimos mundi huius applicuit principaliter sibi et salutem eternam promisit eis.

1253 *Isaie* W *Ysayas* BS *Ysa.* V *Ysaie*

1255 collecturus S colecturus 1256 *Iob* W *Yob* | eram W *corr lect dub enim*
1257 W *man attentionis in mg* 1258 post S *seq patet canc* 1259 animas W *al*
man corr anima add -s

1261 Salomon S Salomon | causas BV causam S *om* 1262 iustus S Dominus
| *Isaias* W *Ysayas* V *Ysaias* S *Isa* 1263 *Israel* S *om* | Idem VS Item 1265
primogenita B primogeniti 1266 pauperes fiducialiter S fiducialiter pauperes 1268
pauperes tamen V tamen pauperes | signanter ad eam V ad eam signanter | pauperes...
recipere S debebat tamen pauperes ad eam signanter recipere

1269 in Iesu W in Hesu BV Ihesu S Yhesu | Nazareno W Naçareno 1269-1270
pauperrimos WS pauperimos 1270 applicuit B aplicuit 1271 promisit S promissit

1273 applicabit B aplicabit 1274 temporalem eis BVS eis temporalem | promittet
W promictet

1253-1254 *Is* XLV, 17; vegeu més amunt el text de les lin. 653-656

1256-1257 *Iob* XXIX, 16 1257-1258 *Ps* LXXI, 4 1258-1259 *Ps* LXXI,
13 1259-1260 *Ps* XXI, 27 1260 *Ps* LXVIII, 34

1261-1262 *Prov* XXIX, 7 1262-1263 *Is* XXIX, 19 1263-1264 *Is* XLIX,
13 1264-1265 *Is* XI, 4 1265-1266 *Is* XIV, 30

1270 Cf. *Mt* XI, 5; *Lc* IV, 18 i VII, 22; cf *Is* XLI, 17-18 i LXI, 1
1270-1271 *Mt* V, 3; *Lc* VI, 20; cf. *Iac* II, 5

Ex predictis etiam patet quod falsarius erit ille, qui messie dignitatem usurpans, principaliter applicabit sibi divites et potentes istius seculi et qui salutem temporalem eis promittet.

Item ad predictam salutem erat populum adducturus, non per coactionem violente oppressionis, sed per effectus caritative dilectionis, ita quod omnes sequaces ipsius essent spontanei, sicut aperte *Psalmista* predixerat, ut hebraica veritas adhuc tenet. Nam in illo *Psalmo* de messia, scilicet: «Dixit Dominus Domino meo», ubi nos habemus «tecum principium», habet hebraica *Scriptura*: «Populus tuus spontaneus». *Osee* quoque non minus expresse prenuntiavit, cum dixit: «Traham eos in funiculis caritatis». Et iterum: «Sponsabo te mihi in sempiternum in iustitia et in iudicio et in misericordia et miserationibus et in fide. Et scies quia ego Dominus Deus».

Apertius vero loquens in primo capitulo dicit: [f. 27^a] «Salva-

1275 populum S corr populus *canc* -s | adducturus S advocaturus 1276 coactionem S choactionem 1277 sequaces W corr lect *dub* sequentes | ipsius W -us *al man* 1278 ut S in | hebraica W ebrayca B ebraica | in S *om* 1279 dixit S *om* | meo S *add* sede a dextris meis 1280 hebraica W ebrayca 1281 *Osee* W Josue | minus V seq prenun *canc* 1282 Traham V corr traam *add* -h- | eos VS vos | in S *om* 1283 mihi S michi | in (iudicio) S *om* 1285 S *praet* q *canc* | in S *om* 1287 cetera BVS *om* BVS *add* in equitatibus

1275-1298 Cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *Allocutio super significatione nominis Tetragrammaton* (CARRERAS I ARTAU, dins «Sefarad», IX (1949), 101; i la nota complementària a aquestes línies, dedicada al pacifisme d'Arnau de Vilanova 1275-1277 IOANNES DAMASCENUS, *Expositio accurata fidei orthodoxae*, lib. IV, cap. IV (MG 94, París 1860, 1110 AB): «Evangelium, quo Dei cognitio patuit, toto orbe promulgatum est; non bello armisque, et exercitibus adversarios fundens... non quidem ad virtutem vi adigens; non terra obruens, non flammis exurens, non peti saxis peccatores iubens, verum mansuetudine ac lenitate homines ad virtutem amplexandam alliciens...»

1279-1280 Ps CIX, 3 1282 Os XI, 4 1282-1284 Os II, 19-20

1285-1287 Os I, 7 1287-1288 Zac IV, 6 1289-1292 Mich IV, 3

1275-1298 Tenim en aquests tres paràgrafs una nova mostra del pacifisme d'Arnau de Vilanova, del qual s'havia ocupat amb una certa extensió en el *De tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 163-164, lin. 1250-1292; cf. també *ibid.*, 281-282), rebatent l'acusació dels teòlegs parisencs que ell amb el seu pacifisme es posava contra les crides a la croada fetes pels concilis i pels papes. Ací tenim algunes de les seves bases bíbliques, concretament una colla de citacions de l'Antic Testament, d'entre les quals destaca aquell fragment de Miquees (1289-1292), que descriu poèticament i utòpica la felicitat del temps posterior al Messies. Vegeu també el text de l'Apèndix, línies 668-674.

bo eos in Domino Deo suo et non salvabo eos in arcu et gladio et in bello et in equis» et cetera. Item *Zacharias* quarto: «Non in exercitu nec in robore, sed in spiritu meo, dicit Dominus», etc. *Micbeas* autem expresse dixit quod «iudicabit inter populos multos et corripet gentes fortes usque in longinquum et concident gladios suos in vomeres et astas suas in ligones. Non sumet gens adversus gentem gladium et non discent ultra belligerare», quoniam ipse doceret omnino vitare bella et sic, per consequens, non moveret. Que omnia excellentissime claruerunt in Iesu Nazareno.

1295 Per que testimonia non solum patet eum fuisse verum et principalem messiam, sed etiam illum fore impudentem falsarium, qui sataget vel tentabit subicere sibi populos viribus aut potentia mundi huius.

1300 Item futurum erat ut principalis messias idolatriam in toto mundo deleteret, ut *Danielis* expositio prophetavit super visione, qua dicitur quod lapis abscisus de monte sine manibus conteret in pulverem statuam, per quam designabatur idolatrie cultus. Inquit enim de regno messie: «Comminuet et consumet universa regna hec», etc.

(B equitibus) | Zacharias W Çacharias V Zaccharie S Zacharie 1288 meo S *corr* mea *add -o int lin* | etc V *add in mg* 1289 dixit V dicit 1290 longinquum B longincum | concident B -onci- *corr litt illeg* 1291 in W *seq mo canc* 1291-1292 gentem S *seq in gladio canc* 1292 gladium W *corr* gladium *exp -u-* | belligerare S belligerrare 1294 claruerunt S *corr* clauruerunt | Iesu WBV Ihesu S Yhesu | Nazareno W Naçareno

1296 impudentem B inpuidentem | qui S *seq* sagittat *canc* 1297 tentabit WBV temptabit

1299 idolatriam WBVS ydolatriam 1300 mundo BVS orbe | -expositio S expositio | visione S vissione 1301 abscisus S abcissus | conteret BV contereret S conterret 1302 statuam S *praeit* status *canc* | per quam designabatur S *om* | idolatrie WBVS ydolatrie V *ead man in mg* 1303 comminuet B cominuet S conminuet

1292-1293 Mt V, 28-42; Lc VI, 29-30

1299-1302 Raimundus MARTINI, *Pugio fidei adversus mauros et indaeos* (DE VOISIN, Leipzig, Wittigau 1687, 371, XX): «...solus Dominus Jesus... per sua suorumque miracula [idolatriam] destruxerit, atque deleverit, quam significabat statua Danielis...»

1300-1304 Dan II, 34-35 i 44

1299-1304 Ramon MARTÍ, *Pugio fidei adversus mauros et indaeos* (DE VOISIN, Leipzig, Wittigau 1687, 361-372) dedica tot un capítol, el vuitè de la segona part, a esbrinar el sentit d'aquest text, sota el títol *Qualiter Dominus Noster Jesus Christus destruxerit statuam Danielis, et idololatriam per miracula*.

Isaias quoque predixit: «Elevabitur Dominus solus in illa die et idola penitus conterentur». *Zacharias* vero consonavit eidem, dicens: «Erit in die illa, dicit Dominus exercituum, disperdam nomina idolorum de terra et non memorabuntur ultra et spiritum immundum auferam de terra». Iesus autem Nazarenus in orbe toto [f. 28^r] delevit idolatriam per suos electos tam efficaciter quod etiam apud infideles non existat cultus idolatrie publicus et abominabilis, cum tamen antea celebris extitisset in omnibus gentilium populis longissimo tempore, sicut per Abraam patet, qui ab idolatris parentibus ortum sumpsit.

Item principalis messias erat passurus opprobria et flagella et verbera et etiam mortem pro salute populi. Unde et *Psalmo* dicitur: «Ego sum vermis et non homo, opprobrium hominum et abiectio plebis. Omnes videntes me deriserunt me», etc. *Isaias* quoque dicit: « Vere languores nostros ipse tulit et dolores nostros ipse portavit. Et nos reputavimus eum quasi leprosum et percussum a Deo et humiliatum. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras et attritus est propter scelera nostra. Disciplina pacis nostre super eum et livore eius sanati sumus».

1305 *Isaias* W Ysayas B Ysa. V Ysaia S Isayas | elevabitur S ellevabitur 1306 idola WVS ydola | *Zacharias* W Çacharias BV Zaccarias | consonavit S consonat 1307 dicit Dominus exercituum S exercituum dicit Dominus 1308 idolorum WBVS ydolorum (W y- in ras) 1308-1309 immundum BS inmundum 1309 Iesus WBV Ihesus S Yhesus | Nazarenus W Naçarenus 1310 idolatriam WBVS ydolatriam | quod W corr voc illegib 1311 non BVS om | idolatrie WBVS ydolatrie | et BV om | abominabilis BVS abhominabilis 1313 Abraam WV Habraam V corr in Habrabam S Habram | idolatris WBVS ydolatris

1315 opprobria WBV obprobria S corr obprophria V seq gl canc | et S om 1316 et (etiam) S om | et VS add in 1317 opprobrium WBS obprobrium 1318 deriserunt BV derriserunt | *Isaias* W Ysayas B Ysa. VS Ysaia 1319 dicit W corr lect dub dixit V om | Vere languores (W langores) nostros S langores nostros vere | tulit S tullit 1320 leprosum S leprossum | et percussus W in mg 1321 Deo V corr Domino canc 1322 et BVS om | attritus W acritus | nostre B om 1323 sumus BVS add etc.

1324 etiam B enim | dicit W corr lect dub dixit | dedi W corr dedisset erad

1305-1306 Is II, 17-18 1307-1309 Zac XIII, 2 1313-1314 Sobre els pares d'Abraham, vegeu Gen XI, 27-32

1316-1318 Ps XXI, 7 1319-1323 Is LIII, 4-5

1324-1326 Is L, 6

1318-1330 Ier XXXI, 31 1330-1331 Ier XXXI, 33

Ipse etiam per eundem dicit: «Corpus meum dedi percutienti-
1325 bus et genas meas vellentibus et faciem meam non averti ab incre-
pantibus et conspuentibus in me».

Item messias principalis daturus erat novam legem et in cordi-
bus suorum scripturus. Unde *Ieremie* trigesimo primo: «Ecce dies
1330 veniunt, dicit Dominus, et feriam domui Israel et domui Iuda fe-
dus novum», etc. Et paulo post: «Dabo legem meam in visceribus
eorum et in corde eorum scribam eam».

Item effusus erat illis in tanta copia Spiritum Sanctum, [ut
omnes], velut prophete, claram haberent notitiam veritatis divine,
Ioel dicente: «Effundam Spiritum meum super omnem carnem»,
1335 [f. 28^b] quia super omnem diversitatem carnis, scilicet omnem se-
xum et omnem etatem. Et ideo, ad huius expressionem, conse-
quenter subiungit: «Et prophetabunt filii vestri et filie vestre. Senes
vestri somnia somniabunt et iuvenes vestri visiones videbunt». Et ne
quis credat hoc debere intelligi de quibuscumque hominibus gene-
1340 raliter, idcirco subiungit: «Sed et super servos meos et ancillas meas
in diebus illis effundam Spiritum meum».

Hec autem omnia supradicta supereminenter adimpleta sunt in
Iesu Nazareno, quia totus in opprobriis et abiectioibus et flagellis
usque ad mortis vilissime passionem tam miserabiliter quam miseri-
1345 corditer est submersus. Et omnes devotos eius, qui sue personalis
presentie solacia gustaverunt, tam abunde replevit Spiritu Sancto,

-set 1324-1325 percutientibus V *corr* percussentibus 1325 genas S gennas 1326
in me BVS *om*

1328 *Ieremie* W *Iheremias* 1329 Israel S Ysrael | et W *al man in ras* 1330
in B etiam 1331 scribam S *seq* eius m *canc*

1332 effusus S effuffurum | ut S ut ut 1332-1333 ut omnes W *om* 1334
carnem W *ead man in ras* 1336 expressionem S impressionem 1338 somnia WBVS
sompnia | somniabunt WBVS sompniabunt | visiones S vissiones 1340 idcirco S
idcircho

1342 supradicta BS predicta V *corr* supredicta *exp* su- *add in nig* predicta 1343
Iesu WBV Ihesu S Yhesu | Nazareno W Naçareno | quia S qui | opprobriis
WBV obprobriis 1344 vilissime S villissime 1346 presentie S presentia | solacia S
solatra | gustaverunt S *seq* ad palpandum dignitatem *canc* | abunde WBV habunde
1347 sua V suam | vulgatam W *corr* vultatam 1348 loquerentur S loquentur

1334 *Ioel* II, 28 1337-1338 *Ibid.* 1340-1341 *Ioel* II, 29
1343-1344 *Mt* XI, 19; XX, 19; XXVI, 55 i 67; XXVII, 26 1346 *Act*
II, 1-3. 14-21 1347-1348 *Cf.* 2*Cor* III, 3 1348-1349 *Act* II, 4-11

ut non solum legem, sua predicatione vulgatam, scriptam in cordibus legerent, sed insuper in Dei sapientia loquerentur omnium linguarum varietatem.

Et si quis opera Iesu Nazareni considerare voluerit ad palpandum dignitatem et divinitatem ipsius, esto quod parvipendat attendere quod propria virtute surrexit a mortuis aut quod eadem celos ascendit, sufficit ut attendat quod, postquam ascendit et huic mundo fuit absens in carne, homines deificavit in terris, dans suis discipulis potestatem imperandi nature tam spirituali quam corporali, mortuos suscitando, spiritus arcendo, corpora supra vires nature sanitati restituendo et elementa necnon et elementata supernaturaliter movendo et disponendo. In absentia quoque per imbecilles [f. 28] ac paucissimos et inermes idolatriam extirpavit toti mundo solemnem et maiores mundi potentias humilians conquassavit. 1350 1355 1360

Discretis verumtamen non opus est memorare preterita, cum presentia, que non solum cotidie sed continue operatur, divinitatis eius excellentiam manifestent. Nam in sequacibus Iesu Nazareni re-

1350 Iesu WBV Ihesu S Yhesu | Nazareni W Naçareni | considerare S considerare
 1351 parvipendat S seq ostendere *canc* 1351-1352 attendere W adtendere S intendere
 1352 surrexit S surexit 1353 ascendit BVS ascenderit B *corr* ascendet | sufficit
 S sufficiat | ut S aut | attendat W adtendat | postquam W posquam 1355
 potestatem S auctoritatem scilicet | imperandi B inperandi 1356-1357 nature S nature
 nature 1357 elementata S elementa 1358 imbecilles W imbeciles B inbecilles 1359
 ac VS atque | inermes WVS inermes B *add* et | idolatriam WBVS ydolatriam
 1360 solemnem WBV sollempnem S solempnem | potentias S *corr* potentestias *canc*
 -test- | humilians V *add in calc inf* | conquassavit BV concassavit
 1361 Discretis S *seq* tamen *canc* | verumtamen VS verumptamen | memorare S
 commemorare 1362 cotidie S quortidie 1363 excellentiam V excellentia | Nam S
 iam | Iesu WV Ihesu S Yhesu B Ihesus | Nazareni W Naçareni 1364 cunctis

1350-1351 Cf. Io X, 37-38 i XIV 10-12 1352 Io X, 18; cf. Io II, 19
 1352-1353 Lc XXIV, 51; Act I, 9 1354-1355 Cf. Io XIV, 12 1355-1358
 Mc XVI, 17-18; Act III, 6-8; V, 15-16 1358-1360 Cf. Raimundum MARTINI,
Pugio fidei adversus mauros et iudeos, pars II, cap. VIII (DE VOISIN, Leipzig, Wittigau
 1687, 371-372, XX) 1360 Cf. Dan II, 44

1357-1358 Vegeu més avall en el text de les línies 1496-1497 el reconeixement que aquest poder també és posseït pels esperits malignes, doctrina normal en la teologia cristiana almenys des de sant Agustí d'Hipona, tal com hom pot veure en sant TOMAS D'AQUINO, *Summa theologiae*, I, q. 114, art. 4 «ad secundum»: «...angeli [boni seu mali] possunt adhibere quaedam semina quae in elementis mundi inveniuntur, ad huiusmodi effectus complendos, ut Augustinus dicit III *De Trinitate* [cap. IX, 8, ML 42, col. 687]...».

periuntur innumerabiles, qui sponte renuntiant cunctis prolongantibus temporalem vitam, ut sunt refectio et quies et somnus ceteraque fomenta corporalis durationis et naturalis vite.

Hoc autem facere non est secundum naturam, quoniam omne ens naturaliter inclinatur ad sui esse diuturnitatem. Nec contra naturam, quoniam id peccatum esset et nulla civitas illud communiter sustineret, precipue in multis collegiis atque solemnibus. Nec preter naturam, nam tales homines non plus ceteris languent in animo vel in corpore, immo minus, cum in omni genere consilii et regiminis ceteris inveniuntur sapientiores atque prudentiores. Quamobrem est necesse ut illud sit opus supra naturam, quod solius est Dei.

Unde, cum illud operentur ex devotione ad Iesum Nazarenum, necesse est ipsum esse Deum ac dilectissimum Deo. Sed dilectissimus Deo messias est principalis. Ergo, Iesus Nazarenus est verus et principalis messias.

Nec latet idiotas quin oppositum dicere sit abusio. Propterea *Psalmista* dolositatem previdens Antichristi et suorum discipulorum, ait: «Muta fiant labia dolosa, que loquuntur adversus iustum iniquitatem in superbia et abusione». Hinc est etiam [f. 28°] quod Ioannes, imbutus plene testimoniis Iesu Nazareni predictis et nequitiam previdens maximi Antichristi, clamat secundo capitulo

W cunctis S om 1364-1365 prolongantibus S prelongantibus 1365 et (quies) B om | somnus WBVS sompnus 1366 fomenta W corr lect dub trumenta | durationis W dationis

1367 quoniam VS quia 1368 Nec V seq secundum *canc* 1369 quoniam S quia | illud B add in mg 1369-1370 communiter BS comuniter 1370 sustineret W substineret | atque W adque | solemnibus WBV sollempnibus S solempnibus 1371 non S nec 1372 animo S anima | immo BVS ymo 1373 atque W adque | atque prudentiores V add in calc infer 1374 ut BVS quod

1376 illud BV id S om | Iesum WBV Ihesum S Yhesum | Nazarenum W Naçarenum 1377 ac BVS aut 1378 Iesus WBV Ihesus S Yhesus | Nazarenus W Naçarenus 1379 messias V seq co *canc*

1380 idiotas WBVS ydioras 1381 previdens V add maximi 1382 ait S add quod | Muta B add in mg S multa | loquuntur W lo. BV locuntur | adversus W adver. 1383 iniquitatem W ini. | superbia W su. | et BVS add in | abusione W abu. | etiam S om 1384 Ioannes WBV Iohannes S Johanes | imbutus B inbutus | Iesu WBV Ihesu S Yhesu | Nazareni W Naçareni 1385 maximi B seq a exp 1386 is W hiis | negat W seq in *canc* | Iesus WBV Ihesus S Yhesus

1382-1383 Ps XXX, 19 1386-1387 IIo II, 22 1387-1388 *Ibid.*

Prime Canonice: «Quis est mendax, nisi is qui negat quoniam Iesus non est Christus?» Sequitur: «Et hic est Antichristus, qui negat Patrem et Filium».

Predictis ergo testimoniis informati fideles tam devote quam diligenter facillime poterunt argumenta filii perditionis evacuare et irritare, non solum ea que fundantur in auctoritatibus *Veteris Testamenti*, sed etiam illa que ex apparentibus signis accipientur. 1390

Quorum signorum genera duo erunt. Et unum erit genus signorum rationis, aliud autem erit genus signorum operationis. Et signis quidem rationis utentur precipue membra eius, scilicet omnes illi, qui veritatem Iesu Nazareni, que est veritas evangelica seu *Testamenti Novi*, manifestis prevaricationibus sive perversitatibus impugnabunt, quamvis voce forsitan ipsum non denegent, sicut amatores vite carnalis atque mundane, licet voce confiteantur Christum esse Iesum Nazarenum, factis tamen, ut ait Apostolus, negant ip 1395 1400

1387 Et W *al man in ras* | Antichristus S anticristus 1388 Filium W *seq lium canc*

1389 B *rubr in mg xxiiij caput* | ergo VS igitur 1389-1390 diligenter S dilligenter 1390 perditionis S perditionis 1391 fundantur B fundabuntur *corr* fundabantur | auctoritatibus B actoritatibus 1392 illa B *om*

1393 genera S *om* 1394 autem B vero | erit S *seq* signum *canc* 1396 Iesu WB Ihesu VS Yhesu | Nazareni W Naçareni | seu V *seq* te *exp* 1397 sive S sed 1397-1398 impugnabunt B inpugnabunt 1399 atque W *adque* 1400 esse V

1391-1392 Cf. exempli gratia Tob XIII, 11-23; Zac VIII, 1-8; IX, 9-17; Mal III, 17-IV, 3

1389 Els testimoniatsges, als quals fa referència el text d'aquesta línia, són els quatre exposats en la secció formada per les línies 801-1388.

1389-1392 Aquest text equival a la vint-i-dosena de les tesis finals, la de les línies 1615-1618.

1390-1391 Ramon MARTÍ, *Pugio fidei adversus mauros et iudaeos* (DE VOISIN, Leipzig, Wittigau 1687, 404-423) dedica tot el capítol onzè de la segona part al tema de les objeccions jueves contra la interpretació cristiana de l'Antic Testament, sota el títol *De his quae Judaei contra Christum et contra adventum eius objiciunt*.

1393-1482 Tota aquesta secció és resumida en la vint-i-tresena de les tesis finals, la de les línies 1620-1622.

1396 La «veritat evangèlica» és expressió que sintetitza tota la doctrina exposada en les línies 893-1225, un nucli de la qual es troba en el text de les línies 1080-1082. Segurament aquesta és la primera vegada que compareix en l'obra religiosa d'Arnau de Vilanova. En temps posteriors esdevindrà un dels nuclis fonamentals del seu pensament, tal com hom pot veure en el meu *L'«Alia informatio beguinorum» d'Arnau de Vilanova* (Studia, textus, subsidia II), Barcelona, Facultat de Teologia 1978, 145-147.

sum. Et multitudo talium in quolibet statu, appropinquante persecutione maximi Antichristi, palam impugnabit perfectionem vite spiritualis et divulgationem evangelice ac necessarie veritatis. Ita quod etiam *Apocalypsis* decimo tertio, legitur quod imaginem bestie facient adorari, scilicet cupiditatem et voluptatem et gloriam mundi huius.

1405 Impugnabunt vero illa [f. 29^a] tripliciter. Primo, subvertendo fundamentum religionis catholice, pro eo quod non solum deserent vitam Christi et apostolicam, sed detestabuntur et eam satagent
1410 condemnare.

Secundo, scripturas elucidantes evangelicam veritatem, profanando et destruendo sine discussione legitima, imponendo calumnias erroris aut temeritatis.

1415 Tertio, vexando et opprimendo volentes spiritualiter vivere Christum et apostolos imitando, quos persequentur spernendo et irridendo et obiurgando et phantasticos atque superstitiosos vocan-

al man in mg | Iesum WBV Ihesum S Yhesum | Nazarenum W Naçarenum 1401 appropinquante W adpropinquante 1402 Antichristi S seq appropinquentur canc | impugnabit W impungnabit 1404 Apocalypsis W apocalipsis | imaginem W imagynem BVS ymaginem 1405 adorari VS adorare
1407 Impugnabunt W impungnabunt B inpugnabunt 1408 catholice S chatolice 1409 (Christi) et B om | satagent S satageunt 1410 condemnare WBV condemnare S condampnare
1411 elucidantes S elucidentes | evangelicam S evangelicas | veritatem S veritates 1411-1412 profanando S prophanando 1412 legitima B legitima S legiptima | imponendo B inponendo 1412-1413 calumnias WBVS calumpnias 1413 aut S ac 1414 vexando S vexantes 1415 imitando S ymittando | persequentur S om 1415-1416 quos persequentur spernendo et irridendo B om 1416 obiurgando S corr obiurgando | phantasticos WBVS fantasticos | atque W adque | superstitiosos S superstitiosos 1418 et S om | visitationis S corr visitationis | atque W adque 1418-1419 consilii S consilii

1404-1405 Apoc XIII, 15

1411-1413 Cf. ARNALDUM DE VILLANOVA, *Protestatio coram rege Francorum* (MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia de los Heterodoxos españoles*, III, Madrid 1917, LXXV; cf. «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 10-11, nota 12); *De tempore adventus Antichristi* (PERARNAU, *ibid.*, 156, lin. 964-965 i 166, lin. 1406-1407)

1414-1419 Cf. més amunt, el text de les línies 623-640 amb les respectives indicacions de fonts. Hom hi podria afegir UBERTINUS DE CASALI, *Responsio ad predictum libellum infamatorium* (EHRLE, «Archiv für Literatur- und Kirchengeschichte des Mittelalters», II, Berlin, Weidmann 1886, 381, lin. 9-14: «...predicti non tam prelati quam

1401-1403 Vegeu més amunt el text de les línies 546-559 i 641-643.

do et, quantum in eis fuerit, ipsis interdicens fructiferos actus in domo Dei, ut lectionis, predicationis et pie visitationis atque consilii et similium.

Sed horum trium primum erit hereticum, secundum temerarium, tertium inhumanum et impium. Et ad sui erroris confirmationem utentur aliquando signo accepto a multitudine suorum sequacium et temporis diuturnitate. 1420

Quo signo electi non movebuntur a sensu suo seu evangelica veritate, scientes huiusmodi signum fallax esse [et] non necessarium. 1425 Tum quia fuerunt innumerabiles qui longissimo tempore idolatriam coluerunt, tum quia *Scriptura Veteris Testamenti* fatetur quod «perversi difficile corriguntur et stultorum infinitus est numerus». Et *Evangelica Scriptura* testatur quod «multi sunt vocati, pauci vero electi». 1430

Unde, si veritas multitudini et diuturnitati temporis inhereret, apostoli et discipuli Christi, cum essent paucissimi respectu idolatrarum, fuissent exclusi [f. 29^b] a veritate.

Cum igitur veritas, quam ipsi docuerunt, sincere invenitur scripta, non est omittenda propter multitudinem defluentium ab 1435

1420 Sed BVS et | primum erit B erit primum 1421 impium B inpium | erroris S corr erroris 1422 accepto S accepto
 1424 seu VS sive 1424 huiusmodi W huius | et WB om 1426 innumerabiles
 S innumerabiles | longissimo VS longo | idolatriam WBVS ydolatriam
 1431 veritas BVS add semper | temporis S om | inhereret S add temporis
 1432-1433 idolatrarum WBV ydolatrarum S corr ydolatriarum 1433 exclusi S exclusi
 1434 igitur B ergo | ipsi S ipsum 1435 omittenda W obmittenda S obmittenda
 1436 eadem V add et 1437 dixit BVS add propter multas litteras | insanire B

tyranni, ubicumque vident bonos fratres gementes et dolentes super relaxationibus et ruinis regularibus et iuditiis perversis, que vident, nituntur tales opprimere, infamare et inanes reddere, crimina falsa eis imponere et ubi possunt et incarcerare et aliis penis affligere, humana verecundia et Dei timore postposito non verentur...»; cf. també, *ibid.*, III, 68, lin. 22-24; 55, lin. 29-56, lin. 5; 102, lin. 2-5; i 183, lín. 11-184, lín. 13; les autoritats franciscanes replicaven en el resum de la documentació presentada a la comissió papal, a la qual es refereix la nota complementària a les línies 635-640, acusant els «espirituals»: «...mentiendo finxerunt quod propter observantiam regule fuerant puniti, cum tamen propter predicta [*errores fr. Petri Ioannis*] et propter perversum intellectum regule et contemptum declarationum fuissent sic puniti», *ibid.*, III, 18-19; cf. 158, lín. 30-159, lín. 20.

1427-1428 Eccl. I, 15 1429-1430 Mt XX, 16; XXII, 14
 1437 Act XXVI, 24

eadem, quamvis tenentes eam insani et stulti iudicentur ab illis, sicut et Paulus, quem Festus dixit insanire.

- Ubi enim electis non constaret de veritate, tunc a multitudine discrepare probabiliter posset ad insaniam iudicari. Sed ubi constat
 1440 de illa per certas et publicas *Scripturas*, tunc virtus est magne discretionis et sapientie non imitari multitudinem supradictam. Aliquando vero utentur signo accepto a concordia legisperitorum sive multorum doctorum proprie multitudinis, quibus resistere videbitur non solum phantasticum, sed etiam hereticum.
- 1445 Electi non tamen discedent a veritate scripta propter hoc signum, recolentes quod ipsa veritas, scilicet Dominus Iesus Christus, fuit impugnatus et repudiatus a scribis et phariseis concorditer ac legis doctoribus in signum quod eius veritas foret in posterum repudianda et impugnanda per legisperitos in populo Deo intitulo.
- 1450 Nec tantum hoc fuit in eo prefiguratum, sed insuper hoc expressit, dicendo: «Ve vobis, legisperitis, qui tulistis» vel «accepistis clavem scientie, quia cum non ingrediamini», scilicet ad intelligentiam et observantiam veritatis divine, «non permittitis alios ingredi». Recolant etiam electi quod cecus natus, post eius illuminationem, a toto
 1455 doctorum collegio non potuit superari. Sed quanto magis impug-

al man coeava add in calc pag Si sola concordia multorum atque maiorum esset certum testimonium veritatis, procul dubio fuisset exclusus a veritate beatus Ylarius, qui solus contradicebat toti universitati prelatorum atque doctorum, favente Leone papa. Et simili modo Eusebius, regnante imperatore Constantio

1438 de veritate S om | tunc S tum 1439 probabiliter S propbabiliter | posset S potest 1441 imitari S ymittari 1442 utentur V nitentur 1444 phantasticum WBVS fantasticum | etiam B quasi VS om

1445 non tamen BVS tamen non 1446 ipsa veritas S veritas ipsa | Dominus S add noster | Iesus WBV Ihesus S Yhesus 1447 impugnatus W impugnatus B inpugnatus | phariseis WB fariseis 1448 foret in posterum S imposterum foret 1448-1449 repudianda et VS om 1449 impugnanda W impugnanda B add in mg | per legisperitos S om | Deo S seq ins caue 1450 prefiguratum VS figuratum 1451 tulistis W -s al man int lin S tullisticis | accepistis W -s al man int lin 1452 ingrediamini W -a- ex corr | intelligentiam B intellectum 1453 permittitis W permittitis B permititis S premititis 1455 collegio S colegio | superari S corr seperari 1455-1456 impugnabant W impugnabant 1457 erat S erant | firmus BS (B corr add -i) firmus

1446-1449 Cf. Io XI, 47-50 1451-1453 Lc XI, 52 1454-1457 Cf. Io IX, 24-34

nabant eum et contradicebant ei, tanto magis veritati, de qua certus erat, [f. 29^v] firmiter adherebat.

Aliquando vero accipient signum ab auctoritate superiorum faventium eis, quorum auctoritati nequaquam electi consentient in preiudicium evangelice veritatis, quamvis inobedientie rebellio vel pertinacia reputetur. Scire namque debent quod suis superioribus obligantur semper ad reverentiam exhibendam, sed non obligantur ad obedientiam in illis, que Christo dissonant, cuius locum tenent, nec imitari tenentur, nisi tantum in illis, que consonant Christo.

Tale quoque signum fallax et equivocum esse scient. Tum quia superiores, teste *Scriptura*, seduci possunt, nam, ut legitur *Esther* decimo sexto, ex veteribus probatur historiis et ex hiis que cotidie geruntur experimentis, quod regum studia malorum suggestionibus depraventur, tum quia superiores inferioribus possunt in errorem communicare, sicut Caiphas pontifex scribis et phariseis.

1460 inobedientie B inobedientia add et 1461 pertinacia S pertinentia 1462 exhibendam W exibendam 1463 obedientiam BVS obediendum | dissonant S dissonat 1464 imitari B imitari S imitari | tenentur B add eos VS add illos

1465 Tale S talle | scient B corr sciant 1466 Esther WBVS Hester 1467 historiis WBV ystoriis S hystaris | cotidie S quotidie 1468 suggestionibus S sugestionibus 1469 superiores V seq is canc | errorem BV errore (B corr errorem canc -m) 1470 communicare W communicare | Caiphas W Cayfax BV Cayphas S Chayphas | phariseis W fariseis

1471 veritate V seq evangelii canc | catholica S chatolica 1472 allegatio S

1458-1474 Petrus IOANNIS, *Lectura super Apocalypsim*, Vat., Borgh. 38, f. 125d: «Surgent enim tunc pseudochristi et pseudoprophete, qui facient ab omnibus adorari cupiditatem et carnalitem seu terrenam gloriam bestie secularis, dabuntque ad hec signa magna.

«Primo, scilicet sue ecclesiastice auctoritatis, cui contradicere videbitur inobedientia et contumacia et rebellio scismatica.

«Secundo, universalis sententia omnium magistrorum et doctorum suorum et etiam totius multitudinis seu communis opinionis omnium, cui contradicere videbitur stultum et insanum et etiam hereticum.

«Tertio, dabunt signa rationum et *Scripturarum* falso intortarum et etiam signa alicuius superficialis ac vetuste et multiformis religionis per longam successionem ab antiquo formate et solemnizate, ita ut cum hiis signis ignem divine ire supra videantur facere descendere et e contra quasi ignem sancti et apostolici zeli videantur ipsi de celo in suos discipulos facere descendere. Statuent etiam ut qui non obedierit anathematizetur et de synagoga eiciatur et si oportuerit brachio seculi bestie prioris tradatur»

1466-1469 Esth XVI, 7 1470 Cf. Io XI, 47-50

Similiter, ubi constabit eis de veritate catholica, non turbabit eos allegatio sacrorum eloquiorum facta per membra superius memorati, nam quia constabit eis allegationem esse corruptam vel per truncationem auctoritatis vel per absolutam acceptionem. Unde, 1475 quia auctoritas cuiuslibet scripture sortitur varium intellectum —integra et truncata vel absolute accepta vel comparata—, propterea sapientia electorum caute considerabit dependentiam, quam habet auctoritas allegata ad precedentia et sequentia, et ad tempus et ad locum et ad personas, ut dolum animadvertant atque versutiam allegantis. Et per alias auctoritates *Scripture*, si fuerit necessarium, [f. 29°] manifestent eum non intellexisse aut vitiasse scripturam, quam allegavit.

Signa vero, que supradicti pestilentes in operibus dabunt, cum sapientia catholica per electos irritabuntur, tum quia scient scriptum esse quod permittentur falsa miracula facere ad condemnationem iustissimam reproborum, dicente APOSTOLO, *Ad Thessalonicenses*, quod «Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui et destruet illustratione adventus sui eum, cuius adventus est secundum operationem Satane in omni virtute et signis et prodigiis mendacibus et in omni seductione iniquitatis, hiis qui pereunt». Et statim subiungit causam, dicens: «Quia caritatem veritatis non receperunt, ut salvi fierent. Ideo mittet illis Deus operatorem erroris, ut credant

turbatio 1473 quia BVS que | corruptam S corruptam 1474 truncationem S truncationem | absolutam S solutam | acceptionem B acceptionem 1476 truncata S trunchata | accepta B corr atcepta 1477 electorum S elctorum 1478 ad (precedentia) S -d int lin 1479 animadvertant S anima advertant 1480 allegantis B corr allegantes 1481 manifestent B manifestabunt | non S om
1483 B rubr in mg caput xxiiij | operibus B operonibus 1484 catholica S chatolica 1485 permittentur W permicentur V seq miracula canc 1485-1486 condemnationem W condepnationem BV condempnationem S condampnationem 1487 Iesus WBV Ihesus S Yhesus 1488 illustratione W corr illustrationem | adventus B corr eventus add a- int lin 1489 signis W singnis | prodigiis S corr prodigis add -i- int lin 1490 seductione S seditione 1491 causam S corr caussam 1492 Ideo S adeo | mittet W mictet 1493 mendacio V seq et canc | sed S si | consenserunt S consenserint

1472-1473 Vegeu més amunt el text de les línies 1391-1392 amb les indicacions d'aquest aparat de fonts relatives a les mateixes línies

1485 Cf. Mt XXIV, 24 1487-1490 2Thess II, 8-10 1491-1492 *Ibid.*, 10-11

1483-1511 Aquesta secció és resumida en la vint-i-quatre de les tesis finals, línies 1624-1625.

mendacio, ut iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati».

Tum quia scient quod signa et prodigia ultra communem nature cursum in elementis et elementatis possunt per homines fieri, non solum cooperante Deo, sed cooperantibus malignis spiritibus, qui omnium corporalium dispositiones et cohabitationes cognoscunt intelligentia naturali et viribus proprie spiritualitatis movere possunt, si permittatur. Unde et magi pharaonis et alii quamplures operati sunt talia.

Tum quia scient quod huiusmodi pestilentes aut caput eorum non poterunt operari quod soli excellentie convenit principalis messie, scilicet cogitationes hominum exquisitissime revelare ac noscere, quemadmodum faciebat Iesus Nazarenus. Tum etiam quia videbunt aperte quod in illis, qui supradicta fallacia signa operabuntur, deerunt insignia propria principalis messie, [f. 30] tam in doctrina quam in zelo quam moribus quam in omni processu vite, ut supra patuit, et in illo maledicto capite reproborum.

1496 per homines B om 1497 cooperante WV cohoperante | cooperantibus W cohoperantibus | malignis W malingnis 1498 cohabitationes BV coaptationes 1498-1499 cognoscunt W cognoscunt 1500 permittatur W permittatur V permittantur | pharaonis S pharonis

1502 huiusmodi B huius 1503-1504 messie W *al man add -e in ras* 1504 hominum S hominum | exquisitissime S exquisivissent me | revelare W -ve- *al man in ras* S revellare 1504-1505 noscere W *al man in ras* 1505 Iesus WBV Ihesus S Yhesus | Nazarenus W Naçarenus | etiam S et | quia W -uia *al man* 1506 supradicta S *add mendicta* | fallacia signa VS signa fallacia 1508 in (zelo) BVS om | (moribus) quam S quem 1509 maledicto W --icto *al man* 1510 quod non erit S om

1500-1501 Ex VII, 11-12; VIII, 7

1503-1511 Cf. ARNALDUM DE VILANOVA, *Allocutio super significatione nominis Tetragrammaton* (CARRERAS I ARTAU, «Sefarad», IX (1949), 104), sintetitzta en quatre els punts en els quals l'autèntic Crist no pot ésser estrafet per l'Anticrist 1504-1505 Cf. Mt IX, 4-5; Io I, 48-50; IV, 29; Lc VII, 36-50 1509-1511 Cf. Raimundum MARTINI, *Pugio fidei adversus mauros et iudeos*, III pars, III distinctio (DE VOISIN, Leipzig, Wittigau 1987, 753, XIV) 1511 Is VII, 14

1496-1496 Hom pot remarcar la coincidència textual amb les línies 1357-1358 i veure la nota complementària que hi fa referència.

1507-1509 Aquesta referència a explicacions anteriors («ut supra patuit») s'ha d'entendre de la llarga exposició relativa a la doctrina de perfecció i a la posada en pràctica de la dita doctrina per part del mateix Jesús, en el text de les línies 983-1379.

1509-1511 La puntuació del text d'aquestes pàgines és el que hom troba en el

- 1510 Hoc etiam deerit quod non erit natus de virgine, cum de principali messia sit scriptum: «Ecce virgo concipiet et pariet filium», etc.

[*Epilogus*]

- Hec est igitur philosophia catholica et divina, que non permittit aliquem electorum a falsariis et illusoribus decipi per philosophiam
 1515 humanam vel diabolicam. Ad quam deceptionem evitandam, hortatur APOSTOLUS, inquires *Ad Colossenses*: «Videte ne quis vos decipiat per philosophiam et inanem fallaciam, secundum traditionem hominum et secundum elementa mundi huius et non secundum Christum, quia in ipso habitat plenitudo divinitatis corporaliter».
 1520 Propterea videns quod perfecte sapiens est qui cognoscit messiam verum et se monstrat imitatione cognoscere, dixit *Ad Corinthios*: «Non iudicavi me scire aliquid inter vos nisi Iesum Christum et hunc crucifixum».

Studeat ergo ferventer in hac arte conflictus catholici totum col-

1512 Epilogus WB om V Epylogus S (*pro rubricatore*) Prologus
 1513 B *rubr in mg* caput .xxv. | igitur B ergo | philosophia W phylosophya B philosophia | catholica S chatolica | permittit W permittit 1514 falsarius W falfariis | philosophiam B filosofiam W philosophyam 1515 diabolicam B dyabolicam 1515-1516 hortatur WBVS ortatur 1516 Colossenses W Colosenses B Colocenses V Colosen. S Colocen. 1517 philosophiam W philosophyam B filosofiam 1517-1518 traditionem S tradditionem 1518 mundi huius B huius mundi 1520 Propterea S propperea | est S om | cognoscit W congnoicit S cognossit 1521 monstrat W mostrar B *seq n exp* | imitatione S ymittatione | cognoscere W congnoicere 1521-1522 Corinthios S Corin. 1522 Iesum WBV Ihesum S Yhesum | B *al man in calc pag*
 Cum naturale sciendi desiderium inclinet hominem ad summe veritatis ac prime notitiam sicut est ei possibile per naturam et hoc modo ipsius notitia et totius entis at[t]ingatur in Christo, constat quod cum homines per notitiam Christi eleventur ad apicem sue naturalis perfectionis, sufficit eis etiam philosophi[c]o iudicio Christum scire, quanto magis ergo catholico, cum per ipsum ad supernaturalia bona promoveantur

1524 Studeat S studeant | catholici S chatolici 1527 iuxta S iusta

1516-1520 Col II, 8-9 1522-1523 1Cor II, 2

manuscrit pres com a base d'edició. Crec, però, que el text hauria d'ésser el següent: «...ut supra patuit. Et in illo maledicto capite reproborum hoc etiam deerit quod non erit natus de virgine, cum de principali messia sit scriptum: 'Ecce virgo concipiet et pariet filium', etc.».

1524 Sobre l'«ars conflictus catholici» vegeu la línia 22 de l'Apèndix, que l'equipara amb la «bellica disciplina adversus abominaciones».

legium electorum cantando: «Benedictus Dominus Deus meus, 1525
qui docet manus meas ad prelium et digitos meos ad bellum», quo-
niam iuxta sunt dies afflictionis et adesse festinant tempora dimi-
candi.

Quapropter, ut ars prelibata firmitus electorum memorie com- 1530
mendetur, omnes conclusiones, que principaliter in ea probantur,
hic per modum epilogi repetuntur sub sacro numero viginti qua-
tuor regularum. [f. 30^b]

[*Prima regula*]

Expedit electorum collegio et maxime prelatis infallibiliter nos- 1535
cere homines pestilentes et eorum versutias irritare.

[*Secunda regula*]

Imitatione domificatoris et medici, cognoscuntur infallibiliter
homines pestilentes.

[*Tertia regula*]

Homo, cui convenit personaliter esse Deum, est melioris forma- 1540
rum tam in corpore quam in spiritu, qui tanquam potissimus elec-
torum est ceteris recte vivendi regula seu exemplar.

[*Quarta regula*]

Si ad potissimum electorum ceteri homines comparentur, abs- 1545
que dubio cognoscetur an sint salubres an pestilentes.

1529 ut S seq elibata *canc* 1529-1530 commendetur BS comendetur 1531 epilogi
V epylogi 1531-1532 viginti quatuor S xiiii
1533 Prima regula WB *om* 1539 B *rubr in mg* capitulum xxvj
1536 Secunda regula WB *om* 1539 domificatoris S domifactoris | cognoscuntur
W congoscuntur
1539 Tertia regula WB *om* 1541 tanquam S tanquam
1543 Quarta regula WB *om* 1545 cognoscetur W congoscetur | (salubres) an V
aut | pestilentes B *seq* aut pestilentes *exp*

1525-1526 Ps CXLIII, 1 1527 Iob XXX, 16. 27; cf. Ier XVII, 17
1534-1535 En aquestes és resumit el text de les línies 10-14
1537-1538 En aquestes és resumit el text de les línies 23-43
1540-1542 En aquestes és resumit el text de les línies 71-95
1544-1545 En aquestes és resumit el text de les línies 96-189

[*Quinta regula*]

Ad habendum notitiam predictorum, necesse est ut pre oculis habeatur quibus claruerit gratiis potissimus electorum.

[*Sexta regula*]

- 1550 Mensura sanctitatis in quolibet electorum cognoscitur per maiorem et minorem conformitatem ipsius ad electum potissimum.

[*Septima regula*]

- 1555 Qui contrariatur in omnibus electo potissimo, qui est Christus, hic proprie dicitur Antichristus, et qui cunctis hominibus ei magis contrariatur est maximus Antichristus et caput omnium reproborum.

[*Octava regula*]

Maximus Antichristus non solum erit Christo contrarius affectione et moribus, sed tempore et effectu.

1560 [*Nona regula*]

Homines pestilentes in catholicorum collegio sunt pro certo quicumque sunt membra vera maximi Antichristi et tanto pestilenciores quanto illi conformiores.

[*Decima regula*]

- 1565 Qui non ex ignorantia vel carnis infirmitate sed odio, Christi

1546 Quinta regula WB om 1547 pre oculis S periculis 1548 habeatur V habeantur | gratiis S gratis | potissimus W corr potissimum

1549 Sexta regula WB om 1550 cognoscitur W cognoscitur

1552 Septima regula WB om 1554 Antichristus S anticristus | cunctis W cuntis

1555 contrariatur V contrariabitur S contrariebitur corr contrariebatur | Antichristus S Anticristus

1557 Octava regula WB om 1558 Antichristus S Anticristus

1560 Nona regula WB om 1561 pestilentes S pestillentes 1562-1563 pestilenciores S pestillenciores

1564 Decima regula WB om 1565 odio W hodie 1566 impugnant W impugnant

1547-1548 En aquestes és resumit el text de les línies 193-198

1553-1556 En aquestes és resumit el text de les línies 199-206

1558-1559 En aquestes és resumit el text de les línies 229-236

1561-1563 En aquestes és resumit el text de les línies 242-244

veritatem impugnant verbis aut factis, hii membra sunt vera maximi Antichristi.

[*Undecima regula*]

Mensura iniquitatis in pestilentibus procul dubio noscitur ex mensura contrarietatis eorum ad Christum vel conformitatis ipsorum ad Antichristum. [f. 30°] 1570

[*Duodecima regula*]

Per considerationem temporum ecclesie militantis cognoscitur quantum aliqui de presenti sint pestilentes et quantum insuper in futuro. 1575

[*Tertia decima regula*]

Ad futura pericula militantis ecclesie previdenda, sacra monent eloquia collegium electorum.

[*Quarta decima regula*]

Tempora militantis ecclesie distinguuntur uno modo per septem status electorum successive clarentes in toto cursu. Alio vero modo per quatuor generales persecutiones ipsius. 1580

B impugnant | membra BS membra | sunt vera S vera sunt

1568 Undecima regula WB om 1569 pestilentibus S pestilentibus | procul S procul 1570 contrarietatis S iniquitatis | conformitatis W conformitatem 1571 ad V add maximum

1572 Duodecima regula WB om 1573 temporum ecclesie S ecclesie temporum | militantis S militantis | cognoscitur W cognoscitur 1574 pestilentes S pestilentes 1576 Tertia decima regula WB om 1587 pericula militantis ecclesie S ecclesie militantis pericula

1579 Quarta decima regula WB om 1580 militantis S militantis | ecclesie S ecclesie | distinguuntur WBVS distinguntur 1580-1581 septem S seq gradus *canc* 1581 successive S successive 1582 generales persecutiones S persecutiones (*seq* temporales *canc*) generales

1565-1567 En aquestes és resumit el text de les línies 245-248

1569-1571 En aquestes és resumit el text de les línies 259-262

1573-1575 En aquestes és resumit el text de les línies 278-281

1577-1578 En aquestes és resumit el text de les línies 282-311

1580-1582 En aquestes és resumit el text de les línies 325-474

1570 La còpia manuscrita presa per base d'aquesta edició diu «conformitatem»; això no obstant, el «contrarietatis» es justifica perquè, igual com «contrarietatis», la nostra paraula és regida per «mensura».

[*Decima quinta regula*]

Quantum disponat cupiditas et amplexus temporalis felicitatis
1585 ad persecutionis introitum maximi Antichristi, leviter in generali
cognoscitur, specialiter vero sine revelatione patere nequit.

[*Decima sexta regula*]

Tanto salubrius a catholicis contemnitur felicitas temporalis,
quanto propinquior est persecutio maximi Antichristi, seipsos pre-
1590 muniendo ad triumphandum.

[*Decima septima regula*]

Totum corpus fidelium congrue premunitur, si quemlibet ec-
clesie statum et maxime regularium generalis pastor diligenti scru-
tinio sic reformat, ut proprios limites non excedat.

1595 [*Decima octava regula*]

Singuli de collegio sufficienter premuniuntur, si taliter gem-
mam catholice veritatis infixerint cordi suo, quod excuti nequeat
versutiis, quibus eam extirpare conabitur maximus Antichristus.

[*Decima nona regula*]

1600 Cum *Scriptura Vetus* Christum promissum patribus fateatur

1583 Decima quinta regula WB om 1584 felicitatis S felicitatis 1585 persecutionis
S persecutionis | Antichristi S Anticristi 1586 cognoscitur W cognoscitur |
revelatione S revelatione | patere W lect dub patere

1587 Decima sexta regula WB om S Decima septima regula 1588 catholicis S
catholicis | contemnitur WBVS contemnitur | felicitas S felicitas 1590 triumphandum
B triumphandum W triumfandum

1591 Decima septima regula WB om S decima sexta regula 1592 si B in mg
1592-1593 ecclesie S ecclesiasticum 1593 diligenti S diligenti 1594 excedat V excedant

1595 Decima octava regula WB om 1596-1597 gemmam S gema | catholice W
catholicis S catholicis 1597 nequeat W nequeat BS nequeant (B corr) 1598 versutiis
B versutiis S versucis | conabitur S conabitur | Antichristus S Anticristus

1599 Decima nona regula WB om S vigesima regula 1601 (Regem) et B et et

1584-1586 En aquestes és resumit el text de les línies 500-508

1588-1590 En aquestes és resumit el text de les línies 560-565

1592-1594 En aquestes és resumit el text de les línies 569-598

1596-1598 En aquestes és resumit el text de les línies 644-652

1600-1603 En aquestes és resumit el text de les línies 653-795

esse venturum in Salvatorem et Regem et Doctorem iustitie, clamans apertissime fore Deum et hominem, hec impudenter sibi adtribuet ille mendax.

[*Vigesima regula*]

Gemma catholice veritatis est immobiliter credere quod Iesus Nazarenus, quem colit universitas christiana, sit veritas, scilicet principalis Christus promissus patribus [f. 30^v] in *Veteri Testamento*. 1605

[*Vigesima prima regula*]

Tempora prophetata de principali messia et documenta et exempla et opera, que per excellentiam illi soli conveniunt, indubitanter probant Iesum Nazarenum fore messiam verum ac principalem. 1610

[*Vigesima secunda regula*]

Cum ille iniquus auctoritatibus innitatur *Veteris Testamenti*, *Novum* totaliter irritando, fidelibus expedit habere in promptu ad illius confutationem ac precursorum eius *Testamenti Prioris* auctoritates. 1615

[*Vigesima tertia regula*]

Signa rationis, quibus precursores illius nitentur corroborare 1620

1602 impudenter B inpunder S imprudenter 1602-1603 adtribuet V attribuet S attribuat 1604 Vigesima regula WB om S Vigesima secunda regula 1605 B *tota haec paragr sequitur decimam octavam regulam* | catholice S chatolice | Iesus WBV Ihesus S Yhesus 1606 Nazarenus W Naçarenus | colit S collit | scilicet W silicet 1607 Christus S Cristus

1609 Vigesima prima regula WB om V Vigesima secunda regula 1610 et documenta B *iter, altero exp* 1611-1612 indubitanter S indubiter 1612 Iesum WBV Ihesum S Yhesum | Nazarenum W Naçarenum | fore V -ore *al man*

1614 Vigesima secunda regula WB om V Vigesima regula 1615 ille B *add int lin* | iniquus W iniqus | innitatur S initatur 1616 totaliter W -li- *corr litteras non legib* | irritando S irritendo | promptu W promptu 1617 eius S *seq Veteris cano*

1619 Vigesima tertia regula WB om 1620 corroborare S coroborare 1621 perversita-

-
- 1605-1608 En aquestes és resumit el text de les línies 805-807
 1610-1613 En aquestes és resumit el text de les línies 808-1388
 1615-1618 En aquestes és resumit el text de les línies 1398-1392
 1620-1622 En aquestes és resumit el text de les línies 1393-1482
-

suas perversitates, inania probabuntur esse testimonio *Scripturarum*.

[*Vigesima quarta regula*]

Operationis autem signa prodigiosa non tantum historiis [et]
1625 eloquiis sacri textus irritabuntur, sed insuper ratione.

Deo gratias. Amen.

*Explicit philosophia catholica tradens artem anathematizandi
versutias maximi Antichristi et omnium reproborum eius.*

tes W -tes *al man* | inania W *al man* | probabuntur esse S esse probabuntur
1623 *Vigesima quarta regula* WB *om* 1624 prodigiosa S prodigiiosa | historiis
WB ystoriis VS hystoriis | et W *om* 1625 textus S testus | sed B set
1627 BS *om* | philosophia W phylsophya V phylosophia | catholica V *add* Benedictus
Deus | anathematizandi W anathematizandi 1627-1628 tradens... eius V *om*
W *seq tex decem linearum erasus: in sexta linea vid legi: et de ordine; in septima: fratrum
heremitarum; in octava: suum... cuius; in nona: anima sit in (?) eternum (?) cum beatis; in
decima: benedicta*

TAULA ALFABÈTICA DE MOTS

L'objectiu d'aquesta *Taula* és oferir la llista alfabètica de les formes que es troben en el text precedent d'Arnau de Vilanova, sense distingir-les per llur significació; així, per exemple, el lector trobarà agrupats en un sol lloc tots els «agni», sense distingir aquells que potser són genitiu del singular, dels que per ventura són nominatiu o vocatiu del plural.

Les formes pertanyents a la declinació o a la conjugació d'una paraula són agrupades sota aquella que els diccionaris acostumen a emprar com a lema. Quan tal lema no figura en el text ací editat és col·locat dins parèntesis i escrit seguint la grafia usual en la Baixa Edat Mitjana, sense diftongs («celum», no «coelum»; «Cesar», no «Caesar»).

Quan una forma és repetida en la mateixa línia del text d'Arnau de Vilanova, la repetició no és assenyalada en la present taula; tampoc no hi són indicades les variants que figuren en l'aparat crític.

No cal dir que en una taula com aquesta es poden multiplicar les possibilitats d'error, sempre atents a esmunyir-se en qualsevol treball humà.

- a* 1, 36, 43, 79, 93, 140, 171, 265, 273, 382, 389, 390, 396, 403, 416, 420, 423, 429, 436, 454, 509, 522, 524, 530, 563, 581, 597, 637, 679, 681, 703, 815, 838, 842, 852, 912, 913, 945, 952, 955, 990, 1052, 1078, 1081, 1126, 1134, 1320, 1352, 1422, 1424, 1433, 1438, 1442, 1445, 1447, 1454, 1514, 1588
- ab* 28, 37, 56, 65, 105, 263, 267, 275, 276, 390, 438, 468, 473, 474, 513, 530, 637, 673, 686, 705, 804, 876, 928, 981, 1052, 1064, 1082, 1194, 1313, 1325, 1435
- (abbrevio) abbrevianda 469
(abdicatio) abdicacionem 1126
(abdico) abdicatur 1145; abdicasse 1129; abdicantium 344-345
(abicio) abiciuntur 1196; abicere 561; abiectissimos 1270; abicienda 1199
abieccio 1318; abiectionem 112; abiectionibus 1343
abinde 945
(ablatio) ablacione 549
ablutio 107
abominabilis 210, 1131; abominabile 592
abominatio 208, 839, 841, 843; abominationis 841
Abraam 700, 1313; Abrae 653, 702, 705
(abscindo) abscisus 1301
(abscondo) absconditus 734, 735
absens 1354
absentia 1358
absolute 207, 209, 212, 1008, 1010, 1015, 1018, 1123, 1476
(absolutus) absolutam 1474; absoluto 212, 1000-1001, 1007
absque 34, 283, 549, 586, 733, 1544-1545
(abstineo) abstinent 1135
(abstinentia) abstinentie 149, 1238; abstinentiam 1098
abundantia 238, 409; abundantiam 1188
abundantissime 239
- abunde 1346
(abundo) abundabit 241; abundarent 433
abusio 1380; abusione 1383
abusivus 1139, 1142; abusiva 846
ac 96, 155, 284, 325, 327, 331, 350, 367, 374, 376, 411, 439, 441, 449, 551, 589, 600, 621, 622, 842, 864, 956, 988, 1091, 1094, 1141, 1187, 1189, 1216, 1219, 1359, 1377, 1403, 1447, 1504, 1612
(accedo) accedat 494; accedunt 268
(accendo) accendatur 597
(acceptio) acceptionem 1474
accepto 1422; acceptabunt 559; acceptabitur 505
(accessorius) accessorio 446
accidentalis 443
(accingo) accinctus 602
(accipio) accipient 1458; accipit 952; accipis-
tis 1451; accipientur 1392; acceptus 504,
912; accepta 1476; acceptum 990; accepto
1422
acerbitas 471; acerbitatem 470
(acquirio) acquirendi 434
actor 472
actus 1417; actum 184; Actibus 964
ad 2, 10, 14, 18, 19, 26, 41, 46, 47, 52, 61,
73, 74, 97, 106, 109, 119, 122, 134, 168,
190, 194, 252, 257, 261, 262, 264, 265,
268, 273, 276, 282, 286, 296, 316, 368,
375, 391, 393, 401, 411, 416, 435, 437,
441, 448, 484, 487, 491, 492, 500, 505,
506, 508, 522, 532, 554, 556, 560, 564,
571, 572, 581, 592, 597, 609, 613, 617,
628, 631, 642, 645, 651, 665, 666, 667,
680, 702, 707, 731, 739, 749, 763, 771,
780, 808, 813, 816, 829, 844, 852, 879,
900, 905, 918, 922, 924, 930, 932, 944,
948, 954, 966, 969, 970, 979, 986, 995,
997, 999, 1002, 1005, 1018, 1022, 1029,
1039, 1041, 1044, 1053, 1055, 1067, 1080,
1090, 1097, 1098, 1117, 1120, 1121, 1124,

- 1128, 1129, 1137, 1138, 1143, 1156, 1163, 1164, 1166, 1177, 1201, 1255, 1268, 1275, 1336, 1344, 1350, 1368, 1376, 1421, 1439, 1452, 1462, 1463, 1478, 1479, 1485, 1486, 1515, 1516, 1521, 1526, 1544, 1547, 1551, 1570, 1571, 1577, 1585, 1590
(adapto) adaptare 766, 835
(addo) addidit 77
(adduco) adduxissent 172; adduceretur 1031; adducturus 1275
adeo 445
(adequo) adequari 149
(adhereo) adherebat 1457; adhesit 412; adherent 349, 904; adhereat 67; adherere 677; adherentem 1252
adhuc 271, 1278
(adimpleo) adimplere 52; adimpleri 855; adimpleta 1342
(adipiscor) adipiscendam 190
(aditus) aditum 643
(adiuvo) adiuvare 539
admirabilis 722-723
(admisceo) admisceri 987; admixtos 9
(admitto) admittitur 552
(admoneo) admonet 191, 282
(adnuntio) 1203-1204; adnuntiare 1202; adnuntiata 812-813
(adoptio) adoptionis 783-784
(adoro) adorabant 512-513; adorabunt 717; adorari 1405
(adprobo) adprobet 1228; adprobans 504
(adpropinquo) adpropinquat 492-493; adpropinquant 264
adpropinquatio 266-267
(adquiro) adquirendi 410
(adsum) adesse 1527
(adsumo) adsumuntur 1247-1248; adsumens 712; adsumptam 705
(adtendo) adtendenda 1242
(adtribuo) adtribuet 1602-1603; adtribuuntur 754
(adulterium) adulterii 649; adulterio 129, 521
(adultero) adulterari 584
(advenio) advenerit 647, 894
(adventus) 821-822, 974, 1488; adventum 853, 856, 933, 941, 958-959, 966, 967, 972, 1220
(adversarius) adversarii 157
(adversor) adversatur 781
adversum 776
adversus 210, 315, 761, 767, 777, 778, 779, 1291, 1382
affabilis 178.179; affabilior 165
(affectio) affectionem 1125-1126; affectione 230, 1558-1559
(affectus) affectum 1086, 1088, 1152
(afficio) affici 1129
(affirmo) affirmari 63
(afflicto) afflictionis 474-475, 1527
(agibilis) agibilibus 17
(ago) agunt 245; agendi 247; agendis 667
(Aggeus) Aggeo 924, 926
(aggrego) aggregat 379
agnitio 89
agnus 120, 961, 963; agni 606, 620, 966; agno 8
(aio) ait 94, 115, 168, 240, 417, 468, 477, 625, 831, 860, 862, 1382, 1400
alibi 719, 1179, 1259, 1260, 1263
(alieno) alienant 422; alienatus 429; alienati 420
(alienus) alienis 147
(alimentum) 151; alimentorum 1041-1042, 1095, 1098
aliquando 401, 1422, 1441-1442, 1458
aliquis 447, 745, 1219; aliqua 880, 984, 1180; aliquid 680, 813-814, 1047, 1522; aliquod 574, 1217; alicuius 581; aliquem 916, 1514; aliquam 196, 326, 948; aliquo 159; aliqui 1574
aliter 747, 870
(alius) 1235; alia 365, 1046; aliud 264, 484, 871, 924, 1394; alio 356, 1004, 1581; alium 612; alii 1070, 1500; aliorum 508, 829; aliis 204, 271, 1129, 1132, 1134, 1238; alios 343, 1453; alias 1480
allegatio 1472; allegationem 1473; allegatione 804
(allego) allegavit 1482; allegantis 1480; allegata 1478
(allicio) alliciant 422
(alloquor) alloquitur 875
(alter) alterius 147
(altitudo) altitudinis 424; altitudinem 181, 610, 628
(altus) altam 1112; altissimum 708, 709; altissimi 89; altissime 177, 1144; altissimo 349; altissimam 1118
amaritudo 352, 459
(amarus) amarissima 459-460; amarissimum 464
(amator) amatore 293; amatores 556-557, 1186, 1398-1399; amatoribus 514
(ambulo) ambulans 419; ambulabunt 976, 978; ambularent 980; ambulare 417, 419
amen 1626
(amicus) amicos 513; amicis 133
(amitto) amisso 551
(amor) amaverit 64-65; amare 178; amator 504; amans 184; amandus 65
amor 55, 522; amoris 56, 60; amorem 66, 503-504, 1089, 1108, 1163; amore 428, 1099
Amos 295
(amoveo) amoris 584
(amplector) amplectitur 375; amplecti 1174; amplectendum 411; amplectendam 190, 808; amplectendi 434-435, 1240
(amplexor) amplexari 550-551
amplexus 502, 1584

- (amplio) ampliande 519
 an 48, 1246, 1545
 (anathematizo) anathematizandi 1627
 (ancilla) ancillas 1340
 angelicus 1054; angelica 320, 339
 angelus 919, 921; angelum 616, 917-918;
 angelos 608
 (angustio) angustiabit 476, 860
 anima 1035; animam 133, 136, 1038; anima-
 rum 130-131, 179-180, 564-565; animas
 442, 1259
 (animadverto) animadvertant 1479
 animal 374, 429; animalibus 426
 animalis 430
 (animo) animarentur 1221
 animus 16, 1154; animum 1116; animo 117,
 247, 1372
 (annector) annectitur 575, 576, 578; annexa
 352; annexum 574
 (annuntio) annuntiabit 292, 824
 (annus) anni 935; anno 509; annorum 851;
 annos 851, 855; annis 893, 897
 ante 894, 898, 911, 930, 937, 1220
 antea 454, 1312
 (antepono) antepositam 194
 antequam 891
 Antichristus 200-201, 204, 211-212, 215-216,
 216-217, 219, 229-230, 386, 750, 770-771,
 771, 1387, 1554, 1555, 1558, 1598; anti-
 christi 213, 214, 218, 220, 221, 224, 243,
 355, 467, 490, 558, 971, 1381, 1385, 1402,
 1562, 1567, 1585, 1589, 1628; antichristo
 643; antichristum 262, 266, 362, 381,
 1571;
 (aperio) aperit 516; aperiet 767, 786; aperuit
 1091
 aperte 174, 242, 318, 354, 379, 421, 699,
 944, 1105, 1262, 1277, 1506; apertius 388,
 1285; apertissime 1602
 Apocalypsis 328, 354, 380, 786, 874-875,
 1404
 (apostolicus) apostolice 1144; apostolicam
 1409
 apostolus 94, 109, 400, 418, 430, 625, 763,
 780, 1054, 1070-1071, 1400, 1516; aposto-
 li 1432; apostolo 1486; apostolorum 219,
 223, 330, 369-370, 799, 964-965; apostolos
 791, 1415
 (appareo) apparet 619; apparebit 156; appa-
 rere 587, 592-593; apparuit 302, 823, 898,
 939, 967; apparuerit 912; apparentibus
 1392
 (appeto) appetere 432, 452-453; appetendis
 668
 applicatio 39-40
 (applico) applicat 26; applicuit 1270; applica-
 bit 1273; applicabilium 42
 (appropinquo) appropinquantes 265; appropin-
 quante 1401
 apte 29; aptissime 234
 (aptus) aptissimos 27
 apud 799, 841, 854, 1311
 aqua 543, 1216
 (arbitrium) arbitrii 53
 (arceo) arcendo 1356
 (architriclinus) architriclini 135
 (arcto) arctet 571; arctandum 1138
 (arcus) arcu 1286
 ardentur 550
 (ardeo) ardens 518
 (arguo) arguebant 632
 argumentum 694; argumenta 111, 1390; ar-
 gumentorum 866; argumentis 60-61, 866
 (ariditas) ariditate 537
 arma 562; armis 1193
 (Arnaldus) Arnaldo 1
 (Arrius) Arrium 405
 ars 1, 18, 1529; artis 23; artem 1627; arte
 14, 52, 676, 871, 1524
 (articulus) articulo 1144
 artifex 23, 44
 (artificialis) artificiali 43; artificiales 512
 (ascendo) ascendisti 544; ascendit 1353
 (ascribo) ascribebat 384; ascribet 751, 1176
 (asina) asine 107
 (aspectus) aspectu 638
 (asserto) asserit 743; asserunt 670; asseret
 854, 894; asserere 216; asseruerit 693;
 asseruisse 692; asserendo 849;
 (assiduus) assiduam 340
 (assimilo) assimilatur 378
 (associo) associatur 146
 (assuesco) assuescant 561
 (assumo) assumptam 747
 (asta) astas 1291
 (astringo) astringi 592
 (astruo) astruat 772, 796; astruere 797; as-
 truitur 451
 astutia 627, 842; astutiam 373, 848
 at 983
 atque 35, 129, 322, 488, 533, 1092, 1104,
 1157, 1166, 1174, 1182, 1399, 1416, 1418,
 1479
 (attendo) attendat 623, 1353; attendere 1351-
 1352; attendatur 156
 (attero) atteret 534; atteri 534; attritus 1322
 (attraho) attrahit 54; attrahere 56
 (attribuo) attribuet 763
 (attritio) attritioni 535
 auctoritas 900, 1475, 1478; auctoritatis 1474;
 auctoritati 639, 1459; auctoritate 627,
 1458; auctoritates 1480, 1617-1618; aucto-
 ritatibus 1194, 1391, 1615
 (audio) audistis 215; audiat 728
 (aufero) auferunt 1096; auferam 1309; aufe-
 retur 883; ablatum 838
 augmentum 441
 (auris) auribus 637
 aut 12, 17, 20, 39, 42, 48, 148, 222, 248, 448,
 452, 784, 790, 859, 881, 911, 1020, 1087,

- 1130, 1153, 1297, 1352, 1413, 1481, 1502, 1566
autem 58, 60, 103, 137, 148, 153, 278, 297, 371, 387, 401, 407, 432, 442, 458, 466, 494, 719, 808, 827, 885, 892, 916, 923, 1033, 1038, 1059, 1070, 1142, 1147, 1201, 1215, 1245, 1289, 1309, 1321, 1342, 1624
(avarus) avari 376
(averto) averti 1325; avertentibus 1037
avide 434
- Babylonia* 949
baculus 533
beatus 169, 1054; beatam 789; beati 1102, 1156, 1165; beatos 1099
(belligero) belligerare 1292
bellum 564, 1526; bello 1287; bella 1293
bene 1061; melius 1062
(benedico) benedictus 1525
(benefacio) benefacere 184-185
(beneficium) beneficio 180; beneficia 432
(benignitas) benignitatis 122
benignus 176, 185
bestia 377; bestie 381, 384, 1404-1405; bestiarum 20, 364; bestiis 382
Bethleem 301, 943
(blasphemia) blasphemiam 454; blasphemias 787
(blasphemo) blasphemare 787
(bonus) bonum 184, 1217; bona 1208; bonorum 144, 1188; bonis 1151; melioris 47, 72, 1540; meliori 33; optimam 1065
(bonitas) bonitatis 92
brachium 536, 537
(breve) brevissime 348
breviter 518
- (*cado*) cadit 676, 1013; cadentes 252
Caiphas 1470
(calamitas) calamitatem 1131
(calamitosus) calamitosos 1130
(calco) calcabit 744
caligo 986; caligine 418, 858
(calumnia) calumnias 1412-1413
calumniator 1205
(cano) cecinit 906
(canon) canone 32
(canonica) canoniche 1386
canonice 532
(canticum) cantico 459; canticis 81
(canto) cantando 1525
(capio) capit 186; cepit 302, 416, 438; ceperunt 432, 968; capitur 676-677
(capitulum) capitulo 728-729, 1285, 1385
(captivo) captivant 422
caput 145, 205, 231, 235, 525, 908-909, 912, 913, 1502, 1555; capiti 244; capite 524, 1509
- caritas 241, 275, 287; caritatis 59, 342, 1282; caritati 152; caritatem 69, 1491
caritative 1276
caritativus 177
carnalis 1182, 1399; carnali 533; carnales 626; carnalia 623; carnalibus 637
(caro) carnis 246, 1335, 1565; carne 461, 1354; carnem 1334; carnes 528
(caterva) catervam 367-368
catholicus 121; catholica 436, 570, 1471, 1484, 1513, 1627; catholicum 141; catholice 1, 142, 343, 572, 590, 645, 805, 1408, 1597, 1605; catholici 99, 1524; catholicorum 71, 243, 567, 1561; catholicis 518, 1588
causa 672; causam 1491; causas 1261
(causo) causat 1149; causare 989
caute 1477
celebris 1312;
(celeriter) celerius 551
celestis 606, 620; celesti 8; celestia 178
(celum) celo 791; celos 1352-1353
cena 107
(cenobita) cenobitarum 341, 344
(certamen) certaminis 22
certe 245
(certifico) certificantur 479; certificari 25, 48
(certitudo) certitudinem 15, 694; certitudine 43, 878
certo 1561
certus 38, 185, 1456-1457; certa 1247; certum 916; certam 880; certo 682, 821, 824; certas 1440
(Cesar) cesaris 139; cesari 139
(cesso) cesset 524
(ceterus) ceteri 97, 146, 726, 1544; cetera 111, 964, 1287, 1365-1366; ceterorum 41, 799, 1140; ceteris 79, 86, 188, 426, 653, 1371, 1542; ceteros 251, 406, 792
(chaldaicus) chaldaicum 903
(chaldeo) chaldeo 905; chaldeorum 949
(christianus) christiana 1606; christiano 644; christianos 361
Christus 206, 231, 237, 302, 653, 664, 752, 768, 806, 826, 1079, 1387, 1553; Christi 83, 253, 256, 287, 304, 334, 336, 458, 460, 480, 488, 501, 531, 599, 790, 840, 906-907, 1409, 1565; Christo 110, 213, 224, 225, 230, 245, 265, 464, 761, 762, 809, 832, 1463, 1464, 1558; Christum 210, 261, 451, 772-773, 788, 816, 1127, 1415, 1519, 1522, 1570, 1600
cibus 39; cibo 148
circa 557, 801, 848, 1046, 1051, 1074, 1076, 1077, 1116, 1133
(circumdabo) circumdabit 389
(circumscribo) circumscripsit 1036-1037
(circumstantia) circumstantias 1042; circumstantiis 35
cito 302

- citra 929, 1147
 civilitas 1369
 civitas 8, 827; civitatem 2, 732, 934, 936;
 civitate 949-950
 clam 413
 (clamo) clamat 698, 1385; clamans 1601-
 1602
 clare 23, 215, 906
 (clareo) clarent 327; claruit 330, 333, 335,
 338, 345, 1269; claruerit 974, 1548; cla-
 ruerunt 342, 1294; clarentes 1581
 (clarus) claram 1333; claris 552
 (clavis) clavem 1451
 (clerus) clerum 599
 (coacervo) coacervabit 385-386
 (coactio) coactionem 1276
 (cogitatio) cogitationes 1504; cogitationibus
 319
 cognitio 18; cognitionem 14, 1087, 1090;
 cognitione 64
 (cognosco) cognoscit 27, 29, 36, 1520; cognos-
 cimus 226; cognoscunt 1498-1499; cognos-
 cere 11, 279, 482, 1521; cognoscitur 259,
 1243, 1246, 1550, 1573, 1586; cognoscun-
 tur 245, 1537; cognoscetur 1545; cognos-
 centur 97; cognoscatur 1248; cognoscantur
 16, 649-650; cognoscendi 682
 (cohabitatio) cohabitationes 1498
 collegium 45, 517, 1524-1525, 1578; collegii
 568; collegio 243, 567, 644, 1455, 1534,
 1561, 1596; collegiis 1370
 (colligo) colliget 754; colligitur 229, 242,
 259; colliguntur 983; collecturus 1255
 (colloco) collocantur 263
 colloquium 108
 (colo) colit 1606; coluerunt 1426-1427; coli-
 tur 784; colendi 1239-1240
 colonus 738
 (Colossensis) Colossenses 1516
 columna 315
 (comedo) comedet 528
 (commendo) commendavit 1105; commende-
 tur 1529-1530
 (comminor) comminabatur 116
 (comminuo) comminuet 1303
 (commisceo) commixta 305
 (committo) commissum 1075
 (communico) communicavit 555; communicare
 1470
 (communis) communem 426, 1495; communi
 345; communes 341; communia 579
 communiter 7, 1369-1370
 (commuto) commutavit 446
 (comparo) comparare 48; comparentur 1544;
 comparata 1476
 (compatior) compatiens 127
 (complementum) complemento 822
 (complexio) complexionis 37, 74, 249; comple-
 xionem 39; complexione 35
 (compono) componere 383; componendi 90-
 91; composita 306
 (compositio) compositionis 37, 73; compositio-
 ne 34
 (comprehendo) comprehendit 321-322
 (concedo) concedant 692
 (concido) concident 1290
 (concupio) concipit 1182; concipiet 720, 1511;
 concepisse 789; conceptam 791
 (conclusio) conclusiones 793, 1530
 concordia 1442
 concorditer 837, 1447
 (concordo) concordat 1261
 (concupiscentia) concupiscentiis 1178
 (concupisco) concupiscet 715-716
 (condecet) condecens 152
 (condemnatio) condemnationem 1485-1486
 (condemno) condemnabant 632-633; condem-
 nare 1410
 (confero) conferantur 97; conferendum 505
 (confido) confidentes 12
 (confirmatio) confirmationem 1421-1422
 (confirmo) confirmat 82, 318
 (confiteor) confiteantur 1399
 conflictus 1524; conflictu 17
 (confluo) confluerunt 900
 (conformabilis) conformabiles 29
 (conformis) conformiores 244, 1563
 (conformitas) conformitatis 261-262, 1570;
 conformitatem 68, 194, 1551; conformitate
 223, 226
 (conformo) conformatur 35-36, 197, 199; con-
 formantur 27; conformentur 240; confor-
 mari 196-197
 (confusio) confusionem 857
 (confutatio) confutationem 1617
 (confuto) confutando 336
 (congrego) congregabuntur 905
 congrue 1592
 (congruus) congruum 1219
 (coniugatus) coniugatorum 575
 (coniungo) coniungere 1108; coniungi 66,
 1025-1026; coniungens 61
 (conor) conatur 277; conabitur 772, 1598
 (conquasso) conquassavit 1360
 (consentio) consentient 1459; consenserunt
 1494
 consequenter 1060, 1336-1337
 (consequor) consequi 1209; consequens 1293;
 consecutus 258; consequendum 999-1000
 (conservatio) conservationem 572
 (conservo) conservat 424
 (consideratio) considerationem 278, 941, 1573
 (considero) consideras 160; considerabit 1477;
 consideret 497; considerent 99, 122; consi-
 derare 489, 809, 1350; considerentur 265;
 considerans 1055; considerate 358; consi-
 derandum 485
 consiliarius 723
 consilium 539; consilii 1372, 1418-1419;

- consilio 284
 (consisto) consistit 996; consistat 1033
 (consolor) consolatus 1263
 (consono) consonat 742; consonant 1464;
 consonavit 1306
 (conspectus) conspectu 314
 (conspuo) conspuentibus 1326
 (constancia) constantiam 334
 (constituo) constitues 908; constituit 9, 1146;
 constituents 102; constitutum 34; constituta
 19
 (constitutio) constitutionum 601
 (consto) constar 50, 296, 313, 425, 586, 685,
 701, 826, 845, 915, 974, 1084, 1439; cons-
 tabit 944, 1471, 1473; constaret 1438;
 constans 117
 (constructio) constructionem 955
 (construo) construitur 795; constructum 923
 consuetudo 445
 (consumo) consumer 1303; consummatis 828
 (consurgo) consurget 759, 775, 779
 (contemno) contemnet 869; contemnere 561;
 contemnitur 1588
 (contemplatio) contemplationem 1165
 (contemporaneus) contemporanea 950
 (contemptus) contemptu 606
 (contentio) contentionis 624
 (contero) conteret 1301; conterentur 1306;
 conteratur 728; contritum 527
 (continentia) continentiam 1097, 1177-1178
 (contineo) continet 850, 901; continetur 903,
 920; continentur 965
 (contingo) contingit 463
 continue 1362
 (contorqueo) contorquebit 836
 contra 13, 247, 774, 775, 1368
 (contradico) contradicebant 1456
 (contradiccio) contradictionibus 907
 (contrarietas) contrarietatis 261, 1570
 (contrarius) contrariatur 199, 845, 1143-1144,
 1553, 1555; contrariabitur 202
 contrarius 200, 230, 1175, 1558; contraria
 245, 263; contrarium 847, 1142; contrario
 236; contrarii 213, 223, 225,
 contumelia 606
 convenienter 375-376
 (convenio) convenit 14, 595, 704, 718, 734,
 746, 1125, 1133, 1232, 1503, 1540; conve-
 niunt 746, 810, 940, 1008, 1250-1251,
 1611; conveniebat 1019, 1024; convenire
 351
 conversatio 1228-1229; conversationis 1232-
 1233
 (conversus) converso 264, 704; conversis 401
 (convertio) convertere 602
 (convivium) convivii 135
 (cooperor) cooperante 1497; cooperantibus
 1497
 copia 1183, 1332
 copiositas 1145
 cor 776, 1037, 1096; cordis 1164; cordi 646,
 1597; corde 101, 1034, 1165, 1331; corda
 404; cordibus 503, 804, 1327-1328, 1347
 coram 120
 (Corinthius) Corinthios 1057, 1521-1522
 corporalis 255, 1366; corporali 511, 1355-
 1356; corporales 1174; corporalium 1498
 corporaliter 1519-1520
 corpus 33, 33-34, 137, 232, 523, 524, 621,
 1324, 1592; corpori 40; corpore 74, 235,
 236, 534, 617, 1372, 1541; corpora 1356;
 corporum 31, 31-32, 41
 (correpugno) correpugnat 40
 (correspondeo) correspondebit 481; correspon-
 deant 234-235
 (corrigo) corriguntur 1428
 (corripio) corripit 1289-1290
 (corroboro) corroborare 1620
 (corruo) corruere 794
 (corrumpo) corrumpere 251, 599-600; corrup-
 tam 1473
 corruptio 6; corruptionis 553; corruptionem
 276-277
 cotidie 1362, 1467
 (creator) creatoris 688
 (creatura) creature 53, 688; creaturam 51
 (credo) creditur 539; crediderunt 1493; credat
 1339; credant 1492; credere 292, 805,
 1605; creditur 491; credi 477; credendum
 834; credendis 667
 (creo) creavi 730
 (cresco) crescas 543-544; creverint 758
 (cribro) cribrabit 611; cribrare 612
 (crucifigo) crucifixum 1523
 (crucifixor) crucifixoribus 123
 (crudelis) crudeli 369, 633; crudelior 203
 crudeliter 367
 (crux) crucis 112
 cubile 544
 cultus 840, 1302, 1311
 cum 3, 56, 68, 75, 81, 102, 108, 110, 115,
 123, 132, 153, 191, 240, 274, 290, 295,
 353, 426, 467, 495, 502, 517, 533, 535,
 570, 584, 586, 589, 591, 638, 646, 663,
 684, 692, 703, 713, 742, 748, 756, 758,
 796, 825, 837, 838, 842, 844, 846, 849,
 890, 892, 906, 911, 930, 933, 934, 942,
 945, 952, 973, 976, 1009, 1021, 1025,
 1034, 1056, 1070, 1085, 1102, 1113, 1124,
 1147, 1156, 1159, 1162, 1166, 1216, 1222,
 1226, 1229, 1230, 1282, 1312, 1361, 1372,
 1376, 1432, 1434, 1483, 1510, 1600,
 1615
 (cunctus) cuncta 696, 754, 1123; cunctis 10,
 162, 165, 175, 189, 203, 1037, 1129, 1554;
 cunctos 154, 282
 cupiditas 410, 501-502, 518-519, 1584; cupi-
 ditatis 475, 481-482, 540; cupiditati 412;
 cupiditatem 1405; cupiditate 428
 (cupio) cupientes 635

- cura 159, 330, 1048
 (curo) curavit 323; curabit 779
 (curriculum) curricula 325-326
 (curro) currat 495; currens 470, 471
 (cursus) cursum 1068, 1496; cursu 15, 222, 328, 1581
 (custodia) custodiam 874
 (custodio) custodire 441

 (*damno*) damnatur 680; damnatus 686
 Daniel 384, 477, 814, 831, 836, 837, 933, 1030, 1178; Danielis 758, 774, 1300; Danieli 363; Daniele 382-383, 1183
 David 658
 de 11, 25, 72, 142, 159, 204, 271, 279, 289, 292, 307, 312, 364, 400, 447, 479, 489, 499, 541, 548, 551, 597, 639, 644, 715, 722, 730, 744, 752, 761, 762, 812, 832, 835, 849, 862, 878, 883, 903, 907, 943, 965, 979, 983, 984, 1009, 1018, 1030, 1060, 1065, 1151, 1152, 1153, 1178, 1196, 1212, 1215, 1238, 1246, 1247, 1248, 1257, 1279, 1301, 1308, 1309, 1438, 1440, 1456, 1471, 1510, 1596, 1610
 (debeo) debet 19, 121, 614, 653, 664, 808; debent 353, 990, 1128, 1461; debebat 1268; debebant 1214; debeat 675, 1227; debere 1339; debetur 1010, 1028; debentur 1074-1075; debitum 1061
 debilis 393, 437
 (deceptio) deceptionem 1515
 (decimus) decima 1564, 1576, 1579, 1583, 1587, 1591, 1595, 1599; decimo 288, 290, 380, 662, 678, 737, 786, 1404, 1467
 (decipio) decipiat 1517; decipi 1514; decipiendi 372-373
 (declaro) declarat 84, 379-380, 383; declarans 115
 (declino) declinans 739
 (decor) decorem 600, 716
 decorus 87
 (deduco) deducentur 861-862
 defectus 757-758; defectum 56, 911, 988, 989
 (defero) detulit 161
 (deficio) deficit 873; deficeret 889, 890, 891; defecerit 892, 896
 (defluo) defluentium 1435
 (deformo) deformer 1141; deformaret 621
 (deicio) deiciendam 629
 (deifico) deificavit 1354
 (deiformis) deiformes 91, 191, 237-238
 deinde 963
 (deitas) deitatis 62
 (deleo) delevit 1310; deleret 1300; deleri 845
 (deletio) deletionem 840
 (delicium) delicias 1155, 1174
 (delictum) delicto 249
 (demergo) demergatur 605

 (demo) demit 1046-1047
 (demoniacus) demoniaca 473-474
 demonium 472-473, 473, 546; demonii 546; demonio 391
 (demonstrativus) demonstrativa 14
 (denego) denegent 1398
 (denomino) denominatur 909
 (denoto) denotat 368, 648; denotant 392; denotandum 771
 (denuntio) denuntiat 822
 (dependentia) dependentiam 1477
 (dependeo) dependet 564
 (depravo) depraventur 1469
 (deprehendo) deprehenditur 193; deprehensa 129
 (derelinquo) dereliquit 446; derelicta 526-527
 (derideo) deriserunt 1318
 (descendo) descendet 744; descendisse 749
 descensus 745
 (describo) describit 380-381, 388; descriptit 957; describunt 181; describuntur 329; describens 971-972
 (desero) deserent 1408; deseri 550; deserens 535; deserenda 1109
 (designo) designatur 396; designabatur 1302; designantur 397, 617; designarentur 310; designatam 948
 (desino) desinat 585
 (desolatio) desolationem 839, 840, 844
 (desolo) desolabitur 844
 (despicio) despiciere 178
 (destino) destinabit 515
 (destructio) destructione 929; destructionem 938
 (destruo) destruet 1487; destruendo 1412
 (desum) deest 1008; deerit 1510; deerunt 1507
 (detego) detegi 942
 (determino) determinat 214, 932-933; determinavit 948-949, 957, 975; determinatur 882, 916, 947; determinantis 941; determinantem 879; determinatus 881
 (detestatio) detestationem 651
 (detestor) detestabuntur 1409; detestari 988
 Deus 62, 63, 64, 69, 88, 102, 104, 126, 318, 512, 670, 675, 692, 699, 702, 704, 711, 715, 716, 719, 721, 723, 733, 734, 735, 740, 748, 765, 782, 785, 963, 1205, 1207, 1284, 1492, 1525; Dei 68, 70, 71, 92, 125, 139, 155, 158, 310, 420, 423, 429, 430, 442, 655, 682, 696, 724, 726, 764, 783, 818, 833, 921, 997, 1033, 1052, 1074, 1078, 1087, 1089, 1090, 1164, 1167, 1188, 1191, 1375, 1418; Deo 66, 67, 139, 140, 210, 661, 681, 686, 718, 770, 952, 1006, 1028, 1038, 1058, 1064, 1071, 1107, 1108, 1110, 1286, 1321, 1377, 1378, 1449, 1497, 1626; Deum 424, 674, 684, 696, 726, 754, 761, 777, 778, 787, 1023, 1032, 1034,

- 1044, 1081, 1085, 1092, 1168, 1377, 1540, 1602; dii 782, 783; deorum 778, 779 (Deuteronomium) Deuteronomii 679, 1189-1190; Deuteronomio 283 (devius) devia 605; deviam 51 devote 1389 devotio 436; devotionis 408; devotione 349, 1376 (devotus) devotos 1345 (dextrum) 536 (diabolicus) diabolica 633-634; diabolicam 1515 (diabolus) diaboli 863; diabolo 239 (dico) dicit 34, 110, 191, 364, 388, 400, 418, 469, 535, 648, 658, 679, 683, 719, 729, 742, 743, 763, 780, 814, 838, 843, 876, 933, 979, 1034, 1060, 1102, 1105, 1113, 1178, 1179, 1183, 1214, 1257, 1262, 1285, 1307, 1319, 1324, 1329; dicunt 182, 672, 674, 677; dicebar 455, 1030, 1056-1057; dicebant 158; dixit 76, 101, 127-128, 167, 293, 346-347, 415, 459, 674, 926, 1099, 1156, 1165, 1191, 1279, 1282, 1289, 1437, 1521; dicet 707, 752, 788, 789, 790, 837; dicent 1195; dicar 132, 295, 942, 1245-1246; dicere 80, 859, 1380; diceret 224; dixerit 684; dixisset 687; dicens 59, 85, 227, 257, 287, 318, 511, 767-768, 1261, 1306-1307, 1491; dicentis 1095-1096; dicentem 526, 728; dicente 69, 125, 655, 1334, 1486; dicitur 88, 93, 200, 207, 208-209, 211, 215, 275, 283, 313, 378, 398, 472, 530, 657, 662, 679, 699, 714, 749, 758, 774, 786, 825, 841, 883, 921, 1000, 1001, 1007, 1017, 1136, 1301, 1316-1317, 1554; dicuntur 250, 782, 783, 864; dicitur 584, 707; dicatur 470-471, 845, 1001; dici 587, 592; dictus 526; dictum 818, 846, 1015, 1016, 1065; dicti 966; dicto 40; dictis 678; dicendo 696, 1450-1451; dicendum 1207 dies 399, 545, 658, 839, 1328, 1527; diem 390, 954; die 404, 1307; diebus 922, 951, 1341 difficile 500, 1428 (diffinio) diffinire 639 (difformis) difforme 38 (difformitas) difformitatem 41 (diffundo) diffusa 77; diffusam 166 (digitus) digitos 1526 dignitas 880, 888, 892, 895; dignitatis 911; dignitatem 74, 689, 885-886, 1176, 1272-1273, 1351; dignitates 411, 1157 (dignor) dignatur 508 (dignosco) dignoscitur 1244 dilectio 1033; dilectionis 130, 997, 1004, 1006, 1011, 1012, 1026, 1047, 1052-1053, 1064, 1092, 1276-1277; dilectionem 132, 1067-1068; dilectione 1052 dilectus 86, 504; dilecte 1012; dilectos 293; dilectissimus 1377-1378; dilectissimum 1377 diligenter 3, 485, 623, 1389-1390 (diligio) diligit 1168; diliges 1034; diligere 1032, 1103; diligens 569; diligenti 1593 (dimico) dimicent 13, 1292; dimicandi 1527-1528 directe 413-414 (directivus) directivo 32 (dirigo) direxit 981; dirigam 732; diriguntur 393-394; dirigendum 1022-1023 (discedo) discedent 1445 (discerno) discretis 1361 disciplina 1322; discipline 343 discipulus 1114; discipuli 1185, 1432; discipulorum 83, 651-652, 1381-1382; discipulis 1091, 1355 (disco) discent 1292; didicisse 510 (discordo) discordaret 1229 (discrepo) discrepant 28; discrepare 1439 (discretio) discretionis 1440-1441 (discurro) discurrando 956 (discussio) discussione 1412 disertus 183 dispensatio 582 (disperdo) disperdam 1307; disperdat 630; dispersa 527 (dispono) disponit 487; disposuit 52; disponat 484, 490, 501; disponendo 1358 dispositio 491, 492; dispositiones 1498 (disquiro) disquirendum 597 (dissentio) dissentionis 625 dissimilis 366, 378 (dissipatio) dissipationem 2-3 (dissipo) dissipat 4; dissipant 2; dissipavit 936; dissiparet 934 (dissolutio) dissolutionis 867-868 (dissolvo) dissolvere 529 (dissono) dissonant 1463 (distillo) distillans 167 (distinguo) distinguunt 394; distinguere 325; distinguuntur 327, 357, 1580; distinguantur 478; (distribuo) distribui 1108-1109 (distributio) distributionem 613-614 (diurnitas) diurnitatem 1368; diurnitati 1431; diurnitate 1423 (diurnus) diurna 445 (diversitas) diversitatem 910, 1148, 1335; diversitate 372 (diverto) divertit 1051-1052; divertunt 1082; diversa 392; diversos 571, 1017 (dives) divites 1273 (divido) divisus 1060, 1071 divinitas 703, 962; divinitatis 695, 762, 1362, 1519; divinitatem 702-703, 1351 divinitus 1022 divinus 1054; divina 191, 746, 996, 1513; divine 1012, 1047, 1333, 1453; divinarum 1045; divinis 996

- divitiae 1103; divitiarum 1143; divitias 1174
 (divulgatio) divulgationem 1403
 (do) dat 103, 316; dedi 1192, 1324; dedit
 69, 287, 325, 900, 1224, 1234, 1236, 1239;
 dabo 1330; dabit 288, 1179; dabunt
 1483; det 1106; dare 136; datur 682;
 dabatur 135-136; dabitur 533; daretur
 815; dari 1108; dans 1354; datus 89,
 189; datam 47; datum 134; dati 620;
 date 852; daturus 1231, 1327
 (doceo) doces 159; docet 310, 421, 1526;
 docuit 346, 452, 1083, 1086, 1089, 1096-
 1097, 1102, 1155, 1157, 1170; docebit
 291, 663, 1173; doceat 1080; doceret
 1019, 1292-1293; docuerit 1162; docue-
 runt 1434; docere 1024; docens 177; doc-
 turus 992; docetur 356; docendam 1029
 doctor 993, 1230; doctorem 660, 661, 666,
 753, 992, 1601; doctore 1246; doctores
 45; doctorum 335, 1082, 1227, 1443,
 1455; doctoribus 165, 305, 1019, 1448
 doctrina 179, 514, 1022, 1197, 1224, 1229,
 1244, 1249, 1508; doctrine 404, 481,
 1021; doctrinam 337, 1227, 1231, 1233;
 (documentum) documenta 810, 986, 1610;
 documentis 990, 1194-1195
 (doleo) dolear 538
 (dolor) doloris 542; dolores 1319
 (dolositas) dolositatem 1381
 dolosa 270, 371; dolosa 372, 842, 1382;
 dolosior 204
 dolus 163; dolum 1479
 (domesticus) domesticis 454
 domifactor 25; domificatoris 24, 1537
 dominator 919
 dominium 1115; domini 143-144, 1058,
 1127
 dominus 205, 240, 295, 468, 658, 701, 702,
 716, 729, 742, 743-744, 860-861, 873,
 1260, 1263-1264, 1279, 1284, 1288, 1305,
 1307, 1329, 1446, 1487, 1525; domini
 1058; domino 661, 1254, 1279, 1286; do-
 minum 662-663, 1034; dominis 171
 domus 927; domui 1329; domo 1418
 donec 884, 901, 902, 904
 (donum) donis 543
 (dormio) dormiendo 45-46
 (draco) draconis 627
 (duo) duabus 828-829; duas 825
 (dubitatio) dubitationis 858
 (dubium) dubio 34, 162, 1230, 1545, 1569
 (ducentesimus) ducentesimo 509-510
 ducenti 839, 929, 935; ducentis 893; ducen-
 tos 898
 (duco) ducit 491; ducerentur 1223; ductus
 119
 dudum 512
 (dulcis) dulce 168
 (dulcedo) dulcedinem 169, 351
 duo 259, 262, 566, 977, 997, 1119, 1393;
 due 821; duobus 325, 462, 479, 552, 812
 (duodecimus) duodecima 1572
 duplicitas 588; duplicitatem 590
 dupliciter 998
 (duratio) durationis 348, 1366
 (duro) duraverit 498
 dux 456, 883; ducem 817; duce 934, 936;
 duces 818
 e 236, 264, 704
 (ebibo) ebibat 525
 ebrietas 1096
 ecce 188, 459, 656, 658, 720, 743, 821, 917,
 1328, 1511
 ecclesia 306, 336, 438, 460, 501; ecclesie 8,
 232, 234, 260, 278, 281, 314, 325, 328,
 356, 387, 432, 440, 447, 449, 458, 478,
 480, 488, 495, 597, 1573, 1577, 1580,
 1592-1593; ecclesiam 257, 394, 614, 875;
 ecclesias 409, 410;
 Ecclesiastes 307-308
 (ecclesiasticus) ecclesiastici 88, 1243; ecclesiasti-
 ce 594; ecclesiasticum 519
 (eclipsor) eclipsatur 1094
 (edo) edent 1259
 (edifico) edificabit 732; edificaretur 816
 (educio) eduxisti 1215; educebatur 1213; edu-
 ci 1214
 effectus 1276; effectu 231, 474, 530, 1073
 efficaciter 336, 641, 696, 1310; efficacius 54
 (efficio) efficiuntur 238; efficiatur 68-69; effi-
 ciamini 1160
 effigies 612
 (effundo) effundunt 864; effundam 1334,
 1341; effusus 1332; effusus 543; effun-
 dendum 368
 ego 192, 288, 526, 729, 730, 731, 876, 917,
 1192, 1203, 1284, 1317; mihi 455, 510,
 1283; me 907, 908, 1318, 1522
 (egredior) egredietur 744, 943; egrederetur
 815; egressus 745
 (egrotus) egroti 251
 (elatio) elationem 1154
 elegantia 37; elegantiam 73, 618
 (elementatum) elementata 1357; elementatis
 1496
 (elementum) elementa 137, 1357, 1518; ele-
 mentis 1496
 (elevo) elevabitur 777, 1305
 (eligo) elegit 1066; electo 1553; electum 47,
 1551; electi 21, 479, 495, 700, 727, 783,
 862, 1424, 1430, 1445, 1454, 1459; electro-
 rum 9, 45, 90, 195, 205, 300, 324, 1477,
 1514, 1525, 1529, 1534, 1541-1542, 1544,
 1548, 1550, 1578, 1581; electis 10, 23, 50,
 189, 286, 489, 878, 1438; electos 469, 475,
 1310, 1484
 elongatio 266
 (elongo) elongetur 273; elongentur 598; elon-
 gari 276; elongatus 57; elongati 265

- eloquium 167; eloquia 79, 181, 1578; eloquiorum 1472; eloquiis 616, 1625
 (eluceo) elucere 615
 (elucido) elucidantes 1411
 (emano) emanare 105
 (eminentia) eminentiam 75-76
 Emmanuel 721
 (emo) emendi 413
 (emulatio) emulationis 624; emulatione 256
 (emulus) emulorum 171
 (enervo) enervari 584
 enigma 871
 enim 5, 101, 251, 272, 292, 391, 549, 616, 670, 695, 699, 748, 756, 773, 837, 1022, 1028, 1051, 1067, 1085, 1114, 1132, 1167, 1177, 1236, 1303, 1438
 enormis 1139, 1140
 ens 1368
 epilogus 1512; epilogi 1531
 (equivocus) equivocum 1465
 (equor) equari 196
 (equus) equis 1287
 erga 1075
 ergo 99, 175, 304, 478, 653, 704, 708, 736, 911, 937, 939, 982, 1031, 1080, 1083, 1216, 1235, 1389, 1524
 (erigo) erigitur 437, 795, 1045; erigerentur 1025
 (eripio) eripies 907; eriperent 514
 Erithrea 949
 (erogo) erogare 135
 (erro) erravit 1205, 1207; errantem 52
 (erroneus) erronei 836; erronee 404, 481; erroneam 336
 (error) erroris 757, 1413, 1421, 1492; errorem 17, 672, 861, 1187, 1469; errore 513; errorum 372
 (erubescio) erubescet 759, 761
 (erudio) erudiens 44-45
 Esther 1466
 (estus) estu 474
 (esurio) esurientes 1099
 et 10, 14, 15, 19, 24, 26, 28, 40, 47, 51, 54, 62, 65, 67, 68, 70, 73, 81, 84, 87, 89, 90, 91, 92, 95, 96, 99, 103, 107, 108, 110, 125, 129, 137, 139, 140, 146, 147, 150, 154, 157, 158, 159, 161, 162, 164, 169, 177, 178, 179, 180, 186, 187, 189, 194, 197, 198, 200, 204, 206, 208, 209, 210, 211, 213, 216, 224, 230, 231, 238, 239, 243, 254, 255, 264, 270, 271, 284, 288, 291, 292, 310, 318, 336, 339, 343, 345, 346, 348, 352, 362, 363, 370, 371, 381, 382, 384, 393, 396, 397, 399, 400, 404, 406, 409, 410, 411, 412, 413, 420, 422, 424, 427, 428, 429, 438, 443, 446, 451, 452, 456, 469, 475, 476, 482, 488, 489, 502, 506, 507, 514, 516, 522, 525, 527, 528, 531, 533, 535, 536, 537, 544, 547, 550, 551, 569, 587, 589, 592, 599, 604, 606, 608, 612, 614, 617, 619, 623, 626, 630, 649, 651, 656, 657, 658, 659, 660, 667, 668, 670, 674, 678, 680, 681, 684, 685, 689, 694, 707, 708, 710, 715, 717, 720, 722, 725, 726, 728, 730, 731, 733, 735, 739, 740, 741, 742, 744, 745, 753, 754, 758, 759, 762, 763, 765, 768, 769, 773, 774, 775, 776-777, 779, 781, 788, 789, 791, 792, 793, 799, 800, 803, 806, 810, 814, 818, 820, 825, 826, 827, 832, 833, 835, 838, 846, 851, 855, 857, 858, 865, 867, 884, 894, 899, 900, 902, 904, 905, 906, 908, 912, 918, 919, 924, 928, 934, 936, 938, 950, 955, 956, 957, 958, 963, 964, 965, 967, 968, 969, 970, 974, 977, 978, 986, 993, 997, 1000, 1012, 1015, 1016, 1017, 1028, 1035, 1038, 1042, 1043, 1049, 1050, 1054, 1060, 1065, 1072, 1074, 1081, 1084, 1085, 1088, 1089, 1092, 1094, 1095, 1096, 1097, 1099, 1100, 1101, 1102, 1103, 1104, 1105, 1106, 1107, 1108, 1110, 1118, 1123, 1124, 1127, 1135, 1139, 1145, 1148, 1149, 1152, 1157, 1158, 1160, 1165, 1167, 1169, 1171, 1174, 1176, 1179, 1185, 1186, 1192, 1193, 1198, 1199, 1205, 1225, 1228, 1230, 1231, 1232, 1233, 1234, 1235, 1236, 1238, 1239, 1240, 1244, 1246, 1248, 1249, 1250, 1255, 1257, 1258, 1259, 1264, 1266, 1270, 1273, 1274, 1282, 1283, 1284, 1286, 1287, 1289, 1290, 1291, 1292, 1293, 1295, 1303, 1305, 1308, 1311, 1315, 1316, 1317, 1319, 1320, 1321, 1322, 1323, 1325, 1326, 1327, 1329, 1330, 1331, 1336, 1337, 1338, 1340, 1343, 1345, 1350, 1360, 1365, 1366, 1373, 1378, 1384, 1387, 1388, 1390, 1393, 1394, 1401, 1403, 1405, 1409, 1412, 1414, 1415, 1416, 1417, 1418, 1419, 1421, 1423, 1425, 1428, 1431, 1432, 1436, 1437, 1441, 1447, 1449, 1452, 1456, 1465, 1467, 1470, 1476, 1478, 1479, 1480, 1487, 1489, 1490, 1495, 1496, 1498, 1499, 1500, 1509, 1511, 1517, 1518, 1521, 1523, 1526, 1527, 1534, 1535, 1537, 1551, 1554, 1559, 1562, 1593, 1601, 1602, 1610, 1624, 1628
 (etas) etatem 1336
 etc. 128, 133, 347, 457, 482, 659, 701, 714, 722, 732, 741, 877, 918, 1161, 1288, 1304, 1330, 1511
 eternaliter 1219
 eternus 44, 71; eterna 453, 703, 1253, 1254; eternum 289; eterne 50, 174, 350, 553; eternam 560, 1000, 1210, 1222, 1267, 1271
 etiam 29, 31, 38, 74, 165, 208, 212, 229, 231, 254, 259, 280, 298, 315, 322, 424, 541, 631, 664, 682, 753, 873, 913, 994, 1005, 1021, 1090, 1091, 1112, 1158, 1171, 1182, 1226, 1272, 1296, 1310, 1316, 1324, 1383, 1392, 1404, 1444, 1454, 1505, 1510
 etsi 195

- (evacuo) evacuare 1390; evacuari 438
 (evangelicus) evangelica 1396, 1424, 1429;
 evangelice 346, 613, 636, 1460; evangeli-
 cam 1411
 (evangelista) evangelistarum 798-799
 (evangelium) evangelio 964; evangeliorum 601
 (evenio) evenit 683; evenire 321
 eventus 954; eventuum 958, 971; eventibus
 953
 (everto) evertendum 1179-1180
 evidenter 229
 (evito) evitare 1086; evitandum 1055, 1097;
 evitandam 1515; evitandis 668-669
 (evomo) evomens 553
 ex 19, 71, 160, 213, 224, 225, 229, 242, 245,
 246, 255, 256, 259, 382, 451, 482, 556,
 564, 641, 678, 754, 770, 866, 969, 995,
 1015, 1034, 1035, 1080, 1170, 1173, 1246,
 1248, 1249, 1266, 1272, 1376, 1392, 1467,
 1565, 1569
 (exacerbo) exacerbari 353
 (exalto) exaltabo 719
 (exaspero) exasperare 1156
 (exaudio) exaudivit 1260
 (excandescio) excandescer 211
 (excedo) excedat 1594
 (excellens) excellentiori 735
 excellenter 1235, 1237; excellentissime 1294
 (excellencia) excellentie 1503; excellentiam 62,
 762, 1363, 1611
 (excelsus) excelsa 744-745; excelsum 774
 (excludo) excludit 1013, 1077; exclusi 1433
 (excutio) excuti 804, 1597
 exemplar 90, 93, 189, 194-195
 exemplaris 96
 exemplum 23, 434, 1191, 1234, 1236, 1239;
 exemplo 178, 180, 346, 1191, 1232; exem-
 pla 322, 810, 986, 1226, 1611; exemplis
 44, 1249
 (exerceo) exercebant 887; exerceat 1088; exer-
 cere 1089, 1093, 1173; exercetur 359;
 exerceatur 1072; exercendi 1170-1171,
 1231; exercenda 1163
 (exercitium) exercitiis 1122
 (exercitus) exercitu 1287-1288; exercituum
 596, 1307
 (exhibeo) exhibendam 1462
 (exigo) exigat 1116-1117
 exilium 604
 (eximo) eximere 583
 exinde 409-410
 (existo) existit 269, 439, 689; existat 1311;
 existere 242
 (exoro) exoravit 123
 (exodi) exodus 681, 686
 expectatio 737, 741, 884
 (expedio) expedit 10, 48, 312, 560, 596, 1534,
 1616; expedit 287
 (experimentum) experimento 82; experimentis
 1468
 (expiro) expiret 275; expirare 438, 584
 (explico) explicit 1627
 (expono) exponit 227; exponatur 846
 expositio 845-846, 1300; expositionis 842,
 848
 expresse 218, 298-299, 309, 714, 720, 740,
 743, 876, 888, 901, 920, 1281, 1289; ex-
 pressius 170, 471, 615
 (expressio) expressionem 1336
 (exprimo) exprimit 58, 109, 1033; expressit
 531, 555, 1450
 (expugno) expugnabatur 1193-1194
 (exquiro) exquisitam 853
 (exquisite) exquisitissime 1504
 exsecutio 998, 1026, 1036; exsecutioni 1047;
 exsecutionem 992, 1029, 1162; exsecutione
 1052, 1064
 (exsequor) exsequi 1004; exsequenti 999; ex-
 sequendi 1020; exsequendam 995
 (extendo) extendere 1146; extenditur 1147;
 extendi 19, 924
 extensio 1149
 (extenuo) extenuati 557
 (exterior) exteriorum 631; exteriora 585
 (exterminatio) exterminatione 547
 (extirpo) extirpavit 1359; extirpare 1598; ex-
 tirpando 336
 (exto) extiterit 117; extitisset 1312; extitisse
 157
 (extollo) extollitur 713, 781
 (extorsio) extorsionibus 521
 (exuberantia) exuberantiam 60
 (exubero) exuberare 78
 (exulto) exultare 660; exultabunt 1263
 (exuro) exurendum 609
 Ezechias 458
 (facies) facie 759; faciem 160, 1325
 (facilis) facili 548
 (faciliter) facillime 1390
 (facio) facit 1062; faciebat 1505; faciet 295,
 1258, 1259; facient 1405; feci 258, 730,
 1192; fecit 163; faciat 608, 1061; faciat
 1192; fecerit 1240; facere 1367, 1485;
 fecisse 297; facturus 1250; fit 644; fiet
 21; fiat 447, 1159; fiant 1382; fieret 589;
 fierent 1492; fieri 711, 861, 998, 1036,
 1496; factum 309; facta 903, 1211, 1472;
 facti 218; factis 1400, 1566
 facultas 816; facultatis 519; facultatum 409
 (fallacia) fallaciam 971, 1517; fallacias 609
 fallax 1425, 1465; fallaces 1130; fallacia
 1506
 (fallo) fallere 756
 falsarius 768, 944-945, 1272; falsarium 788,
 796, 1296; falsarii 797; falsariis 1514
 falso 669
 (falsus) falsa 782, 1485; falsum 687; falsos
 361
 (famelicus) famelica 127

- famularus 107
 (fateor) fatetur 83, 1427; fateatur 104, 1600
 (fatuitas) fatuitatis 513
 (fatuus) fatuum 452
 (faveo) faventium 1458-1459
 (favor) favorem 836
 favus 167; favum 548
 (fede) fedius 619
 (fedus) 1329-1330
 felicitas 1220, 1588; felicitatis 350, 503, 517,
 562, 1584; felicitatem 1206, 1210, 1222
 (femina) feminarum 1178-1179, 1179, 1180
 femur 602; femore 883
 (fenum) feno 963
 fere 698
 (ferio) feriam 1329
 (fero) tulit 1319; tulistis 1451; feram 730;
 feratur 1085
 (ferocitas) ferocitatem 377, 384; ferocitates 379
 ferventer 435, 1524
 (ferveo) fervebit 354; ferveat 1088-1089
 (fervor) fervorem 1092; fervore 130
 (festino) festinant 369
 Festus 1437
 fictio 588
 fidelis 400, 808, 869, 1191; fideles 279, 282,
 312, 349, 561, 801, 854, 857, 990-991,
 1389; fidelium 368, 392, 408, 1592; fideli-
 bus 338, 1616
 (fidedignus) fidedigno 509
 (fides) fidei 334, 405, 408, 575; fidem 401,
 808; fide 792, 1284
 fiducialiter 1266
 (figuro) figurabant 299; figurata 311
 filia 1180; filiam 1179; filie 1337
 filius 68, 71, 208, 781, 831; filio 616; filium
 501, 515, 720, 1388, 1511; filii 70, 494,
 660, 700, 1337, 1390; filios 86, 1258; filiis
 76, 714
 finaliter 26
 (fingo) fictam 1130; fingendo 851
 finis 1021; finem 970, 1003, 1202; fine 496;
 fines 655
 firmamentum 1245
 (firme) firmius 1457, 1529
 (firmus) firmo 246-247; firma 1247
 (flagellum) flagelli 255; flagellum 533; flage-
 lla 1315; flagellis 1343
 (fluctuo) fluxerit 499; fluxerunt 852, 929;
 fluctuans 16
 (fomentum) fomento 151; fomenta 1366
 (fons) fontem 105
 forma 76, 96, 714; formam 492, 1053; for-
 marum 33, 47, 72, 1540-1541
 (formo) formatur 235
 fornicatio 1096
 forsan 598
 forsitan 1149, 1398
 forte 216, 585, 1177
 fortis 117, 175, 393, 437, 723; fortes 1290
 (fortiter) fortius 324-325, 505, 688, 694
 fortitudo 542
 (foveo) foveat 1131; fovebit 528; fovendam
 1168-1169
 (frater) fratrum 968
 (fraudentus) fraudulenta 305
 frons 727
 (fructifer) fructiferos 1417
 fructus 6
 (fugio) fugere 1158; fugiendi 1239
 fundamentum 274-275, 1408; fundamento
 794
 funditus 21
 (fundo) fundavit 708, 709, 710; fundantur
 1391
 (funiculum) funiculis 1282
 (fusio) fusione 514
gemma 102, 803, 805, 1605; *gemmam* 645,
 1596-1597
 (gemo) gemuerant 549
 (gena) genas 1325
 generalis 1593; generale 594; generali 500,
 595, 1585; generales 1582
 generaliter 6, 307, 1239, 1339-1340
 Genesis 882; Genesi 541
 gens 283, 1291; gentem 1291-1292; gentes
 419, 900, 904-905, 905, 1290; gentium
 884-885, 909, 913; gentibus 400-401
 gentilis 399, 952; gentili 399; gentilius 909,
 1312; gentilibus 913
 genus 358, 582, 1393, 1394; generis 753,
 1083; genere 1372; genera 387, 392, 1393
 germen 659
 (gero) geruntur 1468
 gladius 536; gladium 1292; gladio 602,
 1286; gladios 1290
 gloria 926; glorie 502; gloriam 67, 411,
 1405
 Glossa 227, 302
 gradus 571, 1017
 gratia 77, 165-166; gratie 84, 99, 273; gra-
 tiam 66, 78, 103, 168, 783; gratiarum 80,
 105, 274; gratias 1626; gratis 1548
 (gratiosus) gratiosum 102
 (gravis) gravior 21, 486, 491
 (greco) greci 953; grecis 955; grecorum 951,
 956
 (grex) gregis 332; gregi 532; gregem 532,
 536, 1076
 Gregorius 317, 323
 (gubernator) gubernatori 11
 (gulosus) gulosi 376; gulosum 374
 (gusto) gustaverunt 1346; gustabunt 496
 (*habeo*) habes 174; habet 9, 39, 132, 426,
 817, 902, 1017, 1069, 1106, 1118-1119,
 1280, 1478; habemus 706-707, 901; ha-
 buit 145, 462; habebit 751; habeant 26;
 haberet 773; haberent 1333; habere 870,

- 1132, 1616; habens 185-186, 898-899; habentis 381; habentes 419-420, 629, 381; habentium 341; habetur 890; habetur 1548; habendum 1547; habendam 694-695
 (habitatio) habitationum 1043, 1148-1149
 (habito) habitat 1519; habitant 791
 (habitus) habitu 473
 (hebdomada) hebdomade 820; hebdomadarum 821, 848-849, 854-855; hebdomadis 827, 829, 850; hebdomadibus 849-850; hebdomadas 825
 hebraice 887
 hebraicus 902; hebraica 1278, 1280; hebraicum 817; hebraicam 706; hebraico 826
 (hebreus) hebreo 700-701, 717, 903, 904
 (Helena) Helenam 951
 (heremita) heremitarum 338
 (hereticus) hereticum 1420, 1444; hereticorum 337, 371-372, 403, 407, 461; hereticos 360
 (Herodes) Herode 304
 hic 66, 88, 173, 200, 208, 275, 530, 541, 748, 770, 821, 1025, 1387, 1531, 1554; hec 94, 315, 323, 387, 391, 556, 729, 746, 873, 1038, 1304, 1342, 1513, 1602; hoc 19, 84, 91, 93, 110, 114, 131, 170, 225, 302, 413, 435, 532, 560, 696, 743, 771, 773, 787, 788, 813, 814, 815, 832, 887, 890, 905, 923, 930, 937, 1012, 1052, 1081, 1083, 1137, 1140, 1339, 1367, 1445, 1450, 1510; huius 23, 96, 188, 206, 279, 316, 793, 926, 1036, 1053, 1200, 1209, 1234, 1270, 1298, 1336, 1406, 1518; huiusmodi 1425, 1502; huic 466, 742, 1353; hunc 58, 268, 834, 1523; hanc 808, 848, 1255; hac 132, 1524; hii 5, 213, 616, 1566; horum 554, 1420; hiis 44, 170, 451, 482, 579, 685, 726, 1015, 1467, 1490
 Hierusalem 649, 816, 852, 936
 hinc 1383
 (historia) historiis 1467, 1624
 historialiter 964
 histrionalis 589
 homo 62, 63, 88, 143, 173, 207, 423, 425, 430, 456, 669, 670, 707, 781, 963, 1054, 1067, 1112, 1317, 1540; hominis 160, 188, 206, 616-617; homini 734, 1006, 1070; hominem 65, 102, 730, 1007, 1602; homine 53-54, 65, 730; homines 2, 9, 72, 97, 145, 237, 239, 260, 280, 749, 864, 995, 1023, 1107-1108, 1262-1263, 1267, 1354, 1371, 1535, 1538, 1544, 1561; hominum 20, 77, 86, 503, 714, 736, 865, 1317, 1504, 1518; hominibus 79-80, 86-87, 162, 175, 203, 238, 991-992, 1229, 1339, 1554
 (honestas) honestati 151
 (honor) honorem 761-762; honore 107; honores 1157, 1174; honoribus 1153
 hora 222, 226, 876
 (horrendus) horrende 646
 (horreo) horrere 1167
 (hortor) hortatur 1515-1516; hortabatur 1055
 (hospitium) hospitii 147
 humanitas 713; humanitati 962; humanitatem 705, 712, 790
 humanus 185; humana 989; humane 1024, 1046; humani 753, 1083; humanam 51, 61, 747, 748, 1515; humanas 101-102
 (humiditas) humiditates 525
 (humilio) humiliabitur 962; humilians 1360; humiliatum 1321
 (humilis) humilis 100, 101, 175-176; humilibus 103
 humilitas 101, 106; humilitatis 109, 111, 1237; humilitatem 104, 1159; humilitate 100
 (hypocrita) hypocritis 306
 hypocriticalis 588
 (iaceo) iacent 556; iacebit 962
 iacob 700
 (iactura) iacturam 458
 (iaculum) iaculis 563
 iam 217, 319, 350, 405, 407, 489, 495, 499, 500, 584, 631, 642, 893, 935, 966
 (ianua) ianuas 516
 ibi 717
 ibidem 227, 657, 682, 776-777, 824
 idcirco 217, 727, 1340
 idem 95, 262, 263, 836, 1060, 1226; eadem 356, 1352, 1436; eiusdem 289, 775; eidem 36, 38, 395, 439, 994, 1306; eundem 55; eundem 1164, 1324; eodem 80, 727; eorundem 953-954; eisdem 46, 267, 287, 1193
 ideo 18, 200, 206, 253, 264, 367, 371, 377, 427, 672, 677, 752, 758, 769, 773, 798, 834, 985, 1065, 1100, 1108, 1118, 1135, 1155, 1336
 (idiota) idiotas 1380
 idipsum 318
 idolum 535; idola 782, 1306; idolorum 1308
 (idolatra) idolatrarum 1432-1433; idolatris 1313
 idolatria 510-511; idolatrie 1302, 1311; idolatriam 554, 1299, 1310, 1359, 1426
 (ieiunium) ieiunio 149
 Ieremias 648; Ieremie 657, 737, 1328
 Iesus 206, 684, 805, 823, 830, 899, 912, 939, 1083, 1170, 1224, 1233, 1378, 1386, 1446, 1487, 1505, 1605; Iesu 111, 792, 853, 856, 878, 915, 965, 974, 980, 1269, 1294, 1343, 1350, 1363, 1384, 1396; Iesum 671, 690, 767, 770, 772, 787, 796, 1376, 1400, 1522, 1612
 igitur 8, 44, 71, 88, 96, 552, 608, 684, 750, 848, 927, 973, 1024, 1046, 1224, 1434, 1513
 ignarus 256

- ignis 315; ignem 608
 (ignominia) ignominiam 112
 ignorantia 246, 989, 1565; ignorantiam 250, 985
 (ignoro) ignorat 71; ignorare 121; ignorans 258
 (ignosco) ignoscens 610
 (ignotus) ignotis 12
 ille 39, 202, 233, 290, 507, 541, 647, 679, 681, 687, 768, 819, 894, 944, 1010, 1062, 1173, 1175, 1272, 1603, 1615; illa 28, 167, 494, 869, 874, 888, 895, 924, 996, 1002, 1152, 1153, 1305, 1307, 1392, 1407, 1440; illud 33, 42, 263, 300, 641, 835, 914, 927, 1095, 1369, 1374, 1376; illius 35, 92, 149, 257, 483, 484, 493, 502, 563, 638, 646, 803, 876, 942, 1256, 1617, 1620; illi 135, 212, 220, 384, 412, 431, 480, 493, 632, 754, 837, 1396, 1563, 1611; illum 172, 695, 895, 989, 1296; illam 383, 487, 491, 506, 1233; illo 268, 275, 317, 564, 705, 1278, 1509; illorum 621, 865, 938, 958; illarum 379, 854; illis 377, 382, 512, 1126, 1332, 1341, 1436, 1463, 1464, 1492, 1506; illos 11, 47, 242, 612
 (illaqueo) illaqueat 1088, 1151
 (illuminationem) illuminationem 1454
 (illumino) illuminat 1089; illuminabitur 400
 illusio 1221
 (illusor) illusoribus 1514
 (illustratio) illustratione 1488
 imago 92; imaginem 1404
 (imbecillus) imbecilles 1358
 (imbuo) imbutus 1384
 (imitatio) imitatione 1166, 1235, 1521, 1537
 (imito) imitari 1130, 1441, 1464; imitatione 1166
 immediate 1071, 1078; immediate 1222
 immo 246, 611, 1207, 1372
 immobiliter 808, 1605
 (immundus) immundum 1308-1309
 (impatiens) impatientior 203
 (impendo) impendere 331
 (imperator) imperatoris 959
 (imperium) imperio 516, 543, 548
 (impero) imperandi 1355
 (impetuosus) impetuosa 469-470
 impetus 471
 (impinguo) impinguavit 409
 impius 689; impium 292, 1421; impios 4
 (implico) implicet 1142
 (impono) imponere 1202; imponendo 1412
 (importo) importans 718
 (impossibilis) impossibile 1240-1241
 (imprimo) impressit 238; imprimere 503
 (improvisus) improvisus 294
 (imprudens) imprudentum 283
 (impudens) impudentem 1296
 impudenter 1602
 impudicus 270, 759
 (impugno) impugnant 1566; impugnabant 1455-1456; impugnabit 1402; impugnabunt 1397-1398, 1407; impugnatus 1447; impugnanda 1449
 impuritas 620; impuritatis 619; impuritates 633
 in 15, 16, 17, 24, 31, 33, 34, 35, 44, 45, 53, 59, 67, 74, 75, 77, 78, 80, 81, 83, 90, 91, 93, 95, 107, 110, 126, 129, 136, 137, 146, 147, 148, 155, 163, 166, 175, 179, 182, 189, 193, 195, 199, 202, 219, 232, 234, 235, 236, 238, 242, 251, 272, 274, 281, 283, 289, 294, 301, 302, 304, 305, 306, 311, 313, 314, 316, 317, 321, 327, 328, 330, 333, 334, 335, 336, 338, 342, 345, 348, 349, 352, 354, 356, 379, 385, 390, 394, 398, 402, 404, 417, 419, 424, 434, 440, 442, 445, 458, 459, 460, 461, 463, 469, 476, 496, 499, 500, 501, 506, 518, 524, 541, 543, 560, 572, 591, 601, 604, 616, 617, 619, 620, 628, 629, 632, 633, 648, 650, 654, 657, 660, 661, 665, 666, 667, 668, 678, 685, 700, 706, 708, 709, 711, 712, 713, 715, 717, 733, 738, 739, 741, 746, 766, 789, 790, 791, 792, 822, 826, 827, 836, 839, 843, 844, 855, 858, 861, 875, 877, 889, 892, 896, 901, 903, 904, 905, 906, 908, 909, 912, 913, 914, 915, 920, 922, 947, 949, 959, 961, 962, 964, 968, 973, 976, 977, 978, 980, 987, 992, 996, 1002, 1006, 1023, 1025, 1033, 1037, 1044, 1049, 1063, 1081, 1085, 1089, 1098, 1105, 1115, 1121, 1122, 1126, 1132, 1134, 1135, 1144, 1148, 1158, 1178, 1183, 1212, 1215, 1217, 1222, 1228, 1233, 1236, 1244, 1245, 1254, 1261, 1263, 1265, 1269, 1278, 1282, 1283, 1284, 1285, 1286, 1287, 1288, 1290, 1291, 1294, 1299, 1301, 1305, 1307, 1309, 1312, 1326, 1327, 1330, 1331, 1332, 1342, 1343, 1347, 1348, 1354, 1358, 1363, 1370, 1371, 1372, 1383, 1391, 1401, 1417, 1448, 1449, 1450, 1459, 1463, 1464, 1469, 1483, 1489, 1490, 1496, 1506, 1508, 1509, 1519, 1524, 1530, 1541, 1550, 1553, 1561, 1569, 1574, 1581, 1585, 1601, 1607, 1616
 inanis 800; inanem 1517; inania 1621
 (incarcero) incarcerabantur 1212
 incaute 12
 (incido) incidat 16; incidere 294
 (incipio) incipit 1; incipit 955
 (incertitudo) incertitudinis 987; incertitudinem 856; incertitudine 984
 (inclino) inclinatur 1368
 (includo) includet 858
 (incoo) incoans 231
 (incoinquino) incoinquinatus 184
 (incola) incolas 6
 (incolo) incolatum 339
 (inconcussus) inconcussa 647

- (increpo) increpantibus 1325-1326
 (inculco) inculcare 678
 (incumbo) incumbit 10-11
 incursus 467, 471; incursu 390-391
 (incurvo) incurvatur 437
 inde 538
 (indecenter) indecentius 619
 indesinenter 412
 (indico) indicat 117, 398; indicavit 106; indicet 114
 indicium 134
 indifferenter 191, 349
 indirecte 414
 indubitanter 27, 36, 1611-1612
 (induro) indurato 247
 (ineptus) ineptos 28
 (inermis) inermes 1359
 (inexplicabilis) inexplicabili 211
 (infallibilis) infallibili 14-15; infallibilibus 972
 infallibiliter 97, 1534, 1537
 (inferior) inferius 748; inferioribus 1469
 (inficio) inficeret 621; inficere 251
 infidelis 399; infideles 359, 397, 1311; infidelium 368, 396
 (infigo) infigere 646
 infinitus 1428
 (infirmitas) infirmitate 246, 1565
 (inflammo) inflammaverunt 435
 (inflatio) inflationis 624
 (informatio) informationem 508
 (informo) informare 323; informantur 79; informantis 614; informatus 1191; informati 1389
 infra 979
 (ingero) ingerit 277; ingerere 277; ingerentes 5
 (ingredior) ingrediamini 1452; ingredi 1453
 (inhabito) inhabitatus 943-944
 (inhereo) inheret 428, 727; inhereret 1431; inhereret 622;
 (inhumanus) inhumanum 1421
 inimicus 455; inimicus 515
 iniquitas 241; iniquitatis 208, 222, 831, 1490, 1569; iniquitati 1494; iniquitates 758, 1321
 iniquus 208, 1175, 1205, 1615; iniqui 942
 (initium) initio 468
 immediate 1222
 (innecto) innectat 517
 (innitor) innitatur 1615; innitetur 756, 802
 (innuo) innuit 218; innueret 78, 1109; innuere 299
 (innumerabilis) innumerabiles 1364, 1426
 (inobedientia) inobedientie 1460
 (inopia) inopiam 144
 (inops) inopi 1258
 inquam 877-878; inquit 307, 1302; inquires 174, 1516
 inquantum 710, 711, 1002
 (inquietus) inquietior 203
 (inquietudo) inquietudinem 462
 (insania) insaniam 1439
 (insanio) insanire 1437
 (insanus) insani 1436
 (insignis) insignia 585, 1507
 (institutio) institutione 995-996
 (instruo) instruantur 312; instruere 508
 insuper 1089, 1348, 1450, 1574, 1625
 (integer) integra 1476
 intellectus 1094; intellectum 420, 422, 426-427, 1085, 1086, 1089-1090, 1100, 1104, 1475
 intelligentia 1499; intelligentie 182; intelligentiam 1452
 (intelligibilis) intelligibiles 186-187
 (intelligo) intelligit 773; intelliget 773, 840; intelligeret 216; intelligerent 284; intelligere 704; intelligi 1339; intelligens 760; intellexerunt 885; intellexisse 1481; intelligendas 1091
 (intemperanter) intemperatissime 374
 (intendo) intendat 756; intendere 1069, 1071, 1115; intendatur 1073-1074; intendentis 1076; intentum 773; intendendum 1067
 inter 63, 72, 85, 86, 101, 111, 145, 205, 262, 625-626, 748, 1159, 1289, 1522
 (interdico) interdicendo 1417
 (intereo) interire 634
 (interficio) interficiet 1487
 (intermedius) intermediis 638
 (interpono) interpositis 553
 (interpretatio) interpretatione 834-835
 (interpreto) interpretatur 752
 (interrogo) interrogati 171
 (initulo) intitulado 1449
 (intricatio) intricaciones 865, 867
 (introeo) introibit 532
 (introitus) introitum 1585
 (invaleo) invalescat 519; invalescente 605
 (invenio) invenit 29; invenerit 599; inveniatur 1434; inveniatur 1373; inventus 163
 invicem 342, 1166
 (invigilo) invigilat 3; invigilans 179
 inviolabiliter 573-574
 (involvero) involvit 535
 Ioannes 82, 1384; Ioannis 215, 287-288, 380, 769; Ioanne 69
 Iob 317, 862, 1256
 (iocunde) iocundius 552
 (Ioel) Ioelis 660; Ioele 1334
 ipse 101, 131, 150, 257, 508, 674, 708, 716, 732, 834, 877, 884, 890, 982, 1086, 1107, 1193, 1230, 1235, 1236, 1239, 1292, 1319, 1321, 1324; ipsa 310, 479, 1446; ipsius 65-66, 247-248, 573, 651, 879, 1027, 1030, 1277, 1351, 1551, 1582; ipsi 1434; ipsum 233, 308, 309, 535, 795, 905, 1064, 1147, 1377, 1398, 1400-1401; ipso 690, 715, 812, 836, 984, 1082, 1249, 1257, 1519; ip

- sorum 98, 262, 645, 910, 1570-1571; ipsarum 443; ipsis 1417; ipsos 12
 ipsemet 58, 287, 741
 ira 1100; ire 624, 1104
 (irrefragabilis) irrefragabilem 880
 (irrideo) irridendo 1416
 (irritatio) irritationem 651
 (irrito) irritare 21, 1391, 1535; irritabuntur 1484, 1625; irrita 800; irritando 1616
 (irrogo) irrogandam 454
 is 1386; ea 105, 182, 430, 708, 709, 710, 711, 712, 760, 969, 1074, 1091, 1116, 1133, 1162, 1242, 1391, 1530; id 127, 128, 165, 227, 399, 400, 404, 416, 628, 721, 760, 806, 909, 1369; eius 3, 75, 78, 85, 104, 106, 114, 163, 174, 194, 210, 248, 357, 389, 394, 465, 471, 544, 545, 583, 610, 638, 651, 700, 721, 722, 727, 732, 738, 741, 776, 787, 788, 821, 824, 864, 884, 922, 929, 933, 937, 947, 967, 972, 1021, 1168, 1176, 1185, 1226, 1323, 1345, 1448, 1454, 1617; ei 91, 199, 200, 202, 681, 746, 904, 939, 1010, 1024, 1025, 1028, 1072, 1232, 1250, 1253, 1456, 1554; sibi 61, 253, 751, 763, 765, 826, 1005, 1008, 1115, 1176, 1270, 1273, 1297, 1602; eum 84, 156, 216, 255, 303, 558, 691, 692, 717, 731, 797, 799, 803, 900, 974, 1084, 1225, 1250, 1295, 1320, 1323, 1456, 1481, 1488; eam 21, 97, 463, 496, 545, 708, 730, 766, 953, 1052, 1211, 1268, 1331, 1409, 1436, 1598; se 26, 40, 52, 140, 233, 385, 414, 510, 538, 674, 677, 679, 684, 749, 752, 764, 841, 851, 870, 1063, 1081, 1521; eo 56, 68, 154, 269, 276, 354, 633, 686, 690, 1014, 1178, 1194, 1408, 1450; eorum 11, 43, 154, 261, 266, 280, 497, 529, 804, 1008, 1331, 1502, 1535, 1570; eos 59, 315, 513, 626, 677, 749, 791, 841, 858, 860, 1125, 1128, 1166, 1282, 1286, 1472; eis 26, 47, 131, 297, 312, 513, 619, 673, 678, 874, 954, 1132, 1133, 1158, 1220, 1222, 1229, 1271, 1274, 1417, 1459, 1471, 1473
 Isaias 719, 725, 742, 975, 1202, 1262, 1305, 1318; Isaie 914, 1253; Isaiam 728; Isaia 654
 Israel 729, 735, 737-738, 740, 1253, 1329; Israelis 769
 iste 239, 363, 1000, 1160; ista 489, 1055; istud 650, 1022; istius 1273-1274; istam 1199, 1222; isto 694
 ita 33, 62, 85, 270, 382, 841, 1277, 1403
 item 237, 655, 657, 660, 713, 719, 721, 737, 824, 1255, 1259, 1260, 1264, 1265, 1275, 1287, 1299, 1315, 1327, 1332
 iter 649
 iterum 657, 664, 706, 774, 775-776, 816, 1160, 1196, 1282
 (iubileum) iubileos 855; iubileis 850
 Iuda 883, 1329; Iude 301
 (iudaicus) iudaici 907
 (iudaizo) iudaizantes 248
 (Iudea) Iudeam 981
 iudeus 725; iudei 6, 248, 670; iudeorum 889, 893, 896, 946; iudeis 837, 849, 912; iudeos 903, 944
 (iudico) iudicavi 1522; iudicentur 1436, 1493; iudicabit 1257, 1264-1265, 1289; (iudiciarius) iudiciariam 886
 (iudicium) iudicii 954-955; iudicio 31, 1140, 1283
 (iudico) iudicari 1439
 (iugis) iuge 838; iugi 809
 (iumentum) iumentis 146
 (iungo) iungentur 962
 iurisdictio 448
 (ius) iure 143, 447, 1113, 1119; iura 448
 iustitia 995, 1027, 1028, 1031, 1032, 1265, 1283; iusticie 661-662, 992, 1009, 1011, 1019, 1163, 1206, 1217, 1237, 1601; iustitiam 663, 731, 10-11, 1020, 1167, 1171, 1198, 1231
 iustus 138, 176, 656, 1219, 1246, 1262; iustum 659, 1216, 1382; iusti 1212; iustorum 1211; iustissimam 1486
 (iuvenis) iuvenes 1338
 iuxta 387, 914, 1148, 1527
 (*labilitas*) labilitate 252
 (labium) labia 167, 1382; labiorum 168-169; labiis 77, 166
 lac 81
 (lacero) lacerat 367
 (lacrima) lacrimis 123
 (lacus) lacu 1215
 (laicus) laicos 435
 (languo) languent 1371
 (languor) languores 1319
 lapis 1301; lapide 727; lapidibus 25
 (labor) lapsum 36, 42-43
 (largitas) largitatis 134
 (lateo) later 141, 1380; latebit 868; lateret 589
 (latitudo) latitudine 1148
 (latria) latriam 718
 latro 129
 (laudo) laudare 1092
 lectio 353; lectionis 1418
 (ledo) lederetur 54
 leena 365, 367
 (legisperitus) legisperitorum 1442; legisperitis 1451; legisperitos 1449
 (legitimus) legitima 1412
 (lego) legerent 1348; legitur 541, 707, 1404, 1466
 (leo) leonis 382
 (leprosus) leprosum 1320
 letaliter 12
 letanter 558

- letitia 1151, 1199; letitiam 1189, 1198
 (letor) letamini 661
 Leviathan 863
 leviter 494, 1585; levius 497
 (leviticus) levitice 600
 lex 677; legis 256, 305, 1448; legem 900,
 1327, 1330, 1347; lege 591; leges 832,
 833
 liber 89; libro 93
 libertas 53
 (liberus) liberis 1050
 licentia 815; licentie 852
 (liceo) licet 114, 272, 951-952, 1061, 1132,
 1133-1134, 1177, 1248, 1267; licent 1133;
 licita 1048, 1133; licitorum 1135; licitis
 1128, 1134-1135
 (lignum) ligna 85
 (ligo) ligones 1291
 (limbus) limbo 1212
 (limes) limites 573, 1594; limitibus 598
 lingua 81, 1244; linguarum 1348-1349
 (littera) littere 727; litteram 844-845
 (livor) livore 1323
 locus 881, 943; loci 941; loco 146, 744;
 locum 916, 932, 1479
 longe 965-966, 979
 (longinquus) longinquum 1290
 (longus) longissimo 1313, 1426
 (loquor) loquitur 173, 318; loquuntur 1382;
 loquetur 774, 778; loqueretur 173; loque-
 rentur 1348; loqui 849; loquens 83, 94,
 240, 307, 421, 862, 1030, 1256, 1285; lo-
 quenti 168; loquentes 45; locutus 172
 (luctus) luctum 1156
 (luctuosus) luctuosam 547
 (lugeo) lugent 1156
 lumen 316; lumine 976
 lux 401, 434

 (*machinor*) machinabitur 765; machinatum
 871
 (macto) mactet 516
 macula 92, 618
 (maculo) maculet 1140-1141; maculasti 544
 Magdalena 128
 magis 197-198, 263, 264, 492, 1016, 1455,
 1456, 1554
 magistralis 335
 magistratus 1157-1158
 (magister) magistro 1
 (magnifico) magnificabitur 777
 (magnificus) magnifica 778
 (magnus) magna 468; magne 1440; magnos
 954; maior 551, 926, 994, 1158; maiorem
 41, 42, 132, 193, 276, 1550-1551; maiores
 1360; maximus 204, 217, 219, 229, 386,
 750, 771, 1555, 1558, 1598; maxima 214,
 220-222, 224, 243, 354-355, 466, 490,
 557-558, 950, 971, 1385, 1402, 1566-1567,
 1585, 1589; maximo 643; maximum 266,
 362
 (magus) magi 1500;
 (Mahometus) Mahometi 966
 maestas 784; maestatis 92
 (Malachias) Malachie 922-923; Malachiam
 917; Malachia 924
 male 247
 (maledico) maledicebat 115; maledixisset 455;
 malediceretur 115; maledicto 1509
 (malignus) malignis 1497
 malitia 207, 280-281; malitie 226; malitiam
 249; malitias 379, 385
 malus 85
 (malus) mala 1169; malorum 1468
 mandatum 1033-1034; mandati 1036, 1047,
 1053, 1111; mandata 1002, 1004; manda-
 torum 1188, 1208, 1217, 1221
 (mando) mandat 140
 (manduco) manducare 108-109
 (maneo) maneat 289, 647; manendum 739
 manifeste 393, 1143; manifestissime 476
 (manifesto) manifestat 677; manifestavit 233;
 manifestabunt 1249-1250; manifestent
 1363, 1481; manifestabitur 233; manifest-
 tum 749, 1173; manifesta 589; manifestos
 360; manifestis 521, 1397
 (mansuetudo) mansuetudinis 119; mansuetudi-
 nem 1101
 mansuetus 176
 manus 1526; manibus 545, 1301
 (Marcus) Marcum 159-160
 Maria 1065
 (martyr) martyres 791-792; martyrum 333,
 370
 (martyrium) martyrio 334
 (Mattheus) Matthei 300-301, 861; Mattheo
 469
 maxime 56, 198, 369, 563, 568, 569-570,
 591, 626, 857, 988, 1020, 1073, 1074,
 1181, 1182, 1242-1243, 1534, 1593
 medicina 39
 medicus 31; medici 24, 1537
 (meditatio) meditatione 809
 (meditor) meditabitur 447
 (medium) media 1148
 (medulla) medullam 109
 mel 81; mellis 548
 (membrum) membra 214, 220, 236, 243,
 1395, 1472, 1562, 1566; membrorum 525;
 membris 219, 233, 277
 memoria 142; memorie 1529
 (memoro) memorabuntur 1308; memorare
 1361; memorati 1472-1473
 mendacium 445, 601-602, 648, 942; mendacii
 649; mendacio 1493
 mendax 650, 676, 689, 894, 1386, 1603;
 mendacem 451-452, 691, 803; mendaces
 677-678, 797-798; mendacibus 1489; men-
 dacior 204

- mens 1044; mentis 33, 68, 1046, 1051; menti 96; mentem 54, 422, 1038; mente 209, 414, 1025, 1035; mentes 1024
 (mensa) mensam 314
 (mensis) menses 851
 mensura 193, 261, 1550, 1569, 1570; mensuram 122, 999
 (mensuro) mensurare 43; mensuratur 267
 (mentior) mentiri 759, 761
 (mereor) merebitur 534
 (meridianus) meridiani 546; meridiano 391; meridianum 473, 474
 (meridies) meridie 476
 messias 674, 698, 736, 894, 904, 921, 943, 973, 982, 991, 1018, 1030, 1226, 1236, 1248, 1299, 1315, 1327, 1378, 1379; messie 713, 899, 917, 933, 939, 959, 976, 978, 1172, 1175, 1214, 1220, 1252, 1267, 1272, 1303, 1503-1504, 1507; messiam 671, 726, 895, 930, 938, 975, 1080, 1084, 1201, 1210, 1218, 1225, 1241, 1296, 1520-1521, 1612; messia 673, 752, 983, 1279, 1511, 1610
 mestitia 549
 metaphora 363-364, 381
 (metus) metu 255
 meus 455, 456, 457, 1114, 1525; mea 459; mei 543; meam 732, 1325, 1330; meo 314, 1279; meos 1340, 1526; meas 1325, 1340, 1526
 Micheas 743, 942, 1288
 (migro) migraverunt 792
 militaris 333
 (militia) milicie 15
 (milito) militantis 8, 232, 1573, 1577, 1580
 (mille) 839, 893, 896, 898, 929, 935
 (millesimus) millesimo 509
 minime 988
 minister 1160; ministri 170-171, 432; ministrorum 440, 449; ministris 385, 637; ministros 608
 (minor) minorem 41, 42, 194, 276, 1551; minorum 968
 minus 12-13, 28, 84, 128, 166, 197, 276, 743, 1016, 1129, 1281, 1372
 mirabiliter 1269
 (miraculum) miracula 1485
 miserabiliter 1344
 (miseratio) miserationibus 1284
 misereor 128; miserebitur 1264; misereri 1165
 misericordia 124-125, 125, 1283; misericordiam 126, 253, 258
 misericorditer 46-47, 1344-1345
 misericors 124, 176, 512
 (mitis) mites 1102
 mitto 917; misit 513, 661; mittet 1492; mittens 301 missum 680; mittendus 884, 890, 902
 mobilis 183
 moderatus 1041
 modestus 183
 modicum 606
 (modus) modum 58, 1013, 1020, 1531; modo 29, 199, 225, 356, 478, 745, 813, 814, 882, 932, 947, 965, 975, 999, 1004, 1012, 1139, 1580, 1582; modis 325, 812
 (momentaneus) momentanea 1199
 (momentum) momentorum 507
 (moneo) monent 1577
 (moneta) monetarum 521
 (monstro) monstrat 1521; monstraret 64
 (monstruosum) monstruoso 236
 (mons) monte 93, 1301
 (moralis) Moralibus 317
 (morbus) morbi 6
 (morbidus) morbidi 250
 (morior) moriens 147
 (mors) mortis 1344; mortem 131, 1316
 mortalis 63-64; mortale 272, 1146; mortales 63
 (mortuus) mortuos 1356; mortuis 1352
 (mos) moribus 230, 1228, 1508, 1559
 (motivus) motivo 757
 motus 745
 (moveo) moveret 1293; movebuntur 1424; movere 1499; movendo 1358
 (Moyses) Moyses 93
 muliebris 1181
 mulier 168, 1180-1181; muliere 1061
 multiplex 183
 multipliciter 1015-1016
 multitudo 9, 127, 1401; multitudinis 594, 1443; multitudini 90, 1431; multitudinem 546, 1435, 1441; multitudine 626-627, 1422, 1438
 (multus) multum 906; multi 218, 223, 225, 818, 1429; multo 324, 504-505, 688; multorum 241, 1443; multarum 1180; multis 550, 638, 1103, 1104, 1370; multos 981, 1289; plurimos 1184
 (mundanus) mundane 517, 540, 1399; mundano 533
 munditia 1164
 (mundus) mundi 468, 531, 609, 970, 1059, 1270, 1298, 1360, 1406, 1518; mundo 302, 1165, 1300, 1354, 1359; mundos 187
 munus 139; munere 414
 (muto) mutare 832
 (mutuus) mutue 575
 (mutus) muta 1382
 (mysterialis)ysteriali 617
 mysterium 641

Nabuchodonosor 950
 nam 25, 195, 215, 223, 231, 235, 385, 397, 460, 485, 504, 517, 570, 678, 687, 703, 843, 874, 942, 1073, 1103, 1142, 1154, 1226, 1278, 1363, 1371, 1466, 1473

- namque 574, 1461
 (narro) narravit 510
 (nascor) nascitur 1153; nasceretur 712; nascens 146; natus 72, 708, 711, 721, 1454, 1510; nata 949; nasciturus 709
 (nativitas) nativitatis 980; nativitate 978
 natura 746; nature 55, 151, 591, 1068, 1355, 1356-1357, 1495-1496; naturam 61, 493, 747, 748, 1367, 1368-1369, 1371, 1374; naturalis 1366
 naturaliter 1368
 Nazarenus 684, 805-806, 823, 830, 899, 912, 939, 1083, 1170, 1224, 1234, 1309, 1378, 1505, 1606; Nazareni 792, 856, 976, 980, 1350, 1363, 1384, 1396; Nazarenum 670, 690, 767, 772, 796, 1376, 1400, 1612; Nazareno 1269
 ne 216, 603, 1129, 1338, 1516
 (nebula) nebulam 562; nebulis 540
 nec 128, 163, 166, 468, 500, 593, 686, 689, 743, 747, 778, 883, 890, 924, 1133, 1288, 1368, 1370, 1450, 1464
 necessario 692, 1225
 necessarius 1041, 1045; necessaria 566, 1040; necessarie 1403; necessarium 568, 572, 644-645, 686, 1425, 1480-1481; necessariorum 1138; necessarios 6-7; necessariis 1120, 1124, 1142-1143
 necesse 695, 709, 794, 893, 929-930, 1116, 1227, 1374, 1377, 1547
 necessitas 1117; necessitatis 1063; necessitati 1069
 necnon 1357
 (nego) negat 1386, 1387; negant 691, 1400; negavit 255; negaverunt 670; negare 671, 690; negantur 793; negato 793
 negotium 412-413, 415; negotio 390
 nemo 132; neminem 141
 nequam 725; nequissimi 563, 876
 nequaquam 252-253, 587, 1207, 1459
 (nequeo) nequit 1036, 1071, 1586; nequeat 804, 1597
 (nequitia) nequitiam 1385
 (nervus) nervi 862, 865
 (nescio) nescientes 859
 nihil 54, 143, 184, 1008, 1112, 1118, 1119; nil 1207
 nihilominus 266, 478-479, 684-685, 888
 nimis 366
 nisi 150, 295, 448, 711, 735, 829, 899, 1026, 1036, 1063, 1072, 1085, 1113, 1119, 1120, 1149, 1160, 1235, 1386, 1464, 1522
 (nitor) nitentur 1620
 (nobilis) nobiliori 619-620
 (nobilitas) nobilitatem 424-425
 (nocturnus) nocturno 389; nocturnum 396-397
 (nodositas) nodositates 865, 867
 (nolo) nolite 418
 nomen 681, 688, 688-689, 720, 722, 787, 841, 1176; nomine 181, 212, 586, 1000, 1007; nomina 1307-1308
 (nomino) nominatur 125, 908; nominemur 70
 non 18, 72, 76, 115, 116, 134, 141, 160, 163, 171, 222, 230, 251, 255, 279, 293, 295, 318, 319, 320, 351, 389, 423, 462, 468, 520, 527, 528, 530, 531, 543, 549, 584, 591, 606, 610, 633, 669, 671, 674, 680, 683, 686, 690, 702, 711, 733, 759, 761, 768, 770, 772, 789, 826, 843, 854, 883, 891, 945, 1004, 1016, 1021, 1026, 1040, 1069, 1077, 1085, 1114, 1132, 1144, 1149, 1167, 1180, 1230, 1240, 1275, 1281, 1286, 1287, 1291, 1292, 1293, 1295, 1308, 1311, 1317, 1325, 1347, 1361, 1362, 1367, 1371, 1387, 1391, 1398, 1408, 1424, 1425, 1435, 1438, 1441, 1444, 1445, 1452, 1453, 1455, 1462, 1471, 1481, 1491, 1493, 1497, 1503, 1510, 1513, 1518, 1522, 1558, 1594, 1624
 nonaginta 839-840
 nondum 1211
 (nonus) nona 1560, 1599; nono 656, 882
 nos 742, 1279, 1320; nobis 69, 722; nobiscum 721
 (nosco) novit 286, 507, 1262; noscere 1504-1505, 1534-1535; noscitur 1569; notus 456
 (noster) nostrum 18; nostre 1322; nostra 1322; nostro 661; nostri 655; nostros 1319; nostras 1322; nostris 631
 (notabilis) notabilem 326-327; notabilioribus 357
 notabiliter 598
 (notifico) notificare 635
 (notitia) notitiam 631, 667, 750, 1333, 1547
 (noto) notat 371; notavi 556; notare 325
 (notorius) notoria 599
 (novus) nova 1197, 1202, 1203; novum 1330, 1616; novam 1327; novi 798, 1397; novis 1195; novissima 221, 226, 227, 285; novissime 228, 296; novissimum 926; novissimorum 286
 nox 398, 399; nocti 398; noctem 397
 nullatenus 53
 nullus 71, 121, 195, 823, 829, 898, 939, 993, 1082, 1211, 1212-1213, 1235; nulla 443, 582, 986, 1063, 1369; nullum 694; nulli 378, 734; nullo 29, 40, 199, 745, 1138; nullis 161, 1120
 numerus 1428; numeri 857; numero 821, 1531; numerum 834, 848, 851, 854
 numquam 172
 numquid 707
 nunc 217, 401
 (nuncupatio) nuncupatione 782-783
 (nuntio) nuntiandum 680
 (nuntius) nuntii 682, 688; nuntios 953
 (nuptialis) nuptialibus 135
 (nutrio) nutrit 1182; nutriunt 1091

- o* 535
 (obedientia) obediētie 1237; obediētiam 1463
 (obfusco) obfuscabitur 539-540
 (obicio) obiciat 1205; obicere 725
 (obiectum) obiecto 1005-1006
 (obiurgo) obiurgando 1416
 (obligo) obligat 1137; obliget 571; obligantur 1462; obligante 582; obligatus 1049, 1067; obligata 1065
 (obliquo) obliquat 1088, 1153
 (obmutesco) obmutuit 120
 (obnubilo) obnubilare 600
 (obscurus) obscuratur 1094; obscurabitur 538; obscurari 984; obscuratum 420
 (obsequium) obsequio 415
 observantia 24; observantie 639-640; observantiam 613, 1110, 1221, 1453
 (observo) observare 1101; observentur 574; observatas 833
 (observatio) observationis 578-579
 (observator) observatoribus 1187-1188, 1208, 1216
 obstaculum 253
 (obstupefacio) obstupefaciet 857
 (obtenebro) obtenebrant 1087; obtenebratis 604
 (obtineo) obtinere 1211-1212
 (obtorqueo) obtorquetur 1154-1155
 (obtrundo) obtrundit 1087; obtrunditur 1094
 (occasio) occasionibus 1104
 (occido) occidit 301; occidet 1184; occidebatur 460; occideret 825
 occisio 824; occisionem 119-120, 933-934; occisoribus 120; occisus 829; occisum 938
 (occulte) occulte 393
 occupatio 1046, 1051, 1072, 1075, 1077
 (occupo) occupavit 523; occupari 1116; occupatus 1070; occupatos 1077-1078
 (occurro) occurrat 142
 (Octavianus) Octaviani 959, 973; Octaviano 961
 (octavus) octava 1557, 1595; octavo 678, 758, 775, 1189
 (octogesimus) octogesimo 510
 oculus 537; oculum 536; oculis 32, 1547
 odiosus 687
 (odium) odio 211, 213, 224, 225, 256, 1565
 (offendo) offendit 274
 (offero) offerri 140
 officium 681-682; officio 963; officia 320; officiis 1122
 (offusco) offuscant 1100, 1103
 (omitto) omisit 111; omittenda 1435
 (omnimodus) omnimodam 1158-1159
 omnino 868, 943, 1293
 omnis 303-304, 569, 570, 770, 1046, 1051, 1067, 1127, 1145, 1237; omne 782, 1367; omni 573, 574, 579, 1372, 1489, 1490, 1508; omnem 185, 291, 367, 377, 590, 777, 1334, 1335, 1336; omnes 155, 186, 191, 242, 248, 301, 655, 731, 797, 954, 1134, 1135, 1212, 1240, 1277, 1318, 1333, 1345, 1395, 1493, 1530; omnia 186, 555, 746, 751, 873, 996, 1038, 1239, 1247, 1249, 1294, 1342; omnium 24, 273-274, 274, 378, 385, 554, 913, 1184, 1498, 1555, 1628; omnibus 35, 170, 199-200, 464, 650, 766, 1035, 1113-1114, 1312, 1553
 (operatio) operationis 1394, 1624; operationem 1488-1489
 (operator) operatorem 1492
 (operor) operatur 697, 1362; operabuntur 1507; operetur 642; operentur 1376; operari 1503; operati 1501
 (opinio) opinionum 16
 oportet 801
 (oppono) oppositum 678, 1380
 (oppressio) oppressionis 1276; oppressionem 637
 (oprimo) opprimat 630; opprimens 6; opprimendo 1414
 opprobrium 1317; opprobrio 112; opprobria 1315; opprobriis 1343
 optime 34
 opulentia 1182-1183, 1199; opulētie 502, 557, 1145, 1186; opulētiām 411, 1143, 1198
 opus 18, 1252, 1269, 1361, 1374; opere 209, 414, 452, 685; opera 342, 811, 986, 1092, 1206, 1250, 1350, 1611; operibus 650, 1245, 1247, 1483
 (oratio) orationem 340
 orbis 954; orbem 405, 476, 877; orbe 1309
 (ordino) ordinavit 55; ordinantis 614; ordinata 1022
 (ordior) orditur 449
 (ordo) ordinis 967-968; ordinem 388
 (origo) originem 703, 945
 (orior) oritur 1152; oriētur 866; oriēte 981; orta 1151
 (orno) ornantibus 442
 (oro) orare 1092
 (orphanus) orphanos 294
 (ortus) ortus 977, 979; ortum 1314; ortu 978, 980
 os 382, 767, 786; oris 1487; ore 163, 1196
 (Oseas) Osee 59, 662, 1095, 1281
 (ostendo) ostendit 173, 749; ostendat 1128; ostendant 803; ostenderet 220; ostenderent 79; ostendens 764; ostense 363
 ostium 532
 ovis 119

pacifice 408
 (pacifico) pacificare 1166
 (pacificus) pacifico 961
 paganus 399; paganorum 460
 pagina 754; pagine 1187
 palam 413, 1402

- (palearis) paleares 609
 (pallio) palliare 672, 1186
 pallium 1177
 (palpabilis) palpabilem 636
 (palpo) palpet 623; palpandum 1350
 par 994
 (paraclitus) paraclitum 288
 (parco) parceret 1258
 parcus 148; parcissimi 1135-1136; parcissimos 1125
 (paro) parasti 314
 pardus 365, 371; pardo 381
 (parens) parentes 106; parentibus 1313-1314
 (pario) pariet 720, 1511; peperisse 790; pariens 1141
 (pars) parti 620; partem 1065; partium 985
 partim 1072
 (parvipendo) parvipendar 1351
 parvulus 721, 1160
 (pasco) pascentur 1265
 passim 319
 (passio) passionis 118; passionem 1344
 pastor 525, 530, 535, 1593; pastori 594-595;
 pastorem 526; pastorum 331, 1075; pastoribus 552-553
 pastoralis 331
 (patefacio) patefaceret 60
 patenter 451, 803, 1140
 (pateo) pater 160, 641, 736, 746, 1015, 1080,
 1170, 1189, 1224, 1226, 1266, 1272, 1295,
 1313; patuit 369, 1509; patebunt 867;
 patere 1586; patentes 633
 pater 723, 1256; patris 544; patrem 288,
 1387-1388; patribus 654, 673, 699, 768-
 769, 806, 819, 1600, 1607
 (patientia) patientiam 1101; patientie 1237
 (patior) patiuntur 637; pateretur 115-116;
 pati 1169; patiens 114, 176; passurus
 1315; passus 145
 (paucus) pauci 1429; paucissimi 1432; paucissimos 1359
 paulo 715, 729, 732, 778, 824, 918, 1258,
 1330
 Paulus 255, 1054-1055, 1437
 pauper 1136; pauperi 1258; pauperes 1255,
 1257, 1259, 1260, 1262, 1265, 1266, 1268;
 pauperum 127, 1256-1257, 1258, 1259,
 1261, 1264, 1265; pauperibus 135, 1106-
 1107, 1109
 (pauperrimus) pauperrimos 1269-1270
 paupertas 1127; paupertatis 177, 1144
 paupertatem 1102, 1105, 1112, 1118
 (pax) pacis 1322; pacem 462; pace 459, 463
 (peccator) peccatoribus 108
 peccatum 51, 163, 272, 1013, 1146-1147,
 1149, 1369; peccati 207-208, 781; peccato
 790
 (pecco) peccavimus 737; peccaverat 740
 (pes) pedis 416, 522; pedes 382; pedum 107
 (Pelides) Pelidi 950
 penitus 928, 1306
 (penultimus) penultimum 971
 per 15, 16, 20, 40, 45, 56, 58, 66, 67, 68, 85,
 193, 263, 272, 278, 310, 313, 319, 320,
 322, 324, 326, 334, 339, 359, 360, 361,
 362, 372, 375, 383, 390, 395, 396, 397,
 405, 414, 416, 423, 425, 426, 434, 455,
 479, 501, 526, 531, 563, 605, 611, 616,
 648, 695, 748, 783, 802, 833, 840, 846,
 855, 870, 878, 879, 885, 890, 903, 916,
 917, 928, 932, 941, 948, 953, 956, 969,
 983, 1006, 1011, 1024, 1067, 1085, 1108,
 1126, 1147, 1154, 1210, 1218, 1226, 1275,
 1276, 1293, 1295, 1310, 1313, 1324, 1358,
 1449, 1472, 1473, 1474, 1480, 1484, 1496,
 1514, 1517, 1531, 1573, 1580, 1582,
 1611
 (perago) peraget 563-564
 (perambulo) perambulans 415-416; perambu-
 lante 390
 (percipio) percipit 430; percepi 509; perci-
 piuntur 427; percipiendam 122
 (percutior) percutientibus 1324-1325; percus-
 sum 1320
 (perdo) perdat 516
 (perditio) perditionis 494, 501, 515, 781, 1390
 (pereo) pereunt 1490
 perfecte 992, 1026, 1032, 1047, 1162-1163,
 1168, 1234, 1520; perfectus 1025
 perfectio 156, 1021; perfectionis 142, 613,
 1018-1019, 1123; perfectione 188, 1010-
 1011, 1078; perfectionem 74-75, 1039,
 1044, 1121, 1402; perfectionibus 195
 perfectus 347, 993, 1000, 1001, 1007, 1010,
 1106; perfecta 1027, 1031, 1033, 1036,
 1052; perfectum 1008, 1015, 1016; perfec-
 tam 1020, 1171, 1197; perfecti 1134; per-
 factorum 1017; perfectissimus 1017-1018;
 perfectissima 1027; perfectissimam 1020
 (perficio) perficit 1002; perficiendum 1164
 (perfidus) 725
 (pergo) pergentibus 316
 (perhibeo) perhibeat 164; perhibentes 158
 (periculosus) periculosius 621
 periculum 564, 665; pericula 282, 1577; pe-
 riculorum 294
 (permaneo) permaneamus 95
 (permitto) permittit 1513; permittitis 1453;
 permittat 294; permittentur 1485; permit-
 tatur 1500
 (perpendo) perpendent 497; perpendere 495;
 perpéndatur 472
 perplexitas 860, 866-867; perplexitate 862
 (perplexus) perplexi 863
 persecutio 303, 304, 354, 403, 481, 486, 488,
 1589; persecutionis 222, 352, 480, 1585;
 persecutioni 466, 490; persecutionem 303,
 407, 1167; persecucione 396, 403, 461,
 629, 634, 1401-1402; persecuciones 299,

- 300, 353, 357-358, 363, 394, 1582; persecutionum 387; persecutionibus 297, 357
(persecutor) persecutores 483
(persequor) persequatur 257; persequuntur 298, 1415; persecuti 298
persona 83, 314, 881, 906, 1256; persone 61, 1124, 1243; personam 247, 948; personarum 1042, 1148; personas 391-392, 1479; personis 161, 591, 1121
personalis 1181, 1345; personali 255-256; personales 299
personaliter 217, 232, 233-234, 611, 675, 1540
personatus 411
(persono) personare 76
perspicaciter 1055
pertinacia 1461
(pertineo) pertinet 567; pertinebat 1201; pertinebant 554; pertineat 639; pertinere 447, 1080; pertinentibus 1122
(perturbo) perturbat 1087; perturbant 1100
(perversitas) perversitates 1621; perversitatibus 1397
(perversus) perversa 804, 834; perverse 848; perversi 1427-1428
pestilens 281; pestilentes 2, 5, 10, 48-49, 242, 250, 260, 280, 482-483, 1483, 1502, 1535, 1538, 1545, 1561, 1574; pestilentibus 1569; pestilentior 269, 271, 511; pestilentiores 244, 1562-1563
pestilentia 484; pestilentie 486; pestilentiam 5, 484-485, 500
Petrus 254
(phantasticus) phantasticum 1444; phantasticos 1416
(Pharao) Pharaonis 1500
(phariseus) phariseis 306, 1447, 1470
(philippensis) Philippenses 110; Philippensibus 94
philosophia 1513, 1627; philosophie 1; philosophiam 1514, 1517
(pius) pie 312, 1418
(pietas) pietatis 50, 1077, 1092
pinguedo 408
(pinguis) pinguium 528
(placeo) placeat 1058, 1060
planta 416, 522
(plebs) plebis 1318
plene 1114-1115, 1384; plenius 1045
plenitudo 1519; plenitudinis 558; plenitudinem 80
plenus 99, 112, 206-207, 473; plenum 84; plenam 1053
(pluralis) plurali 910
plus 28, 275, 493, 560, 893, 896, 929, 935, 1371
(polluo) pollutis 545
(pompa) pompe 602, 609
(pono) ponit 1063; ponunt 253; ponam 914; ponat 133; ponitur 717; ponuntur 617; ponetur 844; poni 845; posita 838-839
pontifex 1470; pontifici 636
populus 603, 604, 934, 935-936, 1280; populi 880-881, 907, 1257, 1316; populo 310, 769, 818, 889, 892, 896, 945, 1205, 1449; populum 833, 1252, 1264, 1275; populorum 909, 520; populis 1312; populos 1289, 1297
(portio) portionis 988
(porto) portavit 169, 1320
(possessio) possessiones 341-342, 344
(possibilis) possibile 1037, 1056
(possideo) possidet 1114; possideat 1119; possidere 144; possideret 1113; possessis 1115
(possum) potest 196, 321, 477, 549, 582, 747, 924, 986, 998, 1004, 1006, 1068, 1069, 1114, 1115, 1180; possunt 279, 495, 671-672, 690, 984, 1123, 1466, 1469, 1496, 1500; poterat 702, 993, 1211, 1219; poterant 1209; potuit 351, 1455; poterit 149, 941-942; poterunt 482, 1390, 1503; possit 196, 765, 831, 945, 989, 1025; possint 21, 563, 859; posset 63, 711, 861, 1439; potens 685; potentes 1273
post 407, 545, 715, 729, 733, 774, 778, 824, 825, 828, 918, 925, 933, 966, 1198, 1209, 1222, 1258, 1330, 1454
posterior 710, 710-711
posterum 1448
postmodum 463, 555
(postpono) postposito 450
postquam 432, 895, 1197, 1353
potentia 1297; potentias 1174, 1360
potestas 889, 892, 896; potestatis 911; potestatem 886, 1355
potissime 330
potissimus 1541, 1548; potissimo 1553; potissimum 1544, 1551
(potus) potu 148
practica 19
(pravitas) pravitate 474, 599
pre 76, 79, 86, 175, 714, 1019, 1547
(prebenda) prebendas 410
(prebeo) preberet 1229
(precedo) precedit 235; precessit 856; precedenti 486-487; precedentia 1478; precedentium 322
preceptum 1012; precepta 997; preceptorum 998; preceptis 996
(precipio) precipit 138
precipue 21, 988-989, 1370, 1395
precise 378, 1120
precursor 545-546; precursores 1620; precursorum 1617
(preda) predam 367
(predicatio) predicationis 1418; predicatione 1347
(predicator) predicatorum 968
(predico) predixit 685, 954, 958, 966, 1305;

- predixerat 1278; predictus 554; predicta 18-19, 892, 900, 915, 1078, 1124-1125; predictum 932, 1146; predicte 911; predictam 458, 1275; predictorum 20, 1547; predictis 202, 259, 366, 1080, 1272, 1384, 1389
 (preminencia) preminenciam 327
 (prefero) preferatur 188-189
 (prefiguro) prefiguravit 303; prefiguratum 1450
 (pregusto) pregustare 350
 preiudicium 162, 1460
 (prelatus) prelatorum 576; prelatis 1534
 (prelibo) prelibata 1529
 prelium 1526
 (premio) premiari 1219
 (premunio) premunitur 1592; premuniuntur 1596; premuniendo 1589-1590
 (premunio) premunionem 566, 645
 (prenoto) prenotabat 459
 (prenuntio) prenuntiat 836; prenuntiavit 814, 958, 1281; prenuntiet 354; prenuntiat 807; prenuntiata 832, 869, 984
 (preparo) preparat 643; preparavit 523; preparantes 562
 (presens) presentis 666; presenti 279, 1006, 1574; presentibus 923
 presentia 1361-1362; presencie 1346
 (presidentia) presidentis 1153
 (preses) presides 969-970
 pressura 22
 (prestiuo) prestituit 32; prestituat 96
 (pretendo) pretendere 871-872
 preter 1371
 preterea 698
 (pretereo) preteriti 985; preterita 310, 1361; preteritorum 498; preteritis 311, 561
 (pretextus) pretextu 625
 pretium 136, 1218; pretio 1213
 (prevaleo) prevaleant 627
 (prevaricatio) prevaricationibus 1397
 (prevarico) prevaricare 765
 (prevenio) preveniuntur 249
 (prevideo) previdit 873; providens 454-455, 1381, 1385; providenda 282, 1577
 (previsio) previsionem 286
 primitus 100
 primo 232, 326, 396, 658, 882, 1230, 1232, 1234, 1285, 1328, 1407; prius 296, 436, 1212
 primogenitus 542; primogenita 1265
 primus 330; prima 102, 215, 359, 488, 769, 1057, 1203, 1533, 1609; primum 260-261, 567, 978, 1013, 1101, 1119, 1155, 1420; prime 927, 1386; prior 543, 710; prioris 1617
 (princeps) principem 775; principes 818, 956; principum 775
 principalis 440, 806, 820, 973, 991, 1018, 1029, 1172, 1226-1227, 1236, 1266-1267, 1299, 1315, 1327, 1378, 1379, 1503, 1507, 1607; principale 439, 446, 1252; principalem 1084, 1201, 1210-1211, 1225, 1241, 1295-1296, 1612-1613; principali 450, 1175, 1510, 1610; principales 394
 principaliter 164, 449, 771-772, 817, 1230-1231, 1232, 1234, 1248, 1250, 1270, 1273, 1530
 principatus 1158
 principium 542, 1280; principio 756-757, 757, 793
 priusquam 1218
 privilegium 52-53, 519-520; privilegio 55
 pro 94, 123, 130, 131, 133, 140, 161, 240, 313, 332, 442, 443, 446, 576, 673, 682, 756, 757, 1316, 1408, 1561
 probabiliter 1439
 (probatio) probationem 10
 probitas 333
 (probo) probat 1225; probant 128, 1613; probatur 1467; probantur 1530; probabuntur 1621
 (procedo) procedendo 955
 (processus) processum 666, 967; processu 1508-1509
 procul 162, 1230, 1569
 (procuro) procurat 628
 (prodigiosus) prodigiosa 1624
 (prodigium) prodigia 1495; prodigiis 1489
 (profano) profanat 590; profanando 1411-1412
 (profanus) profanum 592
 (professio) professionis 1137
 (profiteor) profiteatur 1118; professos 570
 (proficio) proficiat 1110
 (profundus) profunda 549
 (progredior) progrediatur 604
 (prohibeo) prohibent 1162
 proinde 317, 532, 618, 1124
 (prolongo) prolongantibus 1364-1365
 (promissio) promissionis 316-317, 921-922
 (promitto) promittit 874, 1198; promittebat 1188-1189, 1206; promisi 291; promisit 1271; promittet 1274; promittere 1208-1209, 1221-1222; promittitur 395; promitteretur 1217, 1220; promissus 653, 654, 664, 669, 698-699, 768, 806, 819, 823, 991, 1607; promissum 1600; promisso 674, 810; promissis 1201
 (promoveo) promovet 424; promovendam 1169
 promptus 505; promptu 1616
 (propero) properet 506
 propheta 295, 530, 534, 843; prophete 846, 1333; prophetam 58-59, 679, 691, 849; prophetarum 320, 807, 947-948; prophetas 296; prophetis 648
 (prophetalis) prophetales 763
 prophetia 924; prophetie 952; prophetiam 957
 (propheto) prophetavit 1300; prophetabunt

- 1337; prophetata 812, 940, 1610; prophetatis 1249
 (propinquus) propinquior 1589; propinquius 622
 (propono) proponit 23, 46; propositum 556, 736; proposito 247, 843; proposita 760
 (proportio) proportionem 196
 (propositio) propositiones 760
 proprie 200, 1554
 proprietates 1145; proprietatem 1130; proprietate 785; proprietates 899
 proprius 817; propria 252, 676, 1352, 1507; proprium 1119, 1171-1172; proprie 579, 1063, 1443, 1499; propriam 1009; proprio 345; proprii 573; propriis 598, 676; proprios 1594; propriissime 421
 propter 51, 168, 218, 249, 418, 469, 470, 767, 855, 857, 910, 985, 988, 1030, 1054, 1081, 1094-1095, 1101, 1102, 1127, 1155, 1157, 1163, 1167, 1168, 1206, 1321, 1322, 1435, 1445
 propterea 211, 532, 662, 801, 1380, 1476-1477, 1520
 (prorumpo) prorupit 631
 (prosequor) prosequitur 964; prosequuntur 1079
 (prosperitas) prosperitatis 515
 (prospicio) prospiciens 186
 protectio 395
 (protego) protegi 563
 protinus 77, 156, 172
 prout 328, 391, 393, 421
 proventus 448-449
 (proverbium) Proverbiorum 153; Proverbiis 1261
 (provideo) providit 878; providerent 285; providendi 1048
 (proximus) proximi 997; proximo 1072, 1073, 1110; proximum 1076, 1077; proximis 1048-1049, 1166
 prudens 177; prudentiores 1373
 prudenter 11
 prudentia 154, 284, 610, 623
 psalmista 75, 125-126, 166, 388, 398, 415, 699, 706, 713, 906, 1257, 1278, 1381; psalmistam 313-314, 455
 (psalmus) psalmo 1279, 1316
 publicus 1311; publico 146; publicas 1440
 (pudicus) pudicissimus 143
 (puellaris) puellari 963
 (puer) pueros 301
 (puchritudo) pulchritudinem 603
 (pullulo) pullulent 625
 (pulvis) pulverem 1301-1302
 purus 669; puram 1164
 (puteus) puteum 605
 (puto) putabit 831
 (quadragesimus) quadragesimo 728, 882, 1202, 1253
 qualis 468, 823, 1075, 1175; quale 150; qualem 69; quales 15
 qualitas 480, 1243; qualitates 97-98, 507
 qualiter 25-26, 1133
 quamdiu 588
 quamobrem 1373-1374
 quamplures 1500; quampluribus 1134
 quamvis 585, 871, 987, 1398, 1436, 1460
 quando 21, 104, 150, 182, 297, 388, 446-447, 506, 548, 743, 814, 1001
 quantumcumque 148, 1047-1048
 (quantus) quanta 106, 188; quante 119; quanto 130, 244, 486, 490, 492, 551, 619, 622, 1455, 1563, 1589; quantum 64, 65, 73, 74, 150, 161, 260, 273, 276, 279, 280, 286, 312, 484, 490, 494, 497, 498, 500, 506, 510, 613, 665, 666, 667, 702, 705, 944, 1005, 1013, 1037, 1053, 1056, 1068, 1069, 1163, 1417, 1574, 1584
 quapropter 75, 212, 560, 596, 1529
 quare 171, 738
 quartus 338; quarta 362, 365, 377, 466, 1543, 1579, 1623; quarte 384; quarto 88, 288, 737, 769, 861, 1242, 1243, 1287
 quasi 45, 80, 224, 339, 365, 443, 471, 611, 738, 739, 1245, 1320
 quatuor 358, 363, 364, 382, 387, 809, 1531-1532, 1582
 -que 372, 385, 407, 497, 590, 601, 653, 828, 873, 952, 1162, 1280, 1366
 quemadmodum 1049, 1192, 1505
 (quero) queret 527, 531; queritis 919
 (questus) questu 1131
 qui 15, 26, 27, 63, 82, 88, 115, 119, 125, 131, 138, 139, 140, 143, 154, 157, 161, 163, 164, 169, 171, 184, 186, 189, 197, 198, 199, 202, 204, 213, 243, 245, 249, 252, 255, 269, 270, 274, 315, 326, 328, 368, 427, 452, 507, 509, 512, 513, 526, 632, 663, 679, 681, 687, 688, 696, 709, 736, 740, 750, 770, 783, 791, 792, 819, 840, 852, 864, 873, 884, 887, 894, 895, 899, 902, 909, 921, 926, 943, 1011, 1057, 1059, 1061, 1062, 1115, 1118, 1125, 1130, 1134, 1136, 1156, 1159, 1173, 1176, 1183, 1191, 1205, 1214, 1240, 1272, 1274, 1296, 1313, 1345, 1364, 1386, 1387, 1396, 1426, 1451, 1490, 1493, 1506, 1520, 1526, 1541, 1553, 1554, 1565; quis 133, 143, 148, 149, 216, 272, 1004, 1106, 1339, 1350, 1386, 1516; que 5, 50, 79, 139, 167, 168, 170, 262, 282, 291, 315, 357, 359, 360, 372, 377, 396, 403, 419, 423, 430, 467, 480, 487, 490, 491, 524, 531, 554, 563, 573, 579, 590, 685, 696, 718, 754, 760, 762, 782, 784, 809, 877, 913, 949, 951, 964, 969, 983, 996, 999, 1008, 1026, 1058, 1059, 1074, 1078, 1091, 1106, 1114, 1133, 1152, 1153, 1162, 1164, 1187, 1198, 1203, 1247, 1250, 1293, 1295, 1362, 1382, 1391,

- 1392, 1396, 1463, 1464, 1467, 1483, 1513, 1530, 1611; quod 4, 20, 33, 35, 38, 50, 67, 79, 83, 100, 104, 122, 132, 135, 138, 153, 156, 165, 182, 216, 218, 220, 221, 225, 226, 229, 240, 245, 259, 262, 263, 293, 295, 299, 308, 309, 310, 313, 351, 354, 364, 382, 383, 398, 421, 425, 439, 440, 446, 464, 485, 504, 518, 528, 534, 546, 550, 556, 572, 587, 627, 632, 642, 644, 646, 647, 653, 664, 673, 679, 683, 686, 690, 693, 698, 701, 704, 710, 711, 723, 725, 735, 740, 746, 750, 752, 758, 764, 765, 767, 768, 769, 771, 773, 780, 782, 784, 786, 797, 803, 805, 815, 817, 827, 831, 834, 835, 837, 838, 841, 843, 844, 845, 856, 858, 860, 888, 890, 891, 894, 915, 921, 922, 933, 935, 942, 944, 978, 979, 991, 1010, 1015, 1028, 1030, 1031, 1054, 1061, 1080, 1089, 1096, 1099, 1105, 1109, 1110, 1119, 1120, 1127, 1138, 1143, 1170, 1171, 1173, 1178, 1179, 1183, 1193, 1195, 1205, 1207, 1224, 1266, 1269, 1272, 1277, 1289, 1301, 1310, 1351, 1352, 1353, 1374, 1384, 1404, 1408, 1427, 1429, 1446, 1448, 1454, 1461, 1468, 1485, 1487, 1495, 1502, 1503, 1506, 1510, 1520, 1597, 1605; quid 308, 859, 1002; cuius 39, 82, 124, 181, 240, 449, 496, 548, 588, 671, 802, 822, 853, 875, 951, 1107, 1463, 1488; qua 52, 94, 112, 289, 307, 313, 862, 1044, 1064, 1144, 1211, 1300, 1456; cui 127, 157, 325, 677, 745, 845, 1008, 1261, 1540; quem 290, 375, 507, 647, 788, 919, 920, 1018, 1137, 1437, 1606; quam 8, 18, 55, 114, 117, 124, 132, 138, 160, 166, 173, 190, 209, 277, 302, 305, 342, 346, 384, 418, 423, 426, 477, 482, 521, 561, 582, 633, 641, 668, 789, 790, 799, 857, 886, 893, 896, 927, 929, 935, 995, 1024, 1073, 1116, 1117, 1122, 1181, 1208, 1224, 1229, 1302, 1344, 1355, 1389, 1434, 1477, 1482, 1508, 1515, 1541; quo 155, 160, 330, 333, 335, 338, 342, 345, 349, 427, 499, 541, 722, 730, 815, 967, 968, 993, 1173, 1212, 1215, 1424; quorum 2, 14, 260, 286, 566, 970, 998, 1393, 1459; quarum 850; quos 28, 436, 958; quas 1090; quibus 48, 229, 237, 239, 242, 259, 267, 283, 293, 298, 309, 364, 394-395, 420, 462, 556, 562-563, 585-586, 612, 641, 739, 827, 920, 977, 986, 1033, 1049, 1123, 1170, 1193, 1242, 1266, 1443, 1548, 1598, 1620
- quia 54, 100, 158, 192, 206, 209, 215, 228, 258, 267, 273, 321, 378, 416, 425, 429, 467, 473, 474, 488, 531, 532, 544, 670, 674, 676, 683, 727, 759, 761, 779, 793, 831, 869, 870, 983, 1007, 1071, 1099, 1151, 1210, 1269, 1284, 1343, 1426, 1427, 1452, 1465, 1469, 1473, 1475, 1484, 1491, 1495, 1502, 1505, 1519
- quicumque 1562; quecumque 751, 1038-1039, 1081-1082, 1132; cuiuscumque 1062, 1076; quocumque 478; quascumque 833; quibuscumque 1154, 1339
- quidam 635, 885, 886; quodam 509, 632
- quidem 569, 813, 882, 1026, 1395
- quidquid 321, 375, 794, 1086, 1088
- quies 1365
- (quilibet) quelibet 850; cuiuslibet 576, 639, 1475; cuilibet 138, 578; quamlibet 492; quemlibet 1592; quolibet 193, 628, 1401, 1550,
- quin 71, 1380
- quinquaginta 850-851
- quinque 498
- (quintus) quinta 728, 1546, 1583; quinto 341, 728, 1253
- (quisquam) cuiusquam 618; quemquam 583, 592; quenquam 779
- quoad 475
- quominus 1087, 1088
- quomodo 99, 150, 1058, 1059
- quomodolibet 593
- quoniam 8, 17, 86, 210, 331, 352, 378, 435, 492, 513, 522, 530, 537, 545, 564, 583, 650, 716, 867, 925, 1027, 1078, 1116, 1122, 1209, 1213, 1228, 1292, 1367, 1369, 1386, 1526-1527
- quoque 520, 581, 610, 620, 635, 805, 860, 932, 941, 975, 1060, 1203, 1262, 1281, 1305, 1318-1319, 1358, 1465
- quousque 524, 889
- (rapio) rapuerunt 951
- (rarus) rara 443
- ratio 793; rationis 1394, 1395, 1620; rationem 695, 1009; ratione 1009, 1018, 1625; rationibus 632
- (rationabilis) rationabile 1216; rationabili 672
- rationalis 53; rationalem 54-55
- (res) re 703
- realiter 585
- rebellio 516, 1460
- (recedo) recedunt 263, 268; recedant 1196
- (recipio) recipit 1016; receperunt 1491; recipere 1268; recipitur 147
- (reclino) reclinare 145
- (recolo) recolet 1192; recolant 1453-1454; recolere 653, 664; recolens 627; recolentes 1446; recolendo 100
- recte 235, 467, 1542; rectius 1207
- rector 3
- (rectus) rectum 1219; rectam 1170
- (recurro) recurrendum 985
- (recuso) recusat 141
- (reddo) reddit 1061; reddere 1010, 1027-1028; reddi 138
- redemptio 1210; redemptionis 1218; redemptionem 1213
- (redemptivus) redemptivum 136

- reditus 448
 (redoleo) redolens 87
 (reduco) reducere 52; reducuntur 997
 (reductio) reductionis 58
 (reedificatio) reedificationem 852
 (reedifico) reedificata 828
 refectio 1365; refectionis 137
 (reformatio) reformat 1594
 (refrigesco) refrigescet 241
 (regimen) regiminis 1373
 (regius) regiam 885
 (regno) regnabit 659; regnante 407, 961
 (regnum) regni 603; regno 1303; regna 1303
 (rego) regere 441
 regula 32, 94, 95, 570, 1533, 1536, 1539, 1542, 1543, 1546, 1549, 1552, 1557, 1560, 1564, 1568, 1572, 1576, 1579, 1583, 1587, 1591, 1595, 1599, 1604, 1609, 1614, 1619, 1623; regule 27, 96, 579, 625; regulam 26, 46, 90, 189, 194; regularum 1532
 regularis 640; regulari 578; regularium 570, 1593
 (reicio) reiciendos 29-30
 (religio) religionis 572, 1408; religionem 599; religioni 579-580
 (relinquo) relinquam 293; relinquitur 1173
 (removeo) remove 1081
 renovatio 345
 (renuntio) renuntiant 1364; renuntiaverit 1113
 reparator 552; reparatorem 558
 (reparo) reparet 602-603
 (repello) repulit 1193; repellat 842; repellatur 638
 (reperio) reperiuntur 1363-1364
 (repeto) repetit 318; repetuntur 1531
 (repleo) replevit 1346
 (repono) reponuntur 155
 reprehensio 282-283
 (represento) representandam 618
 (reprobus) reproborum 205, 385, 1486, 1509, 1555-1556, 1628; reprobos 475
 (repudio) repudiare 987-988; repudiatus 673, 912, 1447;
 repudianda 1448-1449
 (repugnantia) repugnantiam 42
 (repugno) repugnat 590
 (reputo) reputetur 1461; reputavimus 1320
 (requiesco) requiescent 1266
 (requiro) requirat 1021-1022; requisivissent 953; requirendi 662
 (res) rei 1012; rem 870, 880; rerum 1183
 (resisto) resistat 103; resistere 1443; resistendum 487
 (resono) resonant 762
 respective 1016
 (respectus) respectum 879, 916, 932, 948, 969; respectu 813, 1002, 1017, 1432
 (respondeo) responderunt 172; respondere 859
 (respuo) respuit 1169
 (restituo) restituet 548; restituntur 254; restituyendo 1357
 (restringo) restringatur 520
 (resurgo) resurgendum 252
 (retardo) retardat 1064
 (retineo) retinet 1115; retineat 585; retentis 586
 (retorqueo) retorquentur 392
 (retrahio) retrahit 1064; retrahunt 1082, 1126
 reus 274
 (revelatio) revelatione 1586
 (revelo) revelaverit 296; revelare 1504
 (reverentia) reverentiam 1462
 rex 4, 458, 656, 659, 716, 719, 759; regis 713; regi 950; regem 657, 665-666, 753, 1601; reges 956, 977, 978, 981; regum 1468; regibus 518
 (ridiculosus) ridiculosa 589
 (rixa) rixe 624
 (robor) robore 1288
 (roboro) roborantur 254
 (rogo) rogabo 288
 romanus 936; romana 914; romane 955-956; romanorum 957, 970
 Ruben 541-542
 rursus 445
 (rutilo) rutilante 405
 sacerdos 596, 604; sacerdotum 517-518, 547; sacerdotibus 140
 (sacerdotalis) sacerdotale 523, 539
 (sacer) sacra 181, 313, 321, 1577; sacri 1625; sacre 1194; sacro 1531; sacrorum 1472; sacrarum 601; sacris 616, 632
 sacrificium 838
 sagitta 389-390; sagitte 403-404
 Salomon 1261
 saltem 136, 944
 (saluber) salubres 48, 1545; salubrium 32; salubrius 1588
 (salus) salutis 273; saluti 179, 1074; salutem 560, 1000, 1005, 1255-1256, 1267, 1270-1271, 1274, 1275; salute 130, 332, 443, 576, 1253, 1254, 1316
 (salutaris) salutare 655
 salvator 656, 734, 735, 738, 741; salvatoris 606-607, 617; salvatorem 654, 665, 752-753, 1601
 (salvo) salvas 1259; salvabo 1285-1286, 1286; salvabit 742; salvare 1252; salvari 1124; salvatus 1253
 (salvus) salvi 1492; salvo 55, 583; salvos 1257-1258
 (samaritanus) samaritane 108
 (sanabilis) sanabilium 31
 (sano) sanabit 527; sanati 1323
 (sanctifico) sanctificat 154-155; sanctificato 66
 sanctuarium 934-935, 937
 sanctus 183, 192, 197, 198, 689, 729; sancti 192, 614; sancto 744, 1263, 1346; sanctum

- 395, 691, 776, 919, 922, 1332; sanctorum 303, 799; sanctis 210, 464; sanctos 792; sanctior 198
 (sanctitas) sanctitatis 193, 600, 1550; sanctitatem 190, 671
 (sanguis) sanguinis 514, 1213; sanguinem 137, 368-369; sanguine 1215
 (sanguisuga) sanguisugam 523
 (sanitas) sanitati 1357
 sapientia 50, 335, 1244, 1348, 1477, 1484; sapientie 93, 155, 182, 1441
 (sapio) sapit 493; sapiat 1143; sapiamus 95; saperent 284; sapiens 3, 4, 869, 1246, 1520; sapientiores 1373
 (satago) sataget 834, 1186, 1297; satagent 1409; satagunt 251
 (Satanas) Satane 610, 1489
 (satelles) satellites 171
 satis 214
 (satisfacio) satisfacit 320, 324, 1011; satisfaciat 1110; satisfacere 1131; satisfieri 1007; satisfaciens 152
 (saturo) saturabuntur 1260
 scandalum 1141
 (scelus) scelera 1322
 sceptrum 883, 885
 scientia 153, 1244; scientie 155, 1452; scientiam 398
 scilicet 53, 175, 275, 290, 304, 398-399, 466, 481, 556, 647, 701, 791, 798, 810, 907, 913-914, 997, 1002, 1006, 1044, 1185, 1194, 1237, 1279, 1335, 1395, 1405, 1446, 1452, 1504, 1606
 (scio) scit 43; scimus 158, 221, 225; scies 1284; sciet 854, 870; scient 1465, 1484, 1495, 1502; scire 851, 990, 1461, 1522; scientes 1425; sciendum 750
 (scriba) scribis 1447, 1470
 (scribo) scribam 1331; scribitur 356, 769, 1243; scribatur 153; scribens 109; scripturus 1328; scriptum 3, 1195, 1484-1485, 1511; scripta 751, 1435, 1445; scriptam 1347; scripto 555
 scriptura 214, 313, 321, 698, 747, 760, 798, 908, 915, 1280, 1427, 1429, 1466, 1600; scripture 756, 762, 802, 1194, 1475, 1480; scripturam 324, 765, 801, 870, 879, 1481-1482; scripturarum 1045, 1621-1622; scripturas 807, 1090, 1411, 1440; scripturis 947
 scrutinium 569, 594
 (scruto) scrutetur 626; scrutari 612, 1090
 scurrilis 270, 388
 secretum 296
 (secta) secte 625; sectas 833
 secularis 602
 seculum 715; seculi 715, 723, 1274; seculorum 914
 secundus 333; secunda 360, 488-489, 780, 1614; secundo 215, 301, 403, 510, 660, 780, 1012, 1202-1203, 1385, 1411; secundum 28, 40-41, 159, 278, 326, 358, 567, 571, 581, 582, 587, 613, 642, 644, 706, 746-747, 979, 999, 1001, 1009, 1042, 1068, 1102, 1120, 1157, 1367, 1420, 1488, 1517, 1518, 1518-1519
 securus 185
 sed 74, 77, 109, 122, 144, 146, 170, 173, 180, 199, 220, 230, 250, 251, 256, 280, 393, 417, 424, 426, 431, 433, 438, 451, 453, 462, 471, 506, 514, 528, 531, 584, 591, 670, 676, 701, 704, 726, 734, 831, 844, 867, 874, 887, 891, 898, 935, 938, 980, 1001, 1005, 1013, 1016, 1021, 1071, 1108, 1145, 1181, 1212, 1233, 1276, 1296, 1340, 1377, 1392, 1409, 1420, 1439, 1444, 1450, 1455, 1462, 1497, 1559, 1565, 1625
 (sedeo) sedebit 764
 sedes 715; sedi 545
 (seditio) seditiois 624
 (seduco) seduci 1466
 (seductio) seductione 1490
 (seipse) seipsa 379; seipsis 252; seipso 272, 1228, 1233, 1236; seipso 331, 1589
 semel 317-318
 semen 699-700, 701, 702, 705, 864; semina 624
 (semino) seminabit 239; seminavit 238
 semper 908, 1462
 (sempiternus) sempiterna 1028, 1031; sempiternam 1171, 1198, 1231-1232, 1283
 (senis) senes 1337; seniores 886-887
 Senhedrin 887
 (sensibilis) sensibili 64
 (sensualis) sensualia 421; sensualibus 427-428
 (sensualitas) sensualitatis 418; sensualitatem 425
 sensus 419, 836-837, 1244; sensu 1424
 (sentio) sentite 110; sensati 1245
 septem 328, 820, 827, 1580-1581
 (septimus) septima 1552, 1591; septimo 153, 348, 364, 774
 septuaginta 886
 (sepulcrum) sepulcro 147
 (sequax) sequaces 1185, 1277; sequacium 1422-1423; sequacibus 334, 965, 1363
 (sequor) sequitur 18, 692, 700, 717, 729, 732, 796, 820, 826, 904, 918, 1387; sequentur 969; sequentes 797; sequentia 1478; sequentium 322; secuta 969
 sermo 447, 815; sermonis 156, 169; sermone 452; sermonibus 676
 (servo) servabo 876; servabit 849; servare 1097, 1103, 1112, 1159; servandum 1137
 (servus) servi 700; servis 1050; servos 296, 1340
 seu 32, 250, 957, 1020, 1086, 1158, 1396, 1424
 sex 351

- sexaginta 820, 825, 828
 (sextus) sexta 1549, 1587; sexti 353; sextum 495; sextam 875; sexto 290, 344, 499, 1467
 sexus 1181; sexum 1335-1336
 si 96, 134, 142, 156, 298, 324, 347, 446, 455, 504, 599, 623, 626, 687, 709, 725, 861, 1001, 1073, 1106, 1140, 1142, 1205, 1228, 1350, 1480, 1500, 1592, 1596
 sic 67, 85, 172, 204, 233, 239, 271, 438, 511, 603, 647, 765, 956, 1109, 1128, 1133, 1137, 1142, 1192, 1224, 1238, 1240, 1248, 1293
 (sicco) siccabitur 537
 (siculum) sicularum 516, 970; sicularis 524
 sicut 85, 145, 173, 214, 224, 226-227, 231, 237, 257, 269, 356, 379, 399, 400, 419, 509, 603, 669, 726, 754, 782, 783, 784, 835, 880, 1048, 1132, 1152, 1153, 1160, 1277, 1313, 1436-1437
 (sidus) sideribus 605
 signanter 1255, 1268
 (significatio) significacione 307
 (significo) significabat 307; significet 888; significantur 376
 (signo) signati 881; signata 881; signatis 234
 signum 1425, 1445-1446, 1448, 1458, 1465; signo 682, 1422, 1424, 1442; signa 234, 1247, 1483, 1495, 1506, 1620, 1624; signorum 651, 1393, 1393-1394, 1394; signis 267, 972, 1392, 1394-1395, 1489
 Silo 902
 (silva) silvarum 85
 similis 227, 228, 365, 381; simili 932, 965, 975; similem 306, 616; similes 1185; similitum 1419
 similiter 1471
 (similitudo) similitudinem 442, 649
 (simplex) simplices 858
 simpliciter 813, 822
 (simulatio) simulationem 1129
 simul 372
 (simulo) simulet 1177
 sincere 1434
 (sinceritas) sinceritatem 601
 sine 92, 284, 813, 1057, 1123, 1211, 1301
 singularis 981; singulari 908
 singulariter 525
 (singulus) singulum 498; singuli 1596; singulorum 319; singulis 321, 324, 568, 597, 644; singulas 391
 Sion 660, 707, 709
 (sicio) sicientes 1099
 sive 207, 226, 265, 305, 418, 561, 664, 665, 666, 863, 880, 887, 888, 921, 926, 980, 1015, 1397, 1442
 sobrius 148
 (solacium) solacia 1346
 (solemnis) solemnem 1360; solemnibus 1370
 (soleo) solitum 550
 (solitarius) solitarium 339
 sollertia 497
 sollicitudo 413, 440, 1048, 1063, 1100; sollicitudinis 1062; sollicitudine 428, 1057; sollicitudines 1056; sollicitudinibus 1103
 sollicitus 1058, 1059
 solus 736, 819, 911, 974, 982, 1117, 1305; sola 1025; solum 73, 230, 246, 279, 423, 426, 438, 506, 611, 639, 669, 980, 1005, 1021, 1107, 1145, 1295, 1347, 1362, 1391, 1408, 1444, 1497, 1558; solius 696, 723, 1374; soli 718, 1107, 1503, 1611; solo 1076, 1131, 1213
 (solvo) solvit 770; solvere 141; solutum 1218
 (somnia) somniabunt 1338
 (somnia) somnia 1338; somniis 44
 somnus 1365
 (sophisticus) sophistica 871; sophisticæ 842
 (sorbeo) sorbet 1152
 (sortior) sortitur 1475
 (specialis) speciali 506
 specialiter 212, 1586
 (species) speciem 582, 603
 speciosus 76, 175, 714
 speculum 90, 92
 (sperno) spernendo 1415
 (spero) sperandis 668
 (spertiositas) spertiositatis 78
 spiritualis 46, 395, 423, 439-440, 511, 628-629, 1403; spirituale 564; spiritualem 571, 1044, 1121; spirituali 1075, 1355; spiritualia 427; spiritualibus 626
 (spiritualitas) spiritualitatis 1499
 spiritualiter 433, 541, 1073, 1414
 spiritus 68, 181, 182, 186, 188, 195, 206, 290, 608, 614, 770, 1085, 1356; spiritum 85, 395, 952, 1082, 1308, 1332, 1334, 1341; spiritu 65, 75, 78, 79, 91, 175, 461, 463-464, 1076, 1081, 1288, 1346, 1487, 1541; spiritibus 1497
 (spes) spem 287
 splendor 980-981; splendorem 620, 979; splendore 977
 (spolio) spoliabat 436
 sponsa 81, 84
 (sponso) sponsabo 1282
 spontaneus 1281; spontanea 117-118; spontanei 1277; spontaneam 131, 1126
 sponte 561, 1364
 stabilis 185
 stagnum 294
 statim 221, 412, 472, 534, 731, 918, 1490
 (statua) statuam 1302; status 512
 (statuo) statuum 139-140
 status 326, 330, 333, 335, 338, 341, 344, 348, 353, 569, 581, 586, 588, 612, 616, 1118, 1124, 1581; statui 574, 575, 578, 1062, 1122; statum 273, 611, 1140, 1593; statu

- 345, 573, 583, 628, 632, 1049, 1063,
1122; statibus 351, 591, 597
- sterilis 18
(sto) stat 528
(stratus) stratum 544
(stringo) stringit 375
(structura) structuram 26
(studeo) studeat 612, 1524; studeant 47
studiose 646; studiosius 487
(studiosus) studiosa 410; studiosos 801
studium 503, 1107; studio 562; studia 1468
sulcritia 431
(stultus) stultum 987; stulti 1436; stultorum
1428
suavis 184
sub 81, 181, 363, 381, 821, 824, 923, 959,
1014
(subditus) subditorum 576-577
(subduco) subducto 794
(subicio) subicere 1297
subiectio 106
(subinfero) subinfert 1061
(subintroduco) subintroducet 757
(subiugo) subiugabit 548
(subiungo) subiungit 217, 722, 1337, 1340,
1490-1491; subiungitur 472, 731; subiun-
xit 221, 289
sublimis 623
(sublimo) sublimavit 62; sublimantur 254
submersus 1345
(substantialis) substantiale 439; substantialem
1039; substantiaalia 573, 581; substantiali-
bus 583, 586
subtilis 183; subtiles 187
(subversio) subversionem 636
(subverto) subversum 928; subvertendo 1407;
subverso 794
(succedo) succedet 348, 466; successit 341,
344; succedentis 485; succedente 463
successive 327, 1581
(successivus) successiva 9
sufficienter 1596
(sufficio) sufficit 489, 650, 999, 1005, 1117,
1353; sufficiat 136; sufficeret 134; suffi-
ciens 151
(suffoco) suffocari 464
(suggestio) suggestionibus 1468
(sugo) suxisti 170; sugere 524; sugentur 520
sum 192, 258, 1317; es 158, 543, 733, 739;
est 6, 17, 38, 77, 89, 91, 93, 94, 102, 138,
145, 159, 162, 163, 164, 173, 182, 190,
189, 200, 222, 226, 261, 269, 270, 274,
278, 284, 292, 308, 309, 315, 371, 372,
400, 404, 413, 416, 423, 425, 429, 434,
443, 464, 479, 484, 485, 491, 500, 504,
518, 532, 538, 550, 567, 569, 572, 574,
645, 669, 673, 680, 681, 687, 694, 695,
708, 709, 711, 716, 721, 722, 724, 733,
736, 740, 750, 760, 770, 784, 787, 789,
794, 805, 806, 813, 815, 817, 819, 832,
834, 846, 876, 877, 880, 884, 893, 902,
909, 930, 937, 943, 982, 986, 996, 1008,
1010, 1026, 1027, 1028, 1032, 1037, 1041,
1045, 1048, 1049, 1052, 1058, 1059, 1060,
1064, 1065, 1067, 1071, 1075 1116, 1127,
1140, 1142, 1159, 1171, 1181, 1199, 1227,
1235, 1241, 1254, 1263, 1321, 1322, 1345,
1361, 1367, 1374, 1377, 1378, 1383, 1386,
1387, 1396, 1428, 1435, 1440, 1513, 1520,
1540, 1542, 1547, 1555, 1589, 1605; su-
mus 499, 1323; sunt 5, 124, 139, 154,
213, 218, 225, 259, 291, 298, 328, 358,
430, 431, 531, 566, 573, 579, 620, 634,
696, 865, 870, 969, 1038, 1040, 1058,
1059, 1078, 1109, 1132, 1134, 1135, 1164,
1242, 1247, 1342, 1365, 1429, 1501, 1527,
1561, 1562, 1566; eram 1256; erat 366,
692, 709, 741, 913, 922, 925, 992, 1022,
1029, 1107, 1211, 1216, 1250, 1252, 1255,
1275, 1299, 1315, 1327, 1332, 1457; eratis
401; erant 220; fuit 99, 100, 175, 308,
330, 331, 333, 335, 338, 352, 365, 403,
405, 468, 512, 654, 685, 686, 768, 821,
829, 923, 949, 950, 991, 1207, 1219, 1354,
1447, 1450; fuerat 823; fuerunt 223, 311,
363, 797, 812, 818, 1203, 1426; erit 204,
205, 206, 209, 230, 468, 469, 487, 541,
587, 659, 799, 884, 926, 945, 1175, 1177,
1178, 1272, 1307, 1393, 1394, 1420, 1510,
1558; fuisset 686, 1221; fuissent 1433;
erunt 483, 821, 1185, 1393; esto 1351;
estote 192; sit 3, 55, 65, 68, 72, 138, 281,
440, 448, 467, 469, 591, 703, 735, 764,
894, 1139, 1231, 1246, 1374, 1380, 1511;
simus 70; sint 15, 48, 91, 190, 260, 280,
1574; esset 588, 699, 704, 710, 931, 973,
987, 1056, 1216, 1218, 1230, 1267, 1369;
essent 1277, 1432; fuerit 57, 114, 119,
124, 161, 165, 486, 511, 551, 664, 838,
839, 927, 1070, 1417, 1480; esse 28, 29,
36, 347, 415, 585, 588, 593, 650, 671, 675,
677, 679, 683, 695, 702, 749, 801, 854,
864, 971, 993, 1057, 1099, 1106, 1114,
1180, 1227, 1241, 1368, 1377, 1400, 1425,
1465, 1473, 1485, 1540, 1601, 1621; fuisse
690-691, 691, 772, 788, 790, 796, 974,
1084, 1225, 1295; futurus 738-739, 741;
futura 310, 486, 1210, 1577; futuri 723;
future 228, 665; futurum 308, 309, 518,
538, 683, 925, 1299; futuram 306; futuro
67, 281, 1575; futuris 297, 312-313, 953;
fore 34, 674, 684, 726, 803, 895, 1125,
1296, 1602, 1612; foret 1448
summe 202, 206
summus 596, 993; summa 1029, 1127; sum-
mam 383, 1231; summo 211, 474, 635
(sumo) sumit 703; sumet 1291; sumpsit
1314; sumpserit 151
super 128, 300, 317, 536, 602, 730, 744, 953,

- 1125, 1134, 1135, 1247, 1249, 1300, 1323, 1334, 1335, 1340
 (superbia) 914, 1383; *superbiam* 1154
superbus 269, 270; *superbis* 103; *superbior* 203
supereminenter 1342
 (superfluitas) *superfluitatem* 1098
 (superfluo) *superfluunt* 1123
 (superfluus) *superfluum* 1095
 (superimpendo) *superimpendere* 331-332
 (superior) *superiores* 1466, 1469; *superiorum* 1458; *superioribus* 1461; *superius* 1472
supernaturaliter 1357-1358
 (supero) *superat* 377; *superavit* 1193; *superari* 1455
 (superstes) *superstites* 635
 (superstitiosus) *superstitiosos* 1416
 (supervenio) *supervenit* 1197; *supervenientibus* 1195
supra 555-556, 781, 795, 1356, 1374, 1509
 (supradictus) *supradicta* 866, 1138, 1342, 1506; *supradictam* 1441; *supradicti* 260, 280, 1483; *supradictis* 200, 1238
 (surgo) *surrexit* 410, 1352; *surgat* 525
 (suscipio) *suscipiunt* 864; *suscipimus* 126; *suscepto* 107
 (suscito) *suscitavi* 731; *suscitabo* 526, 658; *suscitata* 406; *suscitandam* 501; *suscitando* 1356
 (sustentatio) *sustentationem* 1039, 1041, 1121
 (sustineo) *sustinuit* 131; *sustineret* 1370; *sustinere* 112-113; *sustinuissem* 456
 (suus) *sua* 1022, 1108, 1228, 1347; *suum* 138, 232, 296, 515, 672, 767, 786, 847, 1264; *sue* 33, 134, 299, 424, 695, 1021, 1069, 1217, 1232, 1345; *suam* 133, 136, 957, 1155, 1186, 1228; *suo* 244, 458, 548, 744, 835, 855, 1031, 1049, 1062, 1286, 1424; *sui* 60, 326, 387, 1177, 1368, 1421, 1487, 1488; *suorum* 300, 652, 865, 1264, 1328, 1381, 1422; *suis* 23, 123, 137, 140, 171, 219, 232, 233, 385, 650, 678, 873, 878, 965, 1354, 1461; *suos* 293, 296, 570, 608, 800, 1290, 1310; *suas* 1291, 1621
- (*tabefacio*) *tabefactam* 547
tabernaculum 788
 (taceo) *tacuit* 1163
tacite 451
talis 530, 823, 846, 1007; *tale* 1465; *talem* 683, 1002, 1146; *tali* 52, 293; *talia* 1501; *talium* 1017, 1401; *talibus* 959
taliter 1077, 1133, 1596
tam 11, 31, 209, 304, 342, 467, 518, 520, 581, 633, 646, 667, 689, 798, 855, 1073, 1112, 1121, 1310, 1344, 1355, 1389, 1508, 1541
tamen 202, 252, 275, 638, 669, 680, 684, 725, 869, 1062, 1191, 1246, 1268, 1312, 1400, 1445
tamquam 476; *tanquam* 44, 256, 681, 764, 993, 1182, 1242, 1541
tantummodo 149-150, 179, 1074
 (tantus) *tanta* 349, 858, 860, 1332; *tantum* 180, 269, 427, 429, 440, 595, 629, 733, 826, 1068, 1098, 1105, 1450, 1464, 1624; *tantam* 144, 636-637; *tanti* 857; *tanto* 244, 292, 491, 493, 551, 619, 621, 673, 1456, 1562, 1588
 (taurus) *tauro* 961
 (tegumentum) *tegumentorum* 1042
 (temerarius) *temerarium* 1420-1421
 (temeritas) *temeritatis* 1413
temperamentum 73; *temperamento* 36-37, 43
temperantia 142
temperatus 176-177; *temperatam* 39; *temperatior* 143
templum 828, 918-919, 922, 923, 925, 927, 931, 937
temporalis 502, 557, 562, 1072, 1186, 1220, 1584, 1588; *temporalem* 412, 1189, 1206, 1274, 1365; *temporales* 1056, 1175; *temporalii* 463, 703-704, 1183; *temporalia* 441, 452, 1046, 1051, 1109, 1128, 1208; *temporalium* 144, 409, 523, 547, 1188; *temporalibus* 436, 1126, 1151
temporaliter 433, 1051
tempus 278, 496, 557, 662, 835, 879, 917, 930, 947, 975, 1478; *temporis* 222, 326, 388, 483, 484, 853, 856, 878, 985, 1423, 1431; *tempori* 480, 835; *tempore* 40, 72, 219, 223, 224, 231, 232, 234, 240, 353, 369, 460, 499, 560, 738, 815, 824-825, 838, 852, 855, 875, 959, 967, 968, 973, 1031, 1313, 1426, 1559; *tempora* 356, 478, 479, 810, 812, 832, 939-940, 958, 984, 1527, 1580, 1610; *temporum* 498, 507, 1043, 1149, 1573; *temporibus* 462, 550, 631, 987, 1248
 (tenax) *tenacius* 622; *tenacissimum* 374
 (tendo) *tendit* 423; *tendere* 1081
 (tenebra) *tenebre* 401; *tenebras* 397, 434; *tenebris* 316, 390, 417, 420, 1222-1223
 (tenebresco) *tenebrescens* 537-538
 (teneo) *tenet* 1278; *tenent* 1463; *tenentur* 995, 1464; *tenentes* 1436
tentatio 875; *tentationis* 392, 646-647, 877; *tentatione* 874; *tentationibus* 319
 (tentator) *tentatorem* 1193
 (tento) *tentabit* 1297
 (tenuis) *tenuissimum* 339
 (tepeo) *tepeat* 17
 (terminus) *terminum* 1146; *terminis* 639
terra 739, 741, 1308, 1309; *terre* 655, 745; *terram* 316; *terris* 1354
 (terrenus) *terrene* 475, 482, 503, 514-515; *terrena* 178, 435
terribilis 366; *terribilem* 384

- tertius 335; tertia 361, 489, 1539, 1576; tertium 1421; tertio 380, 786, 874, 947, 1404, 1414;
 testamentum 89, 776; testamenti 654, 751, 798, 802, 919-920, 921, 1215, 1391-1392, 1396-1397, 1427, 1615, 1617; testamento 1607-1608
 (testiculus) testiculi 863; testicularum 862-863
 testimonium 157-158, 164, 990; testimonii 82; testimonio 1187, 1621; testimonia 809, 983, 1295; testimoniis 802, 1384, 1389
 (testis) teste 1214, 1466
 (testor) testatur 127, 131, 165, 166-167, 257, 726, 740, 888, 1429; testantur 170; testante 926, 1183
 (texo) texuit 957; textitur 449
 textus 902, 1625
 (theoricus) theorica 19
 (thesaurus) thesauri 155
 (thessalonicensis) thessalonicensis 642, 768-769, 780, 1486-1487
 (timeo) timebis 389; timendis 668
 (timor) timore 389
 (Timotheus) Timotheum 258
 (Titus) Tito 936
 rolerantia 118
 (tondeo) tondeute 120
 tor 899
 totaliter 272, 1071, 1616
 totus 209, 1343; tota 698, 798, 1022, 1035, 1148; totum 405, 416, 450, 476, 502, 524, 621, 967, 1524, 1592; totius 314, 568, 594; toti 325, 567, 1359; totam 393; toto 15, 327, 562, 1034, 1081, 1309, 1581; totis 628, 1078
 (trado) tradens 1627
 (traditio) traditionem 1517-1518
 (traho) traham 59, 1282; trahere 945
 (tranquillitas) tranquillitate 350
 (transeo) transierunt 489, 935; transiens 605, 1200
 (transgressio) transgressionem 1147
 (transigo) transactis 827
 (transitus) transitum 1209
 (translatio) translatione 903
 (trecenti) trecentis 896; trecentos 898
 tribulatio 494; tribulatio 738
 (tribulo) tribulant 315
 tributum 140-141
 (trigesimus) trigesimo 657-658, 1328
 (trinitas) trinitatis 784
 tripliciter 1407
 tristitia 551; tristitie 1104
 (tres) trium 1420
 (triumpho) triumphandum 1590
 (troianus) troiani 951
 (truncatio) truncationem 1474
 (trunco) truncata 1476
 tu 456, 542, 733, 1214; tibi 159, 656, 737; te 169, 733, 876, 914, 1283; tecum 1280
 tum 869, 870, 1426, 1427, 1465, 1469, 1484, 1495, 1502, 1505
 (tumulo) tumulatur 147
 tunc 860, 890, 969, 974, 1070, 1077, 1208, 1209, 1440
 (turba) turbam 128, 371; turbas 168
 (turbo) turbant 1104; turbabit 1471
 tuus 656, 717; tua 81, 167, 715, 1035; tuam 126; tuum 167, 536, 537, 716, 1034; tuo 977, 1034; tui 127, 544, 977; tuis 78, 1036
 (uber) ubera 170
 ubi 111, 145, 150, 312, 380, 437, 706, 875, 883, 901, 1061, 1279, 1438, 1439, 1471
 ubique 407-408
 (ultimatus) ultimatum 111
 ultimo 348
 (ultimus) ultima 362; ultimum 925; ultimo 234
 ultra 477, 1116, 1292, 1308, 1495
 umbra 417
 unanimis 456
 (unda) undas 16
 unde 221, 300, 398, 539, 660, 690, 763, 844, 1009, 1197, 1202, 1230, 1256, 1316, 1328, 1376, 1431, 1474, 1500
 (undecimus) undecima 1568; undecimo 776
 (ungula) ungulas 528
 (unibilis) unibiles 91
 unicus 183
 (unitas) unitate 61
 universalis 480, 488
 universitas 1606
 (universus) universa 477, 779, 1303; univ-
 ersum 877; universe 124; universos 1267-
 1268
 unquam 1083
 unus 67; una 364; unum 272, 479, 611, 1393; unam 383; uno 274, 813, 998, 1580
 (unusquisque) unicuique 352, 1010
 (urbs) urbis 956; urbe 913, 961
 (uro) urentem 608-609
 ursus 374; ursi 382; urso 365
 usque 416, 816, 853, 954, 955, 970, 981, 1155-1156, 1290, 1344
 (usurpo) usurpat 681, 687, 688; usurpans 1273
 usus 1041, 1045, 1117, 1128, 1136; usum 1095, 1097, 1132, 1138; usu 428, 1135
 ut 15, 46, 60, 62, 78, 91, 92, 132, 139, 143, 202, 304, 305, 306, 350, 369, 417, 429, 433, 468, 469, 470, 471, 477, 530, 533, 555, 558, 560, 629, 637, 669, 674, 772, 802, 816, 831, 900, 1079, 1090, 1092, 1105, 1107, 1109, 1112, 1128, 1131, 1216, 1220, 1227, 1243, 1346, 1353, 1374, 1400, 1479, 1492, 1493, 1509, 1529, 1547, 1594

- utilis 87, 179
 (utilitas) utilitatem 829
 utiliter 173
 utinam 284
 utique 456
 (uterque) utrumque 589-590; utriusque 1111;
 utroque 37-38; utrisque 415
 (uror) utuntur 1124; utetur 1182; utentur
 1395, 1422, 1442; utatur 1120; uti 14,
 1128, 1133, 1142
 utrobique 67
 utrum 481, 597
 (uxor) uxori 1049, 1060; uxore 1058, 1059

 (*vacillo*) vacillabunt 859
 (vaco) vacet 1107
 (valeo) valeat 66; valeant 1131
 (vanitas) vanitatis 604; vanitate 419
 (varietas) varietatem 910, 1349
 (vario) variat 507
 varius 371; varia 372; varium 1475
 (vasto) vastabit 477; vastans 7
 ve 544, 1451
 vel 36, 37, 135, 151, 152, 159, 168, 251, 261,
 273, 413, 414, 415, 443, 504, 571, 584,
 600, 627, 673, 679, 688, 783, 795, 797,
 833, 851, 889, 895, 1048, 1087, 1120,
 1121, 1130, 1144, 1151, 1153, 1185, 1194,
 1199, 1372, 1460, 1473, 1474, 1476, 1515,
 1565, 1570
 (vello) vellentibus 1325
 (velocitas) velocitatem 470; velocitate 369
 velociter 367
 velum 450
 velut 19, 1333
 (vendo) vendat 1106; vendendi 413
 venenum 553, 757
 (venialis) veniale 1013, 1150
 (venio) venit 216, 656; veniunt 658, 1329;
 venerunt 1203; venerat 219-220; veniet
 552, 742, 895, 918, 961; veniat 884, 901,
 902, 904; veniret 889, 922; venerit 290,
 663; venisset 217, 890-891, 891; veniens
 546; venisse 930, 937; venturus 931, 973,
 1029; ventura 291, 876, 877; venturum
 1601; venturo 934; venturas 300
 venter 169
 ventus 646
 (venus) veneris 1095, 1097
 veraciter 63
 verax 158, 160, 178, 685; veracior 162-163;
 veracissimus 1227; veracissimum 157
 verbera 1316
 verbum 295, 297, 717-718; verbo 177, 180,
 209, 317, 346, 555, 1245; verba 174, 391;
 verborum 871; verbis 298, 309, 421, 740,
 920, 960, 977, 1246, 1566
 vere 733, 1319
 (verifico) verificare 1233; verificatur 915; ve-
 rificari 748
 veritas 125, 157, 389, 806, 1278, 1396, 1431,
 1434, 1446, 1448, 1606; veritatis 84, 99-
 100, 162, 250, 256-257, 290, 514, 636,
 645, 667, 804-805, 1333, 1403, 1453,
 1460, 1491, 1605; veritati 164, 590, 1456,
 1493; veritatem 248, 291, 445, 600, 693,
 706, 802, 1168, 1396, 1411, 1566; veritate
 159, 161, 405, 1425, 1433, 1438, 1445,
 1471
 vermis 1317
 vero 17, 23, 27, 36, 106, 114, 117, 124, 130,
 134, 138, 142, 149, 199, 236, 278, 312,
 344, 348, 366, 377, 456, 463, 539, 566,
 567, 575, 587, 644, 809, 812, 886, 939,
 983, 990, 995, 1004, 1036, 1041, 1044,
 1068, 1100, 1151, 1157, 1242, 1285, 1306,
 1407, 1429, 1442, 1458, 1483, 1581,
 1586
 (vertor) versa 434
 (versutia) versutiam 1479-1480; versutias 20,
 1535, 1628; versutiis 1598
 (vertex) verticem 417, 522
 verumtamen 1361
 verus 893, 921, 943, 982, 1235, 1378; vera
 100, 213, 220, 243, 1562, 1566; verum
 895, 930, 938, 975, 1080, 1084, 1225,
 1295, 1521, 1612; veri 899, 933, 959, 976;
 veram 1130-1131; verius 20
 (Vespasianus) Vespasianum 928
 (vester) vestri 1337, 1338; vestre 1337; ves-
 tro 1196
 (veto) vetat 184
 vetus 1600; veteris 654, 751, 801, 1187,
 1391, 1427, 1615; veteri 754-755, 818,
 1206, 1607; vetera 1196; veteribus 1201,
 1467
 (vexo) vexando 1414
 via 420, 423, 429, 867, 1037; viam 158,
 1019, 1024; vie 124; vias 731
 viator 739; viatoris 1011
 vicarius 114, 174
 (vicinus) viciniior 490-491
 (victus) victum 339
 videlicet 33, 439
 (video) videat 626; videbat 166; vidi 649;
 vidimus 83; viderunt 655; videbunt 1338,
 1505-1506; videte 69, 1516; videre 500;
 videtur 383; videatur 872; videantur 350,
 1129; videbatur 366; videbitur 1443-
 1444; videns 1520; videntes 1318; visum
 93; visis 382
 (vigeo) viger 489
 (vigesimalis) vigesima 1604, 1609, 1614, 1619,
 1623; vigesimo 88, 861, 1189
 vigilia 443-444
 viginti 1531
 (vilis) vilissime 1344
 (vincio) vinctos 1215
 (vinculum) vinculis 59
 vinum 134, 1096

- violenter 557
 (violentus) violenta 304, 846; violente 842-843, 1276
 vir 554, 708, 1049; virum 691
 (virginitas) virginitate 789
 virgo 103, 720, 949, 951, 1511; virgine 72, 143, 1510; virginem 789; virginum 104
 viriliter 13
 (virtuosus) virtuosum 593; virtuosissima 1127-1128
 virtus 1440; virtutem 186; virtute 1352, 1489; virtutes 101, 237, 437-438, 1240; virtutum 10; virtutibus 442, 1238
 (vis) vires 1038, 1356; viribus 56, 628, 1035, 1079, 1297, 1499
 viscera 520; visceribus 1330
 viscus 517
 (visibilis) visibilibus 60
 visio 380; visione 1300; visiones 1338; visionibus 328-329
 (visitatio) visitationis 1418
 (visito) visitabit 527, 545
 vita 338, 423, 439, 1006, 1228; vite 7, 89, 174, 316, 628, 665, 666, 1039, 1041, 1117, 1121, 1200, 1209, 1233, 1366, 1399, 1402, 1509; vitam 91, 322, 571, 1155, 1199, 1222, 1365, 1409
 (vitio) vitiasse 1481
 (vitium) vitia 239, 437, 1239; vitiis 267
 (vito) vitandum 1098; vitare 1155, 1158, 1162, 1293
 (vivo) vivit 429; vivens 146; vivere 1414; victum 339; vivendi 1542
 vix 447
 (voco) vocatur 467; vocantur 213; vocabantur 819, 887; vocabitur 720, 722; vocari 726; vocati 1429; vocando 1416-1417; vocaturus 1255, 1267
 (volo) volantis 404; volante 390
 volo 1057; vis 347; vultis 920; voluit 51, 75, 105, 112, 144, 299; velit 725; voluerit 1106, 1350; vellet 80; volens 25; volentes 672, 1414
 (voluntas) voluntatem 1086, 1151-1152
 voluptas 1181; voluptati 1131-1132; voluptatem 1405; voluptatibus 1152
 voluptuosus 1177; voluptuoso 428-429; voluptuosi 1185
 (vomere) vomeres 1291
 (voro) vorandum 375
 vos 291, 293, 298, 663, 919, 920, 1057, 1159, 1192, 1516, 1522; vobis 110, 289, 291, 292, 661, 1192, 1451; vobiscum 289
 votum 574, 575, 576, 578, 1137; voti 1147; voto 581, 592
 vox 191; voce 1398, 1399; voces 320
 (vulgatus) vulgatam 1347
 (vulnere) vulnerabatur 461; vulnerentur 12; vulnerantis 404; vulneratus 1321; vulneratum 538-539
 vultus 618
Zacharias 1287, 1306; *Zacharie* 656; *Zachariam* 526; *Zacharia* 1214
 (zelo) zelaverit 130, 161; zelandi 576
 zelus 331, 343; zelum 629; zelo 449, 596, 1073, 1074, 1508
 Zorobabel 923

APÈNDIX

[Arnaldi de VILANOVA]

[EPISTOLA NUNCUPATORIA TRACTATUS PHILOSOPHIA CATHOLICA ET DIVINA AD BONIFACIUM VIII]
(Bibliotheca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 3824, ff. 230^v-231^r)

Domino Bonifacio, summo pontifici. 1

Sanctissimo patri, domino Bonifacio, Dei gratia summo Pontifici, Arnaldus de Villanova, dictus magister in medicina, Christi servus inutilis atque suus et quamvis indignus, fidelissimus tamen ipsius medicus, devotissima pedum oscula cum salute. 5

Licet hactenus excellentia tue sublimitatis me pavidum fecerit ad tuam paternitatem epistolis visitandam, nunc tamen amor et spiritus alti consilii vel precepti compellunt quedam salubria et in parte mira, tue sanctitatis auribus cedulae presentis officio familiariter atque fideliter intimare. Protestans utique coram Deo non credere quod cuiquam mortalium carior sis quam mihi. Sum etenim certissimus quod ad gloriam Christi, pro tua salute, videlicet tam in statu quam in persona, nec vincula pati respuerem nec sanguinis fusionem. Et iam zelo tui sum passus et patior a pluribus magnatibus odiosa. Tue sanctitatis igitur [f. 230^v] prudentia mundo clara benigne suscipiat que scribuntur, attente legat vel audiat, diligenter intelligat et provide hiis utatur. 10 15

Ego servus tuus in quadam capella solus deambulans et pre desiderio assistendi tibi mecum revolvens in animo qualiter ad te possem securus accedere quidve tibi gratum et utile in obsequium exhiberem, dum aliquantulum stetissem immobilis, ecce repente coram oculis meis apparuit scriptura mirabilis, in qua sub formatissima littera mihi videbatur quod legerem: «Sede cito et scribe» (cf. Lc XVI, 6) dominis tuis bellicam disciplinam adversus abominationes dudum ostensas tibi. 20

Cumque sedissem, incontinenti se obtulit auctoritas illa *Proverborum*: «Homines pestilentes dissipant civitatem» (Prov XXIX, 8). Et acceptis atramento et calamo atque cartis, mox cepi scribere dictam auctoritatem, deinde cetera que sequuntur in tota scriptura, que incipit ab eadem, incredibili celeritate concipiens atque scribens, composui. Quam scripturam sigillo meo signatam tue principaliter dirigo sanctitati, supplicans per me ipsum et ex parte celestis Agni te cordialiter admonens ut festines executioni mandare que continentur in ea, et in quantum te tangunt et ceteros de populo christiano. 25 30

Considera quoque, pater sanctissime, quam pie tecum agit eterna suavis. Firmiter enim credo quod sentias me prima vice non spiritu cupiditatis ad te venisse, cum zelo solum evangelice veritatis, utilis et necessarie 35

cunctis fidelibus, sponte cucurrerim ad tuam paternitatem. Tu vero, cuius innocentiam drachones et colubri seduxerunt, a principio mihi parvulo duritiam ostendisti, personis deferens superborum, qui tuam irreverenter sprevere paternitatem, id taliter divine artis providentia disponente, ut sua
 40 veritas omnibus electis clarius illuceret pseudoque doctorum ceca superbia mani-[f. 231^b]-festior fieret orbi toti.

Demum, ex insperato et inexcogitato me introduxit Altissimus ad tuum obsequium, ut tu ipse de mea fidelitate atque fragilitate caperes certitudinis documenta. Nunc vero per domesticum tuum ac devotissimum
 45 tertio scribit tibi. Et si quereris forsitan experimentum in me loquentis, duo considerabis. Primum scilicet utrum ea, que tibi scribuntur, ex omni parte sapiant evangelicam veritatem. Secundum, an arti divine conveniant circumstantie mei, qui ad hoc ministerium sum electus.

Etenim tua sapientia non ignorat quod ille qui abscondit secreta sua
 50 sapientibus et prudentibus parvulisque revelat (cf Mt XI, 25; Lc X, 21), mira et maxima per contemptibiles operatur. An ego vero sim pre ceteris contemptibilis atque parvulus, per hoc disce. Nam, cum sim coniugatus, utique sum inter catholicos infimus quoad statum. Cum autem ut medicus
 55 sim [f. 231^c] natus ex gleba ignobili et obscura, pro certo sum nihil origine. Tue quoque sapientie non est latens contra quas tres superbias Deus per hec tria contemptibilia sumat arma. Et licet maxima et stupenda possem tibi notificare, differo tamen quousque letentur oculi mei presentia tui vultus.

Nunc autem repetens predictam monitionem, adiuro te per sanguinem
 60 Iesu Christi, quod tu non tardes opus quod tibi mittitur divulgare et exequi quod est tuum, sciens indubitanter quod pro hac diligentia tibi leti exitus promittuntur et omnes inimici tui conterentur et corruent in conspectu tuo. Si vero contempseris aut neglexeris supradicta, cogor amore ac
 65 timore dura tibi denunciare, quia melius est ut dura nunc audias quam si durissima degustares. Non tamen ego dico, sed Immortalis: a ministerio simul atque loco pelleris, in exilium transportatus. Et vacuum remanebit se-[f. 231^d]-pulcrum quod excidisti, ipsumque subvertent et polluent hostes tui.

Noli, pater amantissime, cum Deo contendere, sed eidem da gloriam
 70 festinanter. Quia vero didici pro constanti quod in omnibus passibus ultra montes inimici tui mihi ad interitum insidias paraverunt, in angustiis positus animi et languidus corpore, hic, scilicet Nicie, remedia securitatis expecto, vel per tuam virtutem vel per meam industriam, sicut lator presentium explicabit.

75 Altissimus autem ecclesie sue te conservet incolumem annis plenis.
 Datum ubi supra, quarto kalendas septembris.

[EPISTOLA NUNCUPATORIA TRACTATUS PHILOSOPHIA CATHOLICA ET DIVINA AD SANCTAE ROMANAE ECCLESIAE CARDINALES]

(Bibliotheca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 3824, ff. 231^d-232^d)

Collegio dominorum cardinalium

Sublimis reverentie patribus atque sacro dominorum cardinalium ce-
tui, Arnaldus de Villanova, dictus magister in medicina, Iesu Christi ser- 80
vus inutilis et eorum, subiectionis tam debite quam devo-[f. 232^a]-te re-
verentiam cum salute.

Opus noviter editum, quod ab ullo mortalium non accepi, connexum
presentibus mitto sollicitudini vestre paternitatis eo stimulo perurgente,
quem caritas domini nostri summi pontificis, cui pagina fidelissima gesta 85
notifico, vobis edisseret, sicut spero.

Ad cuius tenorem considerandum edificando et exhortando catholicos,
non ego, sed dominus Iesus Christus vos admonet. Mihi vero tantummodo
competit supplicare quod attendatis an esset blasphemia Salvatoris ac de-
testatio evangelice veritatis contemnere vel horrere que sancte matri eccle- 90
sie per parvulos offeruntur, cum Veritas ipsa dicat quod «spiritus ubi vult
spirat» (Io III, 8); et iterum quod Pater celestis secreta sua, que «abscondit
a sapientibus atque prudentibus dignatur interdum parvulis revelare» (cf
Mt XI, 25; Lc X, 21), sitque procul dubio parvulus in catholicorum colle-
gio, qui statu est infimus et officio [f. 232^b] fetidus et origine tene- 95
brosus.

Que circumstantie quam sint concordēs divine arti, cum magna dispo-
nit in populis operari, tuba celestis id resonat, ubi dicit APOSTOLUS quod
«Deus eligit stulta mundi et infirma et ignobilia» ut per ipsa confundat
eorum contraria (1Cor I, 27-28). 100

Quam magna vero iam Deus fuerit operatus per ministerium parvuli,
vestram non estimo latere prudentiam. Scitis enim quod zelo catholice at-
que summe necessarie veritatis persecutionem sum passus, et illusus a doc-
toribus ac irrisus et insuper a pastoribus eis faventibus blasphematus, taliter
disponente providentia summi regis, ut veritas eius, que permanet in 105
eternum (Ps. 116,2) coram oculis omnium electorum splendidius effulgeret
et adversariorum obtusio fieret manifesta, cunctis amatoribus veritatis.

Igitur, carissimi patres, nolite munus despiciere supradictum vel, prius-
quam [f. 232^c] attente legeritis iudicare, quoniam adesse festinat tempus
et fere iam adest, in quo superne virtutis vigor exercebit vindictam in con- 110
temptores dabitque vexatio intellectum auditui. Qui quoque respuunt in-
telligere veritatem ac dormientes in pulvere, cogentur evigilari et experiri
quod sum locutus mentali sinceritate, non ut phantasticus aut insanus.

Et quia vobis, karissimi patres ac reverendissimi domini, pre cunctis fi-

- 115 delibus convenit sacra eloquia perscrutari, vestram sublimitatem adiuro
per sanguinem Iesu Christi, quod attendatis de quibus et quibus et etiam
pro quibus Spiritus Sanctus intendit loqui, cum dicit in *Psalmo*: «Hodie,
si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra» (Ps XCIV, 8), vel
120 in celo cognovit tempus suum, turtur et hirundo et ciconia custodierunt
tempus adventus sui, populus autem meus non cognovit iudicium Domi-
ni. Quomodo [f. 232^d] dicitis: "Sapientes nos sumus et lex Domini nobis-
cum est?" Vere mandacium operatus est stilus mendax scribarum... Ver-
bum enim Domini proiecerunt et sapientia eius nulla est in eis,...
125 quinimmo confusione non sunt confusi et erubescere nescierunt» (Ier VIII,
7-8, 9 i 12). Hec *Ieremias*.

Conservet autem celestis Agnus et ad sui gloriam incessanter promo-
veat vestri collegii sanctitatem.

- 130 Me quoque fidelissimum omnium servum vestre gratie sua caritas recom-
mendet faciatque sic vestris obsequiis inherere quod sancte matris ecclesie
gremium me presentet collegio beatorum.

Datum Nissie.

[PROTESTATIO, PRAESENTATIO AC SUPPLICATIO BENEDICTO XI POSTRIDIE KL. IUNII A. D. M CCC IV DATA]

(Bibliotheca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 3824, ff. 204^c-214^c)

Reverendissime patrum mortalium. Tua paternitas non ignorat neque tuorum fratrum sacrum collegium, qualiter antecessore tuo sedente in cathedra Piscatoris et te presente, annuntiavi huic Ecclesie velut capiti catholice multitudinis, quod persecutio maximi Antichristi fervere debet in hoc centenario, quod est quartum decimum a Christi nativitate. 135

Preterea, cuncta motiva, que me ad denuntiandum induxerant vel compulerant, fideliter et seriatim explicui, partim scripto, partim prolatione iuxta seriem eventuum transactorum. 140

Recolit etiam tua Paternitas qualiter, interrogatus a Pontifice quid peterem, dixi me petere quod negare non posset, nisi vellet se fore Christum seu Christi vicarium abnegare, quoniam principaliter non petebam nisi quod Ecclesia Roma-[204^a]-na cognosceret: de annuntiatione quam presentabam et de veritate fundamentorum eius. 145

Adieci quoque quod spontaneus veneram, ut pedibus eius assisterem, quousque de veritate annuntiationis plenarie discussisset. Idcirco petebam ut arctaret theologos, tam persecutores meos quam alios, ad ferendum vel ad mittendum in scriptis quicquid obicere vellent contra dicta mearum assertionum. 150

Protinus autem tuus antecessor confessus est quod non poterat denegare michi petitionem. Sed immediate adiecit minas et terroris sagittas, ut bene recolis. Et taliter processit, partim tacente senatu, partim consentiente, partim etiam stimulante, quod festinavit ad ridiculum celebrandum et subvertendum quatuor angulos huius domus, tam iudicio iumentorum quam hominum, hoc est, imperitorum ac sapientum. 155

Stupebant enim omnes turbe, dicentes quod maculam impresserat notabilem vultui sponse Christi. [f. 205^a]

Primo quidem per lesionem prudentie, que primum angulum edificii spiritualis constituit. Quam constat fuisse lesam, ubi futura infamia Sedis Apostolice non fuit previsa nec presuccissa, cum repulsa daretur petenti quod Ecclesia cognosceret super propositis veritatem. Et in omni statu cogebantur homines admirari, qua conscientia poterat mater Ecclesia recusare discussionem atque notitiam veritatis in materia presentata suo examini, que ad ipsam proprie pertinebat, cum tamen, testibus divinis eloquiis et ratione humana, sit impossibile quemquam ferre iudicium recum sine plena notitia veritatis. 160

Non enim erat conveniens ut staret dicto persecutorum, tum quia gloriam suam nulli alteri debet dare (cf. Is XLII, 8), tum quia certum erat persecutores inique et enormiter processisse contra peregrinum et adventum necnon in preiudicium et contemptum Apostolice Sedis, ad quem processum cognoscendum debuisset ipsius prudentia vigilas-[f. 205^b]-se, 170

quia matris contemptus in modicis presagiat futurum in magnis, quem-
admodum rei eventus postmodum declaravit.

175 Eminens quoque prudentia semper timet posse contingere que in pre-
terito contigerunt, *Scriptura* clamante: «Quid est quod fuit? Ipsum quod
futurum est, etc.» (Eccle I, 9).

Si fuit igitur a presbiteris unquam et senibus egressa iniquitas et a
legum peritis veritas livoris spiritu impugnata, summa prudentia matris
180 Ecclesie debuit contemplari.

Nec deerat argumentum ad gravem suspicionem contra persecutores,
quoniam cum primam medietatem operis sibi retinuissent et secundam
velut acephalam presentassent, non erubuerunt cum Anania et Safira illu-
dere Petro et mentiri Spiritui Sancto (cf. Act V, 1-11), cum dicerent:
185 «Ecce opus quod talis composuit». De facili namque prudens animadver-
tit quanta rabie veritas impugnetur ab illis, qui non verentur illudere et
mentiri duplici maiestati et principia suffocare, quibus ipsa veritas eluci-
datur, que in pri-[f. 205^a]-ma parte operis, quam retinuerant, tradeban-
tur.

190 Dicebat igitur universitas: «Quis est ille, qui nolit intelligere seu cog-
noscere veritatem, nisi qui respuit bene agere, vel cui furor est secundum
similitudinem serpentis et aspidis surde (cf. Ps LVII, 5), que non exaudit
vocem loquentis puro zelo catholice pietatis et humiliter supplicantis pro
iustitia sponse Christi?

195 «Cur petenti saltem non dabantur obiectiones, ut sua fantasia vel tem-
eraria confidentia notorio iudicio dampnaretur, si defecisset in respon-
sionibus ad obiecta? Hoc enim excellens prudentia nullatenus debuit omi-
sisse».

Nec minus apparebit lesa prudentia, si comparetur ad sibilos falsarum
200 suggestionum. Nam prudentiam habenti catholicam levissimum erat cog-
noscere an suggerens loqueretur in spiritu caritatis et modestie Christi vel
magistralis inflationis. Siquidem, «ex abundantia cordis os loquitur» (Mt
XII, 34; Lc VI, 45). Et rursus: Quomodo resplendent in aquis vultus
prospicientium, sic corda [f. 205^d] hominum nota sunt prudentibus.
205 Nam cuius effigies infernalis existit, flatus emittit procul dubio gehenna-
les. Cuius autem spiritus est celestis, «mel et lac sub lingua eius» (Cant
IV, 11). Unde, cum hiis sacris eloquiis foret imbutus, seduci non debuit
per aliquem suggerentem, quia circumspectioni nec experientia deerat nec
industria naturalis; proinde, quandocumque suggerens quicquam cum
210 detestatione pauperis loquitur vel contemptu parvuli Ecclesie filii, satis
claret eum non ambulare in spiritu Ihesu Christi nec querere que sunt
eius (Phil II, 21).

Quod si filius denuntians quicquam matri fantasticus procul dubio
fuisset aut stolidus, nichilominus tam Romane prudentie quam catholice
215 derogabat contempnere verba denuntiantis.

Catholice quidem, quoniam ipsa mater Ecclesia non ignorat quod
Deus per fantasticos et stolidos huius mundi mira et ardua sepius opera-
tur (cf. 1Cor I, 27-28).

Romane vero, quoniam Romani, sicut [f. 206^a] ex eorum patet ystoriiis, consueverunt in arduis etiam stultos interrogare ad sui directionem. Ex quibus patet quod prudentie angulus nimis tunc lesus extiterit. 220

Quantum vero tunc fuerit iustitie angulus conquassatus, admirativi clamores loquentium ostendebant, cum dicerent: «Quomodo Summus Pontifex, qui se dicit uni abbatisse caput solummodo inclinare, hoc est iustitie, denegavit eam filio suo gerenti zelum apostolice dignitatis? 225

«Qua iustitia poterat legislator habere ratum seu confirmare quod vi metusve causa fuerat extortum a persecutoribus processu impio et enormi, cum non ignoraret quod etiam iuramentum est frivolum, quod ab aliquo taliter extorquetur?

«Quo iustitie cultu poterat imitari persecutores filii sui, ut eum detentione, minis atque terroribus ad revocandum opus presentatum examini suo compelleret, cum tamen sponte filius obtulisset quod post examen [f. 206^b] exquisitum paratus erat obedire in omnibus patri suo? 230

«Qua iustitia vel quo iure potuit unquam pastor spiritualis ovem impellere ad illicitum iuramentum, cum eidem in illis, que Christo dissoluant, obedire nullo modo teneatur? 235

«Nonne temerarium et illicitum est ut quis iuret non divulgare assertiones sanctorum honorabiles Christo et utiles christianis?

«Qua lima iustitie filio supplicanti pro examine vel notitia veritatis dicere poterat summus iudex quod eum in carcere pestifero faceret custodiri, cum sponte se obtulisset ad expentandum [*sic!* expectandum?] scrutinium veritatis, nec esset infamis aut fugitivus, neque persecutores eum de errore, sed de temeritate solummodo accusarent? 240

«Quomodo publice utilitatis ministrum, non infamem, nec de aliquo errore suspectum, ad mortis custodiam deputabat, si ad veritatis examen intendere voluisset? Nonne veritas datur extinctioni, si defensor illius tacere cogatur sive tabescere scalore carce-[f. 206^c]-ris vel perire? 245

«Quo spiritu poterat id concipere vel exprimere mater illa, cui super custodia filiorum inquit Spiritus veritatis: "Proteges eos in tabernaculo tuo a contradictione linguarum, abscondes eos in abscondito faciei tue a conturbatione hominum?"» (Ps XXX, 20-21). 250

Sed quod iustitiam per tales processus ostenditur acerbissime vulnerari latere non potuit Romanam Ecclesiam, nam in sapientia catholica nulla Ecclesia par est ei.

Proinde, bene novit quod sermones Dei sunt pura eloquia sacri voluminis. Illi vero sunt quasi sermones Dei, qui licet in sacro volumine non sint scripti, tamen a sacris eloquiis non discordant. 255

Cum igitur humilis filius zelo catholico denuntiationem quamcumque proponit matri sermonibus Dei vel quasi sermonibus, constat quod in spernendo illius verba, non hominem spernit Ecclesia Romana, sed Deum. 260

De angulo vero fortitudinis, quantum fuerit tunc confractus et dignitas Romane [f. 206^d] Sedis et circumstantie personales in ipso Pontifice declarabant. Nam, si voluit ex amore persecutoribus filii sui gratificare, cum hoc fieret in lesionem iustitie ac obfuscationem et verius ignominiam apostolice dignitatis, procul dubio constat magnanimum non fuisse. Quia magnanimus nullius amore deserit limites equitatis, et maxime ille, de quo in capitis persona profertur: «Calamum cassatum non conteret et lignum fumigans non extinguet» (Is XLII, 3; cf. Mt XII, 20), sed potius inflammare tenetur, ut luceat, et in quo nulla prorsus locum habere debet acceptio personarum.

Quapropter in tali casu vir aureum a[n]nulum habens in veste candida (cf. Iac II, 2), nullo modo per matrem predictam erat pauperi filio propter sordidum habitum preferendus.

Si tamen robur fortitudinis fregit metus persecutorum, id procul dubio fuit [h]orribilius omni monstro, quia nec patiebatur hoc dignitas nec, iuxta communem opinionem, circumstantie personales.

Quid enim mons-[f. 207^a]-truosius, quam dominum universorum timere paucissimos subditos pre nimio fastu ingratitude vitio depravatos?

Nam quod legitur de Pilato, scilicet veritatem innocuam flagellasse metu impiorum et morti adiudicasse, ne forsitan accusaretur apud Cesaris maiestatem (cf. Io XIX, 12), locum non habet in eo, cui nullus mortaliū superior aut par extat, nisi forsitan occulto Dei iudicio foret datus in reprobū sensum (cf. Rom I, 28).

De persona quoque Pontificis omnis lingua resonabat com[m]uniter quod vigeat in ea intellectualitatis aquilina perspicacia, scientiarum emittens peritia, cunctorum agibilia exquisita prudentia, in ag[g]rediendis arduis audacia leonina, in prosequendis difficilibus stabilis constantia. Nonne igitur extitit monstruosum quod talis arcus frangeretur metu simulacrorum Egipti et Babilonis?

Quarti vero anguli, scilicet temperantie, lesionem plangere [f. 207^b] non cessabat vox querula populi, dum admiraretur et linguam precipitem et processum impetuosum, intantum quod lucis beneficium non fuerit expectatum.

Nam, cum Romana sedes super cunctas in luce debeat ambulare, cur saltem dicebant: «Unius diei spatium non fuit opus doctoribus traditum, ut iudicium promulgande reprobationis fuisset eorum testimonio comprobatum, exemplo Iudicis immortalis, qui priusquam dampnaret Sodomam et Gomorram, digne dampnationis veritatem Abrahe voluit atque Lot, ut testibus, esse notam?» (cf. Gen XVIII, 22-XIX, 25).

Adhuc etiam devotus populus lamentatur quod in tanto discrimine magistratus atque senatus obmutuit et universi, qui ambiunt lectulum Salomonis ex fortissimis Israel (cf. Cant III, 7) in preiudicium et obprobrium multarum virtutum elingues facti sunt aut bilingues.

Post hec vero, pater optime, recolis quomodo pauper Ecclesiae filius, [f. 207^c] cum fuisset in ministerio spirituali repudiatus, ad ministerium corporalis obsequii fuit ex improvise ac subito introductus. Quo ministrante fideliter iuxta vires sue facultatis, contigit post recessum tuum ad partes Ungarie quod in estatis fervoribus, de voluntate Pontificis habitavit in solitudine sancti Nicholay de Scurcula, ubi studium suum ad fenestram capelle, de qua prospiciebatur Anagnia, collocavit. Et ibidem in sua contemplatione, clauso post se hostio, sepius letabatur. Et cum sepe recoleret processum celebratum per Romanam Sedem contra presentatum opusculum, temptabatur scribere dissolutiones argumentorum et rationum, quibus dominus Papa conatus fuerat probare scribentis temeritatem super materia prelibata. 310 315

Cumque dubitaret an expediret super illa materia quicquam scribere, determinavit in corde suo quod quotienscumque capellam intraret priusquam poneret se ad studium, exhiberet genibus [f. 207^d] flexis reverentiam altari, suppliciter postulando quod dominus Ihesus Christus ostenderet ei an expediret aliquid scribere super dicta materia. 320

Quod cum fecisset, post paucos dies contigit quod, quandocumque ad predictam reverentiam exhibendam se convertebat, videbatur ei quod intra se vocem audiret dicentis: «Scribe velociter!» 325

Et primis diebus reputavit esse illusionem. Sed cum vidisset, quod multis diebus continuaretur impressio, cepit iudicare de verbo intra se dicere: «Stulte, quid nocet scribere, dum tamen scribtura non divulgatur! Tu enim non times scribere nisi metu offendendi Papam. Nonne tu potes scribere ad tui profectum et consolationem et Pape vel alii nunquam com[m]unicare?» Dum tali conflictu mentis agitaretur, repentina quasi deliberatione firmavit in mente humiliter postulare a domino Ihesu Christo quod Ipse, qui reposuerat in sacro volumine *Biblie* quicquid necessarium aut utile sciebat esse fidelibus, ostend[er]et in prima *Biblie* apertione utrum vellet eum scripturum, ut aperte cognosceret an vox illa manasset ab Eo. Et protinus, accedens ad tabularium, aperuit *Bibliam*, et immediate occurrit oculis eius illud de villico iniquitatis in *Lucha*: «Sede cito et scribe: "Quinquaginta"» (Lc XVI, 6). Et hec verba apparuerunt ei sub lit[t]era grossiori quam esset alia, plus quam duplo. Et stupefactus de tanta difformitate stetit attonitus, quia nunquam talem difformitatem in illa *Biblia* viderat. Et, ut experiretur si forsitan illa difformitas ab homine fuisset impressa, librum clausit et postmodum, aperto libro, revolvit folia, quousque pervenit ad passum illum. Et tunc invenit predicta verba cum aliis sub uniformi lit[t]era contineri. Sicque certificatus quod signum erat ei factum a Domino, cartam accepit et attramentum et protinus datum est ei thema et cepit scribere velocitate mirabili in immensum exultans de consideratione-[f. 208^b]-bus, que occurrebant ei, semper in corde gerens quod illam scripturam vivente Papa teneret secretam et maxime, quia rationes, quibus ipse Papa conatus fuerat probare temeritatem scribendi super tali materia, resolvebantur ibidem in pulverem et favillam. 330 335 340 345

Quia tamen omne consilium adversus divinam Providentiam evanes-
cit, mirabilis et stupendus successit eventus, quoniam illa die et quasi
eadem hora qua scriptura finita fuit vel consummata, dominus Sabinen-
sis, tunc referendarius, nuntiatu est ascendere in habitaculum illud. Et
355 quantumcumque scribens festinanter a tabulario surrexisset, ut extra oc-
curreret venienti, nichilominus veniens prevenit eundem. Et prius fuit in-
tra ianuas habitaculi, quod occurrisset ei.

Qui referendarius protinus ad capellam declinans, interrogavit predic-
tum scribam quid ageret. Ille vero, subitatus et placere volens, respondit
360 quod laborabat [f. 208^r] circa perfectionem cuiusdam tractatus, quem ad
laudem et gloriam Ecclesie Romane composuerat noviter, et ad lit[er]am
verum dicebat. Qui referendarius petiit immediate sibi ostendi. Et cum
ad tabularium consedisent, legit ei totam editionem. Et ille admirans, et
365 dicens verba esse celestia, finaliter addidit quod ipse volebat illud opus
asportare secum. Cui respondit alius: «Nonne recolitis dominum Papam
in suo processu dixisse in publico, quod magister Arnaldus non fefellerat
in aliquo, nisi quia prius ei non presentaverat librum quam magistris Pa-
risiensibus? Nolo ergo de simili stultitia reprehendi». Sed, inquit: «Faci-
am ingrossari et mittam ei. Et vos ab ipso copiam habeatis». Cui responsioni
370 dictus referendarius acquievit. Alter quoque, videns se proprio verbo illa-
queatum et obligatum, adimplevit postmodum, sicut dixit.

Post que, cum cogitaret quare fuit ei ostensum quod scriberet «quin-
quaginta», cognovit per hoc Do-[f. 208^r]-minum velle, quod multiplica-
375 ret transumpta editionis. Et ita fecit.

Sed cum dubitaret quibus deberet com[m]unicare vel mittere, post-
modum mirabili et stupendo modo tam quoad lumen scribendi quam
quoad preceptum exsequendi, ostensum est et iniunctum ei quod scriberet
duodecim epistolas, quibus opus ferretur per orbem. Et infra annum
380 stupenda celeritate multiplicatum est opus atque diffusum per omnes ca-
tholicorum provincias. Et sic fecit Dominus Ihesus Christus per unum ver-
miculum, quod Ecclesia Romana facere pretextu mortalium recusavit.

Quadam etiam vice, cum de hoc miraretur, ostensum fuit ei repente
quod istud in *Veteri Testamento* fuerat figuratum in *Ieremia*, ita ut quasi
385 attonitus legeret illud *Jeremie XXXVI* in fine: «Rursum tolle volumen
aliud et scribe in eo omnes sermones priores, qui erant in primo volumi-
ne, quod combussit Ioachim, rex Iuda. Et ad Ioachim, regem Iuda, dices:
"Hec [f. 209^r] dicit Dominus: Tu combussisti volumen istud, dicens:
?Quare scripsisti in eo annuntians? Festinus veniet rex Babilonis et vasta-
390 bit terram hanc et cessare faciet ex illa hominem et iumentum. Propterea
hec dicit Dominus Deus contra Ioachim, regem Iuda: Non erit ex eo qui
sedeat supra solium David et cadaver eius proicietur ad estum per diem
et ad gelu per noctem. Et visitabo contra eum et contra semen eius et
contra servos eius iniquitates suas et adducam super eos et super habitato-
395 res Iherusalem et super viros Iuda omne malum quod locutus sum ad
eos, et non audierunt". Ieremias autem tulit volumen aliud et dedit illud
Barut, filio Nerie, scribe, qui scripsit in eo ex ore Ieremie omnes sermones

libri, quem combusserat Ioachim, rex Iuda, igni. Et insuper additi sunt sermones multo plures quam ante fuerant» (Ier XXXVI, 28-32).

Cum ergo legisset hoc et vidisset quod ad lit[t]eram ibi exprimebatur quod fuerat gestum, [f. 209^b] admiratus est cum devotione non solum gratiam sibi factam, sed Providentie divine secretam profunditatem. 400

Simili modo postmodum iniunctum est ei quod scriberet *Philosophiam catholicam*, deinde *Apologiam* et *Eulogium* et cetera que secuntur. In quibus quanta et qualia et quotiens et quomodo dominus Ihesus Christus eidem ostenderit, non est auditor, cuius animus pre stupore non resolveretur, nisi eum Christi dilectio solidissime roboraret. 405

Sed unum hic exprimo, quod cum *Philosophiam* scripsisset *catholicam*, in qua demonstratur catholice Ihesum Nazarenum fuisse Messiam verum et in qua subversiones catholicorum statuum declarantur et omnes Antichristi versutie suorumque membrorum animadverti et evitari docentur, cum videret quod status Pontificis, quantum ad personam, non solum expressius ceteris tangeretur sed etiam percuteretur rigidius, quodam quasi terrore compressus non concipiebat audaciam presentandi opus illud per se vel per alium eidem pontifici donec quedam visio confortavit eum, in qua pon-[f. 209^c]-tifex fuit ostensus ei sub tam miserabili specie, quod nullo modo explicaret. Fuitque dictum eidem: «Tange ipsum!» Et, cum tetigisset, disparuit visio. Et ex hoc audaciam mittendi concepit et momentis temporum succedentibus ex improvise et insperato, sicut divina Providentia ordinabat, missum fuit eidem opus et insuper lit[t]era seu epistola sigillata et clausa, per quam monebatur ex[s]equi que in opere pandebantur. 410 415 420

Et quia neglexit aut sprevit, complevit in eo Dominus verbum suum.

Primo, quoniam in exilium transportavit eundem, quia totius parentele solatio destitutum et ab indegenis separatum compulit eum cum adventa tantummodo, scilicet cum Yspano, degere cum merore. Et ad maiorem huius exilii admirationem et evidentiam divine virtutis, taliter eum constituit exulem in nido sue originis, in t[h]rono sue gloriationis, in brachio sui roboris, in castro sue tuitionis. 425

Secundo, [f. 209^d] etiam complevit in eo verbum, quia evacuavit sepulcrum, quod sibi exciderat, non cadaveri suo. Tu enim, pater, qui sacris dogmatibus es imbutus, scis bene quod gloria huius mundi et honores istius seculi sepulcra sunt concupiscentie, in quibus spiritualiter mortui requiescunt; et qui exasperant Christum et sponsam eius habitant in sepulcris huiusmodi. 430 435

Scis etiam quod sepulcrum, in quo post vitam presentem reponitur totus homo et non tantum cadaver, est memoria hominum. Quantum enim ad statum presentis seculi, tantum in ea permanet defunctus Martinus aut Bonifacius vel quilibet alius et extra eam nichil est in hoc mundo.

Tuus igitur antecessor studebat edificare sibi memoriam gloriosam. Et ille potest de hoc testimonium perhibere, qui audivit eum dicentem: «Nos auximus gloriam Ecclesie Romane in tanto auro et in tanto argento et in hiis et in illis et ideo nostra memoria [f. 210^a] erit in seculum seculi 440

445 gloriosa». Memoriam igitur eius fecit Deus a gloria vacuum et pollui fecit eam per inimicos, per quos in eo torrentem opprobrii fecit tanquam dilu-
vium exundare.

Tandem vero, et a loco dilectionis et a ministerio dignitatis expulit in
eternum.

450 Nuntiabatur siquidem ei ex parte Christi quod omnes status catholi-
corum defluerant a puritate et sinceritate religionis catholice, quantum
ad conversationem et mores atque sollicitudinem sive studium; et in tan-
tum quod subversio evangelice veritatis et puritatis erat in omni statu
notoria, quoniam omnis status in amorem et amplexum temporalium
exardebat, querendo solum carnalia et mundana, per quod exterminaban-
455 tur omnino doctrina et vita Christi.

Et clerus, qui fuerat statutus a Christo ut populum sanctificaret in
ducendo ad contemptum temporalium seu terrenorum et ad desiderium
eternorum atque celestium, pernicioso exemplo universaliter totum popu-
lum subvertebat, quia pro tempora-[f. 210^b]-libus habendis vel adqui-
460 rendis et augendis et conservandis ardentissime vigilabat et laborabat, per
quod Antichristo facillimus introitus ad fidelem populum preparatur. Et
ideo admonitus fuit pontifex memoratus, quod festinaret omnes gradus
cleri purificare, specialiter autem et per seipsum status illos, qui ad preco-
nium evangelice perfectionis et puritatis erant solummodo deputati, quo-
465 niam per filios horum statuum iam ubique patentissime subvertebatur
veritas evangelice sanctitatis. Et claustra, que consueverant gignere co-
lumbas et parere, pariebant colubros et serpentes et viperas et drachones
et iam patenter fiebant habitatio volucrum immundarum, ut corvi et mil-
vi et vulturis et upupe atque similibus. Et qui missi fuerant, ut essent
470 sicut oves inter lupos (cf. Mt X, 16; Lc X, 3), lupi facti sunt inter oves.
Et simplicitate columbina necnon prudentia serpentina postpositis, facti
sunt more vulpium et serpentum versipelles [f. 210^c] et tortuosi.

Que omnia poterat ex actibus et necessitate percipere.

475 Per actus quidem, quia, qui predicare consueverant temporalium con-
temptum et terrenorum, studiosissime querunt ea et amplectuntur, trans-
grediendo patenter limites sui status.

Et qui predicant non adulandum, suavius adulantur. Et qui non de-
trahendum, venenosius ac mordacius detrahunt.

480 Et qui non indignandum, acerbius indignantur. Et qui non irascen-
dum, furiosius irascuntur.

Et qui non mentiendum, ingeniosius mentiuntur.

Et qui predicant humilitatem, superbius efferuntur. Et qui mansuetu-
dinem, ferociore existunt. Et qui patientiam, plus insaniunt. Et qui largi-
tatem, sunt cunctis avariores atque tenaciores.

485 Et qui consueverunt secundum canones Ecclesie predicatione publica
detestari eos, qui iudeos et infideles ad curam sui corporis introducunt,
iam ordinarie quaque die solum eos habere volunt suarum egritudinum
corporalium curatores in expressam et publicam contumeliam Salvato-
ris.

Et fina-[f. 210^a]-liter nuntiabatur eidem quod, si status illos palpare vellet, indubitanter cognosceret quod descriptio caritatis ab eis iam exulaverat, quoniam, cum vivens in caritate secundum Apostolum sit «patiens et benignus, non emuletur, non agat perperam, non infletur, non sit ambitiosus, non querat que sua sunt, non irritetur, non cogitet malum, non gaudeat super iniquitate, sed congaudeat veritati» (1Cor XIII, 4-6), horum omnium sunt obliti. Et adeo iam laycis innotescit, quod feratur com[m]uniter non esse apostolicam predicationem ipsorum, cum illa loquantur in suis sermonibus, que Christus per eos non efficit, sed potius Antichristus. Ita quod Christum in ore gerunt, sed in manibus Antichristum, et proprietas accom[m]oda salis et lucis, quibus comparavit Salvator eosdem, in eis evanuerit.

Ipsa enim dixit primo: «Vos estis sal terre». Deinde, secundo: «Vos estis lux mundi» (Mt V, 13. 14), ut innueret quod principaliter ad hoc mittebantur, ut sanctitate conversationis et vite condirent populum et sapidum redderent creatori. Secundario, quod verbo doctrine [f. 211^a] illuminarent. Sed hoc habet sal quod, quando exuberat eius quantitas, totum alimentum discrasiat et confundit.

Supradictam defluxionem confirmat necessitas. Nam, cum illorum studium sit multiplicare collegia et in collegiis numerum personarum, que de solo questu victum habent acquirere, necessario sequitur ut, multiplicatis personis, questuaria sollicitudo multiplicetur in eis et exinde consurgant lapsus tam varii quod et sal evanescat quantum ad effectum generandi suavitatem in populo et lux in tenebras convertatur et altissima paupertas eorum, que, ut ait Apostolus, debuit abundare in divitias simpliciter (2Cor VIII, 2), abundat in astutias malignitatis et in talibus astutiis verbum Dei adulterant, ut plurimum in dolo et in occasione avaritie predicantes.

Et super eos, qui denegant eis optatum et postulatum, sanctificant prelium, quoniam per calumpniam heresis vel erroris alterius eos vexant et cruciant, non solummodo diffamando sed [f. 211^b] ignem de celo descendere faciunt provocando in eos sublimium potestatem.

Et iam comperti sunt alicubi vel pre malitia vel pre astutia vel ignorantia mixta presumptioni predicare contra veritatem sacrorum eloquiorum, sicut fides, quando volueris, fiet tibi.

Et in tantum hec iam sunt notoria, quod occursum ipsorum populus abhorret, tanquam si forent predones aut homicide.

Admonebatur itaque Pontifex quod velociter istos status cribraret et purificaret et stringeret ac etiam limitaret.

Fuit etiam notificatum eidem et quibusdam de consiliariis suis quod in quodam statu predictorum, qui maxime fuerat ordinatus ad renovandum evangelice veritatis perfectionem, Christus ignominiose conculcatur, quoniam omnes illi, qui zelo Christi arguebant impuritates notabiles sui status et asserebant quod vita Christi et apostolorum per eos deberet coli et observari et quod usus pauper temporalium rerum iuxta normam apostolorum ad substantiam regule ipsorum pertineat, omnes

tales a suis superioribus [f. 211^a] et collegis im[m]aniter opprimuntur, ita quod non solum interdicitur eis actus evangelice fructificationis, ymo quotquot inveniunt perseverantes in tali assertione, crudeliori sevitia barbarorum exterminant atque vorant carceribus et inediis et inauditis generibus perimendi.

540 Et quotquot appellaverunt ad iudicium et examen atque auctoritatem Apostolice Sedis, quamvis etiam affirmarent quod super hiis stare volebant preceptis et iudicio sancte Matris, nichilominus in contumeliam Christi et contemptum Romane sublimitatis absque ulla mora dati fuerunt extin[c]tioni, Spiritu Sancto in persona utriusque, scilicet tam Christi
545 quam Ecclesie Romane, querulose dicente: «Filius enutrivit et exaltavi, ipsi autem spreverunt me» (Is I, 2).

Et in tantum abhominatio iam regnat in eis, quod illi, qui apud eos notabilis in populo Christo fructificant et quos devotio populi magis
550 sequitur, hos magis nituntur multipliciter suffocare.

Non est etiam diu, quod missi fuerunt in provinciam Provincie inquisi-
555 si-[f. 211^a]-tores adversus predictos filios veritatis. Et quotquot inveniebant fateri quod imitatio vite Christi et apostolice, quantum ad pauperem usum temporalium rerum, pertinebat eorum observantie regulari, diris carceribus impie mancipabant.

Nec iam palam erubescunt sui status destruere fundamentum ab Ecclesia Romana limitatum et consignatum.

Et hec annuntiat ille tibi, cui per Immortalem ostensa sunt sanguis occisorum et incarcerationum calamitas. Et cum interrogaret de quodam,
560 cur in opprobrium confusionis ostense daretur, responsum est ei: «Quoniam exaltavit dexteram deprimentium me et letificavit inimicos meos» (Ps LXXXVIII, 43). Et cum quereretur quare luminaria funeris eius non portant homines sed iumenta, responsum est: «Quoniam in eo veritas non permansit» (cf. Io V, 38; XV, 4-5).

565 Supradicta subversio veritatis Christi fuit quibusdam de senioribus notificata, qui non sunt veriti personas accipere in contumeliam Salvatoris; et quod [f. 212^a] reprehensibilis est, in preiudicium et contemptum eius certum pro incerto dereliquerunt.

570 Certum est enim quod cognoscere ac iudicare de supradictis tantum est Romane auctoritatis. Nec erat certum utrum adversarii detrahentes predictis oppressis et blasphemantes ac inculpantes eos, dicerent veritatem.

Et erat certum quod, si Ec[c]lesia Romana dedisset operam ad scrutinium et cognitionem illorum vel per se vel aliquibus prelatis secularibus
575 committendo, plenius veritas potuisset elucidari et nichilominus ista certa prosequi noluerunt vel promovere in gloriam Christi atque Romane Sedis, ymo potius acquieverunt et crediderunt persecutoribus miserorum Christi tanquam evangelistis.

580 Tu ergo, Pater, quem Christus ab infantia nutrit et fovit in gremio suo, metire in corde tuo non absque singultibus dolorosis, quantum dominus Ihesus Christus ab illis adversariis conculcetur et quomodo sit ab

eis oblivio-[f. 212^b]-ni traditus ut mortuus a corde, qui iustitiam colere noluerunt in modico nec ei minimum locum concedere, scilicet ut aliquando gementes pauperes audirentur.

Neque cum aliquo de custodibus vinee potuerunt aliquo qualiter obtinere quod ad eorum veniret presentiam. 585

Et oculi tue paternitatis animadvertant quid et qualiter agant illi, qui non permittunt quod eorum opera matri Ecclesie nota fiant et lucem odiunt cognitionis et iudicii Sedis Apostolice vel Romane.

Finis autem omnium predictorum est iste, quod tibi et tuis fratribus ex parte Christi denuntiatur, ut tu cum ipsis festines in omnibus prelibatis supplere defectum antecessoris tui. 590

Et primum est ut facias denuntiari cunctis fidelibus quod fur est in ianuis, scilicet Antichristus, quia pro constanti iam natus est, ut se muniant armis christiane religionis. 595

De cuius revelatione festina potes certificari porten-[f. 212^c]-tis et prodigiis et aliis signis, scilicet in commotione populorum, in conturbatione omnium regnorum, in subversione catholicorum, in spurcitiis et aversionibus regularium statuum et in signis etiam ab Apostolo expressis, que iam lippis et tonsoribus clarent (cf. 2Thess II, 3-12). 600

Item, per temporum portiones, que omnia in sacris eloquiis existunt prenuntiata, specialiter in canone utriusque *Testamenti* et in *Erithea* et ultimo in lucerna, quam specialiter propter hoc Christus de celo misit Ecclesie, que sub modio (cf. Mt V, 15; Mc IV, 21; Lc XI, 33) per astutiam demonis hactenus latuit, cum tamen et in ipsa Ecclesia sit Romana et in antiquis cenobiis, ubi sunt originalia sanctorum reposita; et hec lucerna est revelatio facta beato Cirillo heremite, ubi de tempore nativitate et crementi filii perditionis aperte prenuntiatur. 605

Tu ergo, pater, ignominiam precave sponse Christi, ne columba ignoret vel nolit cognoscere, quod milvus cognoscit. Nam populus iudaicus in principio huius centenarii iam sollempniter exultavit, quoniam per scripturas cognoscit in hoc centenario adventu-[f. 212^d]-rum, quem ipse in redemptorem expectat. 610

Et preserva matrem fidelium ab illo improprio, quo dictum est legisperitis: «Faciem celi diiudicare nostis, signa autem temporum non potestis scire» (Mt XVI, 4). 615

Contemplare similiter, quibus loquitur Dominus per Ysaïam, cum dicit: «Requirite diligenter in libro Domini et legite» (Is XXXIV, 16), vel per Iohannem, cum dicit «Scrutamini scripturas» (Io V, 39).

Et nunquam ab oculis tue mentis abscedat testimonium veritatis, in Iob dicentis: «Non sunt longevi sapientes neque senes intelligunt iudicium. Sed inspiratio Omnipotentis dat intelligentiam» (Iob XXXII, 9). 620

Et si forsitan videretur tibi quod in predictis scripturis enigmatice forent denuntiationes huiusmodi, ego tibi ostendam hominem cui quasi in momento, quadam nocte datus est intellectus revelationis Cirilli et omnium passuum canonis pertinentium ad tempora, que volvuntur, et in 625

quibus principalis intellectus extitit diu clausus, quoniam statuta tempora
revelationis nondum advenerant; et tu ipse videbis quod nulla lux [f.
213^a] clarior expositionibus illis, cum in eis salventur et sinceritas fidei et
630 circumstantie lit[er]ales.

Facias etiam tibi legi omnia que scripsi postquam discessi a curia. Et
ad omnia supradicta videbis tibi ianuas aperiri, si audire volueris in spiri-
tu caritatis.

Et si eius, qui loquitur in eisdem, querere velles experimentum, fac
635 unum. Iniungas quibuscumque theologis, quod legant illa per ordinem
cum diligentia, scilicet a prima usque ad ultimam, et forment inde articu-
los et tibi tradant in scriptis obiectiones et Christi gloriam in responsioni-
bus indubitanter videbis et experieris ad oculum qualiter virtus Christi
per abiectissima destruit omnem altitudinem extollentem se adversus
640 scientiam Dei.

Quod si repereris in cunctis editionibus illis evangelizari Ihesum Na-
zarenum puris et sinceris eloquiis et adversariorum eius nequitias con-
demnari et scribam nihil aliud querere quam gloriam Christi et Ecclesie
Romane, da gloriam Deo et ostende te querere que sunt eius. Et recolas
645 fore [f. 213^b] scriptum quod, qui non querit gloriam suam sed alterius,
a semetipso non loquitur (Io VII, 18).

Nec ultra postmodum signa queras, quoniam scis quod illa propter
infideles data sunt. Tu vero cum fratribus tuis estis et fidei robur et quo-
dammodo fundamentum atque sacrarium.

Admoneris etiam ex parte domini Ihesu Christi cum fratribus tuis, ut
ad reformandam puritatem sue religionis et sanctitatis in omnibus stati-
bus catholicis et precipue supradictis tota sollicitudine properes, et quod
nolis imitari antecessorem tuum, qui admonebatur ut maculam de vultu
sponse Christi abstergeret. Ipse vero, postposita sollicitudine reformandi
655 vultum, laceratam fimbriam vestimenti satagebat consuere, cum tamen
sciret quod id, quod Christi est principaliter, sit animarum salus et sancti-
ficatio populi et non potentia vel gloria mundi huius.

Fac ergo, ut clerus in omni gradu, vita et conversatione et studio que-
rat que Christi sunt, non que mundi, considerans diligenter quibus loqui-
660 tur per *Malachiam*, cum [f. 213^c] dicit: «Vos sacerdotes rececistis a via,
scandalizastis plurimos in lege, irritum fecistis pactum Levi» (Mal II, 8),
quod fuit pactum vivendi Christo, non mundo, querendi et appetendi
celestia, non terrena. Et vide si est impletum quod sequitur: «Abhomi-
natio facta est in Israel... quia contaminavit Iudas sanctificationem Domini,
665 quam dilexit, et habuit filiam dei alieni» (Mal II, 11), quia pro sanctitate
spiritus, que est filia Christi, sibi coniungit vel copulat universitas cleri
felicitatem et gloriam temporalem.

Admoneris etiam invitare paganos et infideles atque scismaticos ad
audiendum pacifice verbum Christi, quoniam tempus conversionis et re-
670 consiliationis ipsorum accelerat. Et primo, illos, qui regibus catholicis su-

biecti sunt aut vicini, protestando tam hiis quam illis, quod nec terras eorum neque dominium temporale nec census aut redditus vel tributa sive ius aliquod mundane subiectionis cupit in eis Ecclesia vel appetit obtinere, sed tantum ut viam salutis eterne ingrediantur.

Si quis autem vestrum, ut ait [f. 213^d] Apostolus, «spiritualis est aut propheta cognoscat que dico, quia Domini sunt mandata» (1Cor XIV, 37) et quod non in spiritu Arnaldi loquor, cum sim despectissimus hominum, quia despectus origine et statu et officio et vita et studio, quia semper in scientiis secularibus ab infantia quasi vel pueritia studui et nunquam scholas theologorum nisi sex mensibus aut circiter frequentavi. 675

Et ideo notum facio vobis, ex parte domini nostri Ihesu Christi, quod si predictis dederitis operam corde puro, dabit Dominus pacem vobis et inimicos vestros coram vobis humiliabit. 680

Si vero spreveritis aut neglexeritis illa, scitote, quoniam non est averus furor eius, sed adhuc ignis succensus est in furore ipsius et manus eius adhuc extenta (cf. Is V, 25). 685

Et indignationis sue furorem ostendet vobis sub tali forma.

Status mendicantium predictorum dabit in conculcationem et primo illum, per quem fortius conculcatur. Et te, qui de illis assumptus es, velocissime [f. 214^a] rapiet aut, si tardaverit, te involvet cum eis et ignominiosius antecessore tuo tam a sede deiciet quam a sacerdotio te repellet. Et substituet tibi hominem secundum cor suum, qui omnia prosequetur. 690

Latera quoque tua secabit et conteret, ita quod fratres tui submergentur opprobrio nec proderit eis murus armorum nec stipatio militum nec vallatio peditum, quia repentina calamitas superveniet eis (cf. Prov I, 27), quam non poterunt providere. 695

Dissipabit etiam consilia vestra et reprobabit cogitationes et opera irritabit et eos, qui sue veritatis fuerint promotores, custodiet.

Tu autem, pater, cave ne seducaris a phytionistis, sed quicquid tibi super ista materia suggeretur, fac notari et cum diligentia scribi, ut attendas et iudices zelo Christi, quo spiritu sunt locuti. Et ille, pro quo zelabis, certitudinem tibi dabit ut non fallaris. Ego enim scio quod iam super hoc tibi drachones insi-[f. 214^b]-diantur et laqueos tibi parant, quibus te subvertant et a Christi iustitia te avertant. Propterea cave, ne multitudo vel fortitudo sive profundum atque sublimitas hominum tuum favorem optineat in preiudicium veritatis et contumeliam Ihesu Christi. 700 705

Omnibus autem dico: Nolite obturare aures vel obdurare corda (cf. Ps XCIV, 8), ut contempnatis audita, et ea, que Christi sunt, principaliter non queratis (cf. Phil II, 21), quia tempus est faciendi iudicium de contemptoribus et non amplius expectandi. 710

Omnes etenim scitis quod ista domus ad hoc solum est principaliter deputata, ut totum genus humanum in Christo regat et ipsum ei vivere faciat et non mundo. Et qui studet ad aliud quam ad istud, pars est pestifera domus huius. 715

Et ut de verbis propositis iudicare possitis plena maturitate, utrum sint sermones Dei vel quasi sermones, ecce lecta sub eodem scripto vobis offero de presenti. Quod, si locutus fuero verba Dei, cum *Scriptura* dicat quod quem Deus misit verba [f. 214^r] Dei loquitur (Io III, 34), cognoscite, quis me misit. Michi enim constat quod, sicut Christus est veritas, vera est hec scriptura.

Explicit. Deo gratias.

[PROTESTATIO XV KL. AUGUSTI A. D. M CCC IV FACTA PERUSII CORAM DOMINO CAMERARIO SUMMI PONTIFICIS]
(Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 3824, 214^d-217^c)

Incipit protestatio facta Perusii coram domino camerario Summi Pontificis

In nomine Domini, amen. Anno nativitatis eiusdem millesimo tercentesimo quarto, indictione secunda, die decima octava mensis iulii, Apostolica Sede vacante et reverendis patribus dominis cardinalibus in papali palatio inclusis pro electione Summi Pontificis celebranda, discretus vir magister Arnaldus de Villanova, medicus, constitutus in presentia venerabilis patris domini Iohannis, Dei gratia electi Spoletani, Sedis Apostolice camerarii, meique notarii et testium subscriptorum, quandam protestationem legit et fecit in scriptis in hec verba:

«Coram vobis, reverendo patre domino Iohanne, Dei gratia electo Spoletano et Sedis Apostolice camerario, propono ego, magister Arnaldus de Villanova, quod cum olim, sedente domino Bonifacio in Ecclesia Romana, presentaverim theologis Parisiensibus quoddam opus, quod fuerat per me scriptum *Super tempore adventus An-[f. 215^a]-tichristi* secundum testimonia catholica scripturarum canonicarum et, opere presentato atque multis diebus ab eis retento, tandem, priusquam mecum super contentis ibidem habuissent ullam collationem, me fecerunt proditionaliter et dolose capi et incarcerari per officialem Parisiensem. Propter quem excessum postmodum dominus rex Francie dictum officialem privavit in sempiternum omnibus temporalibus bonis, tam paternis quam acquisitis per eum.

Dictique theologi festinaverunt, cum detinerer, compellere me ad revocandum opus predictum. Quorum iussioni, cum metu carceris annuissem, fecerunt opus reprobare et condemnari ut temeraria continens; deinde, postmodum recuperata libertate et optenta securitate per dominum regem, protestatus fuero Parisius in aula episcopali, sicut apparet per duo instrumenta facta per magistrum Gaufridum de Carnoto, dictum Ligatoris, clericum domini regis et notarium publicum auctoritate apostolica, quod quicquid [f. 215^b] ad requisitionem dictorum theologorum dixeram aut feceram super revocatione predicti operis, feceram ut detentus et metu pestiferi carceris, denuntians ibidem revocationem illam ipso iure fuisse nullam, tum quia vi metusve causa fuisset extorta, tum quia processus eorum fuit omnino iniquus et a iustitie cultu penitus alienus, cum prius a captione et a carcere et a minis cepissent, quam a scrutinio legitime rationis. Proinde, ad iudicium et examen sancte matris Ecclesie et Romane confugiens, opus predictum memorato pontifici, scilicet domino Bonifacio, presentare satagens, cum ad eius presentiam devenissem, prius-

760 quam opus recepisset de manu mea et antequam super contentis in eo
 fuisset mecum aliqua discussio habita, fecit me capi et incarcerari, se-
 quens vestigia predictorum et minis ac terroribus, dum ab eo detinerer,
 coegit me in secreto consistorio abnegare et abiurare predictum opus. In
 765 publico tamen solum pronuntiavit quod tanquam presumptuosum aut
 temerarium fuisset a Parisiensibus [f. 215^c] reprobatum et quod eorum
 reprobationem ratificabat, nec tamen predictum opus anathem[a]tizavit
 sed potius in fine sue pronuntiationis testatus est alta voce, quod ego in
 nullo fefelleram, nisi quia prius eidem non presentaveram dictum opus.

Unde, cum abnegatio et abiuratio atque reprobatio et ratificatio su-
 770 pradicte nulle fuerint ipso iure propter causas superius expressas et me
 nullatenus obligaverint, dico et protestor, quod quicumque aliquam pre-
 dictarum revocationum aut reprobationum mihi obiecerit, potius ad dif-
 famationem id faciet sive detractionem quam ad veritatis ostensionem nec
 erit cultor iustitiae, cum secundum faciem iudicet et non iustum iudi-
 775 cium.

Dico etiam quod quicumque propter resumptam materiam prelibati
 operis dixerit me relapsum, vel non intelligit semetipsum vel querit mali-
 volo spiritu calumpnias fabricare, nam qui lapsus non fuit non potuit
 relabi. Unde, cum in tractando materiam o-[f. 215^d]-peris supradicti nul-
 780 lo modo fuerim lapsus a sinceritate catholice fidei, constat secundum iura,
 quod in resumendo prefatam materiam vere non sum relapsus.

Hec igitur omnia supradicta sana ratione considerans et attendens, ze-
 lumque salutis Ecclesie Romane omniumque fidelium in corde gerens ad
 gloriam Salvatoris, idcirco ego, predictus magister Arnaldus, pie credens
 785 quod reverendissimus olim pater dominus Benedictus, memorati Bonifa-
 cii successor immediatus in Romana Ecclesia, foret iustitiae cultor et verita-
 tis amator, ad eum iterato confugiens properabam humiliter supplicare
 quod exaudiret meam petitionem in favorem iustitiae et evangelice verita-
 tis. Verumptamen ipse, nolens deserere vestigia predictorum, filio zelanti
 790 pro gloria matris sue prius cepit penam infligere quam culpam elucidaret
 iusta discussione, priusque detestatus est audienda, quam eis audientiam
 prebuisset.

Ego autem protestor et dico me nichil [f. 216^a] aliud petere voluisse
 vel petere de presenti, nisi quod sancta mater Ecclesia et Romana det
 795 operam diligenter et iuste examinandi tam opus memoratum superius
 quam alia multa, que postmodum edidi super evangelica veritate, zelan-
 do pro gloria domini Ihesu Christi et edificatione fidelium ac Ecclesie
 sanctitate. Quorum operum tituli distingu[un]tur secundum materiam et
 formam et finem cuiuslibet tali modo, quod primum, scilicet ordine tem-
 800 poris, intitulatur *Dyalogus de elementis catholice fidei* et incipit: «Es tu
 fidelis...». Secundus tractatus intitulatur *De prudentia catholicorum scola-
 rium* et incipit: «Qui indiget sapientia, postulet a Deo...». Tertius intitu-
 latur *De tempore adventus Antichristi* et incipit: «Constitui super vos...».
 Quartus intitulatur: *De misterio cymbalorum* et incipit: «Qui interro-
 805 gant...». Quintus intitulatur *Philosophia catholica* et incipit: «Homines

pestilentes...». Sextus intitulatur *Apologia de pseudotheologis et pseudoreligiosis* et incipit: «Ad ea, que [f. 216^b] per vestras lit[er]teras...». Septimus intitulatur *Eulogium de notitia verorum et pseudoapostolorum* et incipit: «Quoniam Apostolus ad Thessalonicenses...». Octavus intitulatur *Denuntiatio Gerundensis contra fratrem Bernardum de Podio Cercoso, predicatorem* et incipit: «Coram vobis, etc...». Nonus intitulatur *Confessio Ylerdensis de spurcitiis pseudoreligiosorum* et incipit: «Quoniam Scriptura sacra testatur...». Decimus intitulatur *Gladius iugulans thomatistas* et incipit: «Quia scripsistis mihi carissime...». Undecimus intitulatur *Carpinatio poetrie theologi deviantis* et incipit «Letificavit spiritum meum...». 810 815

Post hos vero tractatus secuntur tres *Denuntiationes publice facte Masilie* coram diocesano contra quosdam Predicatores adulterantes et pervertentes doctrinam evangelice veritatis, sicut ibidem per sacras et canonicas *Scripturas* ostenditur. Que omnia memoratus pater, scilicet dominus Benedictus, ad manum suam accepit in die, qua fecit me detineri et [f. 216^c] 820 custodiri per vos, dominum camerarium supradictum. In quibus etiam scripturis, connumeratis denunciationibus, regulariter hoc servatur, scilicet, quod per posteriores tolluntur obiectiones et ambiguitates, quecumque occurrunt in precedentibus.

Inter quas etiam scripturas est ultima, que nondum fuerat publicata 825 et incipit: «Reverendissime patrum mortalium etcetera...», que solum ad totum corpus Ecclesie Romane dirigitur.

Peto etiam supplicando, quod predictas omnes editiones sive scripturas faciant examinari per doctores habentes tantummodo zelum catholice puritatis, quorum emulatio michi nullatenus adversetur. Et si quid in eis 830 corrigendum fuerit, corrigat, si quid declarandum, declaret, si quid suppleendum, suppleat, si quid reprobandum et annullandum, reprobet et annullat. Ego enim, sicut apparet per instrumenta superius memorata iam subieci et iterum de presenti subicio totaliter omnia prelibata examini et ordinationi predictae matris, nichil in illis volens tenere sive [f. 216^d] 835 sentire, nisi quod ipsa decreverit tenendum et sentiendum. Matri namque predictae incorporari et indissolubiliter adherere volens atque detestabiliter horrens ab eius unitate discedere, cuncta opera mea super evangelica veritate devotione catholica presento et offero scrutinio sue lucis.

Protestor etiam et dico quod altercari vel disputare non intendo cum 840 Romana Ecclesia, nec ad hoc veni, sed sicut puer offert matri sue denarium vel talentum ei collatum ipsaque iudicat de pretio denarii vel talenti, discernens an sit de plumbo vel de ere vel argento vel auro et filii garrulitatem suscipit corde pio, sic ego lucernas *Scripturarum* sacrarum, per quas evangelica veritas promovetur, non solum quantum ad ample- 845 xum virtutum sed etiam quantum ad detestationem evangelicam vitiorum in catholicis statibus et previsionem periculorum in christiana religione sancte matri Ecclesie et Romane sicut filius tam zelo quam sacramento festinavi humiliter presentare pro [f. 217^a] tanto ut ipsa, cuius est tota auctoritas universalis regiminis et custodie cunctorum fidelium, iudicet de 850 lucernis et usui applicet, prout viderit expedire.

Dico tamen quod, cum ipsa mater plenitudinem sue lucis per ministerium filiorum tanquam per proprios oculos consequatur, si percipere vel sentire voluerit super hiis que scripsi presentans ei, quales contemptus
855 habuerim aut qualiter illa intelligam, sum paratus, quandocumque mihi tradiderit in scriptis articulos, scripto similiter pandere mentem meam et suum iudicium cum devotione ac reverentia suscipere et tenere.

Et ad perpetuam huius protestationis et supplicationis sive petitionis memoriam, requiro vos, magistrum Iohannem, dictum Richum, de Garcino, sacrosancte Romane Ecclesie notarium publicum, quod hec omnia,
860 sicut legi et in presenti cedula continentur, in formam publicam redigatis, omni petenti copiam faciendo». [f. 217^b]

Qua protestatione facta et lecta per magistrum Arnaldum predictum, dictus dominus Camerarius respondit et dixit quod libentius voluisset
865 quod dicta protestatio facta fuisset coram collegio reverendorum patrum dominorum sancte Romane Ecclesie cardinalium, et quod ipse non admittebat eandem nisi quatenus de iure esset admittenda et quantum placeret dominis cardinalibus supradictis. Nec intendebat propter hoc eorumdem dominorum cardinalium iurisdictioni, correctioni et beneplacito in aliquo
870 derogare.

Actum Perusii, in palatio ipsius domini Camerarii, presentibus venerabili et religioso viro domino Andrea, abbate monasterii Agerensis, Urgellensis diocesis, ac venerabilibus viris dominis Nicholao, priore sancte Columbe, Appamiarum diocesis, domini pape capellano, Ermengaudo
875 Oliba, archidiacono Confluentis in ecclesia Elnensi, Arnaldo de Laverdenx, canonico Auxitano, Gondicalbo de Castro, canonico Terrachone, testibus ad hoc vocatis specialiter et rogatis. [f. 217^c]

Et ego Iohannes, dictus Richus, de Garcino, sacrosancte Romane Ecclesie et imperiali publicus auctoritate notarius, lectioni et factioni predicte protestationis presens interfui, scripsi et publicavi, meoque consueto
880 signo signavi rogatus.

Explicit *Protestatio facta Perusii*. Deo gratias.

TAULA DE CITACIONS BÍBLIQUES

(Els números col·locats després del signe d'igualtat (=) remetent a les línies del text de la *Philosophia catholica et divina*, la identificació bíblica de les quals es troba en l'aparat de fonts o en les notes complementàries al text esmentat; les xifres davant les quals hi ha una A corresponen a les línies de l'apèndix. Les sigles dels llibres bíblics són les emprades per l'Obra del Sant Evangeli en les seves edicions del text llatí de la Vulgata)

<i>Gen</i>	<i>2Par</i>
XI, 27-32 = 1313-1314	XXXVI, 22-23 = 852-853
XII, 5 = 1189-1190, 1205-1206	
XIII, 1-6 = 1205-1206	<i>Esd</i>
XVIII, 22-XIX, 25 = A301	I, 1-4 = 852-853
XIII, 1-6 = 1189-1190, 1205-1206	
XLIX, 3-4 = 541-544	<i>Tob</i>
10 = 883-885, 892-897, 901-902, 904-905 (vegeu també la nota a l'aparat de fonts a les línies 892-897)	XIII, 8 = 995-996 11-23 = 1391-1392
	<i>Estb</i>
<i>Ex</i>	XVI, 7 = 1466-1469
VII, 11-12 = 1500-1501	
VIII, 7 = 1500-1501	<i>Iob</i>
XIII, 21-22 = 315-316	I, 1-10 = 1189-1190, 1205-1206
XX, 7 = 1187-1189	XXIX, 16 = 1256-1257
XXV, 40 = 93	XXX, 16 = 1527
XXVI, 30 = 93	27 = 1527
	XXXII, 9 = A622
<i>Lev</i>	XXXIII, 14 = 317-318
XI, 44 = 192	XL, 12 = 862-863
XIX, 2 = 192	
XXVI, 10 = 1195-1196	<i>P1</i>
	I, 3 = 1189-1190, 1205-1206
<i>Deut</i>	XVII, 44 = 907-909
VI, 4-5 = 1034-1036	51 = 818-819
XVIII, 20 = 678-682	XVIII, 3 = 398
22 = 682-683	XXI, 7 = 1316-1318
XXVIII, 1-14 = 1189-1190, 1205-1206	27 = 1259-1260
XXXII, 28-29 = 283-285	XXII, 5 = 314-315
	XXIV, 10 = 124-125
<i>1Reg</i>	XXX, 19 = 1382-1383
II, 3 = 1196	20-21 = A251
XXIV, 11 = 818-819	XXXIII, 10 = 1189-1190, 1205-1206
	XXXVI, 25 = 1189-1190, 1205-1206
<i>2Reg</i>	XLIV, 3 = 76-77, 77-78, 166, 714
I, 14 = 818-819	4 = 602
16 = 818-819	7 = 715
XXII, 51 = 818-819	12 = 715-717
	XLVII, 10 = 126-127
	LIV, 13-14 = 455-457

- LVII, 5 = A192
 LXVIII, 34 = 1260
 LXXI, 4 = 1257-1258
 13 = 1258-1259
 LXXX, 19 = 1382-1383
 LXXXI, 4 = 1257-1258
 13 = 1258-1259
 LXXXVI, 5 = 707-708
 LXXXVIII, 23 = 208
 34 = 1260
 43 = A562
 XC, 5-6 = 388-391
 6 = 415-417, 467, 472-473,
 546
 XCIV, 8 = A117-118, A709
 CIII, 4 = 608
 CIV, 6 = 699-700
 15 = 818-819
 CIX, 3 = 1279-1280
 CXVI, 2 = A106
 CXXXVIII, 12 = 399-400
 CXLIII, 1 = 1525-1526
 CXLIV, 1 = 719
- Prov*
- I, 27 = A696
 III, 33 = 1205-1206
 IX, 10 = 153-154
 XX, 26 = 4
 XXIX, 7 = 1261-1262
 8 = 2, A25
- Eccle*
- I, 9 = 308-309, A176-A177
 15 = 1427-1428
 VII, 12-13 = 1189-1190, 1205-1206
- Cant*
- II, 3 = 85-86
 III, 7 = A304
 IV, 3 = 167-168
 11 = 81, 167, A206-A207
- Sap*
- VII, 22-23 = 182-187
 26 = 92
- Eccli*
- IV, 29 = 1244-1245
 XI, 17 = 1189-1190, 1205-1206
 23-24 = 1189-1190, 1205-1206
 XIV, 17 = 995-996
 XXIV, 32 = 89
 XXXIX, 30-32 = 1189-1190, 1205-1206
- Li*
- I, 6 = 522
 II, 2-3 = 1187-1189
 17-18 = 1305-1306
 V, 25 = A686
 VII, 14 = 720-721, 1511
 IX, 6 = 721-723; 726
 XI, 4 = 1264-1265
 XIV, 30 = 1265-1266
 XXIV, 2 = 603-604
 XXIX, 19 = 1262-1263
 XXXIV, 16 = A618
 XXXV, 4 = 742
 XXXVIII, 17 = 459-460
 XLI, 17-18 = 1270
 XLII, 3 = A269
 8 = A169
 9 = 1203-1204
 XLV, 1 = 818-819
 11 = 729
 12 = 729-730
 13 = 731-732
 14-15 = 733-734
 17 = 1253-1254
 XLVI, 4 = 729-730
 XLIX, 13 = 1263-1264
 L, 6 = 1324-1326
 LII, 10 = 655
 LIII, 4-5 = 1319-1323
 7 = 119-120
 LX, 3 = 976-977
 15 = 914
 LXI, 1 = 1270
- Ier*
- VIII, 7-8 = A119-A123
 9 = A124
 12 = A125
 XIV, 7-8 = 737-739
 XVII, 17 = 1527
 XXIII, 5 = 658-659
 14 = 648-649
 XXXI, 31 = 1328-1330
 33 = 1330-1331
 XXXVI, 28-32 = A385-A399
- Bar*
- III, 38 = 63-64
- Dan*
- II, 34-35 = 1300-1302
 44 = 1303-1304, 1360
 VII, 3-7 = 364-366, 382-384
 7-8 = 377-378, 383-384
 19-20 = 377-378, 383-384
 25 = 774, 831-832

VIII, 23 = 758-760	<i>Mt</i>	II, 2 = 980-982
24 = 477		7 = 980-982
25 = 775, 1183-1184		9-10 = 980-982
IX, 24 = 1030-1031		16 = 301
25 = 815-817, 820-821, 852-853		16-18 = 304
26 = 825-826, 934		IV, 1-11 = 1193-1194
27 = 208		2 = 149, 1238
36 = 933-934		V, 3 = 1270-1271
XI, 17 = 1179-1180		4 = 1102
28 = 776		5 = 1155-1156
36 = 777-778		6 = 1098-1199
37 = 778-779, 1178-1179		8 = 1165, 1165-1166
XII, 11 = 208, 838-840		9 = 1166
<i>Os</i>		10-12 = 1167
I, 7 = 1285-1287		13-14 = A503
II, 19-20 = 1282-1284		15 = A604
IV, 9 = 603-604		20 = 995-996
11 = 1095-1096		27-28 = 1097
X, 12 = 662-663		28-42 = 1292-1293
XI, 4 = 59, 1282		VI, 19-21 = 1102-1103
<i>Joel</i>		33 = 995-996
II, 23 = 660-662		24-34 = 1102-1103
28 = 1334, 1337-1338		VIII, 4 = 140
29 = 1340-1341		20 = 145
<i>Am</i>		IX, 4-5 = 1504-1505
III, 7 = 295-296		X, 16 = A470
<i>Micb</i>		XI, 2-6 = 806-807
I, 3 = 743-745		5 = 1270
IV, 3 = 1289-1292		16-19 = 108-109
V, 2 = 942-943		19 = 1343-1344
<i>Ag</i>		25 = A50, A94
II, 10 = 926-927		29 = 101, 1237
<i>Zac</i>		XII, 20 = A269
IV, 6 = 1287-1288		34 = A202-A203
VIII, 1-8 = 1391-1392		XV, 14 = 605
IX, 9 = 656		XVI, 4 = A616
9-17 = 1391-1392		XVII, 23-26 = 140-141
11 = 1214-1216		XVIII, 3-4 = 1160-1161
XI, 16 = 526-529		XIX, 10-12 = 1097
17 = 535-538		17-19 = 995-996
XIII, 2 = 1307-1309		16-21 = 998
<i>Mal</i>		21 = 1105-1107
II, 8 = A661		XX, 16 = 1429-1430
11 = A665		19 = 1343-1344
III, 1 = 917-920		28 = 136
17-IV, 3 = 1391-1392		XXI, 2 = 107
		5 = 107
		7 = 107
		XXII, 14 = 1429-1430
		15 = 305-306
		16 = 158-159
		21 = 139
		37-40 = 996-997
		XXIII, 11 = 1159-1160
		XXIV, 12 = 240-241
		21 = 468
		22 = 469
		24 = 861-862, 1485

- XXVI, 55 = 1343-1344
 67 = 1363-1364
 69-75 = 254-255
 XXVII, 26 = 1343-1344
 35-44 = 112-113
 57-60 = 147

Mc

- I, 12-13 = 1193-1194
 IV, 21 = A604
 VIII, 2 = 128
 X, 21 = 1106-1107
 XII, 13 = 305-306
 14 = 160
 17 = 139
 XV, 24-32 = 112-113
 XVI, 9 = 128
 17-18 = 1355-1358

Lc

- I, 48 = 104
 II, 7 = 146
 12 = 146
 51 = 106, 1237
 IV, 1-13 = 1193-1194
 18 = 1270
 VI, 20 = 1270-1271
 29-30 = 1292-1293
 45 = A203
 VII, 18 = A646
 18-23 = 806-807
 22 = 1270
 31-35 = 108-109
 36-50 = 1504-1505
 IX, 58 = 145
 X, 3 = A470
 5-6 = 1166
 21 = A50, A94
 27 = 1034-1036
 29-37 = 1165-1166
 38 = 146-147
 42 = 1065-1066
 XI, 27 = 169-170
 33 = A604
 52 = 1451-1453
 XIV, 33 = 1113-1114
 XVI, 6 = A22, A338
 XVIII, 22 = 1106-1107
 XIX, 5-6 = 146-147
 XX, 20 = 305
 25 = 139
 XXII, 26 = 1159-1160
 XXIII, 33-37 = 112-113
 34 = 123
 39-43 = 129
 XXIV, 45 = 1091
 51 = 1352-1353

Io

- I, 14 = 83-84, 99-100
 48-50 = 1504-1505
 II, 1-10 = 134-135
 19 = 1352
 III, 24 = A 719
 IV, 7-26 = 108
 29 = 1504-1505
 32-35 = 1107-1108
 V, 38 = A564
 39 = 1090, A619
 VI, 51-57 = 137
 69 = 174
 VII, 46 = 172-173
 52 = 1090
 VIII, 3-4 = 129
 58 = 684-685
 IX, 24-34 = 1454-1457
 X, 18 = 117-118, 131, 1352
 25-38 = 684-685, 1250-1251
 37-38 = 1350-1351
 XI, 47-50 = 1446-1449, 1470
 XII, 6 = 143-144
 XIII, 5-9 = 107
 15 = 1191-1192, 1234
 29 = 135-136
 XIV, 6 = 156-157
 12 = 1350-1351, 1354-1355
 16 = 288-289
 18 = 293-294
 XV, 4-5 = A564
 13 = 132-133
 20 = 298
 XVI, 13 = 290-292
 XVIII, 37 = 164
 XIX, 12 = A283

Act

- I, 1 = 1234
 9 = 1352-1353
 II, 1-3 = 1346
 4-11 = 1348-1349
 14-21 = 1346
 III, 6-8 = 1355-1358
 IV, 11 = 23-24
 V, 1-11 = A184
 15-16 = 1355-1358
 VIII, 32 = 120
 XXVI, 24 = 1437

Rom

- I, 28 = A285
 X, 10 = 995-996
 XIV, 5 = 274-275

<i>1Cor</i>	I, 27-28 = A100, A218 II, 2 = 1522-1523 14 = 430-431 VI, 17 = 68 VII, 32-33 = 1057-1060 33 = 1071 34 = 1061-1064 XIII, 4-6 = A495 XIV, 37 = A676-A677	7 = 641-643 8-10 = 1487-1490 10-11 = 1491-1492	<i>1Tim</i>	I, 13 = 258
<i>2Cor</i>	III, 3 = 1347-1348 17 = 53 VIII, 2 = A515		<i>Iac</i>	II, 2 = A273 5 = 1270-1271 10 = 273-274 IV, 6 = 102-103
<i>Gal</i>	I, 13-14 = 255-257 III, 24-25 = 1205-1233 V, 20 = 624-625		<i>1Petr</i>	II, 22 = 163 23 = 115-116, 1237 V, 5 = 102-103
<i>Eph</i>	I, 7 = 136 IV, 17-18 = 418-420 V, 8 = 400-402 VI, 16 = 563		<i>1Io</i>	I, 14 = 99-100 II, 18 = 215-216, 217-218, 221-222 22 = 1386-1388 III, 1 = 69-70 IV, 3 = 770-771
<i>Phil</i>	II, 5 = 110-111 8 = 112-113 21 = A211-212, A720 III, 13 = 178 15 = 178 16 = 95		<i>Apoc</i>	I, 9-III, 22 = 330-332 I, 13 = 616-617 III, 10 = 354-355, 874-877 IV, 1-VIII, 1 = 333-334 VI, 1-17 = 357 VIII, 2-XI, 18 = 335-337 XI, 19-XIV, 20 = 338-340 XIII, 2 = 380-382 6 = 786-791 15 = 1404-1405 XIV, 14 = 616-617 XV, 1-XVII, 18 = 341-343 XVII, 3-17 = 354-355 XVIII, 1-XX, 15 = 344-347 XXI, 1-XXII, 21 = 348-352
<i>Col</i>	I, 14 = 136 II, 3 = 155 8-9 = 1516-1520			
<i>2Thess</i>	II, 3 = 207-208 3-4 = 780-782 3-12 = A600 4 = 764-765, 784			